STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06587

DI GESHIKHTE FUN IDISHIN THEATER

B. Gorin

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

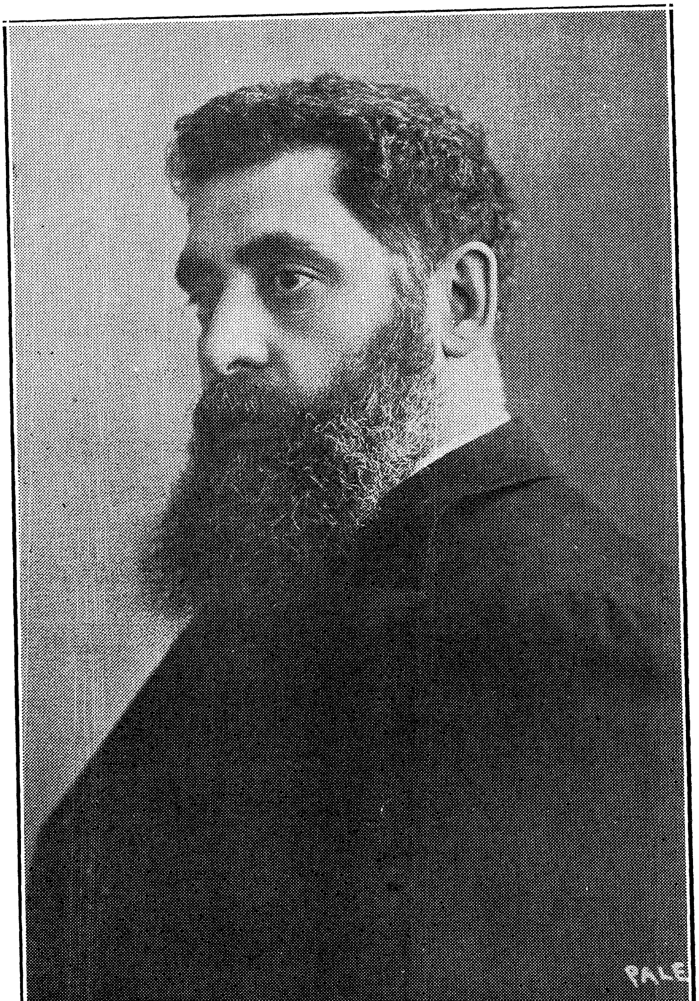

יעקב גאָרדין

ב. גאָרין
(י. גוידא)

די געשיכטע פון אידישען טהעאַטער

(צוויי טויזענד יאהר טהעאַטער ביי אידען)

צווייטער באַנד.

ליטעראַרישער פערלאַג
256 איסט בראַדוויי, ניו־יאָרק.
.1918

Copyright by B. Gorin
1918.

אינהאלטס פערצייכניס.

ערשטער קאפיטעל: — די נייע היים פון אידישען טהעאטער.

די שייכות פון די רדיפות אין רוסלאנד מיט'ן אידישען טהעאטער אין אמעריקא.— פאר וואס אמעריקא איז געווארען די היים פון אידישען טהעאטער. — ב. טהאמא־ שעפסקי און די גאלובאקס. — די ערשטע פארשטעלונג אין טורן האל. — אמאטא־ רישע קאמפאניע נעהמט דעם „אלד בויערי גארדען". — וואס דער עולם איז געקו־ מען זעהן אין טהעאטער. — די ערשטע ראיעלע טרופע. — אריענטאל טהעאטער און רומעניע אפערע הויז. — די קאנקורענץ און רייסערייען צווישען די צוויי טהעאטערס — — — — — — — — — — — — — — — — — — זייט 5

צווייטער קאפיטעל: — די גאנצע משפחה אין ניו יארק.

לאנדאן איז געווארען די ערשטע סטאנציע. — יעקב אדלער און ישראל גראדנער האבען זייער היים געמאכט אין לאנדאן. — קיין טהעאטער ניט געהאט און גע־ שפיעלט אין קלובען. — דער אונגליק אין פרינסעס קלוב. — יעקב אדלער מיט א קאמפאניע קומט קיין אמעריקא. — די טרופע שפיעלט א קורצע צייט אין שיקאגא און ווערט צושלאגען. — יעקב אדלער פערלאזט אמעריקא. — ניו יארקער קאמפא־ ניעס ווערען רייכער מיט קרעפטען. — גאלדפאדען קומט קיין ניו יארק נאר די טהירען פון טהעאטער ווערען פערמאכט פאר איהם. — די הארפע דאווידס. — פולס טהעאטער ווערט א אידישער. — שייקעוויטש קומט קיין אמעריקא. — אדלער קומט צום צווייטען מאל און ווערט א תושב. — דער גרויסער דייטשער טהאליא טהעאטער ווערט א אידישער. — די ווארפענים פון איין טהעאטער אין דעם צוויי־ טען. — שיקאגא א עיר מקלט. — דער אונטערגאנג פון עטליכע שטערען. — יעקב גארדין קומט קיין אמעריקא — — — — — — — — — — — — — — — — 45

דריטער קאפיטעל: — די שעפער פון דער אידישער ביהנע אין אמעריקא.

מיט דער קאנקורענץ צווישען די טהעאטערס ווערט איינגעפיהרט דער אמעריקאנער פרינציפ „הארי אפ". — א פערפאסער ביים טהעאטער דארף שיטען שטיקער פון ארבעל. — די איינפאכע סיוזשעטען ווערען אבגעשאפט. — ווי מען האט איבער־ געמאכט גוי'שע שטיקער. — די מלאכה פון מאכען דראמען. — וואס לאטיינער האט אויפגעטהאן. — דער אויפטהו פון משה הורוויטש. — שייקעוויטשעס פיעסען. — א פערפאסער וואס מאכט חוזק פון אייגענע שטיקער. — די צוויי רינעס אין די אידישע שטיקער — — — — — — — — — — — — — — — — — — 72

פיערטער קאפיטעל: — עס פלאצט די הארמאניע.

די פאטענטירטע אויטארען. — ווער האט זיך גערעכענט פאר א יאלד אין טהעא־ טער. — ווי די אקטיארען האבען געטריבען שפאס מיט די יאלדען. — די פאטענ־ טירטע אויטארען ארונטער א שטאפעל. — די הארמאניע צווישען די דריי עלע־ מענטען פלאצט. — די אידישע אקטיארען הויבען זיך אן צו מעסטען מיט די כחות מיט די גרויסע שוישפיעלער פון די אומות העולם. — ווי אזוי אקטיארען זיינען פריהער גרוים געווארען. — טהאמאשעפסקי יאגט איבער אדלער'ן אין קונץ.— די אויסגעשטעלטע מאראלישע צונג — — — — — — — — — — — — — — 94

פינפטער קאפיטעל: — דער רעפארמאטאר פון דער אידישער ביהנע.

גארדינ'ס קאריער ביז אמעריקא. — די לאגע פון אן איינגעוואנדערטען אינטעלי־ גענט סוף פאריגען יאהרהונדערט. — גארדין שפיעלט די ראל פון פריסטאוו אין „פאגראם."—גארדינס ערשטע שטיקער.—דער אידישער קעניג ליר. — די ערנסטע האלטונג צו די פיעסען. — א שווערער נסיון. — די ערשטע חסידים פון דער בע־ סערע דראמע. — דער נייער גייסט אויף דער ביהנע — — — — — — — — — 107

זעקסטער קאפיטעל: — די רעוואלוציע פון די אקטיארען.

אקטיארען צוברעכען זייערע אבגעטער. — די קלאסישע מגפה. — פאר וואס שעקספיר האט אויסגענומען ביים פראסטען אידישען טהעאטער בעזוכער. — אברהם מיכל שארקאנסקי. — די איינציגע פיעסע פון מארים ראזענפעלד. — די קאמבינאציע פון שטערען. — עהרענפיעסען און ברויטפיעסען. — לעאן קאברין, ז. ליבין און אנדערע פנים חדשות אויף דער ביהנע — 127

זיבעטער קאפיטעל: — טהעאטער אין גאליציען און רומעניען.

גאליציען ווערט בעזוכט פון אידישע נע ונד קאמפאניעס. — די שווערינקייט צו עפענען א אידישען טהעאטער אין גאליציען. — ערשטער אידישער סטאבילער טהעאטער אין לעמבערג. — בערטהא קאליש. — אברהם גאלדפאדען אין לעמבערג. — זשיגניצא אין בוקארעסט. — די אידישע טרופען אין רומעניען. — גאלדפאדען ווידער אמאל דירעקטאר אין בוקארעסט. — די גדולה פון אידישען טהעאטער אין לאנדאן געהט אונטער. — אמעריקא שלינגט איין די גאנצע טהעאטער־קונסט — 142

אכטער קאפיטעל: — די גאלדענע עפאכע.

היינע און הורוויטש אין ווינדזאר טהעאטער. — אדלער אין טהאמאשעפסקי אין פיפלס טהעאטער. — די אמעריקאנער עקסטראוואגאנצא. — קעני ליפצין און די בעסערע פיעסען. — א דלות וואס פערוואנדעלט זיך אין אן אוצר. — קעסלער און קאליש אין טהאליא. — דער גרויסער ערפאלג פון „בן הדור“. — וואס הייסט א וואך אין אידישען טהעאטער. — תחית המתים פון די בעסערע פיעסען. — אמעריקאנער אינטעליגענץ פעראינטערעסירט זיך מיט'ן אידישען טהעאטער. — דער ערשטער טהעאטער געבויט לכתחילה פאר אידען — 155

נײַנטער קאפיטעל: — דער פאל פון דער בעסערער דראמע.

דער ערשטער שטיין אין וועג פון דער בעסערער דראמע. — די סיסטעם פון מארקען און פאר וואס די אקטיארען זיינען געווען אונצופריעדען מיט איהר. — אקטיארען און ארבייטער ביים טהעאטער ארגאניזירען זיך. — אמעריקאנער דירעקטארען ווארפען אן אויג אויף די אידישע קרעפטען. — בערטהא קאליש פערלאזט דעם אידישען טהעאטער און געהט צו דער אמעריקאנער ביהנע. — קאליש, אדלער און קעסלער. — די ערפאהרונג פון אידישע אקטיארען אויף דער אמעריקאנער ביהנע. — די שייכות פון איינוואנדערונג מיט'ן גייסטיגען צושטאנד פון טהעאטער. — די מגפה אויף מוזיק האלס. — גאלדפאדען קומט אויסלעבען זיינע לעצטע טעג אין אמעריקא. — די לעצטע פיעסע פון יעקב גארדין. — אבשאצונג פון יעקב גארדין — 171

צעהנטער קאפיטעל: — טהעאטער אין רוסלאנד און אנדערע מדינות.

די אידישע ביהנע אין רוסלאנד איז א לאנגען משך געווען טויטט. — די אידישע קאמפאניעס זיינען געווען הפקר. — פון 1900 האט די ביהנע אין רוסלאנד אנגעהויבען צו ווייזען סימנים פון אויפלעבונג. — די בעוועגונג פאר בעסערע דראמען פון אויבען. — אידישער טהעאטער אין אפריקא. — אידישער טהעאטער אין ארגענטינא. — פרויען־הענדלער און גאסען פרויען איבען אויס זייער איינפלוס אויפ'ן טהעאטער — 190

עלפטער קאפיטעל: — הארץ, נשמה, פינטעלע.

דער זיעג פון שונד. — מוזיק האלס קענען מעהר ניט קאנקורירען מיט די טהעאטערס. — פאר וואס קאברין איז געבליבען אין שאטען. — ליבין לאזט זיך אויפ'ן וועג פון מעלאדראמע. — רודאלף שילדקרויט קומט פון דער דייטשער ביהנע צו דער אידישער. — רחל קאמינסקא גאסטראלירט אין ניו יארק. — צוויי גרויסע נייע טהעאטערס. — די אלטע קאמבינאציע מיט א נייען אונטערשלאק. — דער חשבון איז דא נאר געלד איז ניטא. — די אנדערע דראמענשרייבער. — פרץ'עס גאלדענע קייט. — די קליינע טהעאטערס. — די דראמאטישע קלובען — 203

רשימה פון די פיעסען אין אידישען רעפערטואר — 232

ערשטער קאפּיטעל.

די נייע היים פון אידישען טהעאטער.

עס וואָלט געווען א טעות צו דענקען, אז אידישער טהעאטער איז אין רוסלאנד פערבאָטען געוואָרען צוליעב א מסירה. די אורזאך פון דעם פערבאָט איז געלעגען א סך טיעפער, מיט אלעקסאנדער דעם דריטענס ארויפטרעטען אויפ׳ן רוסישען טהראָן, זיינען אידען ערקלערט געוואָרען פאר הפקר אין דער צארישער מדינה, און דער פערבאָט פון אידישען טהעאטער איז געווען אין אנקלאנג מיט די שרעקליכע רדיפות, וואָס די רעגיערונג האָט אָנגעהויבען געגען די אונגליקליכע אידען.

און טאקע די זעלביגע הפקר לאגע, אין וועלכע אידען זיינען געשטעלט געוואָרען אין רוסלאנד, האָט געשאפען א נייע היים פאר׳ן אידישען טהעאטער, און נאך איידער די גזרה געגען אידישען טהעאטער אין רוסלאנד איז ארויסגעגעבען געוואָרען, האָט זי פאָרמירט די נויטיגע יסודות פאר אַ אידישען טעמפעל פון קונסט אין אן אנדער לאנד.

ווי בעקאנט, האָט זיך די דאָזיגע שרעקליכע הפקר לאגע אָנגעהויבען מיט די אזוי גערופענע ערשטע פּאָגראמען, און די זעלביגע פּאגראמען האָבען אין רוסלאנד געשאפען א גרויסע אידישע אויסוואנדערונג. די געשלאָגענע און גע׳רודפ׳טע אידען האָבען זיך געזוכט צו ראטעווען ווי פון א פייער און זיי זיינען געלאָפען וואוהין די אויגען האָבען זיי געטראָגען. זיי זיינען געלאָפען קיין ארץ ישראל, קיין זיד אפריקא, געלאָפען קיין ארגענטיניען, געלאָפען קיין

בראזיליען. און הגם מען איז געלאפען בלינד, טאקע ווי נאר פון א שרפה, און אין דער גרויסער מהומה האט זיך קיינער קיין רעכנונג ניט אבגעגעבען, האט דאך דער אונגעלומפערטער געלאף אין א קורצער צייט אנגענומען מעהר אדער ווייניגער א בעשטימטען כאראקטער, און גאר דער גרויסער שטראם האט זיך א גאס געטהאן קיין אמעריקא. אין עטליכע גרויסע שטעדט פון די פעראייניגטע שטאטען איז אין דעם משך פון א פאר יאהר געווארען א גרויסער אידישער קבוץ, און מעהר פון אלע האט זיך מיט אזא קבוץ אויסגעצייכענט די שטאדט ניו יארק. פון 1881, דאס הייסט באלד נאך די ערשטע פאגראמען אין רוסלאנד, איז די אידישע בעפעלקערונג אין ניו יארק געוואקסען מיט א וואונדערבארער שנעלקייט, און די אידישע בעפעלקערונג האט דא אנגענומען אזא פראפארציע, וואס מען האט ניט געזעהן אין קיין אנדער גרויסער שטאדט אין קיין אנדער לאנד.

און קיין אנדער לאנד איז ניט געווארען אזוי מסוגל, אזוי צוגעפאסט פאר אן אידישער ביהנע, פאר אן אידישען טהעאטער, ווי אמעריקא. און ערגעץ אנדערס זיינען די אומשטענדען ניט געווען אזוי גינסטיג, ווי אין די פעראייניגטע שטאטען.

די אידען וואס האבען איינגעוואנדערט אין אמעריקא האבען באלד פערזוכט דעם טעם פון אזעלכע פערדיענסטען, וואס האבען זיך זיי אפילו ניט גע'חלומ'ט אין דער אלטער וועלט. זיי האבען פערדיענט ניט נאר גענוג אויף א פיינעם אנשטענדיגען לעבען, נאר עס איז זיי אויך געבליבען פון די שכירות אויף זייטיגע זאכען. אויב דער איינגעוואנדערטער איז געווען א בחור און ארים פון דער היים, האט ער די ערשטע צייט געהאט אן אידעאל איינצושאפען זיך א „וואטש ענד טשיין" (א זייגער מיט א קייטעל), וואס שווערער דער זייגער און וואס דיקער דאס קייטעל, איז אלץ גרעסער געווען דער נחת. עס ווייזט אויס, אז היינטיגע צייטען זעהט מען גאר ניט אזעלכע דיקע גאלדענע זייגערס, נאר אין יענער צייט זיינען זיי צווישען די פראסטע ארבייטער געווען די גאנגבארסטע סחורה און אזא בחור האט ניט גערוהט, ביז ער האט זיך פערשאפט א שווערען גאלדענעם זייגער און א דיקע גאלדענע קיי־

טעל און דערפיהלט זיך מיט לייטען גלייך. אבער נאכדעם ווי ער האט זיך דערמיט אנגעזעטיגט, אליין דורכגעטאפט אלע דעקלאך און געלאזט בעקאנטע דורכטאפען זיי און געשאצט און איבערגע־שאצט וויפיעל זיי זיינען ווערטה אויף גאלד, האט ער דערפיהלט עפעס א מין פוסטקייט ארום זיך. נאך דער שווערער ארבייט אין פאבריק האט זיך געלוסט עפעס אן ענדערונג, עס האט זיך געבייגקט נאך עפעס שעהנערעס, בעסערעס, וואס זאל צופריעדענשטעלען די נשמה. אויב דער זעלביגער עלעמענט האט שוין די גייסטיגע פוסטקייט דערפיהלט אין דער אלטער וועלט, איז זי נאך דריקענ־דער געווארען אין דער נייער, וואו יעדער איז געווען ארויסגעשלא־גען פון זיין קאלייע און פערשטויסען פון זיין סביבה. נאך דער ארבייט איז מען ארומגעגאנגען ווי אין עולם התהו און דער פשוט'ער ארבייטער האט ניט געוואוסט, וואס צו טהאן מיט זיך. קיין קלו־בען, בעלער, לעקציעס, צייטונגען זיינען דעמאלט נאך ניט געווען אדער כמעט ווי ניט געווען.

אזעלכע נאקעטע נשמות וואלטען אבגעשלאגען די שוועלען פון א טהעאטער. פאר זיי איז א טהעאטער ווי א מתנה פון הימעל. און עס דארף דאריבער קיין חדוש ניט זיין, אז אין ניו יארק האט מען געמאכט א פערזוך צו שפיעלען אידיש טהעאטער נאך מיט צוואנציג יאהר פריהער, איידער גאלדפאדען האט געלעגט דעם פונדאמענט אין בוקארעסט. ווען ב. טהאמאשעפסקי און גאלובאק האבען באלד נאך די ערשטע פאגראמען געוואלט אויפפיהרען אין ניו יארק „מכירת יוסף“, און, ווי זיי האט געדוכט, צו שפיעלען א אידיש שטיק צום ערשטען מאל אין אמעריקא, האט זיך ארויס־געוויעזען, אז א מאלער פון עסעקס סטריט האט מיט פינף און צוואנציג יאהר פאר זיי פרובירט צו שפיעלען דאס דאזיגע שטיק און דאס רעכט פון דעם שטיק בעלאנגט צו איהם. ווער ווייסט פיע־לע נאך אזעלכע, האבען פרובירט צו מאכען אזעלכע אונטערנעה־מונגען דא אין אמעריקא און זיי זיינען ניט געלונגען?

און הגם אין ניו יארק איז שוין פאר די פאגראמען געווען א פובליקום, וואס האט אויסגעקוקט די אויגען אויף א אידיש טהעא־טער און האט געהאט דאס געלד אויסצוגעבען אויף אזא פערגעני־

גען, איז אבער ניט געװען גענוג פּובליקום אז עס זאל קענען אױס־האלטען אזא אונטערנעהמונג װי טהעאטער. און דער באדען פאר א טהעאטער אין אמעריקא איז ערשט פארטיג געװארען װען עס האט זיך אנגעהױבען דער גרױסער שטראם עמיגראציע פון רוסלאנד קײן אמעריקא.

עס איז אמת, אז צװישען די װאנדערער, װאס דער שטראם האט געבראכט זײנען געװען פיעלע פון דעם עלטערן דור, די מעהרסטע פון זײ האבען איבערגעלאזט װײב און קינדער אין דער הײם און מען האט געדארפט זארגען ניט נאר װעגען חיונה פאר זײ נאר אױך װעגען אנקלײבען גענוג געלד, אז מען זאל זײ קענען אריבערברענגען אהער, און פון זײ האט א טהעאטער גאר ניט געקענט ערװארטען. די פרימערע פון זײ האבען דא אױך געפונען די שוהל און זײ האבען קײן אנדערע פערגעניגענס ניט געזוכט װי די װאס מען געפינט אין שוהל. נאר דער גרױסער שטראם האט געבראכט אהער א סך יונגע לײט, װאס האבען געװאלט לעבען א גוטען טאג און זײ זײנען געװען אין דער מעהרהײט.

און כדי בעסער צו פערשטעהן דעם גאנג פון דער ענטװיק־לונג פון דעם אידישען טהעאטער אין אמעריקא איז נױטיג א בי־סעל לענגער אבצושטעלען זיך אויף דעם כאראקטער פון די װאנ־דערער, װאס זײנען געקומען מיט יענעם שטראם.

דער שטראם האט געבראכט אהער דרײ סארטען װאנדערער: אידען פון אלטען דור, אידישע יונגע לײט פון נײען דור מיט א מעהר אדער װעניגער אײראפּעאישער בילדונג, און אידישע פּראס־טע ארבײטער. די אידען פון אלטען דור זײנען ניט געװען שטארק פערטראטען, און װי שױן געזאגט האבען זײ דא אױך געפונען די שוהל און ניט געזוכט קײן אנדערע פערגעניגענס. די אינטעליגענ־טען הגם זײ זײנען געװען פול אומעדום און האבען פון זיך שטארק געלאזט הערען זײנען נאך אלעמען געװען ניט מעהר װי א קלײן הײפעלע. די דאזיגע אינטעליגענטען און האלבע אינטעליגענטען האבען דא געפונען גאר א נײען פערגעניגען און דאס פערגעניגען איז בעשטאנען אין דעם, װאס מען האט דא געקענט רעדען פרײ. געקומען ערשט פון דעספּאטישען רוסלאנד, װאו מען האט געדארפט

מורא האבען ארויסצורעדען א פריי ווארט אפילו בחדרי חדרים, ווייל ווענד האבען אויערען, האבען זיי דא געפונען א לאנד, וואו מען האט געקענט רעדען, וואס מען האט געוואלט. זיי האבען זיך אן דעם אנגעכאפט מיט הענד און מיט פיס. עס זיינען באלד בעשאפען געווארען בעוועגונגען, אין וועלכע די אינטעליגענטען האבען זיך אריינגעווארפען מיט לייב און לעבען. די דאזיגע אינטעליגענטען און האלבע־אינטעליגענטען האבען אויך געארבייט אין פאבריק, געקלאפט אויף די מאשינען און געשוויצט צוזאמען מיט אלעמען. זיי האבען אויך גערארפט האבען עפעס אן ענדערונג אין דעם וואכעדיגען לעבען, עפעס א בעפריעדיגונג פאר דער נשמה יתירה, נאר קיין בעסערע גייסטיגע בעפריעדיגונג האבען זיי ניט געקענט געפינען ווי אין די בעוועגונגען, וואס זיי האבען געשאפען.

די פראסטע אידישע ארבייטער פון די איינגעוואנדערטע זיינען דאמאלט געווען זעהר א גראבער עלעמענט, דער גרעבסטער וואס מען האט געקענט בעגעגענען צווישען אידען. מען האט צווישען זיי געקענט בעגעגענען א סך, א סך וואס האבען אפילו ניט געקענט לייענען קיין אידיש, הגם ווי מיר האבען אמאל געוואוסט האט יעדער אידיש אינגעל געמוזט געהן אין א חדר, און אויב ניט קיין תורה האט מען זיך אין א חדר לכל הפחות עברי אויסגעלערנט לייענען.

זיי זיינען געווען דער גרעבסטער עלעמענט, היינטיגע צייטען זעהט מען שוין כמעט ניט אזעלכע פראסטע מענשען, און דאס איז געווען דער עלעמענט וואס האט אויסגעקוקט די אויגען אויף אזא פערגניגען, וואס א טהעאטער האט געקענט שאפען. און דער עלעמענט איז געווען גרויס גענוג צו שטיצען א טהעאטער און געבען איהם די מעגליכקייט צו עקזיסטירען.

אין אמעריקא האט זיך שוין קיין גאונות ניט געפאדערט איינצוזעהן, אז די צייט און דער פלאץ איז פארטיג פאר א אידישער ביהנע. מען האט דא ניט גערארפט האבען קיין טיעפען בליק צו זעהן, ווי אזא גרויסער עולם געהט ממש אויס נאך אידיש טהעאטער. אין אמעריקא זיינען שוין געווען א סך מענשען, וואס האבען געזעהן גאלדפאדענס טהעאטער שטיקער, נאך מעהרערע הא־

גען געזונגען די ליעדער פון גאלדפאדענס שטיקער, און טהעאטער איז געלעגען ביי אלעמען אין מויל. עס האט זיך דאריבער נאר גע־פאדערט א פראקטישער מענש, וואס זאל איינזעהן, אז טהעאטער קען דא זיין א גוטער געשעפט און זאל וועלען אויסלעגען א ביסעל געלד אויף דעם.

צווישען די יונגע איינוואנדערער זיינען געווען פיעלע, וואס ווען זיי זיינען נאך געווען אין דער היים, האבען ניט דערעסען, ניט דערטרונקען, אבי צו קענען זיך ארויפכאפען אויף דער גאליארקע פון אידישען טהעאטער, און זיי האבען געקענט אלע ליעדעלאך וואס מען האט געזונגען אין טהעאטער, און האבען נאכגעמאכט די העויות און תנועות פון די אקטיארען וואס זיי האבען געזעהען אין דעם אידישען טהעאטער. זיי האבען זיך געסטארעט צו רעדען מיט'ן קול פון דעם אקטיאר, וועלכער האט אויף זיי געמאכט דעם שטארקסטען איינדרוק און האבען געקוועטשט דעם טראפ אויף די ווערטער, ווי דער דאזיגער אקטיאר. אזעלכע זיינען דא נאך די פאנגראמען געווען ניט ווייניג, און די גרעסטע אמביציאן ביי אזעל־כע איז צו ווערען אן אקטיאר.

א חוץ זיי זיינען דא שוין געווען אמת'ע סטאטיסטען, וועל־כע האבען געהאט דאס גליק צו שטעהן אויף אן אמת'ע ביהנע, אטהעמען די לופט פון די ערשטע אקטיארען, טראגען פארטיגע בערד און זופיצעס. אזעלכע זיינען געווען בעהאוונט אין דעם דאמאל־דיגען אידישען רעפערטואר ניט ערגער ווי די אקטיארען גופא און האבען געקענט זינגען אלע ליעדעלאך פון טהעאטער.

יענע מערקווירדיגע צייט האט ארויסגערוקט נאך אן עלע־מענט, וואס האט געהאט פרעטענזיעס אויף שפיעלען, הגם אין קיין אנדער צייט וואלט ער מיט שוישפיעלעריי גאר ניט געהאט צו טהאן. דאס זיינען געווען דילעטאנטען, אמאטארען, וואס האבען אנגעהויבען צו שפיעלען לשם מצוה. די דאזיגע דילעטאנטען הא־בען פאר זייער קומען קיין אמעריקא געהאט א גרויסע נאציאנאלע אויפגאבע, דהיינו אויסצולעזען דאס אידישע פאלק פון רוסלאנד און שאפען ערגעץ א אידישען שטאאט. גלייך נאך די ערש־טע פאגראמען האט זיך אין אדעס אנגעהויבען א בעוועגונג וואס

איז געווען בעוואוסט אונטער׳ן נאמען „עם עולם בעוועגונג.“ דער צוועק פון דער דאזיגער בעוועגונג איז געווען צו שאפען א גרויסען פאנד און בעזעצען א גאנצען שטאט אין אמעריקא מיט אידען און אויף אזא אופן שאפען א זיכערע אייגענע היים פאר׳ן גע־רודף׳טען אידישען וואנדערער. נאר איידער די אידישע קאפיטא־ליסטען וועלען קומען צו הילף איז בעשלאסען געווארען צו שאפען א טהייל פון דעם פאנד דורך ספעקטאקלען. כדי דער פראפיט זאל זיין וואס גרעסער, האט זיך געפאדערט, אז די דאזיגע ספעקטאק־לען זאלען ניט האבען קיין הוצאה אויף אקטיארען, און דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אז צום שפיעלען האט זיך גענומען גאר אן אנדער עלעמענט. מען האט צווישען זיי בעגעגענט אינגערע משכילים, סטודענטען, גימנאזיסטקעס א. ד. גל. א געוויסע צאהל פון זיי איז געקומען אהער צוזאמען מיט די פארטיעס פון דעם עם עולם, און אזוי ווי פון דעם גרויסען פלאן צו בעזעצען א שטאט אין דער וועסט מיט אידען איז גאר ניט געווארען, זיינען די אריבערגע־קומענע געבליבען שטעקען אין ניו יארק. און גאר גיך זיינען זיי אריינגעפאלען ווי די אנדערע וואנדערער אין די פאבריקען און ווערקשטאטען.

איידער א טהעאטער איז בעשאפען געווארען אין ניו יארק זיינען די קליינע פאבריקען געווארען קלייניקע טהעאטערס אין דעם זינען, וואס מען האט דארטען געזונגען און איבערגעזונגען אלע בעקאנטע טהעאטער־ליעדעלאך. עס איז געווען שווער צו גע־פינען א ווערקשטאט, וואו עס זאלען ניט זיין לכל הפחות עטליכע, וואס האבען אויף יענער זייט ים ניט בעזוכט אידישען טהעאטער, און וואו אזעלכע זיינען געווען האט מען געזונגען אויף וואס די וועלט שטעהט. אין יענע פאבריקען וואס האבען געהאט די זכיה צו האבען צווישען די ארבייטער א געוועזענעם סטאטיסט אדער דילעטאנט איז געווען נאך פרעהליכער. מען האט דארטען געקענט הערען פאלאס, דועטען, טערצעטען, קווארטעטען און וואס ניט. עס הנאה געהאט דערפון די ארבייטער, ווייל דאס זינגען האט פערשלאגען דאס נודנע קלאפען פון די מאשינען און האט אריינגעבראכט א ליכטיגען שטראהל אין די אומעדיגע פאברי־

קען. עס האבען אויך אנגעקוואלען די פאבריקאנטען, ווייל זייער נשמה איז אויך ניט געמאכט פון קלאטשע און זיי האבען געלעקט די פינגער פון די טהעאטער ליעדלאך. א חוץ דעם, ארבייט זיך טא־קע געשמאקער אונטער די קלאנגען פון זינגען.

אזא מיניאטור טהעאטערל איז געווען די פאפיראסען פאב־ריק, וואס איז געשטאנען אויף דעם פלאץ וואו עס געפינט זיך איצט דער כינעזישער טהעאטער אין ניו יארק. אין דער פאבריק האבען געארבייט א פינף זעקס הונדערט פערזאן. צווישען די אר־בייטער זיינען דארטען געווען: א געוועזענער סטאטיסט, וועלכער האט זיך ארויסגעגעבען פאר א אידישען אקטיאר פון דער היים און א פאפיראסען מאכער פון דער היים, וואס האט געהאט צוויי ברידער אמת׳ע אקטיארען. דער סטאטיסט האט זיך בעריהמט, אז ער האט געשפיעלט אין אידישען טהעאטער אין אדעס, נאר מען האט איהם ניט געגלויבט. די איינפאכע ארבייטער האבען ניט געקענט בעגרייפען, ווי אזוי וועט א מענש אוועקווארפען אזא גדולה און זעצען זיך אין א פאבריק ביי א וואכעדיגער ארבייט. א חוץ די צוויי האט אין דעם שאפ געארבייט ב. טהאמאשעפסקי, און הגם ער האט נאך דאמאלס קיין שייכות מיט טהעאטער ניט געהאט, איז ער אבער געווען א זינגער פון דער היים; פאר די פאגראמען איז ער געווען א משורר ביים בערדיטשעווער חזן, ניסן בעלזער, און אזוי ווי זינגען איז געווען די הויפט זאך אין די אידישע שטיקער, איז ער געשטאנען נעהנטער צום טהעאטער ווי די דער־מאנטע צוויי פערזאנען.

ב. טהאמאשעווסקי דערצעהלט וועגען דער דאזיגער פאבריק אזוי:

איין טיש אין פעקטארי האט געהייסען „יחוס טיש" און דאר־טען זיינען נאר געזעסען יענע, וואס האבען נושא חן געווען ביים אויפזעהער. ביי יענעם טיש זיינען געזעסען טהאמאשעווסקי, א. גאלובאק, וועלכער האט געהאט צוויי ברידער אקטיארען און דער סטאטיסט.

דער סטאטיסט פלעגט האלטען אין איין זינגען שטיקלאך פון אידישען טהעאטער, ווי „די באבקעלאך", „וואס טויג מיר מיין

שמחה", „בריסטעלאך לעבעדיגע, בריסטעלאך", „אוי וועה, דלות", און אנדערע. ווען עס האט זיך געפאדערט, האבען אלע פאבריק ארבייטער מיטגעהאלפען אין כאר.

דער אויפזעהער, א געוועזענער פאקוסניק, האט שטארק הנאה געהאט פון דעם זינגען און אפילו דער פאבריקאנט אליין מיט זיין זוהן פלעגען זיצען אין קאנטאר און אנקוועלען פון די טהעאטער ליעדלאך.

א חוץ די טהעאטער ליעדלאך פלעגט טהאמאשעווסקי אויך זינגען עפעס חזן'ישעס, דעם „יהי רצון" פון ראש חדש בענשען אדער דעם „רבונו של עולם" אדער עפעס א סאלא פון א אידישער קאמפאזיציאן.

דער סטאטיסט האט אויך איינשטודירט מיט די ארבייטער ביים טיש דאס ערשטע קאהר פון „שולמית". אויב די פאבריק האט ניט אויסגעזעהן ווי א טהעאטער אויף א קליינעם מאסשטאב איז דאס נאר געוועזען דערפאר, וואס דארטען האבען געפעהלט דעקא־ראציעס און מען איז זיך בעגאנגען אין גאנצען אהן שפיעלען.

עס איז קיין צווייפעל ניט, אז ווען א מענעדזשער וואלט זיך דעמאלט גענומען צו גרינדען א טהעאטער וואלט ער געזוכט אק־טיארען אין די דאזיגע פאבריקען און ווערקשטאטען, גראד ווי גאלד־פאדען האט זיי געזוכט אין די וויין קעלערען און טראקטירען אין רומעניען. און צווישען די גרינגע ארבייטער וואלטען זיך געפונען א סך בעלנים, וואס וואלטען מיט'ן גרעסטען פערגעניגען פערביטען די פאבריק אויף דער ביהנע. עס איז אויך קיין צווייפעל ניט, אז פיעל ארבייטער וואס האבען געהאט גוטע שטימען און האבען גע־קענט נאכמאכען א „שמענדריק" אדער א „קוני לעמעל" האבען געטרוימט און פאנטאזירט וועגען א קאריער אויף דער ביהנע און געווארט און אויסגעקוקט אויף דער גוטער שעה, ווען א טהעאטער וועט זיך עפענען, נאר זייער האפנונג האט ניט געקענט אין גאנ־צען מקוים ווערען גאר צוליעב א זייטיגע אורזאך. זייער האפנונג האט ניט געקענט אין גאנצען מקוים ווערען, ווייל אויף יענער זייט ים האט מען שוין פון עטליכע יאהר געשפיעלט טהעאטער. און אין דעם פערלויף פון די דאזיגע עטליכע יאהר זיינען בעשאפען געוואָ־

רען פּראָפעסיאָנעלע אקטיארען, וועלכע האָבען שוין געקענט די שטוקעס פון דער ביהנע און די נויטיגע קונצען ארויסצורופען אפּ־לאָדיסמענטען. ווען אין רוסלאנד וואָלט די ביהנע געגאנגען כשורה, וואָלטען זיי, דאָס הייסט די פּראָפעסיאָנעלע שוישפּיעלער דאָ קיי־נעם אין וועג ניט געשטאנען, נאָר דארטען האָט די אידישע ביהנע אין גיכען געדארפט קריעגען א שרעקליכען קלאַפּ, און דער קלאַפּ האָט געדארפט צוזייען און צושפּרייטען די פּראָפעסיאָנעלע אקטיאָ־רען אין פערשיעדענע מדינות, און אזוי ווי ניו יאָרק האָט זיך אויס־געצייכענט מיט א גרויסער אידישער קהלה און מיט די גליקען פון אמעריקא האָט געקלונגען אומעדום, איז געווען ניט מעהר ווי נאַ־טירליך, אז די מייסטע פּראָפעסיאָנעלע אקטיאָרען זאָלען קומען אהער זוכען זייער פערלאָרענע גדולה, און די היגע „גרינע" ארביי־טער וואָס האָבען געהאָפּט און געריכט זיך צו ווערען אקטיאָרען, האָבען ניט געקענט קאָנקורירען מיט די פארטיגע שוישפּיעלער.

נאָר ווי די זאַך איז, צו די שוישפּיעלער אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא זיינען געקומען פארטיגע פון יענער זייט ים, צו זיי האָבען דאָ אָנגעהויבען צו שפּיעלען, איין זאַך איז קלאָר, אז די שוישפּיעלער זיינען מיט זעהר וועניגע אויסנאהמען געשטאַ־נען אויף דער זעלביגער מדרגה פון ענטוויקלונג, ווי דאָס פּובליקום וואָס האָט אויסגעקוקט די אויגען אויף א אידיש טהעאטער.

דאָס ערשטע שטיק וואָס מען האָט אויפגעפיהרט אין ניו־יאָרק מיט א כאָר, מיט מוזיק, מיט דעקאָראַציעס איז געווען „קאָלדוניא". ווי אזוי מען האָט אויפגעפיהרט דאָס ערשטע שטיק איז אן אינטע־רעסאנטער קאַפּיטעל געשיכטע.

ווען מען האָט דאָס דאָזיגע שטיק אויפגעפיהרט איז שווער אויס־צוגעפינען. די וואָס האָבען געשריבען וועגען יענער פאָרשטעלונג האָבען פערגעסען אָנצוגעבען דעם דאטום. ב. טהאָמאַשעווסקי האָט געהאט זעהר פיעל צו טהאָן מיט דער אויפפיהרונג פון דעם ערש־טען שטיק, נאָר ער גיט אָן ניט קיין ריכטיגען דאטום. ער בעהויפּ־טעט, אז דאָס איז געווען אין דעם יאָהר 1880 און דאָס קען ניט זיין שוין דערפאַר אליין, וואָס ער איז נאָך דעמאָלט ניט געווען אין אמעריקא. מען דארף דענקען, אז די דאָזיגע פאָרשטעלונג איז גע־

ווען ניט פריהער ווי אין יולי און ניט שפעטער ווי אין אויגוסט פון 1882.

פיעל לעגענדעס זיינען ארום איהר געשאפען געווארען אזוי, אז עס איז שווער אבצוטהיילען דאס אויסגעטראכטע, די פיקציע פון דעם אמת. און אום ניט צו זינדיגען געגען דעם אמת, וועל איך איבערגעבען די פערשיעדענע וואריאציעס, און דאן בעלייכטען ווי ווייט מעגליך, וואס איז אמת און וואס איז אויסגעטראכט.

עס איז זעהר אינטערעסאנט, וואס ב. טהאמאשעווסקי דערצעהלט וועגען דער ערשטער אויפפיהרונג פון דעם דערמאנטען שטיק.

אין א שעהנעם פריהמארגען איז ווי א באמבע אריינגעפאלען אין דער פאפיראסען פאבריק, וואס איז אויבען געווען בעשריעבען, די נאכריכט, אז גאלובאקס ברידער שפיעלען אידיש טהעאטער אין לאנדאן. די נאכריכט איז געווען אזא, אז דער גרעסטער אפיקורוס האט ניט געקענט אבלייקענען. דער פאפיראסען־מאכער א. גאלובאק האט עס געהאט שווארץ אויף ווייס. אין פאבריק איז איהם אנגעקומען א פאקעט פון לאנדאן, מיט וויקטאריעס א מארקע און פון דעם פאקעט האט ער ארויסגעשלעפט אן אפישע גע־דרוקט מיט אידישע ווערטער, און דארטען איז מיט גרויסע בוכשטאבען אנגעזאגט געווארען דעם לאנדאנער אידישען עולם, אז די בעריהמטע שוישפיעלער, ברידער גאלובאקס מיט נאך אנדערע וועלען שפיעלען די „קאלדוניא“. דער עולם איז אין דעם געווען אזוי פעראינטערעסירט, אז מען האט אפילו פערגעסען דעם טאבאק און גילזען אויפ'ן טיש. עס האט זיי אויסגעוויעזען, אז דער אידישער טהעאטער איז שוין דא אויפ'ן שוועל און מען דארף נאר זיך א רוק טהו[illegible] און מען קען שוין זעהן א אידישע פארשטעלונג.

פון דעם בריעף, וואס איז געווען צוזאמען מיט דער אפישע, האט זיך ארויסגעוויעזען, אז די בעריהמטע שוישפיעלער אין לאנדא זיינען אויף גרויסע צרות. זיי וואלטען וועלען קומען אהער, ליעגט אבער דער גרויסער אקעאן אין מיטען און קיין „געלד אויף שיפס־קארטען פערמאגען זיי ניט.

ב. טהאמאשעווסקי איז געווען איינער פון יענע, וואס האבען געטרוימט און פאנטאזירט צו ווערן אקטיארען. דא האט ער דער־זעהען א גלענצענדע געלעגענהייט ווי אזוי צו קומען צו דער ביהנע. אויב איהם זאל איצט געלינגען צו פעראינטערעסירען איי־נעם וואס האט געלד, אז ער זאל אריבערברענגען די גרופע פון לאנדאן און דא שפיעלען אידישע שטיקער, וועט ער שוין זיין אן אייגענער מענש אויף דער ביהנע און דער וויכטיגסטער שריט צו פערווירקליכען זיינע האפנונגען וועט זיין געמאכט. ער דערצעהלט, ווי אזוי ער האט יענע נאכט גע'חלומ'ט, ווי די צוויי ברידער גא־לובאק פיהרען איהם פאר די הענד ארויף אויף דער ביהנע און ווי זיי לאזען וויסען דעם עולם, וואס פאר א נייער שטערן עס איז ערשיענען אין אידישען טהעאטער.

טהאמאשעפסקי אלס פאפיראסען־מאכער האט אזעלכע בע־קאנטע ניט געקענט געפינען, נאר אין יענער צייט האט ער אויך געהאט א שבת'דיגע בעשעפטיגונג, און די בעשעפטיגונג איז גע־ווען צו זינגען פרייטאג אבענד און שבת צו מוסף אין הענרי סטריט שוהל. דארטען האט ער זיך בעקאנט מיט א געוויסען שענקער פון עסעקס און העסטער סטריט, מיט'ן נאמען פרענק וואלף. דער דא־זיגער שענקער פלעגט איהם יעדען שבת נאך'ן דאווענען נעהמען צו זיך אהיים צו מיטאג און דערפאר האט ער פאר איהם געזונגען. ווען ער איז דעם שבת נאכדעם ווי עס איז אנגעקומען דער פאקעט פון לאנדאן געגאנגען פון שוהל מיט'ן שענקער האט ער איהם גע־מאכט דעם פארשלאג ער זאל אריבערברענגען די טרופע פון לאנ־דאן און זאל ווערען דירעקטאר. דער שענקער האט באלד איינגע־זעהען, אז דאס קען זיין א גוטע „ביזנעס" און טאקי גלייך אויף מארגען האט ער ארויסגעשיקט אכט שיפס־קארטען קיין לאנדאן.

אין עטליכע וואכען ארום איז די טרופע אין א מזל'דיגע שעה אנגעקומען, די אקטיארען זיינען געווען אבגעריסען, אבגעשלי־סען, מיט צובראכענע קאפעלושען און אויסגעקרימטע שיך. אין דער טרופע זיינען געווען זעקס מאן און צוויי פרויען. צווישען די מענער זיינען געווען די ברידער גאלובאקס און צווישען די פרויען איז געווען די פרימאדאנא קראנצפעלד.

פאר דער ערשטער פארשטעלונג האט דער אנטרעפעניאר גע־נומען טורן האל אויף 4טע סטריט, צווישען צווייטער און דריטער עוועניוס און עס איז בעשלאסען געווארען אויפצופיהרען די „קאל־דוניא". מען האט ארויסגעלאזט אפישען און ווי א בליץ האט זיך די נאכריכט צוטראגען איבער'ן אידישען קווארטאל, אז בעריהמטע אקטיארען און אקטריסעס: מ. גאלובאק, ל. גאלובאק, פרוי קראנצ־לעטען צוכאפט ווי מצה וואסער. מען האט געצאהלט אזוי הויך ווי צו פינף דאלאר פאר א בילעט.

די ראלען זיינען פערטהיילט געווארען צווישען די פאלגענדע אקטיארען און אקטריסעס: מ. גאלובאק, ל. גאלובאק, מרס. קראנצ־פעלד, הער און פרוי ספעקטאר און סיימאן.

עס ווייזט אויס, אז די קרעפטען, וואס מען האט אראבגע־בראכט פון לאנדאן זיינען ניט געווען גענוג צום אויפפיהרען דאס דערמאנטע שטיק, און מען האט געדארפט זוכען קרעפטען צווישען די ניט לאנג אריבערגעקומענע פון רוסלאנד. צווישען די נעמען פון די שוישפיעלער, וואס האבען געשפיעלט ביי דער ערשטער אויפפיהרונג פון „קאלדוניא" טרעפען מיר די נעמען פון הער און פרוי ספעקטאר און זיי זיינען קיין מאל אין לאנדאן ניט געווען און זיינען געקומען פון אדעס מיט דער דריטער פארטיע „עם עולם".

ב. טהאמאשעפסקי האט פאר זיין ארבייט און זיין גרויסע סטאראניע שוין געקריגען די ערשטע בעלוינונג. אויף דער אפישע איז געווען אנגעגעבען, אז דער וועלט בעריהמטער זינגער־מאסטער בארים טהאמאשעפסקי וועט זינגען „די באבקעלאך."

די טרופע האט זיך געגעבען גרויס מיהע אויפצופיהרען דאס שטיק מיט'ן גאנצען קנאק, מען האט געמאכט פראבען, מען האט איינגעשטודירט א גרויסען כאר, וואס מען האט צוזאמענגענומען פון עטליכע טעמפלען. דער ארקעסטער איז געווען א דאפעלטער און איז בעשטאנען פון 24 מאן, א קאפעלמייסטער האט מען גע־נומען פון טהאליא טהעאטער, וואס איז דאמאלס געווען א דייט־שעס טהעאטער און מיט'ן כאר האט איינגעשטודירט טהאמא־שעפסקי.

אלץ איז געגאנגען כשורה, די שטימונג איז געווען א געהויבענע, א יום טוב'דיגע. די אקטיארען האט מען בעקליידט און אבגעוואשט פון זיי דעם דלות, די גאלובאקס און טהאמאשעפסקי האבען געקראגען צילינדערס און האבען גענומען שפרייזען מיט פערדיסענע קעפ איבער'ן אידישען קווארטאל. אין גיכען זיינען ווי פון דער ערד ארויסגעוואקסען די בעקאנטע סאטעליטען וועלכע ווייזען זיך שטענדיג ארום שטערען און טרעטען פון זיי ניט אב און דרעהען זיך ארום זיי. די שטימונג איז געווען געהויבען, יום־טוב־דיג, נאר פלוצים האט זיך דערהערט א קנאל.

דער קנאל איז געקומען פון א ריינעם הימעל. דאס איז געווען עטליכע טעג פאר דער פארשטעלונג. דורך אן הזהרה'ן שמש האט מען געלאזט וויסען דער דירעקציאן פון דער טרופע, אז דער קאמיטעט, וואס האט דעמאלט געהאלפען מיט ראטה און טהאט עמיגראנטען וויל זיי זעהען.

דער קאמיטעט וואס איז בעשטאנען פון דייטשע יהודים האט אויפגענומען ניט זעהר פריינדליך די ערשטע פארשטעהער פון דער אידישער ביהנע. אפילו די צילינדערס פון די פארשטעהער האבען קיין ווירקונג ניט געמאכט אויף די רייכע יהודים. פערקעהרט, ביי אייניגע מיטגליעדער פון קאמיטעט האט זיך אפען געוויעזען א שמייכעל אויף די ליפען, אבער ניט א שמייכעל וואס דריקט אוים צופריעדענהייט, נאר א שמייכעל וואס געהט שטעכענדיג אין אלע גליעדער.

די ערשטע פארשטעהער פון דער אידישער ביהנע, די ערשטע פערשפרייטער פון אידישע קונסט האבען פלוצים אראפגעלאזט זייערע פעריסענע נעזער, און גלייך פערלארען די מינע פון קוקט־נאר־אונז־אן.

די דירעקציאן איז בעשטאנען פון די ברידער גאלובאקס און טהאמאשעפסקי, אלע דריי זיינען נאך געווען גרינע און האבען פאר'ן קאמיטעט מורא געהאט אימת מות.

דער אימיגראנטען קאמיטעט האט דעמאלט גענומען גרויסען אנטהייל אין דער לאגע פון די איינוואנדערער. דער וועהטאג פון די פאגראמען איז געווען ניי און פריש, דער גורל פון די אונגליק־

ליבע וואנדערער האט שטארק אפעלירט צו יענע אידען אין דער פרייער אמעריקא, וועלכע האבען פאר זיי עפעס געקענט טהאן. און זיי האבען עס געטהאן מיט ווארימקייט, ניט פון יוצא וועגען, ניט אויסצופיינען זיך, נאר טאקע ווייל עס האט זיי וועה געטהאן דאס הארץ פאר זייערע ברידער. אפילו די אמעריקאנער גופא האבען זיך אויך דעמאלט שטארק אינטערעסירט מיט'ן גורל פון די אידישע וואנדערער. דער קאמיטעט האט זיך געפונען ניט ווייט פון קעסל גארדען, און האט געוויזען די איינוואנדערער וואו צו קעהרען זיך און וואו צו ווענדען זיך אין דער נייער מדינה.

דער בעריכט, אז די טרופע אידישע שוישפיעלער איז אנגעקומען קיין ניו יארק, האט דערגרייכט צום קאמיטעט, און די מיטגליעדער פון קאמיטעט זיינען געווארען נייגעריג צו וויסען, וואס פאר שטיקער זיי קלייבען זיך צו געבען. עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען געוואוסט דעם אינהאלט פון דער „קאלדוניא" און מען האט דעם קאמיטעט איבערגעגעבען אלע איינצעלהייטען וועגען דעם שטיק. דער קאמיטעט איז געווארען שטארק אויפגעבראכט און האט בעשלאסען אנצוואווענדען אלע קרעפטען ניט צו דערלאזען שפיעלען די שטיקער. דעם קאמיטעט איז ניט געפעלען געווארען, וואס אידען ווערען ארויסגעשטעלט אין דער „קאלדוניא" אין א שלעכטע ליכט.

דעם קאמיטעט איז ניט געפעלען געווארען, וואס מען פיהרט אויף א שטיק, אין וועלכען עס קומט פאר א האצמאה, א פעדלער וואס בעשווינדעלט די קונים אין מארק, מאכט זיך נאריש און לאכט אפ פון אידען, און א אידענע א קארטענוואדפערקע וואס צינדט אונטער א הויז און אידען ווערען פערברענט. דער קאמיטעט האט געפונען, אז דאס איז א חלול השם פארצושטעלען אזא זאך אין א לאנד, וואו אידען ווילען זיך מאכען א היים.

אזוי האבען די מיטגליעדער פון קאמיטעט געדענקט, ווערליג ב. טהאמאשעפסקי דערצעהלט, און דאריבער זיינען זיי געווען אזוי בייז, וואס מען שטעלט אזא שטיק.

דער פרעזידענט פון דעם קאמיטעט האט געהאלטען א לאנגע

רעדע פאר דער דירעקציאן און גע'מוסר'ט זיי, און ערקלעהרט זיי און געבייזערט זיך אויף זיי און ענדליך אויסגעשריען:

„ניט אומזיסט האט מען אייך ארויסגעטריבען פון רוסלאנד, מען וועט אייך נאך פון אמעריקא אויך טרייבען פאר אזעלכע פיה־רונגען. דא מאכט מען ניט קיין חוזק פון אידען."

דער פרעזידענט פון קאמיטעט האט געפרובט מיט גוטען און מיט בייזען. ער האט די אקטיארען געסטראשעט, אז ער וועט זיי צוריק שיקען אין רוסלאנד און ער האט אויך געפרופט איינרעדען זיי, אז זיי זאלען בעסער אויסלערנען זיך א מלאכה און מאכען א בכבוד'יגען לעבען. נאר זיי האבען אויף דעם געקוקט ווי אויף א גזרה פון די דייטשע יהודים און זיי זיינען אוועק פון קאמיטעט מיט צובראכענע הערצער, צושלאגענע האפנונגען און צושטערטע פלענער.

די גרינע דירעקציאן האט זיך מיט אן אמת געשראקען, אז אויב זיי וועלען עובר זיין אויף דער גזרה וועט מען אלע אקטיא־רען צוריק שיקען קיין רוסלאנד, נאר דער אנטרעפעניאר זייערער, דער שענקער פון העסטער און עסעקס סטריט איז שוין גאר ניט געווען קיין גרינער און ווען ער האט זיך דערוואוסט, וואס עס איז פארגעקומען צווישען דער דירעקציאן און קאמיטעט, האט ער די אקטיארען געטרייסט און בערוהיגט זיי און ערקלערט, אז ער וועט הערען דעם קאמיטעט, ווי דעם פאר א יאהריגען שנעע.

די ערשטע פארשטעלונג איז געבארען געווארען מיט יסורים, ווייטאג און צושפאלטענע קעפ. צוויי שטונדען פאר דער פארשטע־לונג זיינען די גאסען ארום טורן האלל געווען שווארץ מיט מענ־שען. דער בעל הבית פון טורן האלל, א דייטש, האט זיך דערשרא־קען פאר'ן גרויסען עולם און געשיקט נאך פאליציי. א סקאדראן פאליציסטען איז תיכף געקומען און אנגעהויבען ארבייטען מיט די „קלאבס" (אזעלכע קליינע בולאווקעס) און די גרינע אידישע ארבייטער האבען געמאכט שהחיינו איבער'ן אמעריקאנער פלעקיל און פערזוכט זיין ביטערן טעם.

נאר די בולאווקעס האבען ניט אבגעהאלטען דעם עולם פון שפארען זיך. דער בייז וואונדער פון א אידישען טהעאטער איז

געוועזן צו גרויס, אז מען זאל זיך אבשרעקען פאר א בלויען ראק. (אמעריקאנער פאליציסטען טראגען בלויע רעק) און פאלירטען פלע־קיל. די וואס האבען בעלאגערט די גאס ארום טורן האלל האבען אפילו ניט געקענט האפען אריינצוקומען אין טהעאטער, ווייל זיי האבען געוואוסט אז מען קען שוין קיין בילעטען ניט קריגען, נאר מען האט געהאפט צו כאפען א בליק פון א שוישפיעלער, אפשר וועט זיך א טהיר עפענען און מען וועט קענען כאפען א בליק, ווי עס זעהט אויס אינעווענינ, אפשר וועט מען קענען כאפען א קלאנג פון דעם זינגען, מאלע וואס מען קען זעהען לעבען א פלאץ, וואו מען שפיעלט א אידישע שטיק צום ערשטען מאל!

דער קאמיטעט האט אויך ניט געשוויגען, און אין מיטען דער מהומה ארום טורן האלל האבען זיך פלוצים געוויזען עטליכע גרוי־סע וועגען מיט א פייפען און בעראבאנעווען און אבגעשטעלט זיך אויף די ראגען גאס. דערנאך האבען זיך אויף די וועגען בעוויזען רעדנערס וועלכע האבען גערעדט צו די פערזאמעלטע און ערקלערט זיי, וואס פאר א שאנדע און חרפה די פארשטעלונג איז פאר'ן אידישען פאלק און געבעטען דעם עולם, מען זאל זיך רוהיג צוגעהן א היים און ניט שענקען די אקטיארען און זייערע פארשטעלונגען די מינדסטע אויפמערקזאמקייט.

דער קאמיטעט איז געגאנגען נאך ווייטער און האט זיך אפילו ניט אבגעשטעלט פאר א מיאוס'ן מיטעל צו געבען שוחד דער איינציגער פרימאדאנא, אז זי זאל אין איהר ראל ניט ערשיינען. דער קאמיטעט האט געשיקט רופען מר. קראנצפעלד, דער פרימא־דאנאס מאן און אנגעבאטען איהם א פאר הונדערט דאלאר, אז פרוי קראנצפעלד זאל ניט ערשיינען אויף דער ביהנע אויף דער דערמאנטער פארשטעלונג.

אבער ניט ערשיינען אליין איז געוועזן ניט גענוג. עס האט זיך אויך געפאדערט, אז זי זאל וועגען דעם ניט דערצעהלען די טרופע, כדי די אקטיארען זאלען ניט האבען קיין צייט אבצוזוכען ווע־מען עס איז, וואס זאל קענען פערנעהמען איהר פלאץ.

הינטער די קוליסען איז מען פאר דער פארשטעלונג געווען אזוי פערהאבעוועט, פערשמאיעט, צוטומעלט, אז קיינער האט זיך

ניט געכאַפּט, אַז די פּרימאַדאָנאַ פעהלט. און ערשט ווען מען האָט געדאַרפט אויפהויבען דעם פאָרהאַנג און מען האָט אַנגעקלאַפּט אין איהר גאַרדעראָבע אין טהיר און זי האָט ניט געענטפערט און מען איז אַריין אינעווייניג און זי איז דאָרטען ניט געווען, האָבען זיך ביי דער טרופּע אונטערגעבויגען די פיס. מען האָט געשיקט סטאַ־פעטען, גענומען איהר זוכען, נאָר ניטאָ, קיינער האָט זיך אפילו ניט געקענט דערמאָנען, אַז מען האָט איהר געזעהען.

ערשט ווען דער זייגער האָט געשלאָגען ניין און דער עולם אין טהעאַטער האָט פערלאָרען די געדולד זיינען די דירעקטאָרען אַוועקגעפאָהרען צו דער פּרימאַדאָנאַ אַהיים, זי האָט זיך אָנ־פאַנגס געמאַכט קראַנק, נאָר באַלד האָט דער מאַן אויסגעזאָגט דעם סוד. ב. טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט, אַז פּרענק וואָלף האָט פערקאַסערט די פאַלע. אַרויסגענומען דעם טייסטער און אָנידער־געלעגט דריי הונדערט דאָלאַר מזומן און די פּרימאַדאָנאַ איז אַוועק־געפאָהרען מיט די דירעקטאָרען אין טהעאַטער.

דערווייל אָבער איז שוין געוואָרען שפּעט; נאָר דער גרויסער עולם איז מיעד געוואָרען וואַרטענדיג און איז אַוועק פון טהעאַ־טער. עס זיינען אויך אַוועקגעגאַנגען די מוזיקער און דער כאָר. עס זיינען נאָר געבליעבען די פערביסענע און זיי האָבען געקעהרט אַ וועלט אין טהעאַטער.

אָהן אַן אָרקעסטער און אָהן אַ כאָר האָט די פּרימאַדאָנאַ ניט געוואָלט זינגען, און די מישענינע, דער טומעל, דער געשריי, דער געפילדער, דער ליאַרם צווישען די פערבליעבענע איז געוואָרען נאָך גרעסער. הינטער די קוליסען איז אויך ניט צוגעגאַנגען גאַנץ רו־היג, די מיטגליעדער פון דער טרופּע האָבען זייער האַרץ אויס־געלאָזט צו דער פּרימאַדאָנאַ, זי פון איהר זייט האָט אויך ניט געשוויגען און עס האָט זיך דאָרטען אָנגעהויבען אַ זידלעריי, אַ שיל־טעריי מיט די סאַמע אָבגעקליבענע קללות און חרמות, די קולות פון הינטער די קוליסען און פון טהעאַטער האָבען זיך צוזאַמענגע־מישט און דער וואָס האָט קיין אַנטהייל ניט גענומען האָט געמוזט אַנטלויפען.

די פארשטעלונג האט זיך געענדיגט מיט א געשלעג און סקאנדאל.

אזוי דערצעהלט ב. טהאמאשעפסקי וועגען דער ערשטער פארשטעלונג, אויף וועלכער ער האט געזונגען „די באבקעלאך“ און עס קען דאריבער קיין צווייפעל ניט זיין, אז ער איז דערביי געוועזן.

אבער די אנדערע אקטיארען, וואס האבען געשפיעלט אויף יענער פארשטעלונג גיבען איבער די מעשה גאר אנדערש, א סך איינפאכער און פראזאאישער.

זיי זאגען, אז קיין גרויסע אויסכאפעניש אויף די בילעטען איז ניט געווען, און זיי געדענקען זיכער, אז עס האט זיך ניט געפונען קיין איינציגער בעלן צו צאהלען פינף דאלאר פאר א פופציג סענטיגען בילעט ווי מר. טהאמאשעפסקי בעהויפטעט. זיי געדענקען אויך ניט, אז מען האט אזוי בעלאגערט דעם טורן האלל, אז מען האט געדארפט ארויסרופען א סקאדראן פאליסלייט. אלענפאלס איז די איינגאהמע געווען ניט אזא געהויבענע, אז דער אנטרעפעניאר זאל ארויסלעגען דריי הונדערט דאלאר דער פרימאדאנא. אין יענע צייטען וואלט זיך ביי א שוישפיעלער ניט גאר פערדרעהט דער קאפ פון אזא סומע געלד, נאר ער וואלט געקענט קריגען א הארץ קלאפ פון שרעק. פרוי קראנצפעלד האט זיך ניט געמאכט קראנק, נאר זי איז טאקע געווען הייזעריג, און זי האט יענעם אבענד ניט געקענט זינגען. אויך געדענקען זיי ניט, אז דער עמיגראנטען קאמיטעט זאל מאכען אזעלכע אנשטרענגונגען צו שטערען די אויפפיהרונג פון דער „קאלדוניא.“

אלס בעוויז, אז די ערשטע פארשטעלונג האט זיך בעצאהלט ערגער ווי מען האט ערווארטעט, איז דער פאקט, וואס דער אנטרעפעניאר איז גלייך געווארען אבהענדיג און ער האט אזוי גיך קיין צווייטע פארשטעלונג ניט אונטערגענומען, הגם ער פערזענליך איז געווען פערקאכט אין אידישען טהעאטער. עס האט גערויערט א היבשע צייט ביז ער האט זיך ווידער איינגעשטעלט צו אונטערנעהמען צוזאמען מיט שותפים אנדערע פארשטעלונגען.

צי די ערשטע אידישע פארשטעלונג האט זיך געענדיגט טרויע-

רוג צוליעב די שוישפיעלער, אדער צוליעב דעם פובליקום — קיין אנדערע אידישע פארשטעלונגען זיינען שוין ניט געווען ביז סכות.

איצט אבער האט שוין איין דירעקטאר ניט געוואגט צו מאכען אזא אונטערנעהמונג און פרענק וואלף, האט אבגעזוכט נאך צוויי שותפים, איינער פון זיי איז געווען א קצב פון באיארד סטריט און מען האט געמאכט אלע הכנות פאר די יום טוב'דיגע פארשטעלונגען.

די טרופע איז איצט געווארען א גרעסערע און בעדייטענדערע: צו די שפיעלער וואס זיינען אין מיטען זומער אריבערגעקומען פון לאנדאן, זיינען צוגעשטאנען מעהר דילעטאנטען, וואס זיינען געקומען מיט'ן „עם עולם". די קאמפאניע איז איצט בעשטאנען פון די פאלגענדע פערזאנען:

לעאן גאלובאק, מיראן גאלובאק, ספעקטאר און זיין פרוי, בארסקי, ראזענבלום, באיארסקי, בערנשטיין (ניט דער בעוואוסטער קאמיקער בערנשטיין), סיימאן, זשופניק און ב. טהאמאשעפסקי.

ווי מען קען זעהן פון דעם צעטעל, איז דא געווען א דוחק אויף פרויען, און מענער האבען געמוזט שפיעלען פרויען ראלען. ב. טהאמאשעפסקי האט דעמאלט אנגעהויבען צו ערשיינען אין פרויען ראלען.

אזוי ווי טהאמאשעפסקי האט זיך דעמאלט ערשט אנגעהויבען צו ווייזען אויף דער ביהנע, האט מען די ראלען אנפאנגס געדארפט ספעציעל פאר איהם צושניידען, דאס הייסט ארויסווארפען די פראזא און ער זאל נאר זינגען די נומערען, וואס די פרוי אין דעם שטיק האט געדארפט זינגען.

געשפיעלט האט מען די וואך פון סכות די אלטע שטיקער פון גאלדפאדענס רעפערטואר: „קאלדוניא", „קאפריזנע טאכטער", „באבע און איניקעל" און הגם מיט'ן זכות פון יום טוב האלט מען זיך א לאנגע צייט אין א טהעאטער, האט דא אפילו דער יום טוב אויך ניט געהאלפען און די הכנסה פאר דער וואך פון סכות איז געווען א טרויעריגע. די דירעקטארען האבען פערלארען געלד און האבען זיך אבגעטרייסעלט פון טהעאטער, און די אקטיארען זיינען געבליעבען אויסגעשטעלט.

עס האט אויסגעזעהען, אזוי ווי די שטאדט ניו יארק איז נאך ניט דערוואקסען צו דער מדרגה צו האבען א אידיש טהעאטער און זי דארף זיך נאך פריהער ליטערן ביז זי וועט קומען דערצו.

ענדליך איז גאלובאק'ן געלונגען צו פעראינטערעסירען דעם אייגענטהימער פון דעם „אלד באוערי גארדען" און האט מיט איהם אבגעמאכט צו שפיעלען דארטען צוויי מאל א וואך יעדען פרייטאג אבענד און שבת מאטינעע. גאלובאק האט געמאכט א קאנטראקט אויף דריי יאהר, און די אידישע ביהנע האט נאך אזוי פיעל פלאגען און מאטערן זיך געקריגען אויב ניט קיין ריכטיגע היים, איז לכל הפחות א שאטען פון א היים. די ניו יארקער אידישע תושבים אדער ריכטיגער געזאגט גרים, וואס האבען זיך אינטערעסירט מיט'ן אידישען טהעאטער האבען איצט געוואוסט, ווען און וואו צו געהן זעהן א אידישע שטיק. דער „אלד באוערי גארדען" האט זיך געעפענט פאר אידישע שטיקער א חדשים צוויי נאך סכות, דאס הייסט כמעט סוף 1882.

די קאמפאניע איז געווען די זעלביגע, וואס האט געשפיעלט סכות און איצט ווען די אקטיארען האבען זיך געפיהלט מעהר היימיש האט מען אויך אנגעהויבען צו טראכטען וועגען עפעס אנדערע שטיקער א חוץ „קאלדוניא", „שמענדריק", „באבע מיט'ן אייניקעל". מען האט דעם רעפערטואר רייכער געמאכט מיט א פאר שייקעוויטשעס פיעסען, ווי דער „בעל תשובה", „אידישער פריץ" און דאס גלייכען. צווישען די אקטיארען האט זיך געפונען איינער וועלכער האט אויך געשריעבען פיעסען. דאס איז געווען דער אקטיאר בארסקי, און ער האט אנגעשריבען פאר דער קאמפאניע די פיעסען : „די וואהנזיניגע" און „דער פאגראם".

דער אינהאלט פון דער „וואהנזיניגע" איז געווען אזא. ערגעץ אין רוסלאנד האט געוואהנט א רייכער, קארגער איד. זיין טאכטער האט זיך פערליעבט אין א קבצן א קינסטלער. עס פערשטעהט זיך, אז דער פאטער איז געגען דעם שידוך און ער וויל איהר חתונה מאכען פאר עפעס א רייכען אויסוואורף. די טאכטער שטעלט זיך געגען איהם און דער פאטער פערשפארט איהר אין א דארף. זי ווערט דארטען משוגע. איהר געליעבטער דער קינסטלער

איז אוועק געפאה׳ען פון דער היים און ווען ער האט זיך געמאכט א גרויסען נאמען אין דער וועלט און איז געווארען רייך האט ער זיך צוריק געקעהרט א היים, האט אויסגעפונען וואו זיין געליעבטע איז און האט מיט איהר חתונה געהאט. דער פאטער האט אונטער דער צייט פערלארען דעם גאנצען פערמעגען, האט אויך פערלארען זיינע אויגען און א בלינדער איז ער ארומגעגאנגען איבער די הייזער. איין מאל איז ער, ניט וויסענדיג, צוגעקומען צו זיין טאכטערס וואהנונג און האט גענומען זינגען א בעטעל־ליעד אונטער׳ן פענסטער. זי האט איהם אריינגענומען אין שטוב און דערקענט אין איהם איהר פאטער. מען האט גערופען דאקטוירים און געמאכט איהם ווידער זעהענדיג.

דער פערפאסער פון די דאזיגע שטיקער האט ניט וועניג שטאלצירט דערמיט, וואס ער האט אנגעשריעבען די דערמאנטע פיעסען, און ווען ער האט ניט געהאט קיין בעשעפטיגונג ביי דער ב׳הנע האט ער געארבייט ביי שניידעריי פאר זיך און אויף זיינע קארטלאך, וואו עס איז געווען געדרוקט, אז ער איז א שניידער און ער נעהמט בגדים צום פעררי כטען, פרעסען און פארבען האט ער אויך ניט פערפעהלט אנצוגעבען, אז ער איז דער מחבר פון דער „וואהנזיניגע" און דעם „פאגראם".

מחשבותז, דער „פאגראם" האט קיין שום שייכות ניט מיט׳ן „פאגראם" וואס י. גארדין האט שפעטער אנגעשריעבען.

עס איז אויך אינטערעסאנט, ווי אזוי די טהעאטער בעזוכער האבען דעמאלט געקוקט אויף די אקטיארען און אויפ׳ן שפיעלען.

ווען מען האט אויפגעפיהרט דעם „בעל תשובה" אין דעם „אלד באוערי גארדען," און ספעקטאר, דעמאלט א יונגערמאן פון עטליכע און צוואנציג יאהר, איז ערשיענען אין דער טיטעל ראלע, האט זיך פלוצים אויפגעהויבען א אידענע אין דער צווייטער רייהע און אויסגעשריען: „העי, דו אלטער תרח, ווי שעהמסטו זיך ניט אין דיין ווייטען האלז! אין דיינע יאהרען, צו מאכען זיך אזוי נארעש! מילא, די יונגע שנעקעס, אז זיי מאכען זיך אזוי נארעש זיינען ניט מעהר ווי אינגלאך, אבער דו, שוין מיט א פוס אויף

יענער זייט, פאר דיר איז שוין צייט צו האבען מעהר שכל! פוי
זאלסטו ווערען!"

„מאכען זיך נארעש", אט וואס א געוויסע קלאסע פון פוב־
ליקום איז געגאנגען זעהן אין טהעאטער. פראפעסיאנעלע מענשען
מאכען זיך נארעש, מאכען געוויסע העויות און דער עולם קען דער־
ביי לאכען, הנאה האבען. א פראסטער מענש האט אפט ליעב צו
זעהן ווי מען מאכט זיך נארעש, אפשר איז דאס דערפאר, וואס
דאס הויבט איהם אויף אין זיינע אייגענע אויגען. נאר נאריש מא־
כען זיך פאסט נאר פאר אינגלאך, יונגע שקצים, אבער ניט פאר
עלטערע אידען, מיט גרויסע בערד. אז א שפיעלער גרימירט זיך —
דאס האבען ניט אלע פערשטאנען. אין יענער צייט האבען די אק־
טיארען אויך ניט געטארט ערלויבען זיך צו טהאן אויף דער ביהנע
עפעס אזוינס וואס עס קען אנריהרען די געפיהלען פון א פרומען
אידען. אין א שטיק קען למשל פארקומען אז דער אקטיאר זאל
דארפען אנצינדען א לאמפ, אדער ער זאל דארפען אויפרייסען א
בריעף און דאס גלייכען, און אזוי ווי מען האט געשפיעלט פרייטאג
צו נאכט און דאס וואלט ניט געפעלען געווארען א טהייל פון דעם
פובליקום, האט מען עס געזוכט אויסצומיידען. קיין פאפיראסען
האט מען גאר ניט גערויכערט, א בריעף האט מען דערלאנגט א
גנעפענטען און א לאמפ האט מען אנגעצונדען איידער דער פאר־
האנג האט זיך אויפגעהויבען.

אין דער פיעסע „עלילת דם" קומט פאר, ווי די בעל הבית'טע
רופט אריין דעם גוישען משרת און הייסט איהם פערלעשען דאס
ליכט. אזוי גיך, ווי דאס איז געשעהען אויף דער ביהנע, האט זיך
דערהערט א בייזער קול פון פובליקום:

— העי, העי, חברה מאן! ווען ביזט דו עס געווארען אזא
„סמארטער" יונג? דו ביזט דערצו געוואהנט פון דער היים? הא?
שעהם זיך אין דיין ווייטען האלז!

— שא, שא! האט געענטפערט דער אקטיאר פון דער ביהנע.
— איך בין דאך איצט א גוישער משרת און א גוי מעג אויסלעשען
א ליכט אום שבת.

דערפון קען מען אויך דרינגען, אז א חוץ דעם געוואוינליכען

עלעמענט, וואס איז געווען פערקאכט אין טהעאטער, זיינען פון צייט צו צייט אויך געקומען אין טהעאטער פרימערע מענשען, און די פאדערונגען אויף א אידישען טהעאטער דרינגט טיעפער אריין אין דער אידישער מאסע און כאפט ארום א גרעסערען קרייז. עס קומען שוין אין טהעאטער ניט נאר אזעלכע, וועלכע געפינען דארטען א צופריעדענשטעלונג פאר זייער בייזקענים נאך עפעס בעסערס, העכערס, נאר עס קומען אויך אזעלכע וועלכע ווילען אין טהעאטער פערגעסען א ווייל די דאגות, זארגען, קאפדרעהענים פון דעם שווערען לעבען; און ביי זיי קען מען זאגען געהען אין אייז אויער אריין און פון צווייטען ארויס וואס זיי הערען אין טהעאטער. זיי געהען ניט צו נאשען עפעס פון טהעאטער, ארויסצוטראגען עפעס פון דארטען, זיי ווילען בשעת זיי זיצען אין טהעאטער האבען די מעגליכקייט צו געבען א לאך און ארויסלאזען א זיפץ, און אויך א טרעהר אין סימפאטהיע מיט אלע וואס ליידען.

אזוי ווערט ביסלעכווייז פערשפרייט אלץ מעהר די פאדערונג אויף א אידישען טהעאטער און דאס פובליקום ווערט אלץ גרעסער און גרעסער.

נאר ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס די פאדערונג אויף א אידישען טהעאטער האט זיך אלץ מעהר פערשפרייט צווישען די מאסען, האט זיך די טרופע אין דעם „אלד באוערי גארדען" ניט געקענט האלטען. אין דעם אבער איז שוין ניט געווען שולדיג דאס פובליקום, נאר די שפיעלער גופא.

קיין גליקען האבען זיי דעמאלט ניט געמאכט, פון די צוויי מאל שפיעלען א וואך האט מען געהאט אפשר ניט מעהר ווי די אקטיארען וואלטען פערדיענט ווען זיי זאלען ארבייטען אין א פאבריק. קיין גרעסערע פערדיענסטען האט מען זיך דעמאלט ניט פארגעשטעלט, און די אקטיארען זיינען ניט געווען געוואוינט צו גרויסע הכנסות. עס האט געדויערט לאנגע און לאנגע יאהרען ביז אקטיארען האבען זיך אנגעהויבען צו באדען אין געלד און, פערהעלטניסמעסיג, איז דאס געווארען גאר ניט לאנג. ביז אבער די גליקליכע צייט איז געקומען זיינען די אקטיארען שטארק ארויסגעצויגען געווארען. א געוויסער אקטיאר האט יענע און נאך א

פיעל א שפעטערדיגע צייט איינגעטהיילט אין דריי פעריאָדען: די פעריאדע פון פעכנען פאר הונגער, די פעריאדע פון געשוואָלען ווערען פאר הונגער און די פעריאדע פון פגר'ן פאר הונגער.

נאָר מיט'ן ביסעל, וואָס דאָס טהעאטער האָט אריינגעבראכט האָבען זיי זיך ניט געקענט צוטהיילען. אין יענער צייט איז נאָך קיין יוניאָן ניט געווען, וואָס זאָל ריכטיג אָבשאצען דעם ווערט פון יעדען שפּיעלער און בעשטימען, פיעל יעדער איז בערעכטיגט צו קריעגען. דאָס פּובליקום האָט נאָך אויך ניט געהאט צייט צו בע־שטימען, ווער געפעלט איהם בעסער, און פאר יעדען אפּלאָדיסמענט וואָס איז געפאלען האָט מען זיך געריסען. יעדער האָט גע'טענה'ט, אז אויף זיינע פּלייצעס שלעפּט ער דאָס טהעאטער, אז נאָר איהם צו פערדאנקען קומען בעזוכער אין טהעאטער און דערפאר קומט איהם די גרעסטע דעה. יעדער האָט געוואָלט ווערען א בעל הבית, דער מאכער, דער קנאקער און אלע אנדערע זיינען געווען געגען איהם. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אז באלד זיינען אין דער טרופּע בעשאפען געוואָרען אָפּאָזיציאָנעלע קרעפטען און די קאָמפּאַניע איז צוטהיילט געוואָרען אויף פיינדליכע לאגערען.

אין גיכען האָט זיך טהאָמאשעפסקי'ס פאָטער אָבגעטהיילט פון דער טרופּע און האָט גענומען דעם „נעשאָנעל טהעאטער" אנט־קעגען איבער דעם „אָלד באוערי גארדען." פסח טהאָמאשעפסקי וועלכער איז געקומען מיט'ן עם עולם, האָט אין דער קורצער צייט, וואָס מען האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען טהעא־טער מחנך געווען זיינע צוויי טעכטער צו דער ביהנע און צוזאמען מיט זיין זוהן ב. טהאָמאשעפסקי האָט ער שוין געהאט דריי קרעפ־טען, און דאָס איז געווען כמעט אזוי גוט, ווי א האלבע טרופּע. די אנדער האלבע טרופּע האָט מען אָבגעזוכט אין די פאבריקען. פסח טהאָמאשעפסקי האָט אליין אָנגעשריעבען א פיעסע מיט'ן נאָמען „די אינקוויזיציע", נאָר אויב איין טרופּע האָט זיך קוים געקענט האלטען, איז פאר צוויי טהעאטערס געווים קיין פּלאץ ניט געווען. דער נעשאָנאל טהעאטער האָט געהאט קיצור ימים, נאָר אויך דער „אָלד באוערי גארדען" האָט אָנגעהויבען צו ווייזען סימנים פון גסיסה. א חוץ דער רייסעריי צווישען די מיטגליעדער,

האבען א פּאר אקטיארען אנגעהויבען אויפצופיהרען זיך זעהר שלעכט הינטער די קוליסען, דער טהעאטער האט געקריגען א מיאוס'ען נאמען, און אנשטענדיגע מענשען האבען אנגעהויבען צו ווייכען פון איהם ווי פון א פעסט. דער טהעאטער איז געווארען א נעץ פאר מיידלאך און ווייבלאך. דער גרעסטער טהייל פון דער קאמפּאניע האט א מאך געטהאן מיט דער האנד אויפ'ן טהעאטער. און צייט דעמאלט האבען זיי שוין מעהר קיין שייכות ניט געהאט מיט דער ביהנע.

אין דער צייט, דאס הייסט אין 1883 איז אין ניו יארק אנגעקומען א נייע קאמפּאניע מיט די פאלגענדע מיטגליעדער: הער און פרוי זילבערמאן, הער און פרוי חיימאוויץ (איצט פרוי אדלער), קארפּ, הער און פרוי באראדקין און וואכטעל. צוזאמען מיט דער דאזיגער קאמפּאניע איז אויך געקומען י. לאטיינער.

עטליכע מיטגליעדער פון דער נייער קאמפּאניע האבען גע'שמ'ט וועגען צייט און ברייט אין דער אלטער אידישער וועלט און אנטקעגען זיי האבען די פריהערדיגע שפּיעלער געהאט א פּנים פון דילעטאנטען און פאר זיי איז געווארען אונמעגליך צו שפּיעלען ווייטער אין ניו יארק. זיי האבען גלייך פערקויפט דעם קאנטראקט, וואס זיי האבען געהאט מיט'ן טהעאטער צו דער נייער קאמפּאניע און ל. גאלובאק איז אוועק קיין שיקאגא און די טהאמאשעפסקי פאמיליע האט זיך אריבערגעצויגען קיין פילאדעלפיע און דארטען געשפּיעלט טהעאטער.

אין גרונט גענומען איז דער טהעאטער אין אמעריקא געווען אין די ערשטע יאהרען ניט מעהר און ניט ווענינער ווי א פּארטזעצונג פון דעם היימישען; דער טהעאטער האט מיט האק און פּאק איבערגעפּעקעלט זיך פון רוסלאנד אדער רומעניען קיין אמעריקא. די נייע קאמפּאניע איז שוין געקומען אהער א פארטיגע. אין גאנצען צוזאמענגעשטעלט פון דער אלטער היים און האט אפילו מיטגעבראכט א סופלער. לאטיינער האט דאמאלס סופלירט און שפּעטער איז ער געווארען דער אויטאר ביי דער קאמפּאניע. שטיקער האט מען אויך געשפּיעלט אלטע פון דער היים, און אפילו דאס פּובליקום קען מען זאגען איז אויך געווען פון דער אלטער היים. די

דייטשע יהודים, וואָס זיינען דאָ שוין געווען תושבים, האָבען אין אידישען טהעאטער ניט פערשמעקט, אנדערע אידען וואָס זיינען געקומען פאַר די פּאָגראָמען האָבען זיך דאמאָלס גיכער אמעריקאַניזירט און זיי זיינען אין אידישען טהעאטער ניט געגאַנגען. די טהעאטער בעזוכער זיינען געווען גרינע, גראָד ווי די אקטיאָרען און מען האָט ניט געקענט ווייזען אויף קיין זאַך, וואָס זאָל האָבען אין זיך עפּעס אמעריקאַנישעס.

נאָר מען דאַרף ניט דענקען, אַז דערפאַר, וואָס דער טהעאַטער איז דאָ געווען אַ פאָרטזעצונג פון דעם היימישען, איז זיין ווייטערער גאַנג געווען דער זעלביגער און זיין גייסט דער זעלביגער. דאָס איבערפּעקלען זיך האָט דעם טהעאטער קיין גוטס ניט געטהאָן.

די ערשטע שטיקער וואָס גאָלדפאַדען האָט אָנגעשריבען זיינען געווען ליעדלאַך, קופּלעטלאַך צוגעשטוקעוועט צו אביסעל פּראָזע. איך האָב שוין געהאַט אַ געלעגענהייט אויפמערקזאַם צו מאַכען, אַז מען האָט אָפּט אפילו דאָס ביסעל פּראָזע געמוזט פערבויגען, כדי צו געבען אַ זינגער די מעגליכקייט צו זינגען די דאָזיגע ליעדלאַך, ווען מען האָט איהם ניט געקענט אָנטרויען, אַז ער וועט די עטליכע געוואוינליכע אַלטעגליכע ווערטער קענען ארויסרעדען אויף דער ביהנע. דער עיקר איז געווען דאָס זינגען, דאָס טענציל. ווען די זינגער און די שפּרינגער און די טענצער האָבען זיך אביסעל אויסגעריבען אויף דער ביהנע און די בעזוכער פון טהעאטער זיינען ארויסגעוואַקסען פון אַזאַ אונטערהאַלטונג האָט זיך דער פּערפאָסער גענומען צו שאַפען עפּעס בעסערס און ער איז אַזוי געגאַנגען פון ערגער צו בעסער, פון גרעבער צו איידלער. דער וועג פון ני־בע־ני־מע ני־קי־קע־רע־קו ביז „שולמית“ איז אַ ווייטער, אַזוי ווייט אַז עס ווילט זיך כמעט ניט גלויבען, אַז זיי זיינען די ווערק פון איין פּערפאַסער. ביי דער צייט ווען די נייע קאָמפּאַניע איז אָנגעקומען אהער האָט די ביהנע אין רוסלאַנד שוין דערגרייכט צו אַזאַ מדרגה, אַז עס איז דאָרטען געוואָרען מעגליך אויפצופיהרען אַזאַ שטיק, ווי „אוריאל אקאָסטא“, און הגם דאָס דאָזיגע שטיק איז אַן איבערזעצטע, ווייזט עס אבער, אַז דאָס פּוב־

ליקום האט זיך גיך ענטוויקעלט, און די ביהנע האט געמאכט א ריעזיגען שריט פאראויס.

די ענטוויקלונג איז געווען א נאטירליכע, ניט קיין געצוואונגענע, די בעסערע שטיקער האט מען אויפ'ן פובליקום ניט אנגעווארפען. די בעסערע שטיקער האבען זיך בעוויזען, ווען די איצטיגע אקטיארען האבען שוין געהאט עפעס א פנים און מען האט זיי געקענט אנטרויען א שטיקעל „פראזא", ווען דער געשמאק ביים פובליקום האט זיך אביסעל אויסגעפיינערט, אויסגעאיידעלט. און ווען די ביהנע וואלט זיך אין רוסלאנד ענטוויקעלט כשורה, דאס הייסט ווען די רעגיערונג וואלט ניט פערבאטען אידיש טהעאטער, וואלט די אידישע דראמא אויסגעוואקסען א געזונטע, א שטארקע און געווארען א ציערונג ביי אידען. ווען מען האט אין זינען, אז פון „ני־בע ני־מע ני־קי־קו־רע־קו" ביז „שולמית" און צווישען „שמענדריק" און „אוריאל אקאסטא" ליגען ניט מעהר ווי עטליכע יאהר, דארף אזא בעהויפטונג ניט אויסווייזען איבערטריבען.

מיט'ן אריבערפעקלען זיך קיין ניו יארק האט די ענטוויקלונג פון דער ביהנע ניט נאר אויפגעהערט, נאר מען האט געמוזט אנהויבען נאר פון דאס ניי. ווי מיר האבען געזעהן, איז די ערשטע פארשטעלונג אין ניו יארק געווען „קאלדוניא", איינע פון די ערשטע שטיקער מיט וועלכע די ביהנע האט זיך אנגעהויבען. ווען די נייע קאמפאניע איז געקומען האט זי אנגעהויבען נאר פון דאס ניי. זי האט ווידער אנגעהויבען מיט די ערשטע שטיקער און די זעקס יאהר פון דעם געוואלדיגען פראגרעס פון דער אידישער ביהנע אין דער היים זיינען אין גאנצען פערלארען געווארען.

די ערשטע שטיקער זיינען נאך אלעמען געווען ניט פיעל און יעדער טהעאטער בעזוכער האט זיי שוין געקענט באלד ניט ערגער פון די אקטיארען. עס האט זיך אנגעהויבען א פאדערונג אויף נייע שטיקער און אין 1884 האט דער אויטאר פון דער קאמפאניע יאזעף לאטיינער געשאפען זיין ערשטע ווערק אין אמעריקא „אסתר און המן" און אין דעם זעלביגען יאהר האט ער געשאפען זיין צווייטען ווערק „יוסף און זיינע ברידער".

ניט ווילענדיג מוז מען א שמייכעל טהאן, ווען מען דערהערט

דעם טיטול פון די צוויי נייע שטיקער. אין יענער צייט איז די איד־דישע ביהנע אלט געווען סך הכל פינף זעקס יאהר. אין די קורצע פינף־זעקס יאהר האט די אידישע ביהנע דורכגעמאכט אזוי פיעל, ווי עס האט אנדערע ביהנען גענומען לאנגע יאהרהונדערטע דורכ־צומאכען.

ווי אונז איז שוין בעקאנט, האט מען מיט א פאר הונדערט יאהר צוריק געשפיעלט אידישע שטיקער, וואס האבען געטראגען במעט די זעלביגע נעמען, און נאכדעם ווי די אידישע ביהנע האט דורכגעמאכט אין די פינף זעקס יאהר נאכ'ן רוסיש־טערקישען קריעג אזא גלאפירענדע קאריערע, זיינען דא געשאפען געווארען די צוויי „נייע" שטיקער „אסתר און המן" און „יוסף מיט זיינע ברידער". מיט אנדערע ווערטער הייסט עס, אז מען האט אנגעהויבען דא ניט נאר מיט די ערשטע שטיקער נאר מיט פאר־די־ערשטע.

איבריגענס, זיינען די דאזיגע שטיקער געווען אידישע, ניט קיין איבערגעמאכטע פון גוי'שע מיט אידישע נעמען און זיי האבען שטארק אויסגענומען ביים עולם. אפילו דייטשע יהודים האבען זיך פעראינטערעסירט אין די דאזיגע שטיקער און ארום טהעא־טער פלעגען שטעהן קארעטען אזוי ווי ארום בראדוויי טהעאטערס. ניט פריהער און ניט שפעטער האט מען אזא ערשיינונג געזעהען ארום די אידישע טהעאטערס, ווען מען זאל ניט רעכענען די קא־רעטען וואס א פאר דירעקטארען האבען זיך איינגעשאפט.

ארום דער צייט האט יאזעף לאטיינער געשאפען דאס ערשטע ווערק, וואס האט געהאט א שייכות מיט'ן לאנד, וואו די אידישע איינוואנדערער און די אידישע ביהנע האבען געזוכט א היים, די פיעסע האט געהייסען „די עמיגראציע נאך אמעריקא". מיט דעם שטיק איז געמאכט געווארען דער ערשטער פערזוך צו שטעלען זיך אויף די אייגענע פיס, און פון דעמאלט אן געהט די אידישע ביהנע אין אמעריקא מיט איהר אייגענעם וועג.

ביז 1885 האט דאס אידיש טהעאטער אין אמעריקא געלעבט מיט'ן זכות פון די אלטע שטיקער פון דער אלטער וועלט, די אק־טיארען האבען מיט זיך געבראכט אלץ וואס זיי האבען געקענט פערנעהמען פון דער ביהנע אין דער היים. דער טהעאטער דא איז

געווען, ווי איך האב שוין פריהער געזאגט, א פארטזעצונג פון דעם היימישען, נאר פון איצט אן זוכט ער צו ווערען מעהר אדער וועניגער זעלבסטשטענדיג.

אין רוסלאנד איז דער אידישער טהעאטער פערבאטען געווארען אין דעם יאהר 1883, און די אקטיארען זיינען צוזייעט און צעשפרייט געווארען איבער פערשיעדענע מדינות, וואס זיינען געווען ניט ווייט פון רוסלאנד. קיין שטענדיגע היים האבען די אקטיארען ניט געפונען און זיי האבען געדארפט ארומוואנדערען פון שטאדט צו שטאדט. אויב א קליינע טרופע איז געבליעבען שטעקען אין איין פלאץ, איז זי געווען אויף גרויסע צרות. די גרעסטע טרופע האט פון רוסלאנד אריבערגעוואנדערט קיין רומעניען, נאר די אידישע בעפעלקערונג פון דער דאזיגער מדינה האט ניט געקענט אויסהאלטען א גרויסע טרופע. די קלאנגען וועגען די גליקען אין אמעריקא האבען דערגרייכט צו זיי.

די פיהרער פון יענער טרופע זיינען דעמאלט געווען ז. מאגולעסקא און מ. פינקעל און מיט גרויסע צרות איז זיי געלונגען צונויפקלייבען דעם נויטיגען קאפיטאל, אז זיי ביידע זאלען קענען אונטערנעהמען אזא ווייטע רייזע. קיין לאנדאן איז געווען נעהענטער און דעם ערשטען בעזוך האבען זיי געמאכט אין דער הויפט שטאדט פון ענגלאנד. דארטען האט דעמאלט געשפיעלט י. אדלער, נאר קיין גליקען האט ער ניט געמאכט. געשפיעלט האט ער אין א פלאץ וואו פון פארענט איז געווען א יאטקע און פון הינטען איז געווען דאס, וואס מען האט גערופען טהעאטער. מאגולעסקא און פינקעל זיינען דארטען לאנג ניט געבליעבען און אין חודש יולי 1886 זיינען זיי אנגעקומען קיין ניו יארק.

דער נאמען מאגולעסקא האט געקלונגען ווייט און ברייט און קיין פאר טעג זיינען ניט אריבער און זיי האבען אונטערגעשריבען א קאנטראקט מיט א דירעקטאר.

דער דירעקטאר איז געווען א שיקאגער און האט דא קיין טהעאטער ניט געהאט. ער האט אבער געוואוסט אז מאגולעסקא מיט זיין טרופע וועט מאכען א רושם אומעדום וואו זיי וועלען שפיעלען.

דער אבמאך איז געווען, אז מאגולעסקא זאל גלייך פאהרען

צוריק אהיים און ברענגען די קאמפאניע אהער. אביסעל געלד האט ער געשיקט אויף הוצאות, און דאס איבעריגע האט ער געדארפט מאכען פון פארשטעלונגען אויפ'ן וועג. דער רעכנונג איז געווען, אז ווען די קאמפאניע וועט אנאנסירען, אז זי פאהרט קיין אמעריקא און גיט די לעצטע פארשטעלונגען, וועט די איינגאהמע זיין א סך א גרעסערע ווי געוועהנליך און מיט'ן כח פון אזעלכע איינגאהמען וועט זיך די קאמפאניע דערשלעפען ביז ניו יארק.

סוף אויגוסט איז מאגולעסקא צוריק געקומען מיט דער גאנצער קאמפאניע. אין דער דאזיגער קאמפאניע זיינען געווען: ד. קעסלער, ז. פיינמאן, וויינבלאט, בלאנק, הער און פרוי אבראמאוויץ, פינקעל, אניוטא פינקעל, מיסס וויינבלאט און אנדערע.

דער שיקאגער דירעקטאר האט אבער קיין טהעאטער ניט געהאט און האט אויך קיין טהעאטער ניט געקענט קריגען אין אידישען קווארטאל. ענדליך איז איהם געלונגען צו נעהמען דעם „טערעס גארדען“ אויף 58טע סטריט אויף דער וועסט זייט, און די קאמפאניע האט דארטען געגעבען זיין פארשטעלונגען.

וועגען די דאזיגע פארשטעלונגען איז כדאי צו רעדען עטליכע ווערטער. זיי ווייזען די נייע טענדענץ, וואס די נייע טרופע האט מיט זיך געבראכט, ווי אויך ווי אזוי דאס פובליקום האט זיך פערהאלטען צו דער נייער טענדענץ.

אין די ניין פארשטעלונגען האט מען אויפגעפיהרט דריי שטיקער און יעדע שטיק האט מען געשפיעלט צו דריי מאל. די שטיקער זיינען געווען „בלו בארד“ און „פעריקאלא“, צוויי אפענבאך'ס אפערעטען און „די קאקעטע דאמען“ פון מ. שייקעוויטש.

ניט קוקענדיג אויף דעם וואס די קאמפאניע האט אויפגערודערט די טהעאטער בעזוכער פון ניו יארק, און דער עולם האט מיט גרויס אונגעדולד געווארט צו זעהען די נייע שפיעלער אויף דער ביהנע, האט א קעלט געבלאזען אין טהעאטער, ווען מען האט אויפגעפיהרט די דערמאנטע צוויי אפערעטען, און דער עולם איז ארויס פון טהעאטער אונצופריעדען. די פרעמדע אפערעטען זיינען דעם עולם ניט געפעלען געווארען און די טהעאטער בעזוכער

האבען זיך געפיהלט אין טהעאטער ווי זיי וואלטען אריינגעפאלען אויף א פרעמדער חתונה.

דערפאר ווען מען האט אויפגעפיהרט די „קאקעטע דאמען“ איז די שטימונג געווארען א געהויבענע, א יום־טוב׳דיגע אין טהע־אטער. די טהעאטער בעזוכער האבען זיך דערפיהלט ווי ביי זיך אין דער היים, און די צופריעדענהייט פון פובליקום איז געוואק־סען מיט יעדער פארשטעלונג. שוישפיעלער זיינען גלייך געשטיע־גען אין די אויגען פון פובליקום, און וואס מעהר דאס שטיק האט אויסגענומען, האט מען אלץ מעהר געלעקט די פינגער פון די אק־טיארען.

עס איז א געוועהנליכע כאראקטעריסטיק פון א פובליקום וואס שטעהט אויף א ניעדריגע שטופע פון ענטוויקלונג, אז עס אנערקענט ניט קיין פערפאסערס און ווייס נאר פון די שוישפיע־לער. ווען א שטיק נעהמט אויס ביי אזא פובליקום, קריגט די אנערקענונג דער שוישפיעלער, פאר יעדען קלוגען ווערטיל שטייגט דער שוישפיעלער אין זיינע אויגען. און, פערקעהרט, אויב דאס שטיק געפעלט איהם ניט, האט ער ניט קיינע טענות צום פערפא־סער און ער ווארפט די גאנצע שולד ארויף אויפ׳ן שוישפיעלער. פאר אזא פובליקום עקזיסטירט גאר ניט קיין פערפאסער, ווי עס עקזיסטירט אויך ניט פאר איהם די פערזאן וואס קומט פאר אין דעם שטיק. פילאזאפירט דער אקטיאר, הייסט עס אז דער אק־טיאר איז א גאנצער פילאזאף, אן אויפגעקלערטער מענש. קומט פאר עפעס א מיאוס׳ע האנדלונג, א ניעדערטרעכטיגער טהאט הייסט עס אין די אויגען פון א פראסטען פובליקום, אז דער אק־טיאר איז א מיאוס׳ער, א ניעדערטרעכטיגער מענש. דעם גוטען אקטיאר, דעם קלוגען אקטיאר, דעם העלדישען אקטיאר אפלאדירט ער און, פערקעהרט, דעם אקטיאר וואס האנדעלט ניט ארדענטליך אויף דער ביהנע, וואס ווייזט ארויס פייגהייט, אדער וואס ווייזט זיך ארויס פאר א שוטה פייפט ער אויס און אויף אלערליי אופנים דריקט ער אויס זיין אונצופריעדענהייט. אז דער אקטיאר שפיעלט נאר די ראל פון א גוטען צו שלעכטען מענשען, פון א קלוגען צו נארישען מענשען, פון א העלד צו פון א פייגלינג, וויל אזא פוב־

ליקום ניט וויסען. אן אויסנאהמע מאכט עס נאר מיט'ן קאמיקער, צו איהם פיהלט עס א שוואכקייט, איהם פערגיט עס אלע חטאים, און ווי ער זאל ניט האנדלען אויף דער ביהנע, ווי ער זאל זיך ניט אויפפיהרען, וועט דאס פובליקום שטענדיג שמייכלען גוטמוטהיג און אפילו קאטשען זיך פאר געלעכטער.

די דאזיגע כאראקטעריסטיק איז פון יעדען פראסטען פובליקום ביי יעדען פאלק אין דער גאנצער וועלט. די ערשטע צייטען ווען מען האט אנגעהויבען שפיעלען טהעאטער אין פוילען און מען האט אויפגעפיהרט דאס שטיק „יעזוס", האט א פאליאק א צושוועער ניט געקענט פארטראגען די ניעדערטרעכטיגקייט פון יהודה איש קריות און איז אזוי אויפגעבראכט געווארען געגען איהם, דאס הייסט געגען דעם אקטיאר וואס האט געשפיעלט די ראל פון יהודה, אז ער האט ארויסגעכאפט זיין רעוואלווער און דערשאסען דעם אקטיאר צום טויט.

און די אקטיארען גופא ווען זיי שטעהען אויף דער זעלביגער שטופע פון ענטוויקלונג, ווי דאס פובליקום פערשטעהען אויך ניט בעסער און זיי גלויבען, אז ווען זיי שפיעלען די ראל פון א דענקער, ארטיסט, דיכטער זיינען זיי טאקע דער דענקער, דער ארטיסט אדער דער דיכטער. און, פערקעהרט, ווען זיי קומט אוים צו ערשיינען אין ראלען פון גראבע מענשען, שלעכטע מענשען, דענקען זיי אז זיי ווייזען זיך ארוים אין א שלעכטען ליכט און זיי אליין ווייזען זיך ארוים אלס גראב און שלעכט.

די נייע ריכטונג איז געווען צו געבען גאנץ פרעמדע שטיקער פון די אומות העולם ניט איבערגעמאכט, נאר ווי זיי שטעהען און געהען אין איבערזעצונג, וואס איז בעשטאנען אין עטוואס איבערפיהרען די דייטשע שפראך. פון די דריי שטיקער וואס די נייע קאמפאניע האט אויפגעפיהרט, זיינען צוויי געווען איבערזעצטע אפערעטעס, און הגם מען האט זיי אויפגעפיהרט אונטער די בעסטע אומשטענדען זיינען זיי דורכגעפאלען. דעם ערפאלג האט געהאט א אידישע שטיק. און צייט דעמאלט האט זיך אין דער הינזיכט קיין זאך ניט געביטען אויף דער אידישער ביהנע. עס איז אן אנגענומענער כלל, אז אן איבערזעצטע שטיק

האט קיין מאל קיין ערפאלג ניט אויף דער אידישער ביהנע, עס מאכט ניט אוים ווי גוט דאס שטיק זאל ניט זיין, און וואס פאר א געוואלדיגען ערפאלג עס זאל האבען ביי די אומות העולם. און אזעלכע שטיקער פיהרט מען נאר אויף ווען א טהעאטער כאפט זיך, אז ער האט ניט קיין אנגעגרייטע פיעסע, אדער אין צווישע סעזאנען.

אין גרונט גענומען, איז מאגולעסקא'ס קאמפאניע געקומען קיין ניו יארק אלס א במקום, ווייל עס האט געזאלט קומען יעקב אדלער מיט זיין קאמפאניע, ווי מען קען עס זעהן פון א מודעה, וואס איז געווען געדרוקט דעם 21טען יולי, 1886, אין א ניו יארקער אידישער צייטונג. די מודעה האט געלויטעט אזוי:

„אדלער קאמט מיט דער ריכטיגע יודישע טרופפע דיא אין ניו יארק נאך ניט געשפיעלט האט, מיט איבער הונדערט נייע שטיק, (?) דיא מאן נאך אין ניו יארק ניט געזעהן האט. וויר זינד איבערציינגט, דאס דאס היעזיגע פובליקום ערוואַרטע מיט גרוים אונגעדולד אויף דעם בעריהמטען יודישען שוישפיעלער א ד ל ע ר דער דעם גרעסטען סוקסעס (ערפאלג) געמאכט האט אין דיא גרעסטע שטעדט אין יוראפ (אויראפע), יעצט קאמט ער אהער מיט זיינער וועלט בעריהמטען טרופפע פון יוראפ אום צו צייגען דען ניו יארקער יודישער פובליקום, דאס עס ווירקליך עקסעסטירט איינע ריכטיגע יודישע טרופפע."

אונטער דער מודעה איז געווען אונטערגעשריבען „דיא נייע אידישע טהעאטער געזעלשאפט", און דער גאנצער אויפטהוער דערפון איז געווען א געוויסער מאנדעלקערן, וועלכער האט געהאט עפעס א קליינע שייכות מיט דער פריהערדיגער קאמפאניע און ווען צווישען זיי איז געווארען אוים שידוך האט ער געהאפט, אז ווען איהם וועט געלינגען אראבצוברענגען א נייע טרופע וועט ער האבען א גרעסערען אנהאלט ביים נייען טהעאטער.

מאנדעלקערן אליין איז געווען אן ארימער אימיגראנט, נאר איהם איז געלונגען צו פעראינטערעסירען אין דער דאזיגער אונטערנעהמונג צוויי שיקאגער אידען, איינער פון זיי האט געהייסען דראזדאוויטש און האט געהאט א שניידער מאגאזין אין שיקאגא

און דער צווייטער איז געווען א שניידער און האט געהייסען ראזענגארטען. זיי זיינען דאס געווען די געלט־מענשען און זיי האבען אוועקגעשיקט מאנדעלקערן קיין לאנדאן נאך אדלער'ן, און הגם זיי האבען זיך אויסגעגלייכט אויף אלע פונקטען איז דערפון גאר ניט געווארען.

און געווארען דערפון גאר ניט איז צוליעב דעם האנדגעלד, וואס אדלער האט געקראגען. די צוויי שיקאגער אונטערנעהמער האבען צוגעשיקט פינף הונדערט דאלאר אויף הוצאות פאר איהם און זיין קאמפאניע, נאר איידער מען האט זיך גערירהרט אין וועג איז דאס געלד ביי אדלער'ן צושלאגען געווארען, און אזוי ווי אין יענער צייט זיינען גראד אנגעקומען קיין לאנדאן מאגולעסקא און פינקעל, האט זיך מאנדעלקערן געאיילט צו שליסען מיט זיי דעם שדוך, און אויף אזא אופן איז אנשטאט אדלער מיט זיין קאמפאניע אנגעקומען אין ניו יארק מאגולעסקאס קאמפאניע.

גלייך נאך סכות האט זיך צווישען די שיקאגאר דירעקטארען און מאגולעסקא'ס קאמפאניע אנגעהויבען א רייסעריי און קריעגעריי. די דירעקטארען האבען ניט געקענט קריגען קיין טהעאטער אין ניו יארק אדער זיי האבען ניט געקענט אריין אין א צו גרויסע הוצאה און דער קאנטראקט האט געלויטעט, אז אויב די דירעקטארען קריגען ניט קיין טהעאטער אין ניו יארק דארף די קאמפאניע פאהרען אויף א טור איבער דער פראווינץ אונטער זייער דירעקציאן. פאר דער קורצער צייט וואס די קאמפאניע האט דא געשפיעלט האט מאגולעסקא און די אנדערע מיטגליעדער דערוואוסט זיך, אז דער איינציגער ריכטיגער פלאץ וואו צו שפיעלען טהעאטער איז ניו יארק. דער גרעסטער טהייל פון די אידישע וואנדערער, וואס פאהרען נאך אמעריקא בלייבט אין ניו יארק און די אידישע בעפעלקערונג פערגרעסערט זיך דא מיט א געוואלדיגער שנעלקייט. נאר דער עיקר איז, וואס ניו יארק טראגט דעם כאראקטער פון א גרויסען כרך, בשעת די אנדערע שטעדט, ווי גרויס זיי זאלען ניט זיין אין שטח און ווי שנעל די אידישע בעפעלקערונג זאל דארטען ניט וואקסען בלייבען זיי פראווינציאנעלע שטעדט.

און ווי „גרין" די מיטגליעדער פון דער קאמפאניע זיינען ניט

געווען האבען זיי גרינג איינגעזעהן, אז אוועקצולאזען זיך אין דער פראווינץ און בלייבען דארטען שטעקען הייסט בעגראבען און פערשאטען ווערען, און זיי האבען זיך אבגעזאגט צו ריהרען פון ארט.

הגם א לאנגע צייט איז געווען א געוואוינליכע זאך פאר אקטיארען צו ברעכען קאנטראקטען, דאך דארף מען זיך אנשטויסען, אז די „גרינע“ קאמפאניע וואלט די ערשטע וואכען אין אמעריקא מורא געהאט צו טהאן אזא זאך, ווען עס זאלען זיך ניט געפינען גוטע מענשען און צוגעבען זיי מוטה. און די גוטע מענשען האבען געהאט זייער אייגענע כונה דערביי. עס האבען זיך דא געפונען בעלנים מיט מעהר געלד, וואס זיינען געווען גרייט צו ווערען דירעקטארען פון דער קאמפאניע. איינער מיט'ן נאמען שרייבער, וועלכער האט געהאלטען א קאפע אין דעם אידישען קווארטאל אין ניו יארק האט צוזאמענגעפיהרט דעם אדוואקאט ליוויי, דעם גלאזהענדלער ראט און דעם הענדלער מיט הייזער און לאנד גאלדמאן מיט מאגולעסקא און זיין קאמפאניע און די ערשטע דריי האבען זיך אונטערגענומען צו קריגען א טהעאטער אין דעם אידישען קווארטאל אין ניו יארק און אריינלעגען אזוי פיעל געלד ווי עס וועט זיין נויטיג. מיט אן אדוואקאט אלס איינער פון די דירעקטארען, האט זיך די גרינע קאמפאניע געפיהלט מוטהיג גענוג צו ברעכען דעם קאנטראקט מיט די שיקאגאר דירעקטארען. די לעצטע האבען ניט געשוויגען און ווען מאגולעסקא מיט זיין קאמפאניע האבען זיך אבגעזאגט פון צו פאהרען אויף דער פראווינץ, האבען זיי ארויסגענומען פון געריכט א בעפעהל, אז איידער וואס ווען טאר די קאמפאניע אין ניו יארק ניט שפיעלען. דער פראצעס האט זיך געצויגען א וואך זעקס און אונטער דער צייט איז די קאמפאניע געזעסען מיט פערלעגטע הענד, נאר די שיקאגאר דירעקטארען האבען דעם פראצעס פערלארען, און מאגולעסקא מיט זיין קאמפאניע זיינען געבליבען אין ניו יארק.

ליוויי, ראט און גאלדשטיין האבען אנגעהויבען צו זוכען א טהעאטער און באלד האבען זיי איבערגענומען דעם נעשאנאל טהעאטער. מען זאגט, אז זיי האבען בעצאהלט צוואנציג טויזענד דא־

לאר פאר שליסעל געלד און האבען איבערגעביטען דעם נאמען פון דעם טהעאטער אויף „רומעניע אפערע הויז".

ארום דער צייט איז פון לאנדאן אנגעקומען קיין ניו יארק משה הורוויטש, וועלכער האט פון בוקארעסט אן ערגעץ קיין מקום מנוחה ניט געפונען און די נייע קאמפאניע האט איהם אנגעשטעלט אלס אויטאר.

דאס ערשטע אריגינעלע שטיק, וואס מען האט אויפגעפיהרט אין דעם „רומעניא אפערא הויז" איז געווען „טיסא עסלאר" פון מ. הורוויטש. דאס איז געווען די איינציגע פיעסע אויף דער אידישער ביהנע, וואס איז געגאנגען מיט א פארטזעצונג. די דאזיגע פיעסע האט זיך איין איין נאכט ניט געענדיגט און די צושויער האבען גע־מוזט קומען א צווייטען אבענד צו זעהן דעם סוף. דאס שטיק האט געהאט א גרויסען ערפאלג, נאר מעהר פיעסען מיט פארטזעצונגען האט ער ניט געשריבען.

אין „טיסא עסלאר" האט הורוויטש געמאכט א פערזוך אויפ־צובאפען א גרויסע סענזאציע וואס האט אויף דער מינוט געהאל־טען געשפאנט אלעמענס אויפמערקזאמקייט און מאכען דערפון א דראמע. דער בלבול פון טיסא עסלאר איז דעמאלט נאך געווען פריש ביי אלעמען. יעדער איד האט זיך אינטערעסירט מיט דעם דאזיגען בלבול און דאס איז געווען א לעבעדיגע טאגעס־פראגע. דער ער־פאלג פון דעם שטיק האט איהם געוויזען, אז מיט אזעלכע שטי־קער קען מען אויף דער הייסער מינוט פעראינטערעסירען א פוב־ליקום, און ווען עס האט זיך געמאכט עפעס א פאלקס־צרה אדער א מדינה־אונגליק האט ער זיך געאיילט אנצואווארפען דערפון א דראמע.

דאס שטיק „טיסא עסלאר" איז שוין ניט געווען ניי. הור־וויטש האט עס אנגעשריבען בשעת ער איז נאך געווען אין רומעניען.

נאך „טיסא עסלאר" האט הורוויטש אנגעשריבען א צווייטע שטיק מיט'ן נאמען „שלמה המלך" און מיט דעם שטיק הויבט זיך אן דער וויכטיגסטער טהייל פון דער ארבייט, וואס ער האט געליי־פערט פאר דער אידישער ביהנע, דאס הייסט היסטארישע אפע־ראס.

די קאנקורענץ צווישען די צוויי טהעאטערס איז אזוי פער־שארפט געווארען, אז א טהעאטער האט זיך ניט בענוגענט מיט די קרעפטען, וואס ער איז בעזעסען, נאר יעדער האט געזוכט אויסצו־כאפען די שטיקער פון דעם אנדערן, און אזוי ווי די שטיקער האט מען ניט געקענט אויסכאפען, ווייל יעדער טהעאטער האט געהאט זיין פערפאסער, האט מען געזוכט אויסצוכאפען דעם אינהאלט פון א שטיק. מיר זעהען אז אין דער זעלבער צייט, וואס די „רו־מעניא אפערא הויז" פיהרט אויף די אפערא „שלמה המלך" פון מ. הורוויטש, פיהרט מען אויף אין אריענטאל טהעאטער די אפער „משפט שלמה" פון י. לאטיינער. פערשטעהט זיך, אז דאס איז ניט קיין בלינדער צופאל, נאר א געוויסע טאקטיק, ביי וועלכער די אי־דישע טהעאטערס האבען זיך געהאלטען א לאנגע צייט.

נאך „שלמה המלך" האט מען אין רומעניא אפערע הויז אויפ־געפיהרט „יהודה וישראל". הורוויטש האט דאס שטיק האלב אי־בערזעצט, האלב איבערגעמאכט פון דער דייטשער פיעסע „די צוויי סערזשאנטען". דערנאך האט מען אין דעם זעלביגען טהעא־טער אויפגעפיהרט „דאן יאזעף אברבנל", וואס הורוויטש האט גע־נומען ווי עס שטעהט און געהט פון קאצעבו'ס „ערעמיט אויף פארמענטערא". דאס דאזיגע שטיק איז געשאפען געווארען צו־ליעב דעם, וואס אין דעם צווייטען טהעאטער איז אנאנסירט געווען א נייע שטיק פון ראובן וויסמאן אונטער'ן נאמען „דאן יצחק אברבנל."

דער פועל יוצא פון דער קאנקורענץ איז געווען, אזביידע טהעאטערס האבען זיך געמאטערט, אדער ריכטיגער וועט זיין צו זאגען, אז ווייל ביידע טהעאטערס האבען זיך געמאטערט, איז די קאנקורענץ געווען צווישען זיי אזא שארפע. נאר אין דעם איז קיין ספק ניט, אז די אקטיארען זיינען געווען אויף גרויסע צרות.

אין יענער צייט איז פאר אן אקטיאר געווען אן עולם ומלאה. ווען עס האט זיך געפונען עפעס א פאבריקאנטעל, וואס האט פאט־ראניזירט די קונסט און וואס פלעגט נאכ'ן שפיעלען צוקומען צום ליעבלינג שוישפיעלער, א געזונטען קלאפ טהאן איהם אין פלייצע און א זאג טהאן: „קום, ברודער, לאמיר עפעס צובייסען." דאס

האט אפט געהייסען א גוטער מיטאג, וואס מען האט זיך ניט אזוי אפט געקענט פערגינען, אדער עטליכע סיגארען, וואס האבען פער־שאפט הרחבת הדעת, אדער א גוטער טרונק, וואס האט צוגעגע־בען מוטה צו הונגערן און קעמפפען ווייטער. אזא גליק האבען אבער געהאט נאר די שטערען. די קלענערע אקטיארען האבען גע־מוזט בענוגענען זיך מיט „פאטריאטען“, „יאלדען“, „סטיידזש איינדזשעלס“, „סאוקערס.“ דאס זיינען געוואוינליך געווען ארימע ארבייטער, וואס האבען די גאנצע וואך געפראצעוועט אין פאב־ריק, און אין זייערע טעג פון רוה און די אבענדען האבען זיי פער־בראכט אין טהעאטער און ארום טהעאטער. זיי זיינען געווען פער־קאכט אין די אקטיארען, און עס קען זיין, אז יעדער פון זיי האט גע'חלומ'ט צו ווערען מיט דער צייט א שוישפיעלער. די קלענערע אקטיארען האבען פון אזעלכע ניט געקענט אבלעקען קיין פעטען ביינדעל, נאר א טאסע קאפע מיט טארט און א פעקיל פאפיראסען האט מען פון זיי געקענט נאשען. און בשעת הדחק איז דאס א גוטע זאך.

א חוץ דעם האט דאס די אקטיארען געגעבען די מעגליכקייט צו ברענגען קונדען אין שרייבערס קאפע און דערפאר האט א בע־ווייבטער אקטיאר געקענט קריגען א ברייטעל מיט א הערינג צו שטילען דעם הונגער פון ווייב און קינדער אין דער היים.

אויף צרות זיינען געווען אלע אקטיארען איןביידע טהעא־טערס, און דאס האט געפיהרט דערצו, אז די פיינדשאפט פון איין טהעאטער צום צווייטען איז געוואקסען אלץ גרעסער. וואס ווייטער איז די שנאה אלץ מעהר פערשארפט געווארען. די טהעאטערס הא־בען זיך שוין ניט בענוגענט דערמיט, וואס איינער האט אויסגע־באפט א טיטעל אדער דעם אינהאלט פון א פיעסע פון צווייטען טהעאטער. די ביטערע קאנקורענץ האט זיך דערמיט שוין ניט גע־קענט שטילען. די דירעקטארען האבען ארויסגעלאזט קליינע אפי־שען, אין וועלכע זיי האבען געווארפען שמוץ איינער אויפ'ן אנדערן און אויסדערצעהלט איינער אויפ'ן צווייטען וואס אין קארט שטעהט. די הויפט אויפגאבע פון איין טהעאטער איז געווען צו דיסקרעדיטירען דעם צווייטען טהעאטער. א חוץ די אפישען האט

מען געהאלטען רעדעס פון דער ביהנע און געגאסען פעך און שוועבעל איינע אויף די אנדערע. מען האט אויך פערפאסט ספעציעלע קופלעטען און איינגעשטוקעוועט זיי אין די פיעסען. אין די דאזיגע קופלעטען האט מען אבגעלאכט, חוזק געמאכט פון די אקטיארען פון דעם צווייטען טהעאטער. עס פערשטעהט זיך, אז דאס האט ניט געשטערט איין טהעאטער איינצונעהמען פון צווייטען טהעאטער אן אקטיאר, פון וועלכען מען האט אבגעלאכט, וועלכען מען האט בעשימפפט און בעשמוצט.

קיין חז האבען די דאזיגע רייסערייען, צאנקערייען, זידלערייען, קריגערייען די טהעאטערס ניט צוגעגעבען, און די געשעפטסזייט פון די טהעאטערס איז דערפון ניט פערבעסערט געווארען.

צווייטער קאַפּיטעל.

די גאַנצע משפּחה אין ניו יאָרק.

ווי שלעכט עס האָט זיך ניט געלעבט די אַקטיאָרען אין דעם נייען לאַנד, איז דאָס געווען אַ גן עדן אַנטקעגען די אַנדערע לענ־דער, וואו אידישע אַקטיאָרען זיינען פערוואָרפען געוואָרען. אומע־דום האָט מען געזעהן, ווי דער עולם לאָזט זיך אוועק קיין אַמעריקאַ און פון דאָרטען זיינען אָנגעקומען בריעף, וואָס האָבען דער־צעהלט וועגען אַזעלכע גליקען, וואָס מען האָט ערגעץ אַנדערסוואו ניט געהערט, און יעדער אַקטיאָר און יעדע אַקטריסע, וואו זיי זיינען ניט געווען האָבען געשטרעבט נאָך דער גאָלדענער מדינה.

דער וועג איז געווען אַ צו ווייטער, און ניט אַזוי דער מרחק ווי די גרויסע הוצאה, וואָס אַזאַ רייזע האָט געדאַרפט קאָסטען, און מיט וועניגע אויסנאַהמען האָבען כמעט אַלע אַקטיאָרען געשפּאָל־טען די רייזע אין צווייען. די ערשטע סטאַנציע איז געווען לאָנ־דאָן, דאָ האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט, אַרומגעקוקט זיך, אָבגענו־מען נעהענטערע נערוסען וועגען אַמעריקאַ, געשטאַנען אַ קירצע־רע אָדער לענגערע צייט און נאָכדעם אַוועקגעלאָזט זיך צו דער גאָלדענער מדינה. אַזוי איז געווען מיט די ערשטע האַלבע אַקטיאָ־רען, וואָס האָבען אין ניו יאָרק געגעבען די ערשטע פאָרשטעלונ־גען, אַזוי איז געווען מיט דער ערשטער ראַיעלער טהעאַטער קאָמ־פּאַניע, פון וועלכער זילבערמאַן איז געווען דער קאָפּ. די גאַנצע קאָמפּאַניע האָט זיך פריהער אָבגעשטעלט אין לאָנדאָן און אַ דאַנק איהר איז מעגליך געוואָרען צו געבען צוזאַמען מיט די אָרטיגע

אַקטיאָרען עטליכע פאַרשטעלונגען אין א ריכטיגען טהעאַטער. אויך דער אַוואַנגאַרד פון דער צווייטער קאָמפּאַניע, מאַ־גולעסקאַ און פינקעל, איז פריהער אריינגעפאַלען אין לאָנדאָן און צופעליג דאָרטען געטראָפען זיך מיט א שליח, וואָס איז נ ט געקומען נאָך זיי. און אַזוי איז געווען דער פאַל כמעט מיט אַלע אַנדערע אַקטיאָרען וואָס זיינען אין יענער צייט געקומען קיין אַמעריקאַ.

צייט טהעאַטער איז פערבאָטען געוואָרען אין רוסלאַנד, איז אין לאָנדאָן געשטאַנען א קאָמפּאַניע. יעקב אַדלער איז געווען פון די ערשטע אַקטיאָרען וואָס האָט זיך בעזעצט אין לאָנדאָן און דאָרטען האָבען זיך אויך בעזעצט די גראַדנערס. הגם זיי זיינען געווען פון די וויכטיגסטע קרעפטען וואָס די ביהנע האָט דעמאָלט פערמאָגט, האָט זיך אָבער זייער שפּיעלען אויסגעביטען אויף קליין געלד. קיינער פון זיי האָט ניט געהאַט קיין ריכטיגען טהעאַטער און די גאַנצע צייט אין לאָנדאָן האָבען זיי געשפּיעלט אַזוי צו זאָ־גען אין קלובען.

ניט אַדלער און ניט גראַדנער האָבען געקענט דערווייזען צו נעהמען א ריכטיגען טהעאַטער אין לאָנדאָן. אַזאַ טהעאַטער איז פערבונדען מיט א גרויסער הוצאה און דער אידישער עולם אין לאָנדאָן איז געווען צו אָרים דערפאַר. אין אַנדערע מדינות האָט מען זיך געהאָלפען דערמיט, וואָס מען האָט גענומען א שטאָל אָדער א טראַקטיר און א נאָמען געגעבען איהם טהעאַטער און געעפענט דאָרטען א קאַסע. נאָר אין לאָנדאָן האָט מען אַזוי ניט געקענט טהאָן. א געביידע וואָס טראָגט דעם נאָמען טהעאַטער, דאַרף זיין צוגעפּאַסט צו די תקנות פון שטאָדט, אַז ניט טאָר מען דאָרטען ניט שפּיעלען.

אַנדערש איז אָבער דער דין מיט א קלוב. די מיטגליעדער האָ־בען א רעכט צו פערזאַמלען זיך ביי זיך אין קלוב און געבען פאַר־שטעלונגען, נאָר זיי טאָרען קיין בילעטען ניט פערקויפען. די מיט־גליעדער דינגען א האָל און גיעבען דאָרטען זייערע פאַרשטעלונגען.

אַדלער האָט געשפּיעלט אין אַזאַ קלוב און די פאַרשטעלונגען זיינען געגעבען געוואָרען שבת צו נאַכט און זונטאָג אבענד. דער

יסוד פון דעם קלוב זיינען געווען די מיטגליעדער, נאר דער גרעס־טער טהייל הכנסה איז געקומען פון זייטיגע בעזוכער, וועלכע די מיטגליעדער האבען זיך געקליגט אריינצולאזען. די מיטגליעדער האבען געצאהלט א שילינג א וואך און דערפון האט נאר געקריגען דער הויפט אקטיאר און די אנדערע האבען זיך געדארפט צופריע־דענשטעלען מיט דער קונסט, צו וועלכער זיי האבען זיך געווידמעט. נאר אפילו דער הויפט אקטיאר האט קוים געהאט וואסער אויף קאשע.

די פארשטעלונגען אין א קלוב זיינען צוגעגאנגען מיט א בע־זונדערן סדר. אין מיטען האל איז געשטאנען א טיש און דארטען זיינען געזעסען דער פארזיצענדער און דער קאמיטעט, אויף א צייכען פון פארזיצענדען האט זיך דער פארהאנג אויפגעהויבען און מען האט אנגעהויבען צו שפיעלען.

ווי עס ווייזט אויס, זיינען גראדנערן ניט געפעלען געווארען די פאראנדקעס פון לאנדאן, ווייל ער האט באלד גענומען זיין ווייב און איז מיט איהר אוועקגעפאהרען קיין פאריז צו געבען דארטען פארשטעלונגען, אבער ער האט גאר גיך אויסגעפונען, אז אין דער היגזיכט איז פאריז נאך ערגער פון לאנדאן און ער האט זיך צוריק־געקעהרט אין דער הויפטשטאדט פון ענגלאנד און האט געמאכט שבת פאר זיך, דאס הייסט ער האט צוזאמענגעשטעלט א קאמפא־ניע און געשפיעלט אין זיינעם אן אייגענעם קלוב.

אזוי ווי לאנדאן איז געווען די ערשטע סטאנציע פאר אלע יענע, וואס זיינען געפאהרען קיין אמעריקא, זיינען דורך דער צייט דארטען פיעלע פערבליבען און די אקטיארען פאמיליע האט זיך מיט יעדען יאהר פערגרעסערט. אויך זיינען צוגעקומען שפיעלער פון דער אידישער בעפעלקערונג אין לאנדאן גופא. אזוי איז אין לאנדאן אין די ערשטע פאר יאהר געווארען אן אקטריסע פרוי מאנע, וועלכע האט זעהר ווייניג אידיש געקענט און שפעטער איז צוגעקומען אנא העלד. די לעצטע הגם א געבארענע פון ווארשא האט נאך אלס קינד עמיגרירט קיין פאריז און פון דארטען איז זי אריבערגעקומען קיין לאנדאן און איז אריינגעטראטען אלס כאריסטקע אין דער אידישער טרופע אין לאנדאן און האט זיך אין א קורצער צייט דערהויבען צו

דער מדרגה פון א פרימאדאנא. יאהרען שפעטער האט זי א נאמען געוואונען אויף דער ענגלישער וואדעוויל ביהנע און א סך לעגענדען זיינען וועגען איהר ארומגעגאנגען. אזוי איז אויך פעני עפשטיין געווען א כאריסטקע אין לאנדאן, איידער זי איז פון איינעם פערפיהרט געווארען קיין אינדיען, וואו א פרינץ מיט'ן נאמען וואדיא האט זיך אין איהר פערליעבט. נאכדעם האט זי זיך צוריקגעקעהרט קיין לאנדאן און געווארען א אידישע שוישפיעלערין. אין די דאזיגע יאהרען האט דינה שטעטין (שפעטער פרוי דיינע פיינמאן) געמאכט איהר דעביוט ביי גראדנער'ן אין קלוב, אויך מאקס ראזענטהאל האט אין דער זעלביגער צייט צום ערשטען מאל אויפגעטראטען אין גראדנערס קאמפאניע.

ווי ווייט די אקטיארען האבען זיך דארטען געפלאגט, קען מען זעהן דערפון, אז די גרעסטע אייננאהמע וואס מען האט אין אזא קלוב געקענט האבען פון א פארשטעלונג איז העכסטענס געווען זיבען אדער אכט פונט, דאס הייסט פינף און דרייסיג אדער פערציג דאלאר. אדלער האט אין די שפעטערע יאהרען מיט א וויהטאג דערצעהלט, ווי אזוי ביי איהם איז אין לאנדאן א קינד געשטארבען, ווייל ער האט נים געהאט די מיטלען צו האלטען א דיענסט און מען האט עס צו יעדער פארשטעלונג געדארפט טראגען אין טהעאטער און פון טהעאטער.

נאר דאס האט נים אבגעהאלטען די פאמיליע אקטיארען צו פערגרעסערען זיך מיט יעדען יאהר. די אקטיארען האבען זיך פעראייניגט און דא צוגאנגען זיך און דארטען וואו איין קאמפאניע האט זיך געפלאגט האט זיך געגרינדעט א צווייטע און א דריטע און קאנקורירט אזוי לאנג. ביז זיי האבען זיך ווידער פעראייניגט און אזוי יאהר איין יאהר אוים זיינען געשלאסען געווארען שידוכים און עס איז געווארען אוים שידוך און מזכה געווען דעם לאנדאנער אידישען עולם מיט ״טהעאטער קונסט.

דער וויכטיגסטער דירעקטאר פון יענער צייט אין לאנדאן איז איז געווען א געוויסער קצב מיט'ן נאמען סמיטה, וועלכער האט גענומען בויען א קלוב אין פרינס סטריט, און ווען די נייע געביידע איז פארטיג געווארען, האט שוין לאנדאן געהאט נים נאר די

בעסטע קרעפטען פון יענער צייט, נאר אויך א גאנצע מחנה שווי־שפיעלער.

אזוי זעהען מיר, אז סוף 1886, ווען דער פרינסעס קלוב איז פארטיג געווארען זיינען אין לאנדאן געווען: אדלער, גראדנער, פרוי גראדנער, פרוי ליפצין, מאקס ראדקינזאן (זיין ביהנען־נאמען איז געווען רודאלף מארקס), קאצמאן און פרוי קאצמאן, מאקס ראזענטהאל, דינה שטעטין, מאנע און פרוי מאנע, גאלד, באם, פייווע־לע פריעדמאן, אנא העלד, א געוויסער שרגא, יאקובאוויטש, פרוי יאקובאוויטש און נאך אנדערע. און טאמער זיינען די געווען נאך ווייניג האט מען אראבגעבראכט קיין לאנדאן אבא שעהנגאלד און זיין פרוי קלארא שעהנגאלד. אין יענער צייט האט זיך אבא שעהנ־גאלד גערעכענט פאר'ן גרעסטען דראמאטישען שוישפיעלער אויף דער אידישער ביהנע.

אין פרינסעס קלוב איז שוין איינגעפיהרט געווארען א נייע טאקטיק צו צאהלען די אקטיארען שכירות, און אזא קראפט ווי אדלער האט געקריגען אן ערך פון דריי פונט און צעהן שילינג א וואך, דאס האט מען גערעכענט פאר גוואלדיג גרויסע שכירות. איצט האט מען שוין געשפיעלט די גאנצע וואך, א חוץ פרייטאג צו נאכט און שבת בייטאג. מען האט אבגעהיט שבת ניט דערפאר, וואס דער דירעקטאר און אקטיארען זיינען געווען אזוי פרום און אויך ניט דערפאר וואס דער אידישער לאנדאנער עולם האט ניט געוואלט מחלל שבת זיין, נאר ווייל די פרומע האבען געהאט א בייטש איבער'ן קלוב. ווי עס איז שוין פריהער געווען ערקלערט איז דאס שפיעלען אין קלוב ניט צוגעגאנגען אין גאנצען כשר, און א חוץ דעם איז דער דירעקטאר געווען א קצב און ער האט געמוזט פיה־רען אן אידישען שטאט.

דער רב הכולל פון יענער צייט אין לאנדאן דר. אדלער און די אידישע אריסטאקראטיע האבען געקוקט קרום אויף די אידישע פארשטעלונגען אין די קלובען. זיי האבען פון זייער אסימילאטארי־שען קוק ניט געקענט רוהיג צו זעהן א אידישע ביהנע, וואס פער־שפרעכט איינצואווארצלען דעם „זשארגאן" און א אידישע קולטור צווישען די אריבערגעקומענע אידען און וואס וועט זיי שטערען צו

אנגלאַזירען זיך אַזוי גיך, ווי זיי האָבען עס געוואונשען. און דר. אַדלער האָט געהאַט נאָך אַן אַנדער אורזאַך צו זיין אונצופריעדען מיט דער אידישער ביהנע. אויף דער אידישער ביהנע געהט אַן די גאַנצע צייט אַ שרעקליכער חלול הקודש, וואָס מען ערלויבט זיך ניט ביי קיינע פון די אומות העולם. ער האָט ניט געקענט ליידען, וואָס מען מאַכט אויף דער ביהנע אַ ברכה לבטלה און אפילו אין אַזאַ שטיק ווי „אוריאל אַקאָסטאַ" האָט ער געזעהן אַ חלול הקודש דעריין, וואָס מען בלאָזט דאָרטען פון אַן אמת'ן שופר. און ער האָט טאַקע גע'פועל'ט ביי דער קאָמפּאַניע, אַז מען זאָל בלאָזען פון אַ פּאַפּירענעם שופר און ער אַליין האָט אַזאַ שופר בעשטעלט און צוגעשטעלט.

נאָר צו דער אַריסטאָקראַטישער טהייל אידען אין לאָנדאָן האָט געקוקט קרום אָדער גלייך, האָט ער קיין איינפלוס ניט אויסגעאיבט אויף דער אידישער ביהנע און די אַקטיאָרען אין לאָנדאָן האָבען די ערשטע עטליכע יאָהר געבראַכט אַזוי ווייט, אַז אין פּרינסעס קלוב האָט מען שוין געשפּיעלט יעדען אָבענד און אַרום דער דאָרטיגער אידישער ביהנע האָבען זיך גרופּירט די בעסטע קרעפטען פון יענער צייט. עס האָט געשיינט, אַז דער אידישער טהעאַטער אין לאָנדאָן וועט ניט נאָר ניט דאַרפען זיך שעמען פאַר'ן אידישען טהעאַטער אין אַמעריקאַ, נאָר ער וועט נאָך פּעררייסען דעם קאָפּ געגען איהם.

אָבער איידער דאָס איז געשעהן, האָט געטראָפען אַן אונגליק אין דעם פּרינסעס קלוב בשעת מען האָט דאָרטען געשפּיעלט. אין מיטען ווינטער אין 1887 האָט עמיצער אויסגעשריען „פייער!" און אין דער מהומה זיינען זיבעצען מענשען אומגעקומען. די אַקטיאָרען האָבען נאָך דעם פּערלאָרען דעם מוטה און האָבען געזוכט צו אַנטלויפען וואָס גיכער פון לאָנדאָן. אַבאַ שעהנגאָלד און זיין ווייב זיינען אוועקגעפאָהרען קיין ניו יאָרק, גראַדנער און זיין פרוי זיינען אוועקגעפאָהרען קיין וואַרשאַ און אַדלער האָט זיך דערמאָנט, אַז אין מיטען זומער איז צו איהם געקומען אַ שליח פון שיקאַגער אונטערנעהמער און ער האָט בעשלאָסען צו פאָהרען נאָך שיקאַגאָ. ער האָט זיך געווענדעט צום רב הכולל און יענער האָט איינגעוויליגט

צו שאפען די נויטיגע הוצאות פאר איהם און די קרובים און זיין קאמפאניע ביז שיקאגא, אבי פטור צו ווערען פון זיי פון לאנדאן און א פאר וואכען פאר פורים האט מען זיי אויסגעריכט אין וועג.

די קאמפאניע איז בעשטאנען פון יעקב אדלער, די ליפּצינס, גאלד, פייוועלע פריעדמאן, פידלער, באנעס, באם, אבערלענדער און אנדערע.

געפאהרען איז אדלער מיט דער קאמפאניע קיין שיקאגא, נאר געהאפט האט ער צו בלייבען אין ניו יארק, און איידער ער האט זיך ארויפגעזעצט אויפ'ן שיף, האט ער אנגעשריבען בריעף צו די־רעקטארען פוןביידע ניו יארקער טהעאטערס אז ער קומט מיט זיין טרופע קיין אמעריקא און זיין ערשטער אבשטעל וועט זיין אין ניו יארק. דערמיט האט ער געגעבען צו פערשטעהן, אז ער וועט זיך לאזען רעדען, אויב זיי וועלען האבען חשק אריינצונעהמען איהם צו זיך. נאר ווען דאס שיף איז אנגעקומען, איז קיינער פון די טהעאטער לייט ניט געקומען איהם בעגעגנען. ער האט פער־שטאנען, וואס דאס בעדייט און ער האט קיין שהיות ניט געמאכט און גלייך מיט זיין טרופע אוועקגעפאהרען קיין שיקאגא.

זיי זיינען אנגעקומען פורים בייגאכט, פונקט צו דער סעודה. ער האט נאך אין דער זעלביגער נאכט אבגעזוכט דראזדאוויטש און ביי דער סעודה איז דער עסק געשלאסען געווארען צווישען זיי. דראזדאוויטש אין עטליכע טעג צייט האט געפונען שותפים און צוזאמען האבען זיי גענומען מעדיסאן סטריט טהעאטער און נאך פאר פסח האט אדלער מיט זיין קאמפאניע אנגעהויבען צו שפּיע־לען.

די שטיקער וואס מען האט דארטען אויפגעפיהרט זיינען גע־ווען פון דעם אלטען רעפערטואר פון רוסלאנד. מען האט געשפּיעלט „אוריאל אקאסטא", „דאקטאר אלמאסאדא", „די משוגענע אויס ליעבע". דאס לעצטע שטיק איז פערפאסט געווארען אין אדעס פון א שוסטער מיט'ן נאמען וואזעלינסקי. דער עולם איז געקומען זעהן די פּיעסען, נאר מען האט העכסטענס געקענט שפּיעלען א שטיק צוויי דריי מאל און קיין נייע פּיעסען האט די טרופע ניט געהאט.

תיכף נאך פסח האט די טרופע ערקלערט א סטרייק אדלער'ן

און דער פּועל יוצא דערפון איז געווען, אז דאַרטען וואו איין טהעַ־אַטער האָט זיך ניט געקענט האַלטען זיינען באַלד געוואָרען צוויי טהעאַטערס. אדלער האָט אַבגעזוכט די עטליכע אקטיאָרען, וואָס זיינען פערוואָרפען געוואָרען אין שיקאַגאָ מיט עטליכע יאָהר פריד־הער און האָט זיך געשטעלט מיט זיי שפּיעלען. נאָרביידע טהעאַ־טערס זיינען איצט געווען אויף גרויסע צרות און ביידע האָבען אין גיכען געפּלאַצט.

כמעט די גאַנצע קאָמפּאַניע וואָס איז געקומען מיט אדלער'ן פון לאָנדאָן איז געבליבען שטעקען אין שיקאַגאָ. ווער עס האָט חשק געהאַט האָט זיך גענומען צו א מלאכה, איינער איז געוואָרען א קוטשער, א צווייטער איז אריין אלס משרת צו אן אדוואָקאַט אנדערע האָבען געזוכט פּערדיענסטען אַהן בעשעפטיגונג און אד־לער און די ליפּצינס זיינען אוועקגעפאָהרען קיין ניו יאָרק.

פרוי ליפּצין איז גלייך אנגאַזשירט געוואָרען אין „רומעניא אָפּערע הויז" און איהר דעביוט פאַר'ן ניו יאָרקער פּובליקום איז געווען אין „דעבאָראה". אין דער זעלביגער צייט איז אויך קאַרפּ אריבער פון דעם אָריענטאַל טהעאַטער אין דער „רומעניע אָפּערע הויז" און ער האָט אויך מיטגענומען סאָפיע גאָלדשטיין, נאָך וועל־כער זיין קאָמפּאַניע האָט איהם געשיקט קיין אייראָפּע מיט איבער א יאָהר צוריק און ער האָט איהר געבראַכט קיין ניו יאָרק. אַבאַ שעהנגאָלד און זיין פרוי קלאַרא זיינען אריין אין דעם אָריענטאַל טהעאַטער. נאָר אויף אדלער'ן האָט זיך קיין בעלן ניט געפונען. אין איין טהעאַטער זיינען געגען איהם געווען מ. הורוויטש, קעס־לער און פיינמאַן און האָבען איהם ניט געוואָלט האָבען ביי זיך, און אין צווייטען טהעאַטער האָט זילבערמאַן יאַ חשק געהאַט אריינצונעהמען איהם, אָבער זיי האָבען זיך ניט געקענט אויסגליי־כען וועגען דער איינטהיילונג פון ראָלען און אדלער האָט זיך צור־ריקגעקעהרט קיין לאָנדאָן.

ארום דער צייט, אין 1887, איז אברהם גאָלדפאַדען אנגעקו־מען קיין ניו יאָרק, צוזאַמען מיט ספּיוואַקאָווסקי.

אויב ער האָט ערוואַרט א פריינדליכען קבלת פּנים פון די אַק־טיאָרען, וואָס ער האָט געשאַפען, און כמעט אַלע אקטיאָרען אין

ביידע טהעאטערס האבען זייער קאריער אנגעהויבען אדער ביי איהם אדער אין זיינע קאמפאניעס, — אויב ער האט ערווארט פון זיינע תלמידים א פריינדליכען קבלת פנים, האט ער זיך ביטער גענארט אין חשבון. די צוויי אויטארען לאטיינער און הורוויטש האבען אין איהם דערזעהן א געפעהרליכען קאנקורענט און זיי האבען געטהאן אלץ וואס זיי האבען געהאט בכח צו פערצאמען פאר איהם דעם וועג צום טהעאטער. נאר אויך ניט פיעל פריינדליכער האבען זיך געוויזען צו איהם די אקטיארען. זיי האבען גוט געדענקט די צייט, ווען גאלדפאדען איז געווען א גאנצער קיסר, און זיי זיינען פאר איהם געשטאנען מיט דער טיעפסטער הכנעה, ווען ער איז געווען גאר, און זיי גארנישט און זיי האט אויסגעוויזען, אז קוים דארף ער נאר אריינשטעלען א פוס אין טהעאטער און זיי וועלען ביי איהם צוריק ווערען פערשקלאפט.

גאלדפאדען האט בעגעגענט זעהר א טרוקענעם ברוך הבא, ווען ער האט מיט זיי אנגעהויבען צו רעדען וועגען ארבייטען צוזאמען אויף דער נייער ביהנע אין דעם נייען לאנד. ער האט געוואלט האבען אן אייגענעם טהעאטער און אויסקלייבען א גוטע קאמפאניע, נאר שוין די ערשטע און וויכטיגסטע מניעה האט זיך ארויסגעוויזען פון דער זייט פון די אקטיארען.

די דירעקטארען פון דער „רומעניע אפערע הויז“, ליוויי און גאלדשטיין האבען זיך דוקא אנגעכאפט אן גאלדפאדען און זיי האבען זעהר געוואלט אריינגעהמען איהם אין זייער טהעאטער, נאר די סאמע וויכטיגע קרעפטען פון דער קאמפאניע, ווי מאגולעסקא, פינקעל, קעסלער און פיינמאן האבען מיט'ן הארבען ווארט ערקלערט, אז זיי וועלען ניט שפיעלען אונטער זיין דירעקציאן, און די דירעקטארען איז אויסגעקומען אויסצוקלייבען צווישען גאלדפאדען און דער קאמפאניע. די דירעקטארען האבען דעם וואהל געמאכט און האבען אין „רומעניע אפערע הויז„ אריינגענומען גאלדפאדען. די געשעפטען אין טהעאטער זיינען ניט געווען קיין געהויבענע און זיי האבען געהאפט, אז מיט דעם גרינדער פון דעם אידישען טהעאטער אלס איינער פון דער דירעקציאן וועט זיך אנהויבען א שפע אין דער קאסע. אלס פראטעסט איז די גאנצע קאמפא־

ניע ארויסגעטראָטען פון „רומעניע אָפּערע הויז" און גאָלדפאַדען האָט ניט נאָר געדאַרפט זאָרגען וועגן פּיעסען נאָר אויך וועגן אַקטיאָרען.

ווי עס ווייזט אויס, האָט גאָלדפאַדען זיך ניט אבגעגעבען קיין רעכנונג, אז פון דער צייט וואָס ער האָט דאָס ערשטע שטיק אויפ־געפיהרט אין יאסי ביז זיין ערשיינען אלס דירעקטאָר אין ניו יאָרק, זיינען אריבער מעהר ווי צעהן יאָהר און דאָס וואָס איז געווען גוט דעמאָלט האָט שוין ניט געטויגט איצט. ער האָט ניט בעגריפען, אז צעהן יאָהר זיינען געווען א לאַנגער, לאַנגער משך אין דער געשיכ־טע פון דעם אידישען טהעאטער און מען האָט שוין מעהר ניט גע־קענט צוזאמענגעמען, ווי אמאָל, שור־בור און מיט זיי ארויסטרע־טען פאר אן עולם. ער האָט אויך ניט בעגריפען, אז זיין רעפּערטואר האָט מען דאָ געשפּיעלט די גאַנצע צייט אָהן איהם און מיט די אַלטע שטיקער האָט מען קיין עולם אין טהעאטער ניט געקענט צו־ציהען.

גאָלדפאַדען האָט צוזאמענגעקליבען א קאָמפּאַניע פון אונבע־דייטענדע שפּיעלער אדער וואָס זיינען גאָר קיין שפּיעלער ניט גע־ווען, האָט ארויסגענומען פון זיין רעפּערטואר אן אַלטע אָבגע־שפּיעלטע שטיק, וואָס האָט שוין געקלונגען ווי פון מלך סאָביעצ־קים צייטען, האָט איבערגעביטען דעם נאָמען פון „טודרוס בלאָז" אויף „צוויבער פּלייטע" און האָט דערמיט מכבד געווען דעם ניו יאָרקער פּובליקום.

די געשעפטען אין „רומעניע אָפּערע הויז" זיינען אוועק נאָך טרויעריגער ווי פריהער, און די דירעקטאָרען האָבען קיין געדולד ניט געהאַט. אזוי גיך ווי זיי האָבען געזעהן, אז די קאַסע איז לעדיג האָבען זיי אָהן שום צערעמאָניעס געבעטען גאָלדפאַדען און זיין קאָמפּאַניע, אז זיי זאָלען געהן און האָבען צוריק אריינגענומען די אַלטע קאָמפּאַניע.

נאָר אין „רומעניא אָפּערע הויז" איז שוין געגאַנגען מיט'ן פּוטער אראב. מען האָט קוים דערצויגען ביז'ן סוף סעזאָן און דער טהעאַטער האָט זיך פערמאַכט. די גרויסע קאָמפּאַניע איז געבליבען אויסגעשטעלט. די מיטגליעדער האָבען מעהר פאר זיך קיין צו־

קונפט ניט געזעהן אין אמעריקא און זיי האבען אנגעהויבען צו טראכטען וועגען השיבנו נאזאד. אין מיטען זומער האבען זיי בעשלאסען צו געבען עטליכע פארשטעלונגען און אויף אזא אופן שאפען הוצאות אויף דער רייזע צוריק נאך אייראפא.

אין דער צייט ווען די לאגע פון דער „רומעניא אפערע הויז“ קאמפאניע איז געווארען אזא קריטישע, איז דער אויטאר פון דער קאמפאניע, מ. הורוויטש געפאלען אויף אן אריגינעלען פלאן. מ. הורוויטש האט בעמערקט אז די אידען טרעטען גערן אריין אין לאזשען און זיי זיינען צופריעדען צו צאהלען פיינע עטליכע דאלאר א יאהר צו זיין בעווארנט מיט קרקע און טוידטען-בעטעפיט.

איהם איז דאריבער איינגעפאלען צו פעראייניגען טהעאטער מיט אן ארדען, און מיט דעם צוועק האט ער ארויסגעלאזט א פאמפלעט אין וועלכען ער האט בעשריעבען די וויכטיגקייט און גרויסקייט פון אזא מין ארדען, וואס וועט זיין געבויט אויף פערגעניגען און אין דער זעלבער צייט וועלען די מיטגליעדער געניסען די פרוכטען פון א געוועהנליכען ארדען.

דערביי איז אויסגעארבייט געווארען דער גאנצער פלאן פון דעם נייעם ארדען וואס האט געדארפט הייסען „הארפע דאוויד'ס“. איינטריט געלד זאל זיין איין דאלאר, און יעדער מיטגליעד וועט דארפען צאהלען צוויי דאלאר א חודש. נאר ניט ווי אין אלע אנדערע ארדענס וואו א מיטגליעד ווייסט מעהר ניט פון צאהלען און צאהלען און זיין גאנץ לעבען האט ער דערפון קיין הנאה ניט, וועט א מיטגליעד פון דער „הארפע דאווידס“ קריגען דעם פולען ווערטה פון דעם געלד וואס ער צאהלט איין טאקע גלייך אויף דער שטעל. יעדער מיטגליעד דארף קריגען פאר די צוויי דאלאר בילעטען אין טהעאטער, און אויף אזא אופן וועט יעדער מיטגליעד פון דער „הארפע דאווידס“ האבען דעם קרן, וואס ער צאהלט איין אין ארדען אויף דער וועלט, און די פראצענטען וועט זיין ווייב און קינדער האבען נאך זיין טוידט.

דער פלאן איז געפעלען געווארען דעם עולם און אין גאר א קורצער צייט האט דער ארדען שוין געצעהלט 900 מיטגליעדער, און ביים אינסטאלירען דעם ארדען האט מען געמאכט א פראַ־

צעסיאָן און אַן עקסטרא פאָרשטעלונג אין טהעאַטער. מ. הורוויטש האָט אָנגעשריבען לכבוד דער פאָרשטעלונג א פּיעסע, וואָס האָט געהייסען די „הארפע ראווידס"... אין דעם טאָג פון דער פּראָצע־סיאָן איז איסט בראָדוויי ווי אויך די ארומיגע גאַסען געווען שוואַרץ מיט מענשען. א טהייל מיטגליעדער האָט מען בעזאָרגט מיט פערד, אַן דער שפּיצע איז געווען מ. הורוויטש און צוויי פרוי־ען אין ווייסע קליידער האָבען איהם געפיהרט מיט גרויס פּאַראַד אונטער די הענד. די פּראָצעסיאָן האָט זיך אָנגעהויבען מיט די פרעהליכע קלאַנגען פון מוזיק און וואָס לענגער די פּראָצעסיאָן האָט זיך געצויגען אַלץ גרעסער און גרעדיכטער איז געוואָרען דער עולם.

מיט גרויס פּאַראַד האָבען די מיטגליעדער אריינגעמאַר־שירט אין טהעאַטער און מיט גרויס כבוד האָט מען מ. הורוויטש ארויפגעפיהרט אויף דער ביהנע. דאָרטען האָבען זיך אָנגעהויבען רעדעס און דער ערפאָלג פון דעם טהעאַטער אָרדען איז געווען געזיכערט.

מ. הורוויטש און שרייבער האָבען אין דעם נאָמען פון דער „הארפע דאווידס" גענומען פּול'ס טהעאַטער, וואָס איז דאַמאָלסט געווען אויף דער 8טער גאַס לעבען דער דריטער עווענױ. דער גרעסטער טהייל פון דער אויסגעשטעלטער קאָמפּאַניע פון דער „רומעניא אָפּערא הויז" איז איצט אויפ'ן נייען סיזאָן פון 1887־1888 אריינגעטראַטען אין דעם נייען פּול'ס טהעאַטער. מען האָט די אַקטיאָרען אריינגענומען אויף שכירות. מר. היינע, איינער פון די וויכטיגסטע אַקטיאָרען פון „אַריענטאַל טהעאַטער" און פון די גרעסטע בעלי בתים אין יענעם טהעאַטער איז פון דאָרטען ארויסגע־טראָטען און איז אריין אין דעם נייען פּול'ס טהעאַטער.

פּול'ס טהעאַטער האָט זיך געעפענט ערב ראש השנה. עס איז כדאי צו בעמערקען, אַז הגם דער הויפּט פון דעם טהעאַטער איז געווען מ. הורוויטש, האָט זיך דער טהעאַטער געעפענט מיט גאָלד־פאַדען'ס „ביידע קוני לעמילס". דער גורל אויף די ביידע קוני לע־מילס איז געפאַלען דערפאַר, וואָס אין פּול'ס טהעאַטער זיינען איצט געווען אי מאָגולעסקאָ, אי חיימאָוויטש (היינע) און דאָס דאָזיגע שטיק האָט געהאַט גרויסע ראָלען פאַר ביידע קאָמיקער.

די פארשטעלונגען אין פול'ס טהעאטער זיינען אוועק אויסגע־צייכענט, נאך די הונגער יאהרען האבען איצט די אקטיארען אב־געלעבט. הורוויטשעס פלאן פון פעראייניגען טהעאטער מיט אן ארדען האט זיך ארויסגעוויזען זעהר גוט. מען האט געשטעלט אלטע שטיקער און דער טהעאטער איז געווען פול, די מיטגליעדער א חוץ די וואס האבען אליין גענדארפט נעהמען זייערע בילעטען האבען אויך געארבייט פאר'ן „וואהל און בעסטען" פון דעם אר־דען און האבען געבראכט פריינד און בעקאנטע, עס פערשטעהט זיך, אז די פריינד און בעקאנטע האבען גענדארפט קויפען בילע־טען, און אין דער קאסע איז געווען א היבשע שפע. שפעטער אין סעזאן האט הורוויטש אנגעשריבען א שטיק „די ציגיינערין".

דערפאר איז אין „אריענטאל טהעאטער" געווען צרה'דיג, אנ־הויב סעזאן זיינען אהין אריין פיינמאן און פינקעל וועלכע האבען ביז דעמאלט בעלאנגט צו די „רומעניא אפערא הויז" און וועלכע זיינען דעמאלט געווען פערעכענט פאר גרויסע שוישפיעלער, נאר זיי האבען דעם עולם ניט געקענט אבציהען פון פול'ס טהעאטער. עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי פול'ס טהעאטער וועט איינשלינגען דאס גאנצע פובליקום טהעאטער־בעזוכער און וועט מאכען א תל פון די אנדערע טהעאטערס.

מ. הורוויטש דער איניציאטאר פון דעם פלאן, וואס האט זיך ארויסגעוויזען אזוי ערפאלגרייך, האט זיך באלד דורכגעדרונגען מיט'ן געדאנק, אז ניט דער טהעאטער איז בעשאפען געווארען פאר דעם ארדען, נאר אז דער ארדען איז באשאפען ספעציעל פאר'ן טהעאטער, און אזוי ווי דער טהעאטער איז גע־ווען ער, האט עס געדארפט הייסען אז דער גאנצער ארדען איז בעשאפען געווארען פאר איהם. ער האט דעריבער געוואלט קריגען יעדען אמט אין דעם ארדען, און פיהלען זיך ווי דער אייגענטהי־מער פון דעם ארדען. דערמיט האט ער געגען זיך אויפגעבראכט די אנדערע בעאמטע און עס האט זיך צווישען זיי אנגעהויבען פריהער א שטילע רייסעריי און באלד נאכדעם אן אפענער קריעג. עס האט לאנג ניט גערויערט, און די רייסעריי איז איבערגעגאנ־גען אין געריכט, און עס האט זיך אנגעהויבען א חתונה מיט גע־

•

זעצליכע איסורים. עס האט ניט זעלטען פאסירט, אז אין איין וואך זאלען זיך צוויי מאל בייטען די בעלי בתים אין קאסע. היינט האט הורוויטש ארויסגעקריגען א געזעצליכען איסור געגען די אנדערע און ער איז געווען דער בעל הבית אין דער קאסע, אויף מארגען האבען די אדוואקאטען פון דעם אנדער צד ארויסגעפונען עפעס א נייע פריטשיפקע און די אנדערע בעאמטע זיינען געווען אין דער קאסע.

אין געשעפט ניבען אזעלכע רייסערייען קיין געזונד ניט אריין, בפרט ווען עס האנדעלט זיך וועגען אן ארדען. די מיטגליעדער פון דער „הארפע דאווידס“ האבען נאר געדארפט קומען צום שלום, אז מיט די בילעטען נעהמען זיי ניט נאר אב דעם קרן נאר אויך די פראצענטען און אז אנשטאט צו בעלאנגען צו אן ארדען, זיינען זיי נאר פערפליכטעט צו קויפען יעדען מאנאט בילעטען אין איין טהעאטער, און דער סוף איז געווארען א גיכער מיט׳ן ארדען.

די אקטיארען, וועלכע האבען געקריגען שכירות, האבען בעת מעשה דערפון ניט געליטען. פארקעהרט, אין דער מהומה פון די געזעצליכע איסורים האבען זיי אפט געכאפט צוויי מאל שכירות אין איין וואך פון ביידע צדדים. מר. היינע דערצעהלט אז איין וואך האט ער געקריגען גאנצע דריי מאל שכירות, און אזוי איז אויך געווען מיט די אנדערע אקטיארען. נאר דער טהעאטער האט שוין אנגעהויבען צו פיהלען דעם קלאפ פון די רייסערייען. דער „אריענטאל טהעאטער“ האט זיך דערוייל בענוצט מיט דער געלעגענהייט און האט ארויסגעכאפט מאגולעסקא׳ן פון פול׳ס טהעאטער. ער האט איהם געגעבען 500 דאלער מזומן, און אין יענע צייט זיינען 500 דאלער פאר אן אקטיאר געווען א גאנצער אייגענס.

עס האט לאנג ניט געדויערט און די „הארפע דאווידס“, וואס איז געגרינדעט געווארען מיט א גוואלדיגען פויקען און טראמפייטען, איז צובראכען געווארען, און הורוויטש איז געווארען אוים קאפעלוש־מאכער.

פול׳ס טהעאטער איז איבערגעגאנגען אין אנדערע הענד, א געוויסער הענגען האט איהם איבערגענומען און די זעלביגע קאמ־

פאניע איז געבליבען שפיעלען אויך אויף שכירות, נאר מיט'ן פאל פון „דאווידס הארפע" האט דער עולם אנגעהויבען ווייניגער בע־זוכען דעם טהעאטער און דאס געשעפט איז געגאנגען ערגער און ערגער.

דאס טהעאטער פובליקום איז דעמאלט געווען א בעגרענצטע, ווען איין טהעאטער האט געמאכט בעסערע געשעפטען, איז דער צווייטער געווען אויף צרות, סיידען איןביידע טהעאטערס האבען די שטיקער, ווי מען דריקט זיך אויס אויפ'ן טהעאטער לשון, זעהר „אנגעריסען". און ווען אין פול'ס טהעאטער האט מען געדארפט שפיעלען פאר האלב לעדיגע הייזער, האט מען אנגעהויבען צו מאַ־כען בעסערע געשעפטען אין אריענטאל טהעאטער. די קאמפאניע פון אריענטאל טהעאטער האט זיך דערפיהלט אזוי שטייף, אז זי האט איבערגענומען פול'ס טהעאטער און די קאמפאניע וואס האט דארטען געשפיעלט דעם סיזאן איז געבליעבען אהן א קנעלונג.

פון דער ביימענים און ווארפענים, זיינען די עלטערע צוויי טהעאטערס, דער אריענטאל טהעאטער און די רומעניא אפערא הויז, געבליבען פוסט, און זיי זיינען פערביטען געווארען אויף פול'ס טהעאטער. פולס טהעאטער האט שוין געהאט א פנים פון אן אמת'ן טהעאטער, ער איז געווען פיעל גרעסער, שעהנער און דער חלוף איז געווען פון ערגער אויף בעסער.

די גרעסטע העלפט פון די אידישע שוישפיעלער זיינען גע־בליבען אויסגעשטעלט, נאר ביי דער צייט זיינען זיי שוין וואהר־שיינליך געקומען צו דער איבערציינונג, אז ערגעץ קען מען אזוי גוט ניט בעמערקען דעם גלגל החוזר ווי אין דער טהאטער וועלט. וואס האט זיך ניט איבערגעקעהרט אין צוויי יאהר צייט? גאלדפאדען איז געקומען און האט געקריגען א טהעאטער, בשעת הורוויטש און די קאמפאניע פון רומעניא אפערא הויז איז געבליבען אין דרויסען. אין איין וואך צייט איז דער טהעאטער פערמאכט געווארען פאר גאלדפאדען, און הורוויטש און די אלטע קאמפאניע זיינען ווידער געווען דארטען. אין א פאר חדשים ארום מוזען זיי אין גאנצען ארויס פון טהעאטער און די גאנצע קאמפאניע ברעכט דעם קאפ ווי אזוי צו שאפען אויף הוצאות צו קענען פאהרען צוריק קיין אוי־

ראַפּע. פּלוצים גיט א שיין הורוויטשעס שטערן און מיט פּויקען און טראָמפּייטען פיהרט מען איהם אריין אין א גרעסערן, שעה־נערען טהעאטער און ער באַדט זיך אין שפע. עס געהען ניט פערביי קיין פּאָר חדשים און זיין קאָמפּאַניע ווערט ארויסגעוואָרפען פון טהעאטער און ער אליין געהט ממש אויס פון הונגער.

גאָלדפאַדען איז דערוויי'ל ניט געזעסען מיט צונויפגעלעגטע הענד און ער האָט זיין מערכה געפּרופט אויף דער פּראָווינץ, נאָר אויב די אקטיאָרען און אויטאָרען האָבען זיך אזוי געמאַטערט און געפּלאָגט אין ניו יאָרק, איז די לאַגע געווען א סך, א סך ערגער אין די אנדערע שטעדט. און גאָלדפאַדען איז באלד געקומען צום שלוס, אז אין אמעריקא האָט ער ביי דער ביהנע גאָר ניט צו טהאָן. אין א קורצער צייט ארום האָט ער זיך צוריקגעקעהרט קיין ניו יאָרק, נאָר ער האָט שוין מעהר וועגען טהעאטער ניט געטראַכט. ער האָט זיך דאָ צוריקגענומען פאַר דער בעשעפטיגונג, וואָס ער האָט געהאט איידער ער איז דאָס ערשטע מאָל אריינגעפאָהרען קיין רומעניען. דאָס הייסט צו א צייטונג. ער האָט אין ניו יאָרק אנגע־הויבען ארויסצוגעבען א וועכענטליכע צייטונג מיט'ן נאָמען „די אילוסטרירטע צייטונג", נאָר אויף דעם פעלד האָט ער זיך אויך ניט אויסגעצייכענט. די צייטונג האָט ניט דערלעבט קיין פולען יאָהר און איז אונטערגעגאנגען. איצט איז איהם שוין מעהר קיין זאַך ניט געבליבען צו טהאָן אין ניו יאָרק און אן ענטטוישטער און פערביטערטער האָט ער פערלאָזט די גאָלדענע מדינה.

די קלענערע אקטיאָרען האָבען פון טהעאטער קיין לעבען ניט געמאַכט. עס וועט ניט זיין איבערטריעבען צו זאָגען, אז א קלענע־רער אקטיאָר האָט אין יענער צייט פון שפּיעלען אין טהעאטער געהאט אפשר זיינע דריי דאָלאַר א וואָך. נאָר אין א וואָך פון א יום טוב האָט אזא אקטיאָר געכאַפּט א פּאָר צעהנדליג דאָלאַר. און אפילו די גרויסע אקטיאָרען האָבען ניט פערדיענט אזוי פיעל, ווי א גוטער שטעפּער, ווען ער ארבייט צו אביסעל שווערער. די אקטיאָרען האָבען דעריבער בעשלאָסען צו גרינדען א יוניאָן. די גרינדער פון דער יוניאָן זיינען געווען גאָלד, נאַכאַמקעס, שוואַרץ, קוראַזש, סעם אדלער און נאָך אנד. זיי האָבען באלד צו זיך צוגעצויי־

גען די גרויסע אקטיארען. נאר ווי עס ווייזט אוים, האבען זיי געהאט א שוואכען בעגריף וועגען יוניאניזם, ווייל באלד האבען זיי אין דער יוניאן אויך אריינגענומען די דירעקטארען, וועלכע זיינען אריינגעטראטען מיט דעם איינציגען צוועק צו צושלאגען איהר, און מאקע באלד איז די יוניאן צופאלען געווארען.

מר. היימאוויטש (היינע) האט צוריק גענומען דעם אריענטאל טהעאטער און ער האט אריינגענומען הורוויטשען אלס אויטאר. נאר הורוויטש האט זיך דארטען לאנג ניט געהאלטען און ער איז אריבער אין פול'ס טהעאטער. פול'ס טהעאטער האט אויף אזא אופן געהאט די גאנצע מאנאפאליע אויף די אויטארם, ווייל לאטיינער איז דארטען נאך פון פריהער געווען אנגעשטעלט. פאר אין ברירה האט מען אין אריענטאל געשפיעלט אלע פיעסען, נאר אפילו מיט ביידע אויטארען איז פול'ס טהעאטער געווען אויף צרות. מען האט דארטען אויפגעפיהרט צוויי נייע שטיקער פון הורוויטש, נאר זיי זיינען דורכגעפאלען.

עס ווייזט אוים אז די דירעקטארען האבען זיך ארומגעזעהען, אז דער טהעאטער פאדערט נייע בלוט. היינע און מאגולעסקא האבען פאר'ן סיזאן פון 1890 גענומען פול'ס טהעאטער און זיי זיינען אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן אראבברייגגען י. אדלער. אדלער איז דארטען געווען אויף צרות און ער האט זיך אנגעכאפט אן דעם פארשלאג צו קומען קיין ניו יארק.

זיין ערשטען אויפטריט אין ניו יארק, אין פול'ס טהעאטער האט אדלער געמאכט אין דעם „אדעסער בעטלער" און ער איז דורכגעפאלען בתפים ובמחולות. איבעריגענס, עס איז ניט בעוואוסט, צו דורכגעפאלען איז אדלער מיט זיין שפיעלען, צו דורכגעפאלען איז דאס שטיק. נאר אזוי ווי דאס פובליקום פון יענער צייט האט ניט געוואוסט קיין אונטערשיעד פון דעם אקטיאר'ס שפיעלען ביז דעם אקטיאר'ס שטיק, איז אליץ אויסגעלעגט געווארען צום אקטיאר. און דער דורכפאל האט געשמעקט דערמיט, אז אדלער זאל דארפען צוריק פערקערעווען דעם דישעל און זעגנען זיך מיט ניו יארק.

אויף דער צווייטער וואך האט אדלער אויפגעפיהרט א צוויי-

טע שטיק פון זיין רעפּערטואַר. „משה'לע סאָלדאַט" און דאָס שטיק האָט געהאַט אַ געוואַלדיגען ערפאָלג. אדלער איז דערמיט געשטיגען אויף הונדערט פּראָצענט און ניט נאָר איז ער דערמיט געוואָרען אַ חשוב ביים פּובליקום, נאָר אויך די דירעקטאָרען האָבען אנגעהויבען צו מאַכען חנ'דלאַף צו איהם.

דערביי דאַרף מען בעמערקען, אַז די אַקטיאָרען דירעקטאָרען האָבען דעמאָלט געדונגען אַ טהעאַטער אויף אַנדערע בעדינגונגען ווי איצט. איצט דינגט דער דירעקטאָר אַ טהעאַטער, בעצאָהלט דירה געלד און ער איז דער איינציגער בעל הבית. דעמאָלט איז דאָס געווען אַנדערש. דער בעל הבית פון פּול'ס טהעאַטער איז געווען אַ געוויסער דייטש הענגען, די אידישע אַקטיאָרען דירעקטאָרען, היינע און מאָגולעסקאָ האָבען ביי איהם געדונגען דעם טהעאַטער אויף פּראָצענטען. הענגען האָט געהאַט זיין מענשען אין דער קאַסע און האָט אין טהעאַטער גע'בעל־הבית'עוועט. ווען דאָס געשעפט האָט אנגעהויבען צו געהן שלעכט אין טהעאַטער, האָבען געליטען דערפון ניט נאָר די אידישע קאָמפּאַניע און די אידישע דירעקטאָרען, נאָר עס האָט אויך געליטען דער דייטשער בעל הבית פון דעם טהעאַטער. עס איז דעריבער איהם שטאַרק אָנגעגאַנגען, אַז די געשעפטען אין זיין טהעאַטער זאָלען זיין גוטע. און דעריבער ווען ער האָט דערזעהן, אַז עס איז געקומען אַ נייער אַקטיאָר, וועלכער האָט אויסגענומען ביים פּובליקום, האָט דער דייטשער בעל הבית אנגעהויבען מיט איהם צו קאָקעטירען. דאָס האָט געהייסען אַזוי גוט, אַז אדלער קען ווערען אַ דירעקטאָר און די פריהעריגע אונטערנעהמער מאָגולעסקאָ און היינע זיינען ביי איהם געפאַלען אין פּרייז.

ווען היינע איז נאָכדעם געקומען אין טהעאַטער האָט ער גלייך בעמערקט, אַז הענגען האָט אומגעביטען מיט איהם דעם טאָן. ער האָט גלייך פערשטאַנען, וואָס דאָס בעדייט און ער האָט קיין שהיות ניט געמאַכט און גענומען זוכען אַ טהעאַטער.

די פריהערדיגע צוויי טהעאַטערס וואו מען האָט ביז איצט געשפּיעלט אידישע שטיקער, דער „אָריענטאַל" און „רומעניאַ אָפּערא הויז" זיינען אַרויס פון אידישע הענד. אין אָריענטאַל איז

אריין א טרופע בינעזער, און די רומעניא אפערא הויז האט ניט געקענט קריגען די נויטיגע ערלויבנים. א קורצע צייט איז די רו־מעניא אפערא הויז געווען געשלאסען, דאן איז געקומען אהער א באסטאנער דירעקטאר, א קריסט, מיט'ן נאמען פולינג און האט איבערגענומען דעם טהעאטער פאר וואדעוויל און די רומעניא אפע־רא הויז האט שוין געהייסען „פולינג'ס טהעאטער."

און דא הויבט זיך אן א כאראקטעריסטישע שפרינגענים פון איין טהעאטער אין צווייטען, א מישענים פון די קאמפאניעס, וואס מען האט נאך קיין מאל ניט געזעהען. די שפרינגענים און מישע־נים איז אזוי אינטערעסאנט, אז עס איז כדאי אבצושטעלען זיך אויף דעם כאראקטעריסטישען סעזאן.

דער סעזאן האט זיך ערשט קוים אנגעפאנגען און היינע, דער דירעקטאר פון פול'ס טהעאטער האט זיך פלוצלונג געפונען אויס־געשלאסען. ער האט געקראגען א ידיעה, אז דער גרויסער דייטשער טהעאטער „טהאליא" איז „צום האבען", ווי דער טייטש זאגט, און ער האט קיין שהיות ניט געמאכט און איז אוועק צו אמבערג, וועלכער איז געווען דירעקטאר פון דעם דייטשען טהעאטער אויף דער 14טער סטריט, און וועלכער האט געהאט צו זאגען איבער טהאליא. היינע האט געקראגען דעם טהעאטער און ער איז גלייך אוועק צו מאגולעסקא און גע'פועל'ט ביי איהם, אז ער זאל מיט איהם אריין אין טהאליא אלס שותף. דער בעריכט, אז אין טהאליא טהעאטער וועט מען שפיעלען אידישע שטיקער איז אריינגעפאלען ווי א באמבע אין דעם קליינעם אידישען טהעאטער וועלטיל. דאס איז געווען דאס ערשטע מאל, וואס מען האט געקריגען אזא גרוי־סען טהעאטער פאר אידישע שטיקער. די הויפט זאך אבער איז געווען, וואס טהאליא טהעאטער איז געווען אין דעם סאמע האר־צען פון אידישען קווארטאל, בשעת פול'ס טהעאטער איז געווען ווייט פון קווארטאל.

היינע האט אראבגעבראכט זילבערמאן און סאפיע קארפ פון קליוולאנד און צוזאמענגעשטעלט א טרופע. דער טהעאטער איז געווען געפאקט, און היינע און מאגולעסקא האבען געלאכט אין די הויפענס פון דער קאמפאניע פון וואנען מען האט זיי אויסגע־

שלאָסען.

די שמחה האָט אבער לאַנג ניט געדויערט, די קאָמפּאַניע פון פּול'ס טהעאַטער האָט אויסגעדונגען טהאַליא טהעאַטער. איצט האָט פינקעל געקראָגען דעם טהעאַטער און די קאָמפּאַניע פון פּול'ס טהעאַטער איז איבערגעגאַנגען צו איהם.

אז פּול'ס טהעאַטער איז געוואָרען לעדיג האָבען מאָגולעסקאַ און היינע גענומען צוריק פּול'ס טהעאַטער.

פינקעל האָט אבער ביים אויסדינגען דעם טהעאַטער איבער־געכאַפּט א ביסעל די מאָס, ער איז איינגעגאַנגען אויף צו שווערע בעדינגונגען, און די קאָמפּאַניע אין טהאַליא טהעאַטער האָט גע־מאַכט ניט קיין גוטע געשעפטען. א חוץ דעם האָט י. אדלער דאַר־פען ניט געטאָרט שפּיעלען, ווייל העננען האָט מיט איהם געהאַט א קאָנטראַקט.

היינע און מאָגולעסקאַ זיינען אויך ניט געבליעבען צופריעדען מיט פּול'ס טהעאַטער און ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט, אז פּולינג וויל ארויסלאָזען זיין טהעאַטער זיינען זיי ארויס פון פּול'ס טהעאַ־טער און אריין אין פּולינג'ס טהעאַטער.

דער זעלביגער העננען האָט אויך געהאַט א קאָנטראַקט מיט מאָגולעסקאַ און ער האָט איהם פערבאָטען צו שפּיעלען.

אין דער צייט איז נ. מ. שייקעוויטש (שמר) אָנגעקומען קיין ניו יאָרק. זיין נאָמען איז שוין געווען גוט בעוואוסט אין דער טהע־אַטער־וועלט. די ניו יאָרקער קאָמפּאַניעס האָבען אָפט געשפּיעלט זיינע אַלטע פּיעסען, און אזוי גיך ווי ער איז געקומען האָט איהם היינע אריינגענומען אלס אויטאָר אין פּולינגס טהעאַטער. דאָס ערשטע נייע שטיק וואָס ער האָט געגעבען דער קאָמפּאַניע איז גע־ווען „רבקה“ אָדער „א פונק אידישקייט“. דאָס שטיק האָט אויסגע־נומען.

א וואָך זעקס אכט האָט אָנגעהאַלטען דער פערבאָט געגען אדלער און מאָגולעסקאַ, דערנאָך האָט דער דירעקטאָר פון פּול'ס טהעאַטער אויסגעגלייכט זיך מיט די קאָמפּאַניעס און די צוויי דערמאָנטע אקטיאָרען האָבען שוין געקענט שפּיעלען אין זייערע טהעאַטערס.

דוד קעסלער

די קאמפאניע אין טהאליא טהעאטער איז געווען אונצופריעדען, און אנטקעגען ניי־יאהר איז דעם דירעקטאר פון פול'ם טהעאטער געלונגען אבצורעדען פון טהאליא טהעאטער קעסלערען, פיינמאנען און פרוי ליפצין, און פול'ם טהעאטער האט זיך ווייטער געעפענט. י. אדלער איז מיט זיי ניט אריין און אזוי ווי די קאמפאניע אין טהאליא טהעאטער איז צוקלאפט געווארען איז ער געבליעבען אויסגעשטעלט.

היינע האט איצט געפונען די געלעגענהייט אריינצוקריגען צוריק טהאליא טהעאטער און ארויסטרייבען פון דארטען פינקעל מיט זיין קאמפאניע און ער האט עס טאקע געטהאן. און אזוי ווי טהאליא טהעאטער האט זיך גערעכענט פאר א גרויסע מציאה און היינע האט גענומען דעם טהעאטער טאקע אויף בעסערע בעדינגונגען האט ער זיין קאמפאניע, וואס האט געשפיעלט אין פול'ם טהעאטער קיין חלק ניט געוואלט געבען. ער האט נאר צוגענומען פון דארטען מאגולעסקא. דאס איז נאך אלץ געווען די צייט ווען די קאמיקער זיינען געווען דאס אויבערשטע פון שטויסעל און מאגולעסקא צוזאמען מיט היינע האבען שוין צוזאמענגעשטעלט דעם גרעסטען טהייל פון דער קאמפאניע. שייקעוויטש איז געבליבען מיט'ן רעסט פון דער קאמפאניע אין פול'ם טהעאטער. די קאמפאניע פון פול'ם טהעאטער האט געהאט קאנטראקטען אי מיט היינע אי מיט מאגולעסקא און עס האט זיך ווידער אנגעהויבען א לויפענים אין געריכט. היינע און מאגולעסקא האבען זיך בעדארפט היטען, מען זאל זיי קיין הזהרה פון געריכט ניט דערלאנגען. א חוץ דעם זיינען די מוזיקער, די כאריסטען אויך געבליעבען אין פולינג טהעאטער און מען האט געדארפט צוזאמענקלייבען מוזיקער און כאריסטען פון דער גאס. דאך האט מען געשפיעלט אין טהאליא טהעאטער און דער עולם האט מעהר פאטראניזירט דעם דאזיגען טהעאטער. באלד איז אין טהאליא טהעאטער אריין מ. הורוויטש אלס אויטאר און צו די שוישפיעלער זיינען צוגעקומען י. אדלער און פרוי היינע (איצטיגע פרוי אדלער).

צוליעב דער משונה'דיגער שפרינגענים פון איין טהעאטער אין צווייטען, די שנעלע בייטענים פון די קאמפאניעס, האבען זיך

אויך געמוזט טאַסעווען די אויטאָרען און ווען אַן אויטאָר איז גע־
ווען אביסעל צו לאַנגזאַם אין שפּרינגען, איז ער געבליעבען גאָר
אויסגעשטעלט. דאָס האָט געעפענט די טיהר פאַר זייטיגע שריי־
בער. ווענען שייקעוויטש׳ען איז שוין געווען דערמאָהנט, אַז ער
איז גלייך ביים קומען קיין ניו יאָרק אריין אלס אויטאָר אין פּולינג
טהעאַטער, א זאַך וואָס עס וואָלט געווען אונמעגליך מיט א קורצע
צייט פריהער, ווען עס זיינען געווען צוויי טהעאַטערע מיט שטענ־
דיגע קאָמפּאַניעס, מיט אַנגעשטעלטע צוויי אויטאָרען, לאַטיי־
נער און הורוויטש. איצט צוליעב די שפּרינגענים איז אלע ווייל־
לעדיג געוואָרען א פּלאַץ פאַר א זייטיגען שרייבער, אויב ניט אַז
ער זאָל אריינקומען אלס אַנגעשטעלטער אויטאָר, איז אבער געווען
פּלאַץ צו פערקויפען א פּיעסע, און אין דער צייט ווייזען זיך אין
די טהעאַטערע זייטיגע שרייבער מיט פּיעסען. אין טהאַליא טהע־
אַטער האָט מען זיך געקליבען שטעלען הורוויטשעס א שטיק „דער
מבול פון דזשאהנסטאַון" און די דירעקטאָרען פון פּול׳ס טהעאַטער,
וועלכע זיינען איצט געווען אויף מעסערס מיט טהאַליא טהעאַטער
האָבען זיך מקדים געווען און בעשטעלט ביי יאָהאַן פּאַליי א שטיק,
וואָס זאָל האָבען צו טהאָן מיט א פערפלייצונג און זאָל הייסען
דער „מבול פון דזשאהנסטאָון". אין פּול׳ס טהעאַטער האָט מען
דאָס דאָזיגע שטיק אויפגעפיהרט פריהער, נאָר זי איז דאָרטען דורכ־
געפאַלען. עטוואָס שפּעטער איז אויך מ. זייפערט ארויסגעטראָטען
מיט עטליכע היסטאָרישע פּיעסען, צווישען די ערשטע שטיקער
זיינען געווען „טיטוס", „שומר ישראל" און „גר צדק" און זיי
האָבען געהאַט אַן ערפאָלג. ארום יענער צייט האָבען אויך געמאַכט
א פערזוך צו שרייבען פּיעסען דוד אַפּאָטהעקער, דער געוועזענער
אַקטיאָר שענקמאַן, יעקב טער, דער סופלער ווייסמאַן, וועלכער האָט
נאָך אין רוסלאַנד געשריבען פאַר׳ן טהעאַטער: י. בילדער, דער
אַקטיאָר רודאָלף מאַרקס, וועלכער איז אריבערגעקומען פון לאָנ־
דאָן קיין ניו יאָרק, דער אַקטיאָר פיינמאַן און נאָך אנדערע.

די דירעקטאָרען פון טהאַליא טהעאַטער זיינען אבער ניט גע־
ווען זיכער מיט די שטערן פון דער קאָמפּאַניע. י. אדלער האָט גע־
שטעלט א פאָדערונג, אַז מען זאָל איהם ארויפנעהמען אלס שותף

אויפ'ן קאנטראקט, און היינע האט דיעזע פאדערונג ניט גע־וואלט נאכגעבען, ער האט איהם אבער אין דעם ניט אבגעזאגט אין גאנצען און האט איהם אלץ אבגעלענט, אז שפעטער וועט מען זעהן.

דערוויל האט מען אין טהאליא טהעאטער אויפגעפיהרט הורוויטשעס „מבול פון דזשאהנסטאון", דאס איז געווען פאר פסח און דאס שטיק האט אויסגענומען ביים עולם. היינע, מענעדזשער פון טהאליא טהעאטער, האט בשתיקה אבגעמאכט מיט קעסלער, פיינמאן און מרס. ליפצין, וועלכע האבען געשפיעלט אין פול'ס טהעאטער, אז ער וועט זיי צאהלען וועכענטליכע שכירות מיט דער בעדינגונג, אז זיי זאלען זיין גרייט צו געהן שפיעלען ביי איהם, ווי נאר מען וועט זיי רופען. עס איז אינטערעסאנט צו בעמער־קען, אז די שכירות פון א שטערן זיינען דעמאלט געווען א דאלאר 15 א וואך.

פסח אין א שעהנעם אבענד, א קורצע צייט פאר'ן שפיעלען איז י. אדלער ארוים מיט אפענע דבורים און האט ערקלערט, אז ער וועט ניט געהן שפיעלען, אויב מען שטעלט איהם ניט ארויף אויפ'ן קאנטראקט. היינע האט געשיקט רופען קעסלער'ן און ווען ער האט איהם ערקלערט, אז ער דארף שפיעלען אדלער'ס ראליע און טאקע גלייך זיך נעהמען אנטהאן, האט קעסלער געענטפערט, אז ער קען אזא זאך ניט טהאן געגען אדלער'ן. און אויף יענעם אבענד האט היינע געבעטען גאלד'ן אז ער זאל שפיעלען אדלער'ס ראל. גאלד האט זיך אן דעם אנגעכאפט מיטביידע הענד, דאס איז געווען א זעלטענע געלעגענהייט פאר א קלענערען אקטיאר צו ער־שיינען אין דער ראל פון א שטערן. דאן האט היינע ערקלערט אדלער'ן, אז ער קען איהם אויפ'ן קאנטראקט ניט ארויפנעהמען. אדלער האט געענטפערט שטייף, אז ער וועט ניט געהן שפיעלען. היינע האט געמאכט אן אנשטעל, אז דאס וועט איהם טרעפען ווי א דונער פון א קלארען הימעל ווייל אין אזא קורצע צייט וועט איהם זיין אונמעגליך צו געפינען א פאסענדען אקטיאר. און אד־לער, וועלכער האט עס אנגענומען פאר תורת לאקשען, איז געוואר־רען נאך שטייפער אין זיין דעה און האט ענטשלאסען ערקלערט,

אז ער שפיעלט ניט. און נאך איידער זיי האבען געהאט צייט אויס־צו'מענה'ן זיך, האט זיך דער פארהאנג אויפגעהויבען און אדלער האט צו זיין פערוואונדערונג דערזעהען, אז גאלד טרעט אויף אין זיין ראל.

ביי דערזעלבער פארשטעלונג זיינען אויך ארויס פרוי חיימאַ־וויץ און שענגאלד און זייערע פלעצער האבען פערנומען פרוי ליפ־ציז און פיינמאן. אויף מארגען האט שוין קעסלער איבערגענומען די ראל פון גאלד'ן.

צוליעב דעם וואס די גרעסערע אקטיארען זיינען אוועקגעגאנ־גען, האט זיך פול'ס טהעאטער פערמאכט נאך פאר פסח, און פו־לינג'ס טהעאטער האט זיך געשלאסען נאך פסח.

דערמיט האט זיך געענדיגט דער סיזאן פון דער משונה'דיגער שפרינגענים פון איין טהעאטער אין צווייטען און די בייטענים פון די קאמפאניעס. אבער די שפרינגענים און בייטענים האט זיך ניט געענדיגט מיט דעם סעזאן. די שפיעל אין קאץ און מויז איז אנגעגאנגען אויך ווייטער. עס איז איצט געווארען ניט גענוג צו האַ־בען א טהעאטער און א קאמפאניע און אן אויטאר. א דירעקטאר האט געמוזט האלטעןביידע אויגען אפען און פיהרען א גאנצע פאליטיק צו זעהן, אז די קאמפאניע זאל פלוצים ניט פערשוואונ־דען ווערען, אדער אז דער טהעאטער זאל ניט אויסגעכאפט ווערען.

אדלער איז נאך דעם ערשטען סעזאן אוועקגעפאהרען פון ניו יארק, אויפ'ן וועג האט ער זיך געטראפען מיט ב. טהאמאשעפסקי, וועלכער איז אונטער דער צייט געווארען א פאלשטענדיגער אק־טיאר, און וועלכער האט געשפיעלט די גאנצע צייט אויף דער פראַ־ווינץ, און זיי זיינען אוועקגעפאהרען קיין שיקאגא. אין יענער צייט איז שיקאגא געווען דער עיר מקלט, וואוהין עס זיינען געפאה־רען יענע אקטיארען, וועמען עס איז ענג געווארען אין ניו יארק. און אזוי ווי אין יענער צייט איז קיינער ניט געווען בעווארענט, וואס מארגען וועט זיין, האט כמעט יעדער אקטיאר פריהער אדער שפעטער בעזעצט זיך אויף א געוויסע צייט אין שיקאגא, די אויגען אבער האבען זיי שטענדיג געהאלטען געווענדעט צו ניו יארק און

ביי דער ערשטער געלעגענהייט האבען זיי געכאפט זייער זעקיל און פעקיל און געקומען צולויפען קיין ניו יארק.

און ווירקליך אדלער מיט זיין קאמפאניע האבען נית אויסגע־האלטען א סעזאן אין שיקאגא, און פאר פסח זיינען זיי געקומען קיין ניו יארק. אין דעם פערלויף פון דעם סיזאן 1901—2 האט מען געשפיעלט אידישע שטיקער נאר אין צוויי טהעאטערס אין טהאליא און אין פולינג'ס טהעאטער, וועלכער האט שוין ווידער געהייסען „רומעניא אפערא הויז." אין פול'ס טהעאטער האט מען נית געשפיעלט, און אדלער מיט טהאמאשעפסקי'ן האבען גענומען אויף פסח פול'ס טהעאטער.

דער קאנטראקט וואס היינע און מאגולעסקא האבען געהאט מיט טהאליא טהעאטער האט זיך געענדיגט אין מיטען זומער 1892, און קיין נייען קאנטראקט האבען זיי נית געקענט קריעגען. פון דייטשלאנד זיינען געקומען די ברידער ראזענפעלד מיט ליליפוטאנער און זיי האבען גענומען טהאליא טהעאטער. איצט איז היינע געבליעבען אויסגעשטעלט און ער איז איצט געפאהרען קיין שיקאגא. טהאמאשעפסקי האט גענומען די „רומעניא אפערא הויז" און אדלער, מאגולעסקא, קעסלער, פיינמאן האבען גענומען פול'ס טהעאטער.

אויפ'ן ערשטען אויגענבליק קען אויסווייזען ווילד די כאפע־נים, יאגענים, שפרינגענים, ווארפענים, נאר דאס איז געשעהען נית אומזיסט. די איינוואנדערונג איז מיט יעדען יאהר פערגרעסערט געווארען, די פערדיענסטען זיינען געווען גוטע, די צאהל פון טהע־אטער בעזוכער איז געוואקסען און די פריהערדיגע צוויי קליינע טהעאטערס זיינען שוין געווען צו קליין, אונבעדייטענד, אז זיי זא־לען קענען צופריעדענשטעלען די פאדערונגען פון די אידישע טהע־אטער בעזוכער. די ערשטע צייט איז פול'ס טהעאטער אויף דער אכטער סטריט געווען א געווינס און א גרויסער שריט פארווערטס, נאר באלד האט זיך ארויסגעוויזען, אז די איינוואנדערונג האט שוין איבערגעוואקסען אויך פול'ס טהעאטער. א חוץ דעם איז פול'ס טהעאטער געווען ווייטליך פון דעם אמת'ן אידישען קוואר־טאל. די פאדערונג איז איצט געווען אויף גרויסע טהעאטערס,

וואס זאלען זיין אין דעם סאמע אידישען קווארטאל. ניו יארק האט שוין פערמאגט א גרויסע שטענדיגע מחנה טהעאטער געהער. און דאס ווייזט דער פאקט, אז אזוי ניך ווי היינע האט אין מיטען סע־זאן אין שיקאגא בעקומען א ידיעה, אז ער קען ווידער קריגען טהאליא טהעאטער, איז ער גלייך געקומען קיין ניו יארק און האט איינגעוויליגט צו צאהלען מיט 10 טויזענד דאלאר א יאהר דירה געלד מעהר, ווי די ברידער ראזענפעלד האבען געצאהלט, די ראזענפעלדס האבען געצאהלט 12 טויזענד דאלאר א יאהר און היינע האט געשלאסען א קאנטראקט אויף 22 טויזענד דאלאר א יאהר. דאס איז געווען אזא סומע, וואס מען האט ביז דעמאלט ניט גע־הערט צווישען אידישע אקטיארען.

א צווייטע אורזאכע איז געווען וואס צווישען די אקטיארען גופא איז אנגענאנגען א שטילע רעוואלוציע. די אקטיארען וואס זיינען געווען פאפולער די ערשטע יאהרען האבען אנגעווענדעט אלע קרעפטען צו האלטען זיך ביי דער חזקה, אונטער דער צייט אבער האבען אנדערע אקטיארען וועלכע זיינען אנפאנגס ניט געווען אנער־קענט, געשטופט זיך אלץ שטארקער צום אויבען אן און געפאדערט אנערקענונג. דאס האט געמוזט פיהרען צו א קאמפף צווישען די אנערקענטע אקטיארען פון פריהער און די וואס האבען איצט געזוכט אנערקענונג. עס איז געווען גענוג אז אן אנערקענטער אק־טיאר פון פריהער זאל קריגען א קלענערען אפלאז, ווי איינער וואס האט איצט געקריגען חן ביים פובליקום, אז דאס זאל פיה־רען צו א שפאלטונג אין דער קאמפאניע. דערביי דארף מען ניט פערגעסען, אז דאס זיינען ניט געווען קיין טהעארעטישע פראגען, עס איז געגאנגען אין לעבען ווער עס זאל זיין דער שטערן און ווער עס זאל האבען די דעה אין טהעאטער, און קיין עקשנות אין דעם האט אויך ניט געהאלפען, דאס פובליקום האט אפען ארויסגעווי־זען, מיט וועמען עס סימפאטיזירט און געגען דעם דעקרעט פון פוב־ליקום האט קיינער ניט געקענט געהן.

אין דער צייט האבען טאקע אנגעהויבען אונטערצוגעהן עט־ליכע שטערען, וואס זייענן אהער געקומען מיט א שטארקע סמיכה נאך פון רוסלאנד אדער רומעניען, און עס האבען אנגעהויבען צו

שיינען נייע שטערען, וועלכע האבען די ערשטע יאהרען פערנר־
מען נאר א קליינעם פלאץ און וועלכע מען האט פריהער גאר ניט
בעמערקט.

אין דער צייט איז אויך געקומען יעקב גארדין קיין ניו יארק
און האט אנגעהויבען צו שרייבען פאר דער ביהנע.

אין ניבען האט מאגולעסקא גענומען ווינדזאר טהעאטער און
אין אידישע הענד זיינען אויף אזא אופן אריין די גרעסטע צוויי אי־
דישע טהעאטערס, וואס זיינען דעמאלט געווען אין דעם אידישען
קווארטאל.

דריטער קאפיטעל.

די שעפער פון דער אידישער ביהנע אין אמעריקא

ביים סוף אכציגער יאהרען אין דעם פאריגען יאהרהונדערט זיינען שוין אין אמעריקא געווען כמעט אלע פערפאסערס וואס האבען געשאפען פאר דער אידישער ביהנע פון דעם טאג, וואס דער גרונדשטיין פון אידישען טהעאטער איז געלעגט געווארען אין רומעניען. מיט דער ערשטער קאמפאניע איז געקומען קיין ניו יארק יאזעף לאטיינער, מיט דריי יאהר שפעטער איז אנגעקומען משה הורוויטש, וועלכער איז אויפגענומען געווארען אלס פערפאסער פון דער צווייטער קאמפאניע. באלד האט זיך אין ניו יארק בעוויזען דער גרינדער פון דעם אידישען טהעאטער אברהם גאלדפאדען און אין צוויי יאהר ארום איז אויך געקומען נחום מאיר שייקעוויטש. זיי אלע זיינען געווען פערבונדען מיט'ן אידישען טהעאטער נאך פון רוסלאנד און זיי אלע זיינען צוגעצויגען געווארען צו דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאטער.

און שוין אין די ערשטע יאהרען פון דעם טהעאטער אין דער נייער היים האבען זיך איבערגעקעהרט די יוצרות. דער פאטער פון דעם אידישען טהעאטער, וועלכער האט אין דעם פערלויף פון די ערשטע זיבען יאהר אין רומעניען און רוסלאנד געהאט די גאנצע השפעה אויפ'ן טהעאטער און פון איהם האט די ביהנע געהאט איהר הויפט יניקה, האט ביים אנקומען אין דער נייער היים געפונען די טהוירען פון דעם אידישען קונסט טעמפעל פערשפארט און אויף זיין קלאפען האט זיך קיינער ניט אנגערופען. אויך שייקעוויטש וועלכער איז געווען נאך גאלדפאדען דער פראדוקטיווסטער דראמענשרייבער אין רוסלאנד, איז אין דער נייער היים אריין אין

טהעאטער נאָר מיט איין פוס און ער האָט נאָכ'ן ערשטען סעזאָן גע־מוזט ארויסטרעטען פון דאָרטען. און, פערקעהרט, יאָזעף לאַטיינער און משה הורוויטש, וועלכע האָבען אין רומעניען און אין רוסלאַנד וועניג געשאַפען, האָבען אין דער נייער היים אריינגענומען די גאַנצע ביהנע אין זייערע הענד און נאָר מיט זייער זכות האָט זיך דער טהעאטער געהאַלטען אין דעם נייען לאַנד. זיי האָבען דעם וועג אויסגעטראָטען אין אמעריקא פאר'ן אידישען טהעאטער, זיי האָ־בען געליפערט כמעט אַלע שטיקער ביז'ן סאַמע סוף אכציגער יאָהרען און זיי האָבען זייער שטעמפעל געלעגט אויפ'ן אידישען טהעאטער אין דער נייער מדינה.

דער פאַקט, אז דער גרינדער פון דעם אידישען טהעאטער האָט ניט געקריגען קיין דריסת הרגל אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא, ווייזט, אז א געוויסע ענדערונג איז פאָרגעקומען ניט נאָר אין די אקטיאָרען און דעם פובליקום נאָר אויך אין דעם כאַראקטער פון די שטיקער, און די דאָזיגע ענדערונג האָט איהם פרעמד געמאכט פון טהעאטער אין דער נייער היים.

וואָס איז געווען די ענדערונג?

יאָזעף לאַטיינער איז געווען דער ערשטער פראָפעסיאָנעלער דראַמענשרייבער וואָס איז געקומען קיין אמעריקא. ער האָט זיין קאַריער אויף דער אידישער ביהנע אַנגעהויבען אפשר מיט א יאָהר שפּעטער פון גאָלדפאַדען. אין זיינע ערשטע ווערק איז ער געגאַנ־גען אין גאָלדפאַדענס טריט. „יענטע די פּיפּערנאָטערין", „שמואל שמעלקעס" זיינען געשריבען אין דעם זעלביגען גייסט פון די ערש־טע יאָהרען אין רומעניען. דער סיוזשעט פון „שמואל שמעלקעס" איז א גענומענער און פון איהם האָט באַלד נאָכדעם גאָלדפאַדען געמאכט „ביידע קוני לעמילם". אויך זיין „ליעבע פון ירושלים" האָט טהיילווייז דעם זעלביגען סיוזשעט, וואָס גאָלדפאַדענס „שולמית" און איז פריהער געשריבען און געשפּיעלט געוואָרען.

ביז דער טהעאטער איז פערבאָטען געוואָרען אין רוסלאַנד, האָט ער זעהר וועניג געשאַפען, אויך וועניג האָט ער די ערשטע יאָה־רען אין אמעריקא געגעבען פאר דער ביהנע. נאָר אין די עטליכע שטיקער, וואָס ער האָט אַנגעשריבען אין דעם נייען לאַנד האָט ער

זיך נאך געהאלטען ביים מוסטער פון דער אלטער היים. „אסתר און המן“, „יוסף מיט זיינע ברידער“, „משפט שלמה“ זיינען אי־דישע שטיקער, מיט א אידישען אינהאלט. ער פרובירט אויך שריי־בען א צייטבילד און שילדערען די לאגע פון די איינוואנדערער אין דער נייער מדינה, נאר דאס געלינגט איהם ניט און זיין „אי־מיגריישאן טו אמעריקא“ האט ניט קיין ערפאלג. נאר מיט'ן אנ־קומען פון דער צווייטער טרופע, מיט א צווייטען דראמענשרייבער, האט זיך אנגעהויבען א קאנקורענץ און א פערפאסער וואס האט זיך געוואלט האלטען ביי דער ביהנע האט געדארפט קענען שיטען שטיקער פון ארבעל. דער פערפאסער אין דעם נייען לאנד האט זיך געמוזט האלטען ביים אמעריקאנער פרינציפ „האַרי אפ“ (אייל זיך צו) און אז מען האט ניט פערשטאנען ווי עס צו טהאן איז מען ארונטער פון ביינקעל.

און הגם אין דער צייט איז שוין די ארבייט פון דעם אידישען דראמענשרייבער פערגרינגערט געווארען און ער האט שוין ניט גע־דארפט אליין שרייבען דאס שטיק און אליין שאפען די מוזיק און אליין פערפאסען די ליעדלאך, און עס זיינען שוין געווען בעזונ־דערע מענשען וואס האבען בעזארגט די בעזונדערע טהיילען פון דער אפערעטע, האט זיך לאטיינער פערלארען אין די ערשטע פאר יאהר, וואס א צווייטער טהעאטער האט זיך געעפענט. ער האט אליין גאר ניט געקענט שאפען און אפילו בארגען א פרעמדען סיו־זשעט און געבען איהם מעהר אדער ווייניגער א אידישען פנים איז פאר איהם געווען א שווערע ארבייט, וואס האט געפאדערט צייט. לאטיינער האט ניט געהאט דעם טאלאנט צו שילדערן כאראקטערע און ער איז ניט געבענשט געווארען מיט'ן אויג, וואס קען אריינקור־קען אין א מענשענס הארצען. איהם האט אויך געפעהלט פאנטא־זיע, וואס פאדערען זיך פאר סענזאציאנעלע שטיקער. ער איז גע־ווען ניט מעהר ווי א בעל מלאכה פון דער ביהנע און ער האט פער־שטאנען, ווי אזוי מען דארף מאכען א שטיק, וואס זיינען די נויי־טיגע עלעמענטען און ווי מען דארף זיי אריינשטעלען, און ווי אזוי צו שטעלען צופריעדען די אקטיארען, וואס שפיעלען אין דעם שטיק. ווען ער האט פאר זיך א פארטיגע שטיק, קען ער אויסקליי־

בען די נויטיגע עלעמענטען און צוזאמענשטעלען זיי פאר די בע־זוכער פון זיין טהעאטער.

אויבערפלעכליך קען אויסווייזען, אז ער ווי אויך די אנדערע אויטארען פון דעם חדר האבען זיך דעריין ניט אונטער־שיידט פון גאלדפאדען, ווייל יענער האט אויך גענומען פאר־מיגע שטיקער און זיי איבערגעמאכט פאר'ן אידישען פובליקום. נאר עס איז געווען עטוואס א טיעפערער בליק צו זעהן דעם גרוי־סען אונטערשייד. גאלדפאדען איז געווען געבענשט מיט טאלאנט און דער שטעמפעל פון זיין טאלאנט איז ארויפגעלעגט געווארען אויף די שטיקער, וואס זיינען דורכגעגאנגען דורך זיינע הענד. און ווי גרויס דער אונטערשיעד איז קען מען זעהן דערפון, וואס לאטיי־נער האט אנגעשריבען „שמואל שמעלקעס" און גאלדפאדען האט אנגעשריבען „ביידע קוני לעמילס", לאטיינער האט אנגעשריבען די „ליעבע פון ירושלים" און גאלדפאדען האט אנגעשריבען „שולמית" און הגם לאטיינער האט ביידע שטיקער אנגעשריבען פאר גאלדפאדען און האט א צייט, א צייט לאנג אין אמעריקא גע־האלטען דעם טהעאטער אין זיינע הענד און גאלדפאדען האט דאר־טען קיין דריסת הרגל ניט געהאט, שפיעלט מען נאך עד היום גאלד־פאדענס „קוני לעמיל" און גאלדפאדענס „שולמית", און לאטיי־נער'ס „שמואל שמעלקעס" און „ליעבע פון ירושלים" זיינען געווען טוידט באלד ווי מען האט זיי די ערשטע צייט אבגעשפיעלט. א חוץ דעם, האט זיך ביי גאלדפאדען דער טאלאנט ענטוויקעלט און וואס ווייטער זיינען זיינע שטיקער ארויסגעקומען בעסער, פיינער, איי־דעלער, בשעת לאטיינער איז געבליבען שטעהן אויף איין ארט, און זיינע שפעטערע שטיקער ווייזען ניט קיין פערבעסערונג. פער־קעהרט, אין די ערשטע יאהרען, סיי אין רומעניען און סיי אין אמע־ריקא האבען זיינע שטיקער געהאט לכל הפחות איינפאכקייט און וואס ווייטער ווערט אפילו די דאזיגע איינפאכקייט פערשוואונדען.

ווען לאטיינער האט זיך געכאפט, אז די ארבייט צו פעראידי־שען פיעסען איז ניט נאר א מארודנע נאר אויך זעהר א שווערע, און דער טהעאטער קען ניטווארטען, האט ער פשוט גענומען פרעמדע שטיקער, האט אויסגעשניטען פון זיי דאס לייב און לע־

בען, כדי צו מאכען פּלאץ פאר ליעדלאך און האפּקעס און פאר א קאמישען עלעמענט, איבערגעביטען די גוישע נעמען אויף אידישע און דערלאנגט זיי דעם אידישען פּובליקום.

אין גרונט איז לאטיינערס א שטיק פון דער שפּעטערער צייט דאס רוב גאר ניט קיין דראמע. דאס שטיק איז א ראמאן, נאר אנ־שטאט קאפּיטלאך איז איינגעטהיילט אין אקטען אדער בילדער. דער סיוזשעט איז אזוי פערוויקעלט, פערפּלאנטערט, פערדרעהט ווי אין די גרויסע שונד ראמאנען, מיט א צופארבונג פון עפּעס א גע־היימניסע. נעהמט „די פערבלאנדזשעטע נשמה", למשל, דארטען ווערט דערצעהלט א מעשה פון א רייכען אידען, וואס קומט צו פאה־רען פון אמעריקא צו זיין ברודער דעם רב אין גאליציען. דער רב האט צוויי קינדער א בחור מיט א מיידעל, איז דער בחור פערליעבט אין א היינט־מאדישע מיידעל, פון וועלכער דער רב וויל ניט הערען און זעהן. פונקט ווי אין די שונדיגע ראמאנען קלעבט זיך צו דער מייד־על איין צרה נאך דער צווייטער און עס דערגרייכט שוין אזוי, אז אין דער גאנצער שטאדט מיידט מען איהר אויס. צום סוף לאזט זיך אבער אויס, אז די מיידעל איז דעם רייכען אמעריקאנער ברוד־ער'ס א טאכטער, וועלכע האט געזאלט דערטרונקען ווערען אין ים און איז דורך א נס ניט דערטרונקען געווארען און ניט ער האט גע־וואוסט, אז ער האט א לעבעדיגע טאכטער און ניט זי האט גע־וואוסט, אז זי האט א לעבעדיגען טאטען.

אדער נעהמט די „סדר נאכט", דארטען פערקאכט זיך א רא־מאן צווישען א אידישע מיידעל און א קריסטליכען בחור. דער פא־טער פון דעם מיידעל איז אין צווייען אונגליקליך. ביי איהם האט מען אמאל אוועקגערויבט זיין איינציגען זוהן און כדי צו טרייסטען זיך האט ער ערצויגען זיין פלימעניצע. צום סוף פערליעבט זיך די דאזיגע פלימעניצע אין א גוי. די צרות פון דער גאנצער פאמיליע איז גאר ניט משער צו זיין. אין לעצטען אקט לאזט זיך אבער אויס, אז דער קריסט איז דאס טאקע דעם פעטער'ס זוהן.

ווען ניט קיין געהיימניס, איז לאטיינער'ס א שטיק צוזאמענ־געשטעלט פון צוויי אדער מעהר פיעסען. דער ערשטער אקט גע־וועהנליך איז ניט קיין לייכטע פערבינדונג, ווי עס דארף זיין אין

א דראמא, נאר א גאנצע פיעסע אן און פיר זיך און ווייטער ציהט זיך אן אנדער פיעסע איבער די אנדערע אקטען. דערפון ווערט דער סיוזשעט אזוי פערפלאנטערט, אזוי פערדרעהט, אז מען קען ניט געפינען קיין אנהויב און קיין סוף. עס איז רעכט, אז ביי יעדען אקט זאל זיך דאס שטיק ענדיגען, נאר צום גליק ווייסט מען, אז א אידישע שטיק דארף האבען פיער אקטען.

געוועהנליך האט איין סיוזשעט מיט'ן צווייטען גאר קיין שייכות ניט. נעהמט, למשל, „דאס אידישע הארץ“, א שטיק וואס איז פון זיינע לעצטערע און וואס האט געהאט א געוואלדיגען ערפאלג. אין דעם דאזיגען שטיק קומען פאר צוויי בעזונדערע סיורזשעטען. דער ערשטער, וואס ענטהאלט דעם דראמאטישען עלעמענט איז אזא: א קריסטליכע פרוי פון מיטעלע יאהרען בעגעגענט זיך מיט א יונגען אידישען ארטיסט און דערקענט אין איהם איהר זוהן, וועלכען זי האט אוועקגעווארפען, ווען ער איז נאך געווען א קליינער. דעמאלט איז זי געווען אן ארימע פרוי. זי איז אנטלאפען מיט א גראף, וועלכער האט מיט איהר חתונה געהאט, געגעבען א פלאץ אין דער הויכער געזעלשאפט, ארומגערינגעלט איהר מיט כל טוב און וועלכער האט מיט איהר געהאט אנדערע קינדער. ניט די קינדער און ניט די הויכע געזעלשאפט ווייסען עפעס דערפון, און זי פיהלט זיך גאנץ בעקוועם, וואס דער געדיכטער שלייער איז פערצויגען איבער דער אונאנגענעהמער פערגאנגענהייט. ערשט דא בעגעגענט זי איהר זוהן, מיט וועלכע די גאנצע מעשה פון איהר פערגאנגענהייט איז פערבונדען און די מוטער־ליעבע ערוואכט אין איהר. עס הויבט זיך אויף ביי איהר אין הארצען א קאמפף, צו זאל זי איינשטעלען אין קאן איהר איצטיגע גליקליכע לאגע, די ליעבע פון איהרע מיוחסים קינדער אדער צו לאזען זיך פערפיהרען פון דער מוטער־ליעבע צום זוהן, געגען וועלכען זי איז אזא שענדליכען פערברעכען בעגאנגען, אדער זי זאל זיך מאכען גאר ניט וויסענדיג און א מאך טהאן מיט דער האנד אויפ'ן זוהן, וועלכער ניט נאר עפענט דעם שלייער פון דער אונאנגענעהמער פערגאנגענהייט נאר ווייזט איהר נאך א מעהר אונאנגענעהמע צוקונפט.

איהר זעהט, דא איז שוין ניטא קיין געהיימניסע, דא איז שוין

ניטא קיין פערוויקעלטער, פערדרעטער סיוזשעט. דא איז א ביטערער קאמף פון געפיהלען, א רייכער שטאף פאר א דראמע. און ווירק־ ליך דאס איז א גאנצע דראמע און ווען אפילו איהר זייט נאר קיין מבין ניט, פערשטעהט איהר, אז דאס איז ניט קיין אידישע דראמע. הגם איהר ווייסט ניט, צו מען האט אזא דראמע געשפיעלט ביי די גוים. און דער אריגינאל דערפון איז טאקע געווען געשריבען פון א פרעמדען לעבען פאר א פרעמדער ביהנע.

נאר פאר לאטיינערען האט כלל וכלל ניט געטויגט קיין גוישע שטיק, אבער איבערמאכען א גוישע שטיק אויף א אידישע איז א שווערע שטיק ארבייט, האט ער, ערשטענס, דאס שטיק א נאמען געגעבען „אידישע" הארץ און צווייטענס האט ער א פאר גוישע נעמען אומגעביטען אויף אידישע. אבער דאס איז ניט גענוג, ווייל דאס איז צו טרוקען פאר א אידישען פובליקום, האט ער אין דעם שטיק אריינגעפיהרט דעם קאמישען עלעמענט אין דעם פארם פון א צווייטען סיוזשעט. און דער צווייטער סיוזשעט איז אן און פאר זיך א גאנץ פערדרעהטער: אן עלטערער איד שדכנ'ט זיך צו א יונגער מיידעל, וועלכע שפיעלט א ליעבע מיט'ן ארטיסט. וואס ווייטער ווערט אריינגעפיהרט א ליעבע צווישען נאך א יונג פארל. אבער דאס איז אויך ניט גענוג. אין דעם שטיק ווערט אריינגעפיהרט א מאז, וואס ליעגט ביים וייב אונטער'ן פאנטאפעל. פון דעם אלעם איז ארויסגעקומען די קאשע, וואס האט געהייסען „דאס אי־ דישע הארץ".

ווען מיר וועלען אנאליזירען, ווי אזוי דער פערפאסער לאטיי־ נער האט דאס שטיק געמאכט, וועלען מיר געפינען דעם שליסעל צו אלע זיינע ווערק, צו דער גאנצער מלאכה פון מאכען פיעסען, ווי ער און זיינע חברים האבען עס פערשטאנען.

דער עיקר פון דער פיעסע, דאס וואס טראגט דעם נאמען פון דער פיעסע, איז אין גאנצען גויש, נאר אזוי ווי עס טויג ניט צו געבען א גוישע זאך פאר א אידישען פובליקום און דער פערפאסער האט ניט געהאט קיין כוח צו פעראידישען דאס שטיק, האט ער נאר משנה השם געווען, אומגעביטען דעם נאמען פון דעם שטיק,

אין פון אזא לייכטער אפעראציע איז דאס גוישע שטיק אין איין מינוט געווארען „דאס אידישע הארץ“.

אזא ארבייט איז גאר א גרינגע. דערצו פאדערט זיך ניט קיין טאלאנט, קיין גבורה, קיין ביהנענקענטשאפט. אלץ וואס מען דארף איז צו געפינען א פאסענדע פארטיגע שטיק און געבען איהם אן עכט אידישען נאמען.

נאר דאס איז ערשט א טהייל פון דער מלאכה. אזא שטיק וואלט געווען פונקט דער היפך פון די שטיקער, וואס לאטיינער שרייבט פאר'ן אידישען פובליקום. לאטיינער וואלט ניט געווען לאטיינער ווען ער זאל זיך בענוגענען דערמיט, וואס ער נעהמט א פארטיגע גוי'שע שטיק ווי עס שטעהט און געהט און בייט נאר אי־בער דעם נאמען פון דער פיעסע און די נעמען פון די העלדען. ער ברענגט אריין אין אזא שטיק א צווייטען עלעמענט און דאס איז א גאנץ בעזונדערע קאמעדיע, אדער פארס אדער בורלעסק וואס האט מיט דער דראמא קיין שום שייכות ניט. די קאמעדיע ווידער קען זיין א גאנצע קאמעדיע א גוישע, אדער דעם פערפאסער'ס אן איי־גענע שאפונג. אויב דער קאמישער עלעמענט האט א גאנצע האנד־לונג, מעג מען זיין זיכער, אז דאס איז גענומען פון א וועלכען עס איז פארס, וואס מען האט געשפיעלט ביי די גוים און ניין מאל פון צעהן וועט מען אזא געפינען. נאר אויב דער קאמישער עלע־מענט בעשטעהט נאר פון נארעש מאכען זיך, איז דאס זיכער ארי־גינעל.

דער געדאנק אריינצושטופּעווען א גאנצען פארס אין דער דראמע בעלאנגט צו לאטיינער. דאס איז זיין אויפטהו. דער חשבון דערביי איז אזא: מען ווייסט ניט, וואס אן עולם קען געפעלען ווערען. א מאל וויל ער עפּעס ערנסטעס, עפּעס זאל איהם א ציה טהאן אין הארצען, און אמאל וויל ער מען זאל איהם קיצלען, כדי ער זאל קענען זיך גוט אויסלאכען. און אמאל וויל ער א שטיקעל נגינה. און אום צו זיין זיכער דארף מען איהם גיעבען אי א דרא־מע, אי א קאמעדיע אי אן אפּערעטקע.

דערביי דארף מען בעמערקען, אז הגם אין אלע פיעסען אויף דער אידישער ביהנע מישט זיך דער קאמישער עלעמענט מיט'ן

דראמאטישען, איז דארטען אבער ניטא אזא מין קאמבינאציע פון א גאנצער בעזונדערער דראמא און א גאנצער בעזונדערער קאמעדיע. די דאזיגע קאמבינאציע איז אין גאנצען לאטיינער'ס אויפטהו.

די מלאכה פון דעם פערפאסער דארף זיך ארויסוועזען אין דעם, ווי אזוי צוזאמענמישען צוויי בעזונדערע שטיקער, וואס האבען ניט קיין שייכות איינע צו דער אנדערער.

נאר אט די שייכות פערשטעהט ניט י. לאטיינער. ער פערשטעהט ניט צו וואס דארף זיין א שייכות פון איין סיוזשעט מיט'ן צווייטען. ער פערשטעהט איבערהויפט ניט צו וואס דארף זיין א שייכות פון איין אקט צום צווייטען, פון איין פערזאן צו דער צווייטער, פון פערזאן צום ארט, צו דער צייט. זיין אויפפאסונג פון א שטיק איז, אז עס דארף ענטהאלטען שטאף, וואס זאל אמאל ארויסרופען ביים עולם א קעלט איבער'ן לייב און אמאל זאל ער איהם מאכען לאכען. ווי אזוי מען דערוויזט עס, געהט קיינעם ניט אן. ער זעהט נאר פאר זיך די ביהנע און דאס פובליקום. אט דא, זאגט ער, וועט ארויסגעהן דער ליעבהאבער און זאגען א שטארקען מאנאלאג, וועט עס דעם עולם ריהרען. אט דא וועט ארויסגעהן דער קאמיקער און וועט זאגען אזא המצאה און דער עולם וועט לאכען. האט דער קאמיקער עפעס א שייכות מיט'ן ליעבהאבער? איז דא דער פלאץ פאר איהם צו ערשיינען? איז איצט די צייט פאר איהם עפעס צו זאגען? דאס געהט איהם ניט אן. פאר'ן אקטיאר איז דער אריינגאנג צו דער ביהנע פריי און ער קען אריינקומען, ווען דער מחבר הייסט איהם, און זאגען וואס ער וויל און ווי ער וויל, ניט האבענדיג קיין שום פעראנטווארטליכקייט צו זיינע פריהערדיגע האנדלונגען.

אין דער „פערבלאנדזשעטע נשמה", למשל, קומט פאר אן אמעריקאנער באי, וואס קען ניט קיין אידיש. ווי ווייט ער קען קיין אידיש ניט קען מען זעהן פון דעם פאלגענדען געשפרעך:

סעם: סוויט באבעלע, יו נאו, יו אר מאי קאזין.

באבאלע: וואס? דעם חזן דארפסטו? אט וועל איך איהם באלד ארייַנשיקען.

סעם: יו נאו, יו מאי שוועסטער קינד.

באבעלע: אמת, דו ביזט מיין שוועסטער קינד, אבער זינדיגען טאר מען ניט.

אזוי רעדט סעם. נאר אין צוויי מינוט ארום הערען מיר איהם זינגען אזא ליעד:

לערנען קען איך גוט, אוי, פאפא, אוי, פאפא.
קיין קינד בין איך שוין ניט, אוי פאפא, אוי פאפא,
צום לערנען האב איך זיך געשטופט
שטעטס א גוט בוי געווען
און צייט איך האב נאר זי געזעהען
האב איך מיך אין איהר פערליעבט א. ז. וו.

ווער איהר דאך פרעגען א קשיא, ווי קומט צום אמעריקאנער באי, וואס קען ניט קיין אידיש, צו זינגען אזא ליעדעל? נאר דאס וועט דאך הייסען אז דער פערפאסער איז פעראנטווארטליך פאר דער פריהערדיגער האנדלונג און אזא פעראנטווארטליכקייט נעהמט ער אויף זיך ניט. פריהער האט איינער גערעדט אזוי און איצט רעדט ער אזוי, ווייל אזוי פאסט צום רומעל.

און אזוי ווי עס איז ניטא קיין שייכות פון איין אקט צום צווייטען, פון איין פערזאן צו דער צווייטער, פון איין מאמענט צום צווייטען אין דער זעלבער פערזאן, איז דאס לעבען, ווי מען קען זעהן אין לאטיינער'ס שטיקער, א מערקווירדיגע. און ווען מיר זיצען אין טהעאטער און קוקען זיך צו צו דעם וואס קומט פאר פאר די אויגען, שיינט אונז אז מען האט אונז אריבערגעפיהרט בשלום דעם טייך סמבטיון און מיר געפינען זיך הינטער די הרי חושך, אזוי פרעמד איז אונז די שפראך, די געפיהלען, די מנהגים, די אויפפיהרונג. מיר ווייסען ניט צו מיר שלאפען, צו מיר וואכען, צו דאס שפיעלט מען טהעאטער, צו דאס איז עפעס א חלום. א מלך און א פאסטוך שטעהען געזעלשאפטליך אויף איין מדרגה, דער האר און דער קנעכט עסען פון איין שיסעל, עס איז ניטא, קיין נעכטען קיין מארגען, קיין פערגאנגענהייט, קיין צוקונפט, אלץ איז אויסגעמישט צוזאמען. אלעמען שיינט אבצוגעהען די זיבעטע קלעפקע און אלץ איז הפקר. מען דארף קיינעם ניט אבגעבען קיין

חשבון, עס איז ניטא קיין פאר וואס און פאר ווען, אזוי וויל דער מחבר און אזוי דארף געשעהן.

עס איז זעהר כאראקטעריסטיש, וואס ביים גרויסען עולם, וועלכער האט זיך דורכגעווייקט מיט דער געדיכטער אטמאספערע פון אזעלכע שטיקער, האט זיך אויסגעארבייט א בעגריף אז וואס פאלש, אונגעוועהנליך, ניט נאטירליך, אונגעלומפערט פאסט פאר טהעאטער. איהר וועט זעהר אפט הערען, ווען א שטייגער מען שטויסט זיך אן אויף ערשיינונגען, אין וועלכע עס ווייזט זיך ארויס לעכערליכקייט אדער איבערטריבענהייט אזא מין בעמערקונג: „כ'ליעבען, אט האבען מיר א טהעאטער!" דער בעגריף, וואס דער עולם האט ארויסגעטראגען פון אזעלכע שטיקער, איז אז אויף דער ביהנע דארף יעדע זאך פארקומען ניט ווי אין לעבען.

אזא מין בעל מלאכה איז אויך געווען משה הורוויטש.

אלס אקטיאר האט ער בעשייפערליך געזעהן, וואס ביים עולם געהמט אויס, פון וואס דער עולם האט הנאה און פון וואס דער עולם לעקט די פינגער. א חוץ דעם האט ער אויך געוואוסט וואס דעם אקטיאר שטעלט צופריעדען און מיט וואס ער נעהמט זיך איבער. מיט אנדערע ווערטער, ער האט גוט געקענט דיביידע עלעמענטען, פאר וועלכע מען דארף שרייבען דראמען. און עס האט איהם לאנג ניט גענומען צו קומען צום שלום, אז ער קען די דאזיגע מלאכה ניט ערגער פאר אנדערע.

און מ. הורוויטש, אזוי ווי לאטיינער, טרעט צו צו דער ארבייט פון מאכען דראמען ווי צו א געוועהנליכער מלאכה. עס קען זיין, אז אין די ערשטע יאהרען איז ער געווען פערנארט אין זיך און האט געגלויבט, אז ער איז געבענשט מיט דעם טאלאנט צו שרייבען דראמען. נאר שפעטער האט ער זיך געכאפט, אז דעם טאלאנט דערצו האט ער ניט. ווי א געניטער בעל מלאכה האט ער געוואוסט, ווי ער דארף איינטהיילען די דראמע, וואו עס דארף זיין א לאך, וואו עס דארף זיין א קנאק, ער האט געוואוסט, אז אן אקטיאר קען ניט ארויפגעהן אויף דער ביהנע און שווארצען דאס פנים, מען מוז איהם געבען עפעס, אז ער זאל כאפען א בראווא, און ער האט די דראמעס געמאכט, ווי א שניידער שניידט צו א

בגד: מ. הורוויטש האט ביים מאכען די דראמע אויסגערעכענט, אז דא דארף דער עולם א לאך טהאן, אז דא דארף דער עולם דורכגעהן א קעלט איבער'ן לייב, אז דא דארף ער זיך קאטשען פאר געלעכטער, אז דא דארף זיין א פזמון און דא א טענצעל און דא עפעס אן עפעקט, ביי וועלכען דער עולם זאל עפענען די מיילער און בלייבען פערגאפט.

וואס איז שייך צו הורוויטש וואלט געווען אפשר ריכטיגער צו זאגען, אז ער איז געווען אן ארכיטעקטאר אין זיינע מייסטע דראמען. ער האט אויסגעארבייט א פלאן פאר א דראמע, איינגע־טהיילט אין סצענען און דערמיט האט זיך זיין אייגענע ארבייט גענענדיגט. ווען עס איז געקומען צום אנשרייבען די סצענען, האט ער געזאגט צו זיך: שרייבען די סצענען קען איך ניט, דערצו דארף מען האבען טאלאנט, נאר דערפון דארף קיין מניעה ניט זיין; עס זיינען פאר מיר געווען און עס זיינען איצט פארהאן גענוג שריי־בער ביי די גוים, וואס בעזיצען דעם דאזיגען טאלאנט און אלץ וואס מען דארף טהאן איז אבצוזוכען עהנליכע סצענעס אין זייערע ווערק.

מ. הורוויטש האט געהאט א רייכע ביבליאטהעק, ער האט פער־שטאנען דייטש און רומעניש, און ווען ער האט געדארפט, לאמיר זאגען, א סצענע פון ליעבע, האט ער אויפגעמישט א גוישע דראמע, וואו עס געפינט זיך אזא סצענע און האט איהר איבערגעשריבען אדער אדאפטירט און אריינגעשטעלט אין זיין דראמע. האט ער געדארפט א סצענע פון אייפערזוכט, א סצענע פון טרייהייט און איבערגעבענהייט א. ד. גלייכען, האט ער ווידער אבגעזוכט אין די פארטיגע דראמען אזעלכע סצענען און אריינגעשטעלט זיי אין זיין דראמע.

אלס געניטער דראמען־מאכער האט ער געוואוסט, אז מען קען קיין גאנצע גוישע פיעסע ניט געבען דעם אידישען פובליקום. דעם טאלאנט צו שרייבען אריגינעלע אידישע פיעסען האט ער ניט געהאט. האט ער זיינע פיעסען געמאכט אזוי, אז אויפ'ן קוק האב־בען זיי אויסגעזעהן אידישע און אין אמת'ן זיינען זיי געווען ניט קיין אידישע און ניט קיין גוישע.

א סך פיעסען האט מ. הורוויטש איבערגעמאכט אויפ'ן זעלביגען שטייגער ווי י. לאטיינער און די אנדערע דראמען־מאכער וואס האבען געשריעבען אין יענער צייט, דאס הייסט גענומען א גאנצע גוישע ווערק, אומגעביטען די נעמען אויף אידישע, ארויסגעווארפען דאס לעבען און אריינגעשטוקעוועט קאמישע פערזאנען נאכ'ן געוויסען שאבלאן, מיט וועלכען אויך לאטיינער און די אנדערע האבען זיך בענוצט. אין דעם פרט שיידט זיך הורוויטש מיט קיין זאך ניט אונטער פון לאטיינער'ן. נאר אין א סך פיעסען האט הורוויטש געברויכט זיין אייגענע מעטהאדע און האט אויסגעפילט זיין אייגענע פאבעל מיט פרעמדע סצענעס, און דאס איז געווען זיין אייגענער אויפטהו.

אפט זיצט מען אויף הורוויטשעס א שטיק און עס איז שווער צו בעשטימען, ווער איז דער פערפאסער פון איהר. עס איז רעכט, אז דער פערפאסער זאל זיין לאטיינער, צו פיינמאן, צו הורוויטש, צו עפעס אן אנדערער פון די דאזיגע אויטארען. די מייסטע פון יענעם סארט שטיקער זיינען אויסגעגאסען פון איין פורעם, איהר זעהט, אז די מענשען אויף דער ביהנע זיינען קיין מענשען ניט, די ווערטער קלעבען זיך ניט איינס צום אנדערען, די האנדלונגען שלאגען איינע די אנדערע אדער האבען קיין שום שייכות ניט איינע מיט די אנדערע און פלוצים ווערט איהר נשתומם צו הערען פון א הילצערנעם מענשעלע, וואס געהט אויף ספרונדזשינעס, ווערטער, ביי וועלכע איהר שפיצט אויס נאז און אויערען. עס ווילט זיך אייך בשום אופן ניט גלויבען, אז א מענשעלע אויף ספרונדזשינעס זאל עפעס אזוינס רעדען. אז אזא מענשעלע קען ברומען ווי א לייב, קען זיך צאפלען און ווארפען, קען קריכען אויף גלייכע װענד, איז פערשטענדליך, ווייל דאס ווערט אלץ געטהאן מיט דער ספרונדזשינע, נאר ווי קומט עס צו רעדען ווערטער, וואס גרייפען ביים הארצען, ריהרען אן די מענשליכע סטרונע? אין אזא שטיק פיהלט איהר הורוויטשעס אויפטהו. ביי די אנדערע דראמען־מאבער וועט איהר אזא ערפאהרונג ניט האבען.

אין הורוויטשעס שטיקער, וואס זיינען געבויט לויט דער דאזיגער מעטהאדע קענט איהר אפט טרעפען א סצענע, וואו עס

שפיעלען זיך אב אמת'ע מענשליכע געפיהלען. דאס איז די געבארגטע סצענע וואס ער האט אריינגעשלעפט אין זיין אייגענעם סיוזשעט. נאר די דאזיגע סצענע קלעבט זיך געוואוינליך ניט צו די פערזאנען און צו די אומשטענדען. שטעלט אייך פאר, אז מיכעל דער שטעפער ווערט אייפערזיכטיג אויף זיין ווייב חייקע, נאר אנשטאט אנצושרייבען אן אייפערזיכטיגע סצענע צווישען מיכעל און זיין חייקע, נעהמט דער פערפאסער די אייפערזוכטס־סצענע פון „אטהעלא“. די סצענע איז טאקע א שטארקע, נאר ווען איהר זעהט, ווי זי שפיעלט זיך אב ביי מיכעל מיט חייקע, ווי די דאזיגע פארשוינען זיינען ביז איצט ארויסגעקומען פון זיין פורעם, דאס הייסט אהן ליב און אהן לעבען, מאכט די סצענע אויף אייך דעם אומעדיגען איינדרוק, אזוי ווי איהר וואלט געכאפט א בליק פון א נאקעטער אייפערזוכט, ווי זי האט ערגעץ פערבלאנדזשעט. ווען איהר זעהט אזעלכע שטיקער, אין וועלכע עס גנב'ענען זיך אריין אזעלכע סצענעס, בעגרייפט איהר די בעדייטונג פון „נשמות דאזלי ערטילאין“ און רופען ביי אייך אזא סקרוך אויפ'ן לייב, ווי איהר זאלט אזעלכע נשמות בעגעגנען.

די קאנסטרוקציאן פון הורוויטשעס שטיקער איז כמעט די זעלביגע ווי לאטיינערס, אזוי ווי זיי וואלטען ביידע אין איין חדר נעגאנגען. דער סיוזשעט איז געוועהנליך א פערדרעהטער, ווי פון א סענזאציאנעלען שונד ראמאן. דער סיוזשעט איז אפט אזוי פערדרעהט, אז דאס רוב ווייסט מען ניט, וואס עס קומט פאר אויף דער ביהנע. עס איז גרינג צו זעהן, אז ער פאסט אויף א דראמע ניט ווי עפעס א גאנצעס, נאר ווי בעזונדערע סצענעס, פון וועלכע עס פאדערט זיך ניט קיין שטייפע צוזאמענבינדונג.

די פיעסען, וואס הורוויטש האט געשריעבען, דארפען איינגעטהיילט ווערען אין דריי קלאסען: היסטארישע, לעבענס־בילדער און צייט־בילדער און אין דעם זעהט זיך ווידער א נייער אויפטהו. הורוויטש איז געווען דער ערשטער צו שרייבען צייט־בילדער. זיין ערשטע צייט־בילד איז געווען „טיסא עסלאר“, וואס איז שוין געווען דערמאנט פריהער. די צייט־בילדער האט ער געשריעבען גאר אנדערש ווי די אנדערע פיעסען. דא האט ער זיך געהאלטען שטרענג

ביי די פאקטען, אזוי ווי ער וואלט צוזאמענגעקליבען אלע פראטא־קאלען און פערנאנדערגעסארטירט זיין אין סצענעס און אקטען. די צייט בילדער זיינען געווען געבויט אויף די הויפט סענזאציעס פון דעם טאג. עס פערשטעהט זיך, אז ביים נאטוראליזם אין צייט־בילדער האט ער זיך נאר געהאלטען דעמאלט, ווען די אורזאכען און פאקטען זיינען געווען קלאר. אדער ווען די אורזאכען און פאקטען זיינען ניט געווען בעשטימט האט ער געגעבען פרייהייט זיין פאנטאזיע.

אין זיינע היסטארישע שטיקער האט ער זיך ניט געהאלטען אלע מאל ביי איין דרך. עס איז געווען ביי איהם רעכט צו האל־טען זיך אמאל ביי דער געשיכטע און ניט אבטרעטען ניט רעכטס און ניט לינקס, אמאל איז געווען רעכט צו איבערטאסעווען די פאקטען און מאכען פון א פערהייליגטע געשטאלט א רויבער און א באנדיט, און אמאל איז גאר רעכט געווען צו נעהמען עפעס א גוישע שטיק פון היינטיגער צייט און געבען איהם א היסטארישען נאמען.

אויב לאטיינערס און הורוויטשעס שטיקער האבען גיכער דערמאנט א ראמאן, וואס איז איינגעטהיילט אנשטאט קאפיט־לאך אין אקטען אדער בילדער, דערמאנען עס נאך שטארקער שייק־עוויטשעס שטיקער.

נחום מאיר שייקעוויטש האט דעם דאזיגען שניט ניט געקענט באפען פון לאטיינער און הורוויטש, ווייל ער האט איהם שוין געהאט אין יענער צייט, ווען עס איז נאך געווען אנגענומען גאלד־פאדענס מוסטער. גאלדפאדען און די אנדערע האבען זייערע שטי־קער גענומען פון פרעמדע פיעסען און ווי ווייט איינער האט גע־קענט, האט ער זיי געזוכט צו געבען א אידישען פנים. נאר מיט א אידישען פנים אדער אהן א אידישען פנים זיינען די שטיקער געווען געבויט פאר א ביהנע, און די קאנסטרוקציע פון אריגינאל איז ניט געענדערט געווארען. אבער מיט שייקעוויטש איז דער פאל געווען אנדערש. ווען ער האט גענומען שרייבען פאר'ן אידי־שען טהעאטער, האט ער ניט געזוכט קיין פרעמדע פארטיגע שטי־קער, נאר ער האט זיך געווענדעט צו זיינע אייגענע ראמאנען. צווי־שען זיינע ערשטע שטיקער געפינען זיך דער „אידישער פריץ" אדער

„טרפה'ניאק“, דער „בעל תשובה“, דער „קאטארזשניק“, די „אונגעטרייע ווייב“ (דער „בלוטיגער אדיע“) דער „פראצענטניק“ און זיי זיינען אלע איבערגעמאכט פון זיינע אייגענע ראמאנען אונטער די זעלביגע נעמען. די דערמאנטע שטיקער טראגען אלע אויף זיך דעם שטעמפעל פון א ראמאן. ווען מען זיצט אין טהעאטער ביי די דאזיגע שטיקער, דאכט אייך, אז איהר הערט, ווי דער פערפאסער זאגט: „און איצט לאזען מיר איבער אונזער העלד און מיר קעהרען זיך צוריק צו אונזער העלדין.“ די סצענעס, די בילדער און די שטיקער זיינען ניט מעהר ווי קאפיטלאך אין א פערקירצטער פארם, ווייל עס איז דאך געווען אונמעגליך צו געבען א ראמאן פון עטליכע הונדערט זייטלאך אין פיער אקטען. און אויף אזא אופן איז שייקעוויטש געווען דער ערשטער וואס האט אריינגעבראכט די פארם פון דעם ראמאן אויף דער אידישער ביהנע און אין דער הינזיכט האט ער זיך ניט געדארפט אבלערנען פון לאטיינער און הורוויטש.

אזוי ווי די מייסטע שטיקער זיינע זיינען איבערגעמאכט פון זיינע ראמאנען איז שייקעוויטש וועניגער ווי אנדערע אנגעקומען צו פרעמדע שטיקער. נאר ווען ער איז אנגעקומען צו א פרעמדער פיעסע האט ער געברויכט די זעלביגע מעטהאדע פון לאטיינער און הורוויטש. ער האט ניט גענומען א פרעמדע גאנצע שטיק, און, ווי זיי, האט ער זיך נאר בענוגענט מיט'ן סקעלעט אדער מיט א כאראקטער.

שייקעוויטש'ס שטיקער שיידען זיך ניט אונטער פון זיינע ראמאנען. זיינע א שטיק איז אנגעפיקעוועט מיט א סך בעגעבענהייטען, וועלכע דארפען האלטען דעם צושויער געשפאנט. די האנדלונג ענטוויקעלט זיך ניט פון זיך אליין, נאר עס קומען איבערראשונגען נאך איבערראשונגען, גראד ווי אין די ראמאנען, און ערשט אין די שפעטערע יאהרען איז די האנדלונג אין זיינע שטיקער געווארען עטוואס איינפאכער.

שייקעוויטש איז געווען א שנעלער שרייבער און ער האט געקענט שאפען אזוי פיעל שטיקער, ווי א טהעאטער האט געפאדערט. אין דעם ערשטען סעזאן, וואס ער איז געקומען קיין ניו יארק, האט

ער געליפערט פאר'ן טהעאטער זעקס שטיקער און פון זיין זייט וואלט קיין מניעה ניט געווען, ווען דער טהעאטער וואלט געפאדערט מעהר. אבער שייקעוויטש איז געקומען אויף עטליכע יאהר צו שפעט און הגם זיינע שטיקער זיינען געווען אידישער ווי די אנדערע, האט ער זיך ביים טהעאטער ניט געקענט האלטען.

ארום סוף אכציגער יאהרען האבען זיך בעוויזען פנים חדשות ביים טהעאטער, נאר זיי האבען קיינער קיין נייעס ניט ארויפגע־בראכט אויף דער אידישער ביהנע. זיי זיינען געגאנגען אין די טריט פון לאטיינער און הורוויטש און גענומען זייערע ווערק פאר א מוסטער. עס האט אויסגעוויזען, ווי זיי האבען געזאגט: „אויב דאס איז דער גאנצער קונץ פון שרייבען שטיקער, קענען מיר דעם קונץ ניט ערגער פון זיי", און זיי האבען געוויזען, וואס זיי קענען.

און דאס איז געווען דער טעות זייערער. צו שרייבען אזעלכע שטיקער ווי לאטיינער און הורוויטש האט מען זיי ניט געדארפט. אויף אזעלכע שטיקער האבען יענע געהאט א חזקה און דערצו האבען זיי שוין געהאט יענע געניטקייט, וואס האט געפעהלט די נייע שרייבער.

פון אלע דראמען שרייבער, וואס האבען זיך בעוויזען אין יע־נער צייט, פערדיענט ספעציעלע אויפמערקזאמקייט משה זייפערט.

זייפערט האט געשמאלצען זיינע שטיקער אין דעם זעלבינען טיגעל, וואו אלע שטיקער פון יענער צייט זיינען דעמאלט געשמאל־צען געווארען. ער איז נעגאנגען מיט'ן זעלבינען דרך, וואס די פריי־הערדיגע דראמענשרייבער אין ניו יארק האבען אויסגעטראטען. ער האט אפשר אין זיינע היסטארישע שטיקער מעהר זיך געהאל־טען ביי דער געשיכטע, אין זיינע לעבענסבילדער איז אפשר ניט געווען אזוי פיעל לעבערוואורסט ווי אין די אנדערע, נאר ער האט אויך זיין מאטעריאל ניט געזוכט אין לעבען און געשעפט זיין בע־גייסטערונג פון דעם זעלבינען קוואל, און געברויכט די זעלבינע מיטלען, וואס די אנדערע. פון די אלע פנים חדשות, וואס האבען זיך בעוויזען אין יענער צייט, איז ער געווען דער פראדוקטיווסטער, נאר די ספעציעלע אויפמערקזאמקייט פערדיענט ער צוליעב זיין שטעלונג צו דעם דראמאטישען פאך. ער איז דער איינציגער פון

אלע אידישע דראמענשרייבער, וואס מאכט חוזק ניט נאר פון די שטיקער, פון וועלכע ער האט דעם שנים גענומען, נאר אויך פון זיינע אייגענע שאפונגען. און אין דער צייט ווען די אנדערע אוי־טארען האבען געגלויבט, אז זיי שאפען עטוואס אונשטערבליכעס, האט ער געמאכט שפאס פון דעם גאנצען רעפערטואר און פון זיי־נע אייגענע ווערק.

מ. זייפערט פערדיענט אויך אויפמערקזאמקייט צוליעב דעם, וואס ער איז געווען פון די ערשטע, וואס האבען איבערזעצט קלא־סישע פיעסען פאר דער אידישער ביהנע.

צווישען די אנדערע שרייבער זיינען געווען זיגמונד פיינמאן, רובענס ווייסמאן, דוד אפאטהייקער, יאהאן פאליי, בילדער און שינקמאן.

אין אלע שטיקער פון די אויסגערעכענטע פערפאסערס, סיי אין היסטארישע און סיי אין אזוי גערופענע לעבענסבילדער, פליסען צוויי פערשיידענע ריגעס — איינע א דראמאטיישע ריגע און די צווייטע א קאמישע. די דראמאטישע ריגע שלעפט מיט זיך דעם העלד און די העלדין. דיזע פיגורען זיינען געוועהנליך געקנאטען פון א העכערע מאטעריע. אין דעם העלד, אז עס צינדט זיך אן א ליידענשאפט איז עס שטארקער פון א פייער־שפייענדען וואולקאן. מיט זיינע פינף פינגער וועט ער בערג איבער־קעהרען, ימים טרוקען מאכען. קיין מאכט אין דער וועלט וועט זיך קעגען איהם ניט קענען שטעלען. דאס איז דער דין מיט א שטארקען העלד. און ווידער א זיידענער העלד איז אזוי ווייך, אז צו זיין ווייכקייט איז ניטא קיין שיעור. מיט זיין גוטסקייט וועלען אפילו מלאכים ניט קענען קאנקורירען. און פערשטעהט זיך, דער העלד פיהרט אויס מיט זיין ווייכקייט גראד אזוי פיעל ווי דער שטארקער העלד מיט זיין שטארקייט. די העלדין איז א פקחית, א גוטע און איבערהויפט א טרייע; צו איהר טרייהייט איז גאר קיין סוף ניטא. און ווער ווער האט איהר שוין ניט געוואלט פערפיהרען! דער גראס־אינקוויזיטאר האט איהר ממש דאס לעבען בעקומען. קיסריים האבען געדראהט די גאנצע אידישע אומה אומצוברענגען, אויב זי וועט ניט ברעכען איהר טרייהייט, גראס־פירסטען האבען זיך ביי

איהרע פיס געוואלגערט, געקושט דעם שטויב ארום איהר, כדי צו געווינען איהר הארץ, עשירים האבען געוואלט אויף איהר פער־שווענדען א פערמעגען, נאר איהר הארץ איז געבליבען ווי א טהור־רעם, און קיינעם איז ניט געלונגען דעם דאזיגען טהורעם איינצו־ברעכען. קיין שוואכקייט דרינגט ניט דורך איהר הארץ. זי איז טריי ווען אפילו „ער“ איז אונדאנקבאר, ווי עס איז אפט דער פאל מיט איהם, ווייל, ווי איהר ווייסט, איז זי שטענדיג ארומגערינגעלט מיט אינטריגאנטען און זיי טהוען אלץ וואס זיי קענען צו מאכען א שנאה צווישען „איהם“ און „איהר“, און ער אין זיין בלינדער ליידענשאפט הערט זיך אפט צו צו די בייזע צינגער. דאס איז די דראמאטישע רינגע. די צווייטע רינגע איז די קאמישע. און זי שלעפט מיט זיך די קאמישע פערזאנען. עס איז שוין געווען דערמאנט, אז אין אזעלכע שטיקער שייגט אלעמען אבצוגעהען די זיבעטע קלעפקע, נאר איבערהויפט צייכענען זיך דערמיט אוים די קאמי־שע פערזאנען. די קאמישע פערזאנען זיינען שוין געשאפען פון דעם אויטאר גופא און זיי זיינען כמעט אומעדום די זעלבינע.

געוועהנליך זיינען זיי משרתים, דיענסטען, און קומען פאר־ווייז, א זכר מיט א נקבה, און אפט צוויי פאר מיט אמאל. אפט איז געגוג, אז זיי זאלען נאר זיין נארעש, נאר דאס רוב האבען זיי עפעס א מום.

די קאמישע פערזאנען האבען א געוויסע פריוועלעגיע אויף דער ביהנע. בשעת די העלדען פון דער דראמאטישער רינגע מוזען זיין ענטוועדער גוט ווי מלאכים אדער שלעכט ווי די טייוואלים אז ניט האבען זיי ניט קיין דריסת הרגל אויף דער ביהנע, איז די פערזאנען פון דער קאמישער רינגע ערלויבט צו טהאן אלץ אין דער וועלט. פאר זיי איז ניטא קיין שום געזעץ, פאר זיי איז די ביהנע פריי און זיי קענען טהאן וואס זייער הארץ געלוסט. נאר געוועהנליך זיינען זיי גוטע מענשען, און זייער ארבייט איז צו דיענען ביי דעם העלד אדער העלדין און דארפען פערהיטען דעם העלד אדער די העלדין פון בייז, דאס הייסט אז מען זאל זיי קיין בייז ניט טהאן. זיי דערשמע־קען, ווען די שונאים מאכען עפעס א בלבול אויפ'ן העלד אדער

העלדין און ווען עס דוכט זיך שוין, אז דער צדיק וועט פערלארען און עס איז שוין גיטא קיין שום מיטעל צו ראטעווען איהם פון די רשעים'שע הענד, שווימען ארויס די נארעשע, אידיאטישע, שכור'ע קאמישע פערזאנען און עפענען דער בלינדער גערעכטיגקייט די אויגען און די רשעים כאפען זייער מפלה.

דער קאמישער עלעמענט איז אין יענער צייט געווען דער וויכטיגסטער, וואייל די גאנצע פיעסע האט זיך געהאלטען אויפ'ן זכות פון דעם דאזיגען עלעמענט. נאר מיט יעדען יאהר ווערט זיין טעם און ריח אויסגעוועבט. מיר האבען געזעהען, ווי גאלדפאדען האט שארזשירט, בורלעסקירט, אויב מען קען אזוי זאגען, האט שרעקליך איבערטריבען די קאמישע האנדלונגען. נאר ווען איהר נעהמט זיינע א קאמישע סצענקע האט זי אין זיך א געזונטען קערנדיל און זי איז כאראקטעריסטיש אידיש. איהר געדענקט, ווי אזוי די באבע לייענט דעם „צאינה וראינה“ אין „באבע און אייניקעל“? ווען די בלעטער זאלען זיין אזוי צוריסען, קענען אזעלכע זעצע ווי מען הערט דארטען בשום אופן ניט ארויסקומען, א חוץ דעם וואס ביי אזא בעל הבית'טע ווי די באבע, וואלט אזא צאינה וראינה שוין לאנג געלעגען צווישען די שמות. נאר דער געזונטער קערענדעל איז דאך פארהאן אין דער דאזיגער סצענע. א „צאינה וראינה“ קען זיין אביסעל צוריסען, און ווען ביי דער באבען איז דער עיקר צו לייענען דעם הייליגען ספר, אבגעזעהען צו זי פערשטעהט וואס דארטען טהוט זיך צו ניט, קען גרייליך פאסירען א לייענים, וואו איין ווארט זאל זיך ניט קלעבען צום צווייטען. און דאס איז כאראקטעריסטיש אידיש, און דעם ריכטיגען איינדרוק טראגט איהר ארויס פון דער דאזיגער סצענע, און דאריבער לאכט איהר, וואייל ניט קוקענדיג אויף דעם וואס דער אויטאר האט אויף זיין קונדס'דיגען אופן פערנאנדערגעבלאזט א פליה אין אן עלעפאנט, זעהט איהר דאך פאר אייערע אויגען אן אמת'ן בילד פון דעם אידישען לעבען און די פערנאנדערגעבלאזענקייט ברענגט נאך ארויס בולט'ער פאר אייערע אויגען דעם קאמיזם פון לייענען הייליגע ספרים, וועלכע מען פערשטעהט ניט. איהר ווייסט אז אייער מאמע, אייער באבע, אייער מוהמע זיינען אפשר וואויל קענעוודיגע און וועלען אזא

אונגעלומפערטע עברי ניט לייענען, נאר זיי לייענען א סך ספרים, וואס זיי פערשטעהען ניט.

אדער ווען איהר הערט דעם שדכן טוביה שמעיה אין דערזעל־ביגען שטיק, ווי ער דערצעהלט וועגען דעם פלפול וואס ער האט געהאט מיט'ן חתן: „איהר מעגט עס אויף הערען. מיר האבען זיך געשפארט איבער א שטיקעל מהר"שא, האב איך איהם געפרעגט: סטייטש, מ ש מ ש ע מ כ ן, האט ער מיר געענטפערט, מ כ י נ ו ס י מ כ נ ו ס י. האב איך איהם געפרעגט: סטייטש, היתכן ב ג ר י ט י ן ו ב ק ל י פ י ן. האט ער געענטפערט: מ י ק י ר י נ ע מ פ א צ ע ר י נ ע, אזוי לאנג אזוי ברייט, ביז איך האב פערשטאנען — אז ער פערשטעהט."

אויב איהר זייט אמאל אין א חדר געגאנגען און האט אריינ־געקוקט אין א גמרא זעהט איהר אז דאס איז חוזק געמאכט, און חוזק געמאכט מיט כיון. קען זיין עפעס מעהר בורלעסק ווי אזא מין פלפול? שוין ניט צו ריידען דערפון וואס איין זאץ קלעבט זיך ניט צום צווייטען, זיינען די ווערטער ניט געשטויגען און ניט גע־פלויגען, און א איד וואס ווייסט וועגען מהרש"א, ווען אפילו ער קען ניט לערנען, וועט אזא פלפול ניט איבערגעבען. און דאך ווען איהר זיצט אין טהעאטער און איהר הערט דעם פלפול, קיצעלט עס אייך און איהר מוזט לאכען. פאר וואס איז דאס? ווייל די סצענע האט ער פון קאפ ניט אויסגעטראכט, פון דער לופט ניט געגריפען, זי איז אין תוך עכט אידיש. די באבע האט קוים זוכה געווען, אז איהר ליעבע זיסע אייניקעל זאל שטעהען אין שידוכים. וואס וויל זי פון דעם חתן, וואס וועט פון איהר צונעהמען דעם אייניקעל?

זי זוכט ניט א חתן, וואס זאל זיין שטארק, געזונט, וואס זאל האבען געלד. וואס זאל זיין א גרויסער פערדיענער. ניין, זי זוכט א חתן געקנאטען אין יחוס און וואס זאל זיין א בן תורה. דער שדכן ניט איהר איבער א פלפול, וואס ער האט געהאט מיט'ן חתן און ווען ער זאל איבערגעבען א ויש לישב ריכטיג וואלט דאס איהר ניט גע־קלונגען ווענינער טערקיש, ווי ווען ער מאכט ווערטער וואס זיינען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. די באבע האט די זעלבינע הנאה, זי דערקענט דעם בעקאנטען נגון פון דעם למדן, און דער

כגון איז פאראהאן, די געמאכטע ווערטער זיינען געגאסען נאך דעם פורעם פון די אמת'ע ווערטער. די אוננאטירליכקייט האט דעריבער ניט נאר א נאטירליכקייט, נאר זי ווייזט א קאריקאטור פון אמת'ן אידישען לעבען.

לאטיינער און די אנדערע פערפאסערם האבען נאר געכאפט די אוננאטירליכקייט, די ווילדקייט און די אונגעלומפערטקייט און דעם פולען לעבען ניט געקענט ארייננעבען.

איבריגענס, מען טאר קיין גרויסע טענות ניט האבען צו די ערשטע פערפאסערם אין אמעריקא. מען דארף ניט פערגעסען, אז זיי האבען דא געהאט די שווערע אויפגאבע אויסצוטרעטען א נייען וועג און זיי האבען דא געשאפען א פובליקום פאר'ן אידישען טהעאטער.

פיערטער קאפיטעל.

עס פלאצט די הארמאניע.

אין יענער צייט זיינען די אויטארען געווען שותפים אין געשעפט, דאס הייסט ניט אז זיי האבען געגעבען צושטייער געלד צו נעהמען א טהעאטער בשותפות און טהיילען זיך מיט די פערדיענסטען. די אויטארען האבען דעמאלט קיין געלד ניט פערמאגט און זיי האבען ניט געקענט שאפען קיין געלד צו נעהמען א טהעאטער בשותפות. דער געלד-געבער איז געוואוינליך געווען נאר א זייטיגער מענש, וואס האט מיט דער פראפעסיאן גאר ניט געהאט צו טהאן. די ערשטע און צווייטע און דריטע קאמפא-ניעס האבען קיין געלד ניט געהאט און זייטיגע מענשען זיינען גע-ווארען ביי זיי דירעקטארען. די עובדא פון א דירעקטאר איז געווען צו שאפען א טהעאטער און אויסלעגען די נויטיגע סומע געלד, די עובדא פון די שוישפיעלער איז געווען צו שפיעלען און די עובדא פון דעם אויטאר איז געווען צו שאפען פיעסען. דער דירעקטאר האט געוואוינליך ארויסגענומען דעם גרעסטען חלק פון דער איינ-נאהמע, אויב עס איז געווען פון וואס ארויסצונעהמען, און מיט'ן איבעריגען האבען זיך געטהיילט די אקטיארען מיט'ן אויטאר. דער אקטיאר וואס איז געווען מעהר אנגענומען ביים פובליקום האט געקריגען א גרעסערען חלק און די אקטיארען, וואס זיינען ניט גע-ווען שטארק אנגענומען ביים פובליקום, האבען געקריגען א קלע-נערען טהייל. דער אויטאר האט געקריגען זיינע „מארקען" ניט נאר ווען מען האט געשפיעלט זיינע שטיקער, נאר אויך ווען מען האט געשפיעלט א פרעמדענס שטיק.

די פערדיענסטען פון דעם אויטאר אזוי ווי פון די אקטיארען

זיינען געווען קלאָגענדיגע; אָפט איז ניט געווען געגוג אויף ברויט אין שטוב. איבערהויפט אין די וואָכען. ווען די איינגאהמען זיינען געווען צרה׳דיגע. און טאקע דערפאר וואָס דאָס לעבען ביים טהעאטער איז געווען אזוי קלאָגעדיג און חושכ׳דיג, זיינען די אויטאָרען געשטאַנען אויף דער וואך, אז קיין זייטיגער מענש זאָל חס ושלום ניט צוקומען מיט קיין פיעסע אין טהעאטער. די אקטיאָרען האָבען געגלויבט, אז דער אויטאָר דארף נאָר אריינקומען אין כעס און ניט געבען קיין פיעסען, איז אויס טהעאטער.

לאטיינער און הורוויטש פון זייער זייט, האָבען אָנגעווענדט אלע קרעפטען צו פערשטארקען דעם גלויבען פון די אקטיאָרען אין זיי, און די אקטיאָרען האָבען וואָס ווייטער אלץ מעהר דורכגעדרונגען זיך מיט דעם דאָזיגען גלויבען. די צוויי אויטאָרען האָבען געבראכט די אקטיאָרען צו אַזאַ מדרגה, אז זיי האָבען געקוקט אויף יעדען איינעם, וואָס האָט געוואגט צו דענקען, אז ער קען אָנשרייבען א פיעסע פאר׳ן טהעאטער, ווי אויף א „יאָלד“, פון וועלכען מען דארף חוזק מאכען.

און חוזק מאכען האָט מען געדארפט אזוי, אז דער עזות׳ניק, וואָס האָט געוואגט אָנצושרייבען א פיעסע זאָל האָבען א צייט צו געדענקען און די אקטיאָרען זאָלען א צייט לאנג האָבען צו דערמאָנען און לאכען.

די אקטיאָרען האָבען דאריבער געשליפען זייערע קעפּ און אויסגעטראכט פערשיעדענע מעטהאָדען פון אבלאכען, אָבשפּאָטען, חוזק מאכען.

אויב דער עזות׳ניק האָט זיך ארויסגעוויזען סתם א יאָלד. וואָס ווייסט ניט פון זיינע הענד און פיס און וואָס האָט געגעבען אָנצוהערענים, אז ער קען זיך לאָזען קאָסטען פאר׳ן כבוד צו זיין דער פערפאסער פון א שטיק, האָט מען זיך נאָר גענומען צו זיין קעשענע. מען האָט זיין שטיק אויסגעהערט, געלויבט עס אין טאָג אריין און אָנגעוויזען אויף די הוצאות, וואָס עס דארף אריינטרייבען און געהייסען איהם צאָהלען. מען האָט איהם אזוי לאנג געפיהרט פאר דער נאָז, ביז ער האָט געקראָגען א פערדאכט, אז מען נעהמט איהם אויף זיכער און ווען ער האָט דעם פערדאכט ארויס־

נעוויזען, האָט מען איהם ערקלערט, אויב מען האָט געפונען פאַר נויטיג צו געבען א תירוץ, אז דער אויטאָר פון טהעאטער האָט מורא פאַר אזא געפעהרליכען קאָנקורענט און לאָזט ניט אויפפיהרען דאָס שטיק.

נאָר אזעלכע פעלע האָבען פּאַסירט זעהר זעלטען. די ליעבסטע מעטהאָדע איז געווען צו „גרימירען" דעם פרעמדען שרייבער פון א פּיעסע.

ווען מיט א פּיעסע איז געקומען איינער אויף וועלכען עס איז נעפאַלען דער גורל, אז מען דאַרף איהם גרימירען, האָט מען איהם בעשטימט א טאָג צו קומען אין טהעאטער ווען מען שפּיעלט ניט, און אַלע אַקטיאָרען האָבען זיך פערזאַמעלט צו דער בעשטימטער צייט. דעם שרייבער האָט מען אנידערגעזעצט אין מיטען, און די אַקטיאָרען האָבען זיך ארומגעזעצט ארום איהם און געהייסען איהם לייענען. אזוי גיך ווי ער האָט זיך אביסעל דערוואַרעמט אין לייענען, האָט מען אָנגעהויבען צו רייבען שוועבעלאַך און מיט'ן שוואַרצען עק פון די אבגעברענטע שוועבעלאַך האָט איין אַקטיאָר פון איין זייט און דער צווייטער אַקטיאָר פון דער צווייטער זייט פון צייט צו צייט א פיהר געטהאָן ווי ניט בכיון דעם שרייבער איבער די באַקען. אין א קורצע צייט איז דאָס גאַנצע פּנים ביים שרייבער געוואָרען בעדעקט מיט שוואַרצע פּאַסקעלאַך, און די אַק־טיאָרען ארום האָבען געקוקט אויף איהם און געלאַכט. דער אָרי־מער שרייבערל האָט געבאַך ניט פערשטאַנען, אז מען לאַכט פון איהם און ער האָט געמיינט, אז דעם געלעכטער רופט ארויס די קאָמיזם פון זיין פּיעסע.

א צווייטע מעטהאָדע איז געווען אזא:

מען האָט דעם אונבעקאַנטען שרייבער אָבגעלייגט א לייענים פון טאָג צו טאָג, פון וואָך צו וואָך, און מען האָט אויף איהם אַלץ געמאַכט דעם איינדרוק, אז אויס מורא פאַר דעם אויטאָר פון טהע־אַטער מוז מען די לייענים אָבלעגען. מיט יעדען טאָג האָט זיך דער אונבעקאַנטער שרייבער אַלץ מעהר דורכגעדרונגען מיט'ן געדאַנק, אז די אַקטיאָרען האָבען מורא פאַר דעם אויטאָר ווי פאַר'ן טויט און אז דאָס לייענען פון א שטיק דאַרף זיין א געהיימניס, אז ניט

שוישפּיעלער פון ערשטען ראַנג אין אַמעריקאַ

סאָניע אַדלער

דינה פיינמאַן

לעאָן בלאַנק

מאַקס ראָזענטהאַל

גאט וויים וואס פאר א שטראף זיי וועלען פון איהם קריגען. ענד־ליך האט מען איהם מיט שמחה ערקלערט, אז היינט קען ער ליי־ענען דאס שטיק. אלע אקטיארען זיינען געווען פערזאמעלט און דעם שרייבער האט מען אנידערגעזעצט ביי א טישעל און געהייסען איהם לייענען. ווען דער שרייבער איז אריין אין טעם און האט אנ־געהויבען צו לייענען מיט היטץ, האבען אלע אקטיארען פלוצלונג א הויב געטהאן זיך מיט א געשריי: „דער פראפעסאר קומט!“ און זיי האבען זיך געלאזט לויפען מיט אימפעט פון דער ביהנע. דער אונגליקליכער שרייבער, וועלכער האט בשעת דעם לייענען פערגעסען אויף וואס'ער וועלט ער איז, האט זיך דערשראקען צום טוידט, געכאפט זיין פיעסע און געלאזט זיך לויפען הענדום־פענדום, ווי מען וואלט איהם געכאפט ביי א שרעקליכען פערברעכען און ער דארף אנטלויפען צו ראטעווען זיך מיט'ן לעבען.

„דער פראפעסאר קומט“ האט געהייסען, אז דער אויטאר הורוויטש קומט.

נאך א מעטהאדע פון חוזק מאכען איז געווען אזא:

ווען דער אונבעקאנטער שרייבער איז געקומען לייענען זיין פיעסע, האט מען איהם ערקלערט, אז צו קענען בעסער ריכטען וועגען דעם שטיק, וועלען די אקטיארען זיצען אין די סאמע לעצטע רייהען און ער זאל פון דער ביהנע פאר זיי לייענען און אין דער זעלבער צייט ווי וויים מעגליך אויך ווייזען ווי צו שפיעלען. דער תמ'עוואטער שרייבער האט געטהאן ווי מען האט איהם געהייסען, און די אקטיארען האבען פון צייט צו צייט געהייסען איהם לייענען העכער. אז די אקטיארען זיינען זאט געווארען מיט'ן שפאס, האבען זיי זיך שטיל אויפגעהויבען און פערלאזט דעם טהעאטער. דער נארעשער שרייבער האט זיך הייזעריג געמאכט שרייענדיג צו די פיער ווענד און קרימענדיג זיך פאר די פיער ווענד, און געגלויבט די גאנצע צייט אז ענדליך האט ער דערגרייכט זיין העכסטע אמ־ביציע, ביז ער האט זיך געכאפט, אז ער איז איינער אליין אין טהעאטער.

דאס זיינען געווען די געוועהנליכע מעטהאדען, ווי צו מאכען חוזק פון די עזות'ניקעס, וואס האבען געוואגט צו שרייבען א

פיעסע. און דאָס האָבן געטהאָן די אַקטיאָרען אויף זייער אייגע־נעם חשבון. און די אויטאָרען, האָבען זיך אין דעם ניט געמישט. זיי האָבען געקענט זיין צושויער, אַבער קיין אנטהייל האָבען זיי אין דעם ניט גענומען.

צו זאָגען דעם אמת, זיינען די מייסטע אונבעקאַנטע שריי־בער וואָס זיינען געקומען מיט פיעסען, געווען קיילעכדיגע עם־הארצים און האָבען ניט געוואוסט, מיט וואָס מען עסט א דראַמע. זיי זיינען דאָס רוב געווען פערקאַכטע בעזוכער פון דעם אידישען טהעאַטער און זיינען געווען דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט דער אַטמאָספער פון דער דאַמאָלדיגער ביהנע. זיי האָבען געפיהלט, ווי אין די שטיקער, וואָס מען פיהרט אויף, קלעבט זיך ניט א וואָרט צו א וואָרט, ווי אלץ אויף דער ביהנע איז הפקר און זיי האָט אויסגעוויזען, אז עס איז די גרינגסטע זאַך אין דער וועלט אָנצו־שרייבען אַזעלכע שטיקער און זיי האָבען געשריעבען וואָס ניט גע־שטויגען און ניט געפלויגען. עס זיינען צווישען די דאָזיגע אונבע־קאַנטע שרייבער אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבען געמיינט, אז אלץ וואָס מען דאַרף אָנשרייבען אין א פיעסע איז צו מאַכען א מין קורצען סצענאַריום, א תכן ענינים און ווייטער איז שוין די אר־בייט פון די אַקטיאָרען: זאָלען זיי ברעכען דעם קאָפּ און אויס־טראַכטען וואָס צו רעדען אויף דער ביהנע. די אַקטיאָרען האָבען ניט פערשטאַנען, וואָס פאַר א פיינעם קאָמפּלימענט די דאָזיגע שרייבער האָבען זיי געמאַכט: אַזעלכע שרייבער האָבען געגלויבט, אז וואָס דער אַקטיאָר רעדט אויף דער ביהנע איז דאָס אלץ פון זיין אייגענעם קאָפּ.

עס וועט אבער זיין א גרויסער טעות צו דענקען, אז חוזק האָט מען נאָר געמאַכט פון אַזעלכע „יאָלדען". אין יענע צייטען האָט מען חוזק געמאַכט פון יעדען שרייבער וואָס איז געקומען מיט א פיעסע, ווען אפילו די פיעסע איז געווען א סך א בעסערע פון די, וואָס מען האָט דעמאָלט געשפּיעלט אין די אידישע טהע־אַטערס. מען האָט מיט זיי ניט געמאַכט די געוועהנליכע קונצען, ווי גרימירען אָדער איבערלאָזען זיי מיט די פיער ווענד, נאָר חוזק האָט מען פון זיי געמאַכט. אַבער דער חוזק פון די אַקטיאָרען

אין יענער צייט איז געווען ווי פון אינגלאַנד, וואָס לויפען איינעם נאָך און ווארפען איהם מיט שטיינער נאָך דערפאַר, וואָס די על־טערע מענשען האָבען וועגען איהם א שלעכטע מיינונג. די אקטיאָ־רען האָבען דעמאָלט אליין ניט געוואוסט, אז זיי טאַנצען נאָך אונבעוואוסט זייערע אויטאָרען און פיהרען נאָר אויס דעם וואונש פון די לעצטע.

אין דער גראָבער און צייטענווייז אכזריות'דיגער בעהאנדלונג פון דער זייט פון די אקטיאָרען צו די וואָס האָבען געוואגט צו שרייבען אין יענער צייט א פּיעסע, דאַרף מען זעהן אויך א שפלות, אַן אונטערוואָרפענקייט, א קריכענים אויף אַלע פיער פאַר די דערמאָנטע אויטאָרען. אין דער זעלביגער צייט וואָס די אקטיאָרען האָבען דערמיט צופריעדענגעשטעלט א גרעבערען אינס־טינקט, האָבען זיי אויך געוואָלט נושא חן זיין ביי די פּאטענטירטע אויטאָרען. עס איז געווען אזוי גוט, ווי די אקטיאָרען זאָלען זאָגען: איהר זעהט, די אנדערע וואָס שרייבען פּיעסען האָבען ביי אונז א פּנים כעפרא דארעא, און נאָר פאַר אייך פאַלען מיר כורעים.

און דאָך איז שוין די לאגע פון די אויטאָרען געווען מיט עטליכע מדרגות ניעדריגער, ווי אין דער צייט פון גאָלדפאַדען. אין רומעניען און אין רוסלאנד איז גאָלדפאַדען ניט נאָר געווען דער דעה זאָגער און טאָן־געבער, נאָר ער איז פּאקטיש געווען דער גאנצער בעל הבית פון טהעאטער אָדער, ריכטיגער געזאָגט, ער איז געווען דער גאנצער טהעאטער. ער האָט גענומען דאָס טהעאַ־טער, ער האָט געגעבען דאָס שטיק, ער האָט געפיהרט די הוצאה און האָט בעטראַכט די אקטיאָרען ווי אָנגעשטעלטע. ער האָט זיך מיט זייער מיינונג ניט גערעכענט און זיי פון זייער זייט האָבען ניט געוואגט אויפצוהייבען פאַר איהם דעם קאָפּ.

די אויטאָרען אבער אין אמעריקא, הגם זיי האָבען געהאט די שטארקסטע דעה, זיינען געווען נאָך אַלעמען ניט מעהר ווי קליינע שותפים, און זייער גאנצע דעה איז אוועק אויף דעם, אז מען זאָל קיין אנדער שרייבער ניט צולאָזען צו דער ביהנע. די דאָזיגע דעה האָט אבער לאנג ניט געקענט אָנהאַלטען. די אונטערטהעניגקייט

פון די אַקטיאָרען איז ניט געווען קיין נאַטירליכע, זי האָט זיך נאָר גענומען דערפון, וואָס זיי האָבען זיך איינגעוואָהנט מיט גאָלדפאַדען'ס רעזשים, ווען ער איז געווען אַלץ און זיי גאָר נישט. און ווען זיי האָבען אַרויסגעוויזען אונטערטהעניגקייט די אויטאָרען, האָבען זיי נאָך אַליין ניט צוקייעט פאַר וואָס זיי טהוען עס. נאָר דער פאַקט, וואָס די אויטאָרען זיינען געווען ניט מעהר ווי קליינע שותפים און וואָס ביים טהיילען די מאַרקען האָט יעדער גרעסערער אַקטיאָר געקריעגען ניט וועניגער פון דעם אויטאָר, האָט ענדליך געמוזט פיהרען דערצו, אַז אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען זאָל יעדער גרעסערער אַקטיאָר פרעגען דעם אויטאָר: וואָס פאַר אַ פריץ, וואָס פאַר אַ דעה־זאָגער, וואָס פאַר אַ טאָן־געבער ביזטו, אַז דו נעהמסט ניט מעהר מאַרקען פון מיר? און דער זעלביגער אַקטיאָר, וואָס האָט חוזק געמאַכט פון אַנדערע, וואָס האָבען געוואַגט צו שרייבען אַ פּיעסע, זאָל ענדליך אָנהויבען חוזק צו מאַכען פון דעם אויטאָר גופא. די אויטאָרען האָבען געהאָלפען די שוישפּיעלער דורכדרינגען זיך מיט שפּאָט און פעראַכטונג געגען די וויטיגע שרייבער פון פּיעסען, און עס האָט זיך געפאָדערט דער מינדעסטער שטופּ, אַז די שוישפּיעלער זאָלען אַרויסווייזען דעם שפּאָט און פעראַכטונג געגען די אויטאָרען זעלבסט.

אָבער איידער דאָס איז געשעהן איז צווישען פּובליקום, אויטאָרען און אַקטיאָרען געווען אַ פאָלשטענדיגע האַרמאָניע. דער אויטאָר האָט פערשטאַנען די שוישפּיעלער און פּובליקום, די שוישפּיעלער האָבען פערשטאַנען דעם אויטאָר און דאָס פּובליקום, און דער עולם האָט געלעקט די פינגער פון דעם אויטאָר און אַקטיאָרען.

ביים סוף פון דער ערשטער פעריאָדע איז שוין דעם פּובליקום דערעסען געוואָרען איינס און דאָס זעלביגע שטיק אונטער פערשיעדענע נעמען, איינע און די זעלביגע תנועות, איינס און דאָס זעלבע טענצעל, איינע און די זעלביגע לצים אין פערשיעדענע געשטאַלטען, און דאָס האָט געהייסען, אַז די האַרמאָניע צווישען די דריי עלעמענטען פּלאַצט. נאָר דער געפעהרליכסטער שפּאַלט אין דער האַרמאָניע איז געקומען, ווען די שוישפּיעלער

האבען זיך ארומגעזעהען, אז זיי זיינען ניט מעהר ווי פורים־שפיעלער.

פיעלע וואס האבען געשריעבען וועגען דעם אידישען טהעא־טער האבען ניט ריכטיג פערשטאנען די זייט פון דער געשיכטע און ניט ריכטיג אבגעשעצט די וויכטיגקייט דערפון. פיעלע הא־בען אבגעלאכט פון די אקטיארען דערפאר, וואס זיי האבען זיך גענומען מעסטען מיט די כחות מיט די גרויסע שוישפיעלער ביי די אומות העולם. פיעלע האבען בעקלאגט, וואס די שוישפיעלער האבען זיך אראבגענומען פון זייער אויסגעטראטענעם וועג, און גענומען זוכען נייע וועגען. זיי האבען ניט פערשטאנען, אז די שטומע אונצופריעדענהייט פון די שוישפיעלער וועט פריהער אדער שפעטער מוזען געבען אן אנדער ווענדונג דער אידישער ביהנע.

אין דער גאנצער צייט פון דער ערשטער פעריאדע האבען די אקטיארען ניט געוואוסט אפילו דעם אלף בית פון שפיעלען. די שטיקער זיינען ניט געשריעבען געווארען פאר אקטיארען וואס קענען שפיעלען. עס איז שוין פריהער געוועזען דערמאנט, אז די פער־פאסערס האבען ניט מקפיד געוועזען אז איין סצענע זאל האבען א שייכות מיט דער צווייטער, אז איין אקט זאל זיך בינדען מיט'ן צווייטען אין א פיעסע. מען האט אפילו ניט מקפיד געוועזען, אז איין ווארט זאל זיך קלעפען צום צווייטען. פאר א פערפאסער איז א שטיק געוועזען הפקר און ער האט דארטען געקענט אריינקלאפען, וואס איהם האט זיך פערקאלאטשעט אין קאפ. מען פערשפארט צו זאגען אז די אויטארען האבען ניט געוואוסט, וואס הייסט דורכ־צופיהרען א כאראקטער. די רייד, די האנדלונגען זיינען געוועזען ווילד, פרעמד, גאר ניט פון מענשען, וואס מען בעגעגענט אין לעבען.

דער אקטיאר איז געגאנגען ביי זיין פערפאסער אין חדר און האט פון איהם געכאפט דעם שניט ווי צו שפיעלען. ער האט געזע־הען אז דאס שטיק איז ביים פערפאסער הפקר, האט ער געמאכט פאר זיך די ביהנע הפקר. ער האט געזעהען, אז ביים פערפאסער קלעפט זיך ניט א ווארט צו א ווארט, האט זיך זיין שפיעלען ניט געקלעבט צו די ווערטער. ער האט זיך דורכגעדרונגען מיט דער

געדיכטער אַטמאָספער פון טהעאַטער, אַז אַלץ, וואָס קומט דאָר־טען פאָר איז ווילד, משונה'דיג, האָט ער אויך געשפּיעלט ווילד, משונה'דיג.

און דאַריבער ווען אַן אַקטיאָר האָט געדאַרפט אַרויפגעהן אויף דער ביהנע, האָט ער ניט געקענט אַריינקומען ווי אַ געוועהנליכער מענש, ווייל וואָס פאַר אַ פּנים וואָלט עס געהאַט? און ער איז אַריינגעקומען מיט אַ ווילדען שפּרונג אָדער מיט אַ טענציל אָדער ווי עס איז עפּיס אויף אַ משונה'דיגען אופן. האָט ער געדאַרפט רעדען האָט ער עס ניט געקענט טהאָן ווי אַ פּראָסטער בשר ודם טהוט, נאָר מיט עפּעס אַ משונה'דיגען קול, אָדער מיט אַ ברומע־נים אָדער מיט אַ קוויטשעניס, מיט איין וואָרט, עס זאָל נאָר ניט זיין עהנליך אויף אַ מענשליכען דבור. ווען ער האָט געדאַרפט אַרויסווייזען אַ געפיהל פון כעס, אַ געפיהל פון שנאה, אַ געפיהל פון איבערראַשונג אָדער דאָס גלייכען, האָט ער אַלע זיינע קרעפטען אָנגעווענדעט ניט צו ווייזען עס ווי מען טהוט עס אין לעבען. מען קען זאָגען, אַז דער שוישפּיעלער פון יענער פּעריאָדע האָט אויף יעדען טריט אויף דער ביהנע געהיט זיך מען זאָל אין איהם ניט בעמערקען קיין מענשליכע תנועה, קיין מענשליכע בעוועגונג. ער האָט פערשטאַנען, אַז צו זיין אַן אַקטיאָר הייסט צו ווייזען אין יעדע זאַך עפּעס אַ קונץ, ווייל אַז ניט, טאָ וואָס איז דער קונץ צו זיין אַן אַקטיאָר? אויב שפּיעלען זאָל הייסען אַז מען דאַרף געהן ווי אַ מענש, רעדען ווי אַ מענש, ווערען אין כעס ווי אַ מענש, ליעבען ווי אַ מענש, זיין איבערראַשט ווי אַ מענש, קען דאָך יעדער פון פּוב־ליקום אַרויף אויף דער ביהנע און ווערען אַן אַקטיאָר.

דער פערשטאָרבענער כאַראַקטער קאָמיקער ס. טאַרנבערג האָט דערצעהלט, אַז ווען ער איז נאָכ'ן ערשטען מאָל שפּיעלען אַראָב פון דער ביהנע, האָבען איהם מיט כעס געזאָגט די שוי־שפּיעלער: „ווער האָט עס אייך איינגעשמועסט, אַז איהר זייט אַן אַקטיאָר? איהר רעדט דאָך אויף דער ביהנע, אַזוי ווי מען רעדט אין דער היים.“ נאָך איינער האָט איהם געזאָגט: „אַזוי רעדען ווי איהר האָט גערעדט, קען דאָך מיין באָבע אויך!“

און דאָס האָט געשטימט מיט דעם גאַנג פון דער פּיעסע און

די פּאָדערונגען פון פּובליקום. דאָס פּובליקום איז ניט געקומען הע־רען ווי מען רעדט ביי זיך אין דער היים, נאָר ווי מען רעדט אין טהעאטער, און אין טהעאטער האָט מען געדאַרפט רעדען אנדערש ווי אין דער היים.

און אום צו ווערען גרויס, האָט אַן אַקטיאָר געדאַרפט זיך אויסצייכענען אין משונה'דיגע תנועות, אין זיין מאָרדעווען זיך, אין זיין קריכען אויף גלייכע ווענד, איבערהויפּט אויב ער האָט געשפּיעלט העלדען־ראָלען. ער האָט געדאַרפט קאָנען צאַפּלען זיך, וואַרפען זיך, טרייסלען זיך בעסער פון יעדען אנדערען און דאַן האָט ער געקראָגען „פּאַטריאָטען", וואָס האָבען איהם אַפּלאָדירט און ער האָט דערגרייכט צו דער מדרגה פון א שטערן.

אינטערעסאַנט איז וואָס ב. טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט אליין וועגען דעם סוף פון יענע פעריאָדע. ער דערצעהלט אזוי:

„די אידישע ביהנע איז דעמאָלט געשטאַנען אין גאַנצען אויף לאַטיינערם און הורוויטשעס ליטעראַטור.

טריקאָ מיט גאָלדענע קרוינען מיט נאַקעטע הענד, אויסגע־שניטענע העלזער, ארומגעוויקעלט מיט זיידענע מאַנטלען, האָבען דאַן אלע סטאַרס געטראָגען. דער אונטערשיעד איז נאָר געווען אין די פארבען. קעסלער האָט געטראָגען אויף דער ביהנע א גרויסען הוט מיט א לאַנגען פעדער, מיט נאַקעטע פּיס און א העמדיל מיט פּאַטשערקעס פון רויטער פאַרב; און אדלער האָט געטראָגען נאָך א גרעסערען הוט מיט דריי פעדערען, ארומגעוויקעלט אין א גאָלדע־נעם שאַל מיט רענדלאַך, אויך מיט נאַקעטע פּיס, נאַקעטע הענד און א נאַקעטען האַלז. נאָר אום דאָס צו מאַכען רעאַליסטישער, האָט ער זיך אָנגעטהאָן קייטען מיט בראַסלעטען און א פּאָר לאַנגע טערקישע אוירינגלאַך און פון גרינער פאַרב. אום זיי צו איבער־שטייגען און זיי ווייזען, אז דעם קונץ פערשטעה איך בעסער פון זיי, האָב איך זיך אָנגעטהאָן מיט זיידענע זאָקען פון דריי קאָ־לירען, אנשטאָט איין מאַנטעל האָב איך אָנגעטשעפּעט אויף זיך דריי מאַנטלען, מיט קרוינען, שווערדען, פּאַנצערס, בראַסלעטען, אוירינגלאַך, טורבאַנעס פון פערשיעדענע פאַרבען און פערשיעדענע

סאַרטען. זיי האָבען נעגען מיר א פנים געהאט ווי פראַסטע סאָל־דאַטען. דאן האט זיך אָנגעפאַנגען אן איבעריאַגענים: האָבען זיי דעקלאַמירט, האָב איך געזונגען. האָבען זיי געשאָסען, האָב איך געשטאָכען. זיינען זיי אריינגעפאָהרען אויף פערד, בין איך אריין אין א גאָלדענעם וואָגען מיט א גאַנצער יוניאָן פערד. איז ביי זיי געווען א דונער, איז ביי מיר געווען א בליץ. האָט ביי זיי געשנייעט, האָט ביי מיר גערעגענט. האט קעסלער געזונגען „מן המצר“, האָב איך געזונגען „יתגדל“. האט מען ביי זיי דער׳הרג׳עט א שונא, האָב איך אויסגע׳הרג׳עט אלע שונאים אויף איין מאָל.“

עס מאכט ניט אויס, וואָס טהאָמאַשעווסקי צומישט דאָ די ארבייט פון דעם דראַמען־מאַכער מיט דעם שפּיעלען פון די אַק־טיאָרען. דאָס בילד גיט א קלאָרען בעגריף וועגען די דאַמאָלדיגע קונצען פון די שוישפּיעלער און מיט וואָס איין אַקטיאָר האָט גע־זוכט איבערצויאָגען דעם צווייטען.

נאָר אזעלכע קונצען איז געווען גרינג צו מאכען דעם שוי־שפּיעלער כל זמן ער האָט אליין געגלויבט, אז דערמיט טהוט ער די עבודה אין דעם בית המקדש פון קונסט. גראָדע ווי דער אוי־טאָר קען ניט אָבנאַרען די מאַסע און געבען איהר עפּעס אזוינס, פון וואָס עס אליין מאכט חוזק, אזוי קען דער אקטיאָר ניט מאכען קיין פּאַיאַצעריי אויף דער ביהנע, ווען ער איז דורכגעדרונגען מיט׳ן געדאַנק, אז זיין שפּיעלען איז פּאַיאַצעריי און ער מוז מאכען די פּוילע שטיק, ווייל דאָס פּובליקום פערשטעהט ניט קיין אנדער שפּיעלען. ווען ביים אקטיאָר גנב׳עט זיך אריין א ספק צו זיין שפּרינגען פון הויט איז אמת׳ע קונסט, וועט דער ספק גלייך אי־בערגעהן צום פּובליקום. און ווער רעדט, ווען דער אקטיאָר עפענט די אויגען און דערזעהט זיין נאַקעטקייט, וועט שוין דער עולם בשום אופן ניט אָפּנאַרירען איהם.

און מיר זעהען טאַקע אז ביי דעם סוף פון יענער פּעריאָדע, וועגען וועלכער טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט, האָט ער געשפּיעלט אין טהאַליא און אלע שטערען, ווי אדלער, קעסלער, פיינמאַן, מאָ־גולעסקאָ האָבען געשפּיעלט אין ווינדזאָר, און אין טהאַליא, אזוי

דערצעהלט טהאָמאַשעפסקי, איז אַ שטיק געגאַנגען דעם גאַנצען סעזאָן און אין ווינדזאָר איז אַלע צוויי וואָכען אויפגעפיהרט געוואָרען אַ נייע שטיק. טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט, אַז די קאָנקורענטען פון צווייטען טהעאַטער האָבען גערעדט און גע׳דרשה׳ט פון דער ביהנע, אַז ניט דאָס שטיק ציהט דעם עולם אין טהאַליאַ טהעאַטער נאָר טהאָמאַשעפסקי׳ס פּאָלקעס. די קאָנקורענטען זיינען דערמיט אויסען געווען צו וואַרענען די טהעאַטער בעזוכער, אַז זיי זאָלען ניט לאָזען זייערע ווייבער און טעכטער געהן אין טהאַליאַ טהעאַטער. עס איז שווער צו בעשטימען די ראָל פון די פּאָלקעס אין דעם ערפאָלג פון יענעם שטיק. מען האָט דעמאָלט צוגעצויגען אַן עולם מיט אַ סך נאַרעשערע זאַכען ווי מיט פּאָלקעס. דער עולם איז אין יענער צייט געלאָפען אָנקוקען אַ סטאַדע שעפּסעלאַך אויף דער ביהנע און עס איז קיין צווייפעל ניט, אַז ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אַזעלכע קונצען, האָבען אַ פּאָר געזונטע מענערשע פּאָלקעס געהאַט אַ גרעסערע צוציהונגס קראַפט פאַר ווייבלאַך און מיידלאַך, ווי אַ סטאַדע שעפּסען, נאָר דערמיט אַליין קען מען ניט ערקלערען דעם ערפאָלג, וואָס טהאָמאַשעפסקי האָט יענעם סעזאָן געהאַט. די אורזאַך דערפון איז אַ סך אַ טיעפערע. די אַנדערע אַקטיאָרען פון דעם צווייטען טהעאַטער האָבען געשפּיעלט אין דעמזעלביגען סאָרט שטיקער און האָבען אויך געמאַכט די זעלביגע קונצען, נאָר זייער הארץ און נשמה איז שוין ניט געלעגען אין דעם שפּיעלען. זיי זיינען געקומען צום בעוואוסטזיין, אַז זיי קריכען זיך, לאַמען זיך, ברעכען זיך פאַר׳ן פּובליקום, אַז זיי מאַכען זיך נאַריש, פּאַיאַצעווען, און דער דאָזיגער געפיהל האָט זיך גיך איבערגעגעבען צום פּובליקום. דאָס פּובליקום האָט באַלד דערשמעקט, אַז די אַקטיאָרען שטעלען איהם אויס אַ מאַראַלישע צונג פון דער ביהנע און עס האָט אויפגעהערט צו קומען אין טהעאַטער. איבריגענס, די צונג וואָס די אַקטיאָרען האָבען אויסגעשטעלט דעם פּובליקום איז גאָר ניט געווען קיין מאַראַלישע. די צייט איז שוין ניט געווען ווייט, ווען קעסלער פלעגט אויסשטעלען אַן אמת׳ע צונג דעם פּובליקום, ווען ער האָט געמוזט ווייזען פּאַיאַצעריי אויף דער ביהנע. אָבער מיט טהאָמאַשעפסקי׳ן איז דאָס געווען אַנדערש.

ער האט לאטיינער'ס און הורוויטשעס שטיקער געשפּיעלט מיט הארץ און נשמה. ער האט געגלויבט באמונה שלמה, אז ער ווייזט גרויסע קונסט אין זיין שפּיעלען און קיין אקטיאר וועט איהם ניט „ביטען" אין שפּיעלען די דאזיגע ראָלען.

פינפטער קאפיטעל.

דער רעפּערמאַטאַר פון דער אידישער ביהנע.

ארום דער צייט האט זיך געוויזען יעקב גארדין.

יעקב גאָרדין איז אנגעקומען אין ניו יארק אין 1890 און ער האט גלייך געווענדעט זיינע אויגען צום אידישען טהעאטער.

ביז זיין קומען אין ניו יארק האט זיך דער אידישער אינטעליגענטער עולם דא מיט'ן אידישען טהעאטער ניט אינטערעסירט. דער אידישער טהעאטער איז אויפגעהאלטען און אויסגעהאלטען געווארען דורכאויס פון דעם פראסטען המון. אויב אן אינטעליגענטער מענש האט אמאל פון נייגיערדע פערשמעקט אהין, איז ער ארויס פון דארטען מיט'ן איינדרוק, אז דער אידישער טהעאטער איז א באלאגאן און די אקטיארען — קאמעדיאנטשיקעס. ווען מאגולעסקא'ס טרופע איז אנגעקומען, האט זיך אין די אינטעליגענטערע קרייזען געוויזען עפּעס אן אינטערעס צום טהעאטער. דער פיהרער פון דער דריטער פארטיע „עם עולם" טאנטשוק, א מאן מיט אן אוניווערזיטעטס בילדונג, א מיטארבייטער פון די בעסטע רוסישע זשורנאלען, האט דעמאלט געמאכט א פערזוך צו ווערען א שוישפּיעלער און איז אריינגעפאלען אין טהאמאשעפסקים קאמפּאניע אויף דער פראווינץ. אברהם קאהאן, א פיהרער פון די אידישע סאציאליסטען אין ניו יארק, האט אין 1887 אנגעשריעבען א פּיעסע, נאר ווען מען האט איהם ערקלערט די פאדערונגען פון דעם אידישען טהעאטער און ווי אזוי מען דארף זיך צופּאסען צו איהם, האט ער א קעהר געטהאן דעם רוקען צו דער אידישער ביהנע און האט שוין מעהר קיין פערזוך ניט געמאכט אויפ'ן דראמאטישען פעלד. מסתמא האבען נאך אנדערע אזעלכע אינטעלי-

גענטען פּרובירט צו שרייבען פאַר דער אידישער ביהנע, און ווען זיי האָבען זיך בעקאַנט מיט די פאָדערונגען האָבען זיי זיך פון איהר אָבגעקעהרט.

י. גאָרדין האָט זיך אויך אַנגעשטויסען אויף די זעלבינע אונ־געלומפּערטע, עם־האַרצ׳ישע פאָדערונגען פון די פיהרער פון טהע־אַטער, נאָר ער האָט בעשלאָסען צו פּרובען זיינע כחות אויף דער אידישער ביהנע.

יעקב גאָרדין האָט שוין הינטער זיך געהאַט אַ רייכע קאַריער. ער איז געבאָרען געוואָרען אין 1853, אין מירגאָראָד, פּאָלטאַווער גובערניע, און האָט געקריגען אַ גוטע ערציהונג. ער האָט געהאַט אַ גוטע ידיעה אין העברעאיש און צו זיבעצעהן יאָהר האָט ער אָנ־געהויבען צו שרייבען פאַר רוסישע צייטונגען אַרטיקלען און סקי־צען. די סקיצען זיינען געווען מעהר פעליעטאָניסטיש, און די דאָזיגע פאָרם האָט זיך בעסער געפּאַסט פאַר זיין אונרוהיגען, שאַר־פען גייסט. הגם ער האָט בעלאַנגט צום לינקען פליגעל פון דער אינטעליגענץ, איז ער זיך צוזאַמענגעגאַנגען מיט די השכלה קעמ־פער אויף דער נעגאַטיווער זייט פון זייער קאַמפּף, אָבער ניט גלייך צו די משכילים האָט ער זיך אַרומגעטראָגען מיט אידעען פון רע־פאָרמען. אלס אַ כלל זיינען די משכילים ניט געווען קיין בויער, נאָר צושטערער, און ווען זיי האָבען אָבגעלאַכט פון פערשימעלטע מנהגים, האָבען זיי קיין פּאָזיטיווע זאַך אין דער אמונה געגעבען, ווייל אין האַרצען האָבען זיי קיין אמונה ניט געהאַט. י. גאָרדין האָט זיך ניט בעגנוגענט מיט׳ן צושטערען און ער האָט אויך געזוכט צו בויען, און צו זעקס און צוואַנציג יאָהר איז ער שוין בעשעפטיגט מיט׳ן גרינדען אַ נייע סעקטע אין יעליסאַוועטגראָד. די סעקטע האָט געהייסען „ביבלייצעס“, נאָר זי האָט לאַנג קיין קיום ניט געהאַט.

צוליעב דעם אונרוהיגען גייסט, האָט די רעגיערונג געהאַט אויף איהם אַן אויג, און ער איז געווען געצוואונגען צו פערלאָזען רוסלאַנד.

ווי ווייט עס איז בעקאַנט האָט גאָרדין ביז זיין קומען קיין אַמעריקא מיט דער ביהנע קיין שייכות ניט געהאַט.

פון זיין טהעטיגקייט אין רוסלאנד האט מען בשום אופן ניט געקענט ערווארטען, אז ער זאל אויסקלייבען די אידישע ביהנע פאר זיין קאריער. א מענש מיט רעליגיעזע רעפארמאטארישע אי־דעען האט זיכער ניט געקענט זוכען אין טהעאטער א פעלד פאר זיין טהעטיגקייט. א חוץ דעם, איז ער געווען ווייט פון אידיש. די ערשטע פאר יאהר האט ער גערעדט זעהר א הארבען מאמע לשון, מיט׳ן רוסישען כפול שמונה׳דיגען ריש און האט געמאכט דעם איינדרוק פון א רום וואס ברעכט זיין צונג צו רעדען אידיש. נאר ער ווי אלע אנדערע אינטעליגענטען האט געדארפט צאהלען די שטראף פון וואנדערען. אין דעם נייען לאנד וואס האט אזוי ליעבהארציג געשמייכעלט צו די צעהנדליגע טויזענדער אידישע איינוואנדערער און וואס האט זיי אלעמען פערשפראכען אזעלכע גרויסע מעגליכקייטען, האט דער אידישער אינטעליגענט דערזעהן שווארץ פאר די אויגען און עס האט איהם אבגעגעבען מיט א קאל־טען יאוש. איידער די וואנדערער האבען זיך צו עפעס געקענט דער־שלאגען, איז פאר זיי געווען אפען דער איינציגער וועג, וואס האט געפיהרט צו דער פאבריק אדער צו פעדלעריי. מילא, די אינגערע אינטעליגענטען, וועלכע זיינען דאס רוב געווען דורכגעדרונגען מיט סאציאליסטישע אידעאלען, האבען נאך געקענט מאכען א פרעהלי־כען פנים צום אומעדיגען טאנץ. אבער גארדין איז שוין געווען צו אלט דערפאר. ער איז שוין געווען קרוב פיערציג און האט געהאט א גרויסע פאמיליע, און אין די יאהרען צו זעצען זיך ארבייטען אין א פאבריק, וואלט געווען ניט בעסער ווי א תפיסה.

און קיין אנדער בעשעפטיגונג, וואס זאל קענען צופריעדענ־שטעלען אן אינטעליגענטען מענשען, איז נאך דעמאלט אין אידי־שען קווארטאל ניט געווען. די פרעסע איז דעמאלט געווען אין א טרויריגען צושטאנד. א צייטיגער מיטארבייטער האט געקענט הא־בען א פאר דאלאר א וואך פון אן ארטיקעל און טאקע ניט מעהר. נאר אפילו אויף די דאזיגע ארימע פאר דאלאר זיינען געווען אזוי פיעל בעלנים, אז מען האט זיי ניט געקענט האבען רעגעלמעסיג יעדע וואך. רעדנער האבען דעמאלט ניט געקריגען בעצאהלט פאר זייערע לעקציעס און זיי זיינען געווען צופריעדען, אז זיי האבען

געהאט פאר ווענמען צו רעדען. די הונדערטע קהל'שע שטעלען, וועל־כע ווערען געשאפען פאר אינטעליגענטע איינוואנדערער פון פער־שיידענע קליינלאך היינטיגע צייטען, זיינען דעמאָלט ניט געווען. עס איז אויסגעקומען אָדער צו זעצען זיך נייהען העמדלאך, די מלאכה ביי וועלכע דאָס רוב ניו יאָרקער אינטעליגענטען פון יענער צייט האָבען געארבייט, אָדער צו נעהמען דעם פּאַק אויפ'ן פּלייצע און פּעדלען.

יעקב גאָרדין איז אין אמעריקא אָנגעקומען אָהן געלד, און שוין די ערשטע טעג האָט ער ניט געוואוסט, פאר וואָס צו נעהמען זיך.

באלד נאָך זיין קומען, האָט מען איהם געמאכט א פאָרשלאַג, ער זאָל ווערען רעדאַקטאָר פון א רוסישער וועכענטליכער צייטונג. ער האָט זיך אָן דעם אָנגעכאַפּט מיט הענד און מיט פיס. דאָס איז געווען א בעשעפטיגונג, וואָס האָט זיך בעסער ווי אַלץ געפּאַסט פאר איהם. די רוסישע צייטונג, מיט וועלכער ער האָט זיך פער־בונדען, האָט געהייסען „פּראָגרעס“, נאָר אויב עס איז דעמאָלט קוים געווען פּלאַץ פאר אידישע פּעריאָדישע שריפטען, איז געווען קיין פּלאַץ ניט געווען פאר א רוסישער. דער „פּראָגרעס“ האָט זיך לאַנג ניט געהאַלטען, און גאָרדין איז געבליבען אויסגעשטעלט און דער קאַלטער יאוש האָט איהם ווידער א קוק געטהאָן אין פּנים.

און ווען ער איז געווען אין אזא פערצווייפעלטער לאַגע און האָט זיך גענומען ארומקוקען, וואו ער איז אין דער וועלט, איז זיין בליק געפאַלען אויפ'ן אידישען טהעאטער.

ווען יעקב גאָרדין זאָל קומען מיט עטליכע יאָהר פריהער, וואָלט ער אומזיסט די אויגען געוואָרפען צום טהעאטער, ער וואָלט דאָרטען קיין שום תקומה ניט געפונען. די אַקטיאָרען וואָס זיינען געווען איינגעגלויבט אין זייערע געשוואָרענע פערפאסערס, וואָלטען איהם אויפגענומען ווי א יאָלד. נאָר צום גליק איז ער געקומען אין א צייט ווען עס האָט געפּלאַצט די האַרמאָניע צווישען די אַקטיאָ־רען און פערפאסערס און ווען די ערשטע האָבען אָנגעהויבען צו בענקען נאָך מענשליכע ראָלען.

נאר מען דארף ניט מיינען, אז אלע אקטיארען האבען ארויסגעוויזען אזא מין ביינקען און אזא פערשטענדניס. גארדין האט דערצעהלט, ווי אזוי די אקטיארען האבען איהם אויפגענומען, ווען ער האט פאר זיי געלייענט דעם „אידישען קעניג ליר.“ ער האט שוין דעמאלט געהאט אויפגעפיהרט א פאר שטיקער און דעם נאמען גארדין האט מען שוין דערמאנט מיט דרך ארץ אין די טהעאטער קרייזען. נאר פיעלע אקטיארען האבען זיך נאך אלץ ניט געקענט אבגעוואוינען פון דעם געדאנק, אז א נייער פערפאסער איז א „יאלד“. און בשעת גארדין האט פארגעלעזען זיין נייע פיעסע, האט איינער פון די אקטיארען און דוקא פון די וויכטיגסטע דערביי געמאכט אזעלכע פוילע שטיק, אז די אנדערע האבען זיך געהאלטען אין די זייטען פון לאכען. כל זמן דער געלעכטער איז געווען אין די קאמישע שטעלען, האט גארדין איהם צוגעשריעבען אויפ'ן חשבון פון דער פיעסע. נאר ווען א שאל פון געלעכטער האט בעגעגענט א דראמאטישע סצענע, האט ער אויסגעשפיצט זיינע אויערען און באלד אויסגעפונען די אורזאך דערפון. דער שפאס פון דעם דערמאנטען אקטיאר איז געווען אזא גראבער, אז מען קען איהם ניט איבערגעבען אויפ'ן פאפיר.

ווען גארדין זאל צוטרעטען צו דער ביהנע מיט א כונה צו רעפארמירען איהר, וואלט דערפון גאר ניט ארויסגעקומען און ער וואלט געפונען די טהויערען פון דעם טהעאטער פערשלאסען פאר זיך. אזא כונה וואלט בעדייט ארויפצוצווינגען אויפ'ן פובליקום אזעלכע פיעסען, וועלכע געפעלען איהם ניט, און דאס קען מען ניט דערוויזען אין קיין טהעאטער. יעדער בעזוכער פון א טהעאטער איז זיין אייגענער בעל הבית, און יעדער דירעקטאר רייסט זיך פון הויט צו שטעלען צופריעדען זיין פערלאנג. דער בעזוכער פון דעם טהעאטער צאהלט דעם סכום און דאריבער האט ער די דעה.

די כונה פון רעפארם האט געדארפט זיין זעהר ווייט פון איהם, ווען ער האט זיין בליק געווענדט צו דער ביהנע. אלס שרייבער האט ער אין דעם טהעאטער געפונען די איינציגע פאסענדע בעשעפטיגונג, וואס האט איהם איצט געקענט צופריעדענשטעלען. די דאזיגע בעשעפטיגונג האט ניט נאר צופריעדענגעשטעלט זיין

גייסט. נאָר האָט אויך גערארפט פערטרייבען די נויט פון זיין הויז. אמת, די פערדיענסטען ביים טהעאטער פאר א זייטיגען פערפאסער זיינען געווען זעהר טרויריגע. הונדערט דאָלאר פאר א פּיעסע האָט זיך גערעכענט א גרויסער פּרייז. בעסי טהאָמאַ־שעפסקי דערצעהלט, אז פאר'ן „פּאַגראָם". וואָס איז איינע פון זיי־נע ערשטע דראמען, האָט גאָרדין בעקומען זעכציג דאָלאר במזומנים. און אויב אין די אנדערע טהעאטערס האָט ער געקריגען מיט א פּאָר צעהנדליג דאָלאר מעהר, איז דאָס געווען א סך. אויף אזא אופן איז דער האָנאָראר פאר א פּיעסע געווען אזא קליינער, אז ער האָט קוים געקענט געבען וואסער צו קאַשע. נאָר ווען איינער איז א גרויסער נצרך און, ווי גאָרדין האָט זיך אויסגעדריקט, אז מען דארף קויפען צוועלף פּאָר שיך פאר דער פאַמיליע, איז אזא סומע א גאנצער אייגענס.

און ווי ביטער די נויט איז געווען, קען מען זעהן דערפון, וואָס ווען ער האָט פערקויפט זיין „פּאַגראָם" אין „רומעניא אָפּערע הויז" און דער דירעקטאָר פינקעל האָט איהם געמאכט א פּאָרשלאַג, ער זאָל שפּיעלען די ראָל פון דעם פּריסטאַוו, אָנבאָטענדיג איהם פאר'ן שפּיעלען פינף דאָלאר פאר יעדע פאָרשטעלונג, האָט ער זיך לאנג ניט גע'ישוב'ט און געענטפערט:

— גוט, איך האָב אצונד נויטיג געלד פאר מיין פאַמיליע.

אונטער אזעלכע אומשטענדען האָט אפילו קיין רייד ניט גע־קענט זיין וועגען רעפּאָרמירען די ביהנע. די רעפּאָרם איז געקומען דערפון, וואָס יעקב גאָרדין איז געשטאַנען מיט צוואנציג קעפּ העכער פון אלע יענע, וואָס האָבען ביז איהם געשאַפען די דראמע אין אמעריקא סיי אין טאַלאַנט, סיי אין בילדונג, סיי אין וועלט־אנשויאונג, סיי אין מענשענקענטשאַפט, סיי אין ווילענסקראַפט, און דאָס האָט זיך ארויסגעוויזען אין זיינע פּיעסען און דאָס האָט געהאַט א ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דער ביהנע.

זיינע ערשטע דראמען האָבען נאָך א קנאַפּען ליטעראַרישען און דראמאַטישען ווערטה. ער שרייבט מיט געדיכטע פארבען, די כאראַקטערען זיינען נאָך אָנגעדייטעט און זיי זיינען ניבער שאַ־טענס ווי לעבעדיגע מענשען און אין גאַנצען זיינען זיי טאַנדעטנע

ארבייט. ער פיהלט זיך נאך ניט היימיש אין דעם טעמפעל פון דער דראמע און ער בעוועגט זיך מיט אונזיכערע טריט.

נאר ווי ניט ליטעראריש די ערשטע שטיקער זיינע זיינען געווען, האבען זיי דייטליך און קלאר געוויזען א נייע שטרעבונג אויף דער ביהנע. שוין די ערשטע שטיק זיינע „סיביריא", צייכענט זיך אוים מיט אזא איינפאכקייט, וואס מען האט ניט געזעהן אויף דער אידישער ביהנע צייט אידישער טהעאטער איז פערבאטען געוואָרען אין רוסלאנד. דער סיוזשעט איז ניט קיין פערפלאנטערטער, ניט קיין פערדרעהטער, און די האנדלונג האט זיך ניט איבערגעהאקט, ניט איבערגעריסען, ניט פערקראכען אן א זייט. די פערזאנען הגם ניט מעהר ווי שאטענס, זיינען זיי אבער שאטענס פון לעבעדיגע מענשען און זיי זיינען ניט קיין מאנעקינס, ניט קיין מענשעלאך אויף ספרונגדזשינעס. די סצענעס האבען א שייכות מיט'ן לעבען און זיי זיינען ניט די פרוכט פון א ווילדער פאנטאזיע. יעדער שפעטערדיגער אקט איז שטייף פערבונדען מיט דעם פריהערדיגען און יעדע הפקרות פון א מחבר צו פון א שווישפיעלער איז אבגעשאפט. די ווערטער בינדען זיך איינס מיט'ן אנדערן און מען פערשטעהט, וואס אויף דער ביהנע קומט פאר. אין טהעאטער דערהערט מען ווידער ריינעם מאמע לשון, ניט קיין אידיש מיט פתחו, ניט קיין דייטשמעריש, נאר אמת'ן „אידישען אידיש".

שוין איז זיין ערשטער דראמע „סיביריא" ווייזט זיך ארוים גארדין מיט זיינע פעהלערן, מיט זיינע מעלות, מיט זיין טענדענץ, מיט זיין אנשויאונג, וועלכע ער בלייבט טריי די גאנצע צייט פון זיין טהעטיגקייט אויף דער ביהנע.

א יונגערמאן רובין קאהן איז פערשיקט קיין סיביר פאר עפעס א פערברעכען און איהם געלינגט צו אנטלויפען פון וועג. ער נעהמט אן אן אנדער נאמען, ראזענקראנץ, און בעזעצט זיך מיט זיין ווייב און צוויי קליינע קינדער אין א פרעמדער שטאדט. ער איז דא מצליח און עלטערט זיך אין כבוד, נאר זיין קאנקורענט בעריל מאראטוטיע געפינט אוים, אז ער איז אנטלאפען פון סיביר און דערלאנגט אויף איהם א מסירה.

אויבערפלעכליך שיינט עס צו זיין סתם א מעשה אין

דער וועלט אריין, נאָר אַזוי גיך ווי די דראַמע הויבט זיך אָן צו ענטוויקלען, ווייזט זיך ארויס די שאַרפע טענדענץ. „סיבּיריא" איז געשריבען אין דעם גייסט פון השכלה, די פרומע אידען ווער־רען דאָ פערשפּאָט און די היינטוועלטיגע ווערען ארויסגעשטעלט אין אַ פיינעם ליכט. אָבער גאָרדין גיט זיך ניט אָב מיט מאַכען שפּאַס פון זאַבאָוואָנעס, מנהגים און דינים און נעהמט זיך פאַר דעם אידישען כאַראַקטער. מען זאָגט, אידען זיינען רחמנים בני רחמנים און דער כשר'ער איד בעריל טאַראַטוטיע טרייבט מיט זיין אַכזריות זיין אייגענע טאָכטער צו זעלבּסטמאָרד, און צוליעב קאָנקורענץ מסר'ט דער זעלביגער בעריל זיין געגנער ראָזענקראַנץ און רוהט ניט ביז יענער פאַלט אריין אין גוטע הענד.

די גאַנצע טראַגעדיע פון „סיבּיריא" איז געשטיצט אויף מסירה און אכזריות, און די פּיעסע איז דורכגעדרונגען מיט אַ שאַרפען פּראָטעסט געגען דעם. דאָס איז די אידעע, וואָס האָט דעם שטיק געגעבען לעבען און וואָס האָט געמאַכט דעם צושויער נאָכדענקען, ווען ער איז ארויס פון טהעאַטער.

אַז מסירה איז געוואוינליכע ערשיינונג אין אידישען לעבען, איז פערשפּאַרט צו זאָגען. יעדע אידישע שטעדטיל האָט געליטען פון דער דאָזיגער מכה. נאָר מען האָט ניט געדאַרפט זיין קיין גרויסער בעאָבּאַכטער צו בעמערקען, אַז די חברה־לייט וואָס גיבען זיך אָב דערמיט לויפען ניט דריי מאָל אַ טאָג אין בית המדרש, לער־נען ניט קיין פּרק משניות נאָכ'ן דאַווענען און זיצען אודאי ניט ביי זיך אין דער היים איבער אַ בלאַט גמרא. דער וואָס שלאָגט מיט דער צונג דאַרף האָבען גאָר אַנדערע געוועהר, ווי מען קען געפי־נען אין בית המדרש. די דאָזיגע חברה לייט האָבען קיין שייכות ניט מיט חובת הלבבות, און דער אמת'ער פרומער איד וועט ניט זיין קיין מסר.

אין „סיבּיריא" איז בעריל טאַראַטוטיע אַ פרומער איד און לערנט אַ בלאַט גמרא בשעת זיין קרבּן ראָזענקראַנץ קומט צו איהם וועיך מאַכען זיין האַרץ.

דער נייער פּנים אין „סיבּיריא" איז דער סליעדאָוואַטעל סאָ־בוראָוו. כמעט אין אַלע שטיקער, וואָס זיינען געשריבען געוואָרען

ביז יענער צייט זיינען די קריסטען אלס א כלל געווען געשילדערט שווארצער ווי דער טייוועל. די אידישע דראמענשרייבער האבען די ביהנע אויסגעקליבען פאר דעם פלאץ וואו צו נעהמען ראכע פון די גוים, פאר אלע רדיפות וואס אידען זיינען פון זיי אויסגע־שטאנען. אין „סיביריא“ איז סאבוראוו א סימפאטהישע פערזאן, הגם דער פערפאסער געפינט פאר נויטיג צו בעמערקען, אז די אנ־דערע קריסטען זיינען ניט ווי ער.

א נייער אויפטהו פון גארדינען איז געווען צו פערטרייבען פון דער ביהנע די שאבלאנע קאמיקער און אריינגעבען לעבען אין דעם קאמישען עלעמענט. אין „סיביריא“ זיינען פארהאן צוויי פערזאן, וואס מאכען פרעהלאך דעם עולם. דער משרת פענדיק און פאניע טאראטוטיע. דער משרת פענדיק צייכענט זיך וועניג אויס פון דעם שאבאלנעם משרת פון דער אידישער ביהנע, נאר פאניע איז אין גאנצען אויסגעגאסען אין גארדינס פורעם. פאניע איז א כאראק־טער און ווען זי שטיפט און מאכט אלעמען פרעהלאך, טריפט איהר הארץ מיט בלוט. און דאס איז געווען א חוק ולא יעבור כמעט אין אלע גארדינ׳ס שפעטערדיגע פיעסען, אז דער קאמישער עלעמענט זאל האבען מעהר אדער וועניגער אן עהנליכקייט צו לעבעדיגע מענשען.

נאך מעהר פון אלץ ווייזט „סיביריא“, אז גארדין האט געהאט דעם דראמאטישען חוש אויפצובויען א סיטואציע, וואס זאל פאר־קען דעם צושויער. דאס זעהט מען אין דעם דריטען אקט אין דער סצענע וואו ראזענקראנץ קומט בעטען בעריל טאראטוטיע, אז ער זאל אויף איהם רחמנות האבען. און הגם די דאזיגע סצענע איז האמעטנע און מעלאדראמאטיש, ווייזט זי אבער פאר וואס די אק־טיארען האבען זיך אנגעכאפט צו שפיעלען אין שטיקער, וואס זיינען געווען געגען אלע געזעצען פון דער לאטיינער־הורוויטש ביהנע, און פאר וואס גארדינען איז בעשערט געווען צו ווערען דער רעפארמאטאר פון דעם אידישען טהעאטער.

צו געווינען א דריסת הרגל אין אידישען טהעאטער איז ניט געווען גענוג צו קומען מיט נייע אידעען און מיט מעהר אייראפעאישע פארמען. די ערשטע און וויכטיגסטע זאך, וואס האט זיך געפא־

דערט איז געווען די קראַפט צו ריהרען די הערצער פון די טהעאַ־טער בעזוכער, און די דאָזיגע קראַפט האָט גאָרדין פערמאָגט. דער דראַמאַטישער חוש איז אין יענער צייט געווען ביי איהם פיעל שטאַרקער ווי דער דראַמאַטישער טאַלאַנט און דאָס האָט איהם גע־האָלפען צו געווינען חן ביי די אַקטיאָרען און ביים בעסערען טהייל פון די שטענדיגע טהעאַטער בעזוכער. געפיהרט פון דעם דראַמאַנ־טען חוש האָט ער אַלץ מעהר און מעהר געקענט צוטרעפען דעם געשמאַק פון דער מאַסע און זיין טאַלאַנט, וואָס איז נאָך דעמאָלט געווען אין אַ רויהען צושטאַנד, האָט איהם דערין ניט געשטערט.

דאָס ערשטע שטיק „סיביריאַ“ האָט אויף דעם געוואוינליכען טהעאַטער בעזוכער קיין גרויסען רושם ניט געמאַכט, נאָר זי האָט אין טהעאַטער געבראַכט אַזעלכע מענשען, וואָס מען האָט דאָרטען פריהער ניט געזעהן. דאָס פּובליקום האָט בעקומען אַ צופאַרבונג פון דער אינטעליגענץ, און דער קרייז פון די טהעאַטער בעזוכער איז בעדייטענד פערגרעסערט געוואָרען. די אינטעליגענץ, וואָס האָט געהאַט אַ בעגריף וועגען דעם גייסטיגען צושטאַנד פון דער אידישער ביהנע פאַר גאָרדינס ערשיינען, האָט איצט געכאַפּט גרויסע התפּעלות פון דעם נייען סאָרט פּיעסען. זיי האָבען מיט די אויגען געזעהן, ווי דער נעכטיגער באַלאַגאַן ווערט פערוואַנדעלט אין אַ טהעאַטער און ווי די נעכטיגע קאָמעדיאַנסטשיקעס ווייזען אַלע סימנים פון אמת׳ע קינסטלער. זיי האָבען ניט געהאַט קיין אויגען פאַר די גרויסע חסרונות אין די דאָזיגע ווערק און זיי האָ־בען נאָר געזעהן דעם וואונדער וואָס זיי שאַפען.

דאָס ערפאָלגרייכסטע פון גאָרדינ׳ס ערשטע שטיקער, איז דער „אידישער קעניג ליער“, וועלכער איז געבליבען אין רעפּערטואַר ביז היינטיגען טאָג און וועט נאָך לאַנג, לאַנג ריהרען די הערצער פון די אידישע טהעאַטער בעזוכער. עס איז איבריג צו זאָגען, אַז פון אַ ליטעראַרישען שטאַנדפּונקט איז דאָס דאָזיגע שטיק אַ ביליגע זאַך, און די ביליגקייט וואַרפט זיך נאָך מעהר אין די אויגען דערפאַר, וואָס דער סיוזשעט איז גענומען פון איינער פון די בעס־טע טראַגעדיעס פון דער וועלט ביהנע. נאָר אין יענער צייט איז דער „אידישער קעניג ליר“ געווען אַ ריעזיגער שריט פאָרווערטס

פאר דער אידישער ביהנע. עס איז געווען א געוואוינליכע זאך ביי די פריהערדיגע פערפאסערס צו נעהמען א פרעמדע פיעסע, ארויס־קוועטשען פון איהר יעדען טראָפּען זאפט, איבערבייטען די גוישע נעמען אויף אידישע, אנקלעבען די מאנסביל בערד און פּאות'ן און לאזען זיי פאראדירען אויף דער ביהנע אלס אידען.

אין דעם „אידישען קעניג ליר" האט גאָרדין גענומען נאָר דעם טרוקענעם סקעלעט פון שעקספּיר, אבער ניט גלייך צו די פריהער־דיגע פערפאסערס האט ער איהם אזוי ניט איבערגעלאָזט, נאָר ער האט אליין די כאראקטערס געשאפען, ווי אויך די האנדלונג. דער טרוקענער חריף, דער פליאסקעדריגעדיגער חסיד, ר' משה'לע, זיינען אפשר ניט מעהר ווי שאָטענס, נאָר זיי זיינען שאָטענס פון אמת'ע אידען און ארום זיי איז געשאפען געוואָרען א אידישע אט־מאָספער. מען זעהט דאָ ריין אידישע סצענעס, עס בעוועגען זיך אידישע געשטאַלטען און צו גוט צו שלעכט, צו בעסער צו ערגער, טרעט גאָרדין ארויס אלס שעפער און ניט ווי א בעל מלאכה.

ביז דעם „אידישען קעניג ליער" האט מען געזאָגט אין טהע־אַטער קרייזען, אז גאָרדין שרייבט „טרוקענע" שטיקער. די טרו־קענקייט איז בעשטאַנען דעריין, וואס ער האט ניט ערלויבט אריינ־צוהאקען דועטען, טערצעטען, קוואַרטעטען און די געוואוינליכע האָפּקעס פון דער סוברעטין און דעם קאָמיקער. דאָס הייסט ניט אז אין גאָרדנים שטיקער איז מען זיך אין גאנצען בעגאנגען אָהן זינגען אָדער טאַנצען, אזוי ווי מען איז זיך ניט בעגאַנגען אין גאַנ־צען אָהן א קאָמישען עלעמענט. נאָר אנשטאט דעם, אז מען זאָל אריינהאקען פּזמונים סתם אין דער וועלט אריין, און דער קאָמי־קער מיט דער סוברעטין זאָלען פון העלער הויט ארויספּלאצען אין א דועט און אָנהויבען צו ווארפען מיט די פיסלאַך, האט גאָרדין אריינגעפיהרט ליעדער און טענץ און דערביי געזעהן, אז זיי זאָלען מעהר אָדער וועניגער אריינפּאסען זיך אין דער האנדלונג. און דאָס איז געבליבען א הלכה לאידישען טהעאטער, אז אפילו אין די בע־סערע פּיעסען מוז מען אריינפיהרען געזאַנג און אויב מעגליך אויך טענץ, הגם טענץ קומען ניט אריין אָזוי אָפט, און דערביי דאַרף מען זיך אנשטרענגען צו געפינען עפּעס א היתר דערצו. און הגם

כמעט אַלע גאָרדינס שטיקער האָבען געזאנג און די ערשטע שטי־קער האָבען געהאַט היבש פזמונים, איז דאָס ניט געווען גענוג פאַר די דירעקטאָרען און זיי האָבען דערפאַר בעטראַכט זיינע פיעסען אַלס טרוקענע, וועלכע קענען ניט געפינען קיין חן ביי דער גרויסער מאַסע. אבער דער גרויסער ערפאָלג פון דעם „אידישען קעניג ליר" האָט בעשיינפּערליך בעוויזען, אז זייער בעגריף וועגען טרוקענ־קייט איז א פאַלשער, און גאָרדינס פּאָזיציע אין טהעאַטער איז פון איצט אָן געוואָרען א שטאַרקערע.

יעקב גאָרדין האָט זיך און דעם טהעאַטער גענומען זעהר ערנסט. עס וואָלט געווען לעבערליך צו דענקען, אז די ביליגקייט פון זיינע ערשטע שטיקער האָבען זיך גענומען פון בעוואוסטזיניגען באַגעהר צו שטעלען צופריעדען די גאַליאַרקע. ער האָט שטאַרק מקפּיד געווען, אז די אקטיאָרען זאָלען אליין ניט אריינשטעלען קיין ליעדלאַך און ניט צוגעבען קיין אייגענע ווערטלאַך. בעסי טהאָמאַ־שעפסקי דערצעהלט, אז ביי דער ערשטער פּראָבע פון „פּאָגראָם", וואו גאָרדין אליין האָט געשפּיעלט, האָט זיך ביים ערשטען אקט אָנגעהויבען א וכוח צווישען איהם און פינקעל. דער לעצטער האָט געוואָלט אריינשטעלען אין דער סצענע מיט די פאַנדען א האַפּקע און א פזמון און גאָרדין האָט ניט ערלויבט. און ווען פינקעל האָט ערקלערט, אז ער וועט טהאָן ווי ער פערשטעהט, האָט גאָרדין גע־נומען דעם מאַנוסקריפּט און איז אוועק פון טהעאַטער. ער האָט זיך צוריק געקעהרט ערשט דעמאָלט, ווען מען האָט איהם צוגע־זאָגט, אז מען וועט טהאָן, ווי ער וועט הייסען.

עס איז שוין געווען דערמאָנט, אז אין „פּאָגראָם" האָט גאָר־דין געשפּיעלט די ראָל פון דעם פּריסטאַוו. דאָרטען קומט פאָר א סצענע, ווי שרה העני האַלפּערן טראָגט צו דעם פּריסטאַוו א שטי־קעל פיש מיט א שנאַפּס און ווינשט איהם חניפה'דיג, אז ער זאָל עסען געזונטערהייד. די ראָל פון שרה העני האָט געשפּיעלט בונע אבראַמאָוויטש און געוואוינט מיט דעם אלטען רעפּערטואַר, האָט זי צוגעגעבען אַפּאַרט: „דערוואָרגען זאָל ער ווערען!" גאָרדין האָט פערגעסען, אז ער שפּיעלט איצט פאַר אן עולם, האָט מיט'ן קולאַק

א זעץ געטהאן אין טיש און א געשריי געטהאן: „הערט אויף! דאס איז אין מאנוסקריפט ניטא!“

אין אן אנדער טהעאטער ביי אן אנדער פיעסע האט זיך אמאל אנגעהויבען א וכוח צווישען איהם און פיינמאן. דער לעצטער האט קאטעגאריש אבגעזאגט זיך צו פאלגען, וואס גארדין האט פערלאנגט און ערקלערט, אז ער וועט רעדען וואס ער וויל. גארדין איז דערפון אזוי אויפגעבראכט געווארען, אז ער האט איהם דערלאנגט א פאטש. ווידער אמאל איז ער געזעסען אין א לאזשע, ווען מען האט געשפיעלט זיינע א פיעסע. מאגולעסקא האט דארטען געשפיעלט א קאמישע ראל און מיט'ן געוואוינליכען היתר פון א קאמיקער האט ער אריינגעשטעלט אן אייגענעם וויץ. גארדין האט פון דער לאזשע אויסגעזידעלט איהם אויפ'ן קול.

פון דעסטוועגען האט ער ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון, ווען איהם האט אויסגעוויזען, אז ער קען געווינען די גרויסע מאסע און ער האט פרובירט צו קאנקורירען מיט די אנדערע פערפאסערס, ארונטערלאזענדיג זיך צו זייערע מעטהאדען. ער האט אנגעשריבען „מחמד“, די „דריי פרינצען“, דעם „מארד אין מעדיסאן סקווער“ און נאך אנדערע, נאר אויף דעם פעלד האט ער זיך ניט אויסגעצייכענט און די גרויסע מאסע ניט געוואונען.

צו דער מדרגה פון אן אנגעשטעלטען אויטאר איז ער דערהויבען געווארען, ווען אדלער האט איבערגענומען דעם רומעניא אפערע הויז. אלס אנגעשטעלטער אויטאר האט ער געדארפט שיטען פיעסען פון ארבעל. און ער האט דאריבער ניט געקענט זיין זעהר קלייבעריש. ער האט אין א קורצער צייט געשאפען א קליינעם רעפערטואר: דער „ווילדער מענש“, דער „יודישער גלת, „שלמה חכם“, די „געברידער לוריא“, דער „רוסישער איד“, דער „שווארצער איד“ און נאך אנדערע. אייניגע פון די דערמאנטע שטיקער זיינען איבערגעמאכטע, אדאפטירטע און אנדערע אריגינעלע, נאר אלע זיינען טאנדעט געמאכט און זייער ליטעראַרישער ווערטה איז גאר א קליינער. אבער ווי וועניג זיי קענען צופריעדענשטעלען א בעסערען געשמאק, איז גארדינען געלונגען אריינצוגעבען אין זיי אן אטהעם פון לעבען און אנטהיילען זיי מיט זיין

גייסט. כמעט אַלע דערמאָנטע שטיקער זיינען געבליבען אין רע־פּערטואר און יעדער יונגער שטייגענדער אַקטיאָר ווען ער קומט צו א מדרגה, אז ער הויבט אָן צו גלויבען אין זיך, איז זיין גרעס־טע אמביציע צו ערשיינען אין איינער פון יענע פּיעסען אין א הויפּט ראָל. ער קען אויסווייזען זעלטזאַם, וואָס פון דעם דער־מאָנטען צעטעל איז דוקא פערשוואונדען געוואָרען א שטיק, וואָס האָט אין יענער צייט געמאַכט א שטאַרקען רושם, ניט מיט זיין ערפאָלג נאָר מיט די שאַרפע וכוחים, וואָס עס האָט דעמאָלט ארויס־גערופען. דאָס איז „דער רוסישער איד אין אמעריקא“ מיט'ן אונ־פּערגעסליכען הוזדאק, וועמעס קלאַסישער אויסדרוק: „צו וואָס דאַרף איך שכל, אז איך האָב א קאָנסטיטוציע“, איז אריין צווישען פאָלק און האָט געמאַכט הייסע בלוט. אברהם קאהאַן, רעדאקטאָר פון דער סאָציאַליסטישער „ארבייטער צייטונג“, וועלכער איז אין טהעאטער געקומען צו א פאַרשטעלונג פון דעם „רוסישען אידען“ אלס קריטיקער, האָט פון א לאָזשע אויסגעשריען אין רוסיש: „עטאָ לאָזש!“ און לאַנג, לאַנג האָט מען דעבאַטירט און געהיצט זיך צו גאָרדין איז געווען געדעכט צו די יוניאָנס, ווען ער האָט הוזדאק'ן ארויסגעשטעלט אלס זייער פאַרשטעהער.

קיין שטיק כאַראַקטעריזירט ניט אַזוי גאָרדינען, ווי דער „רו־סישער איד“. עס איז געווען מעהר ווי געוואגט צו געבען אַזא שנעל אין נאָז די יוניאָנס, ווייל זיינע הייסעסטע אַנהענגער האָט ער געהאט צווישען די פאַרטגעשריטענע ארבייטער. נאָר ער האָט דערפאַר זיך ניט אָבגעשראָקען און האָט זיין בייסיגער סאַטירע אָנגעווענדט געגען דעם, וואָס ער האָט בעטראַכט פאַר אַן איבעל. און מיט יאָהרען שפּעטער אין אַן אַנדער פּיעסע האָט ער זיך ווידער צוריקגעקעהרט צו דעם זעלביגען איבעל. אין דעם רוסישען אידען דריקט גאָרדין אויך אויס זיינע אייגענע געפיהלען צום נייעם אדאָפּטירטען לאַנד. די געדיכטע פאַרבען זיינען ניט צוליעב אַן עפעקט, נאָר אַזוי האָט ער זיי געזעהען. ער איז געווען זיכער, אַז ער שילדערט א נאַטור טרייען בילד פון דעם אידישען לעבען אין אמעריקא, נעהמענדיג זיך אַליין פאַר א מאָדעל, און האָט ניט בע־גריפען, אַז ער איז געווען אַן אויסנאַהם פון דעם כלל, און די הונ־

דערטע טויזענדער איינוואנדערער האבען דא געפונען א היים מיט כל טוב און זיי זיינען געווען זעהר צופריעדען מיט'ן נייען לאנד. גארדין איז אפט אזוי שטארק בעהערשט געווארען פון זיינע גע־פיהלען, אז דאס האט איהם געשטערט צו זעהן די ווארהייט, ווי א קינסטלער דארף זי זעהן.

אלע וואס זיינען געוואוינט מיט דער אייראפעאישער דרא־מע, קרימען זיך געוואוינליך, ווען זיי זעהען דעם קאמישען עלע־מענט אין גארדינ'ס שטיקער און הערען די פזמונים, וואס האבען דארטען קיין פלאץ נים. אין דעם בעסטען פאל רייסען איבער די ראזיגע צוויי עלעמענטען די דראמאטישע האנדלונג און מאכען א שווערען איינדרוק אויף דעם בעסערן צושויער. מען גיט זיך אבער דערביי נים אב קיין רעכנונג, אז ווען נים די ראזיגע צוויי עלע־מענטען, וואלט קיין גארדין נים געווען אויף דער ביהנע. שוין אב־גערעדט פון דעם פובליקום, האט א פיעסע פריהער פון אלץ גע־מוזט געפעלען די דירעקטארען און הויפט אקטיארען. ווען א שטיק האט נים געפונען קיין חן אין זייערע אויגען, האט עס קיינמאל נים געקענט קומען צום פובליקום. און א שטיק וואס זאל זיין אין גאנ־צען אהן קאמיזם און אהן געזאנג, האט נים געהאט קיין שום שאנס אין אידישען טהעאטער. אזוי אויך האבען גארדינס שטיקער גע־קריגען א נאמען פאר טרוקענע, הגם זיי זיינען געווען בעזארגט מיט קאמיזם און געזאנג. און עס איז געווען א דאנק דעם וואס גארדין האט זיך געקליגט אריינצוגעבען די דערמאנטע צוויי עלעמענ־טען, איז איהם געלונגען צו געווינען א דריסת הרגל אין טהעא־טער און האלטען זיך. גארדינס אויפטהו צו געבען דעם קאמיזם א לייטישערען פנים און געפינען א היתר פאר געזאנג איז דאריבער געווען א וויכטיגע רעפארם אויף דער ביהנע. דאס האט פון איין זייט געהאלפען פערטרייבען פאיאצעריי פון דער ביהנע, יוייל צו די קאמישע טיפען אין גארדינ'ס פיעסען האט זיך שוין געפאדערט א כאראקטער שוישפיעלער, און פון דער צווייטער זייט האבען זיך די אקטיארען און דאס פובליקום ביסלעכווייז אנגעהויבען דורכצו־דרינגען מיט א נייעו געדאנק, אז די ביהנע איז נים הפקר, און מען קען נים, דיר נים מיר נים, סתם ארויסקומען אויף דער ביהנע

און זאָגען אָדער טהאָן אָדער זינגען, ווען די האַנדלונג פאָדערט עס ניט. און זאָל מען קיין טעות ניט מאַכען און דענקען, אַז דאָס איז נאָר א פראַגע פון טעכניק: די דאָזיגע רעפאָרם האָט אַנגערירט דאָס סאַמע האַרץ פון דער ביהנע און האָט ביסלעכוויין געפיהרט צו דער גרויסער איבערקעהרעניס, וואָס איז שפּעטער געוואָרען אין אידישען טהעאַטער.

די ערשטע וואָס זיינען געפאַנגען געוואָרען פון דעם נייעם גייסט, וואָס גאָרדין האָט אַרויפגעבראַכט אויף דער ביהנע זיינען געווען די בעסערע אַקטיאָרען. זיי האָבען פריהער ווי דאָס פּובליקום דערפיהלט די מעגליכקייטען, וואָס ער האָט פערשפּראָכען דער ביהנע, און ניט אזוי פאַר דער ביהנע ווי פאַר זיי גופא. זיי האָבען אינסטינקטיוו דערפיהלט, אַז זיי וואַקסען אויס אויף דער ביהנע ווען זיי קומט אויס צו שפּיעלען אין א מעהר אָדער וועניגער מענשליכער ראָל. און הגם דעם פּראָסטען עולם איז געפעלען געווען צו זעהן ווי זיי האָבען זיך געוואָרפען און געצאַפּעלט און געברומט און אויף די וועגד געקראָכען, האָבען זיי אבער אליין שוין גע־וואוסט, אז דאָס איז ניט געשפּיעלט און אז דאָס איז ניט קונסט. אויב זיי זיינען פריהער געווען פערנאַרט אין זיך און האָבען אויך אזוי געגלויבט ווי דער פּראָסטער עולם, האָבען זיך זייערע אויגען געעפענט ווען זיי זיינען געגאַנגען זעהן די גרויסע שוישפּיעלער פון די אומות העולם. אין טהאַליא טהעאַטער איז פריהער געשטאַנען אַן אויסגעצייכענטע דייטשע טרופּע און די דייטשע שפּראַך איז זיי געווען נאָהענט און זייער בעקאַנטשאַפט מיט די דייטשע דירעקטאָרען וויייזט, אז זיי זיינען דאָרטען געווען אָפטע בעזוכער. אויב זיי האָבען פריהער מבטל געווען די גוישע שוישפּיעלער, האָט זייער אמונה אין זיך געמוזט פּלאַצען, ווען עס האָבען דאָ גאַסטראָלירט די גרויסע שוישפּיעלער פון אייראָפּע. אין דעם זעלביגען טהאַליא טהעאַטער, וואָס די אידען האָבען איבערגענומען פון די דייטשען האָבען פריהער גאַסטראָלירט באַרניי, זאָנענטהאַל, מוטערוואורצער, יאזעף קאַינץ, פּאָסאַרט און נאָך אַנדערע באַריהמטע שוי־שפּיעלער. זיי האָבען דעמאָלט געמוזט מאַכען א חשבון מיט זיך און זיי האָבען דערזעהן א מאָס׳ען סך

הכל. אויב פון איין זייט האט די בויערי, די גאס וואו די ערשטע אידישע טהעאטערס זיינען געווען, געלערענט זיי די גראבע קונ־צען פון דער ווילדער מעלאדראמע און פון דעם ביליגען מוזיק האל, האט זיי פון דער צווייטער זייט דער דייטשער טהעאטער בעוויזען ווי מען שפיעלט ביי לייטען. און גראד ווי עס איז קיין פראגע ניט, אז די בויערי, וואס האט געשאפען אונטערהאלטונג פאר שכור'ע מאטראסען מיט אבגעבלאקעוועטע נקבות אויף זייערע קניע און וואו מען האט געזעהן קונסט דורך א גלאז ביער, האט איהר שטעמפעל ארויפגעלעגט אויף דער אידישער ביהנע, אזוי איז אויך קיין פראגע ניט, אז דער דייטשער טהעאטער פון דער זעלבער בויערי און די בעסערע ענגלישע טהעאטערס האבען געהאט א גרויסע ווירקונג אויף די אידישע אקטיארען.

אין גארדינס שטיקער האבען די אקטיארען דערזעהן מענשלי־כע ראלען און די געלעגענהייט ארויסצובריינגען א מענשליכע גע־שטאלט אויף דער ביהנע. דער בעסערער אקטיאר האט זיך דא גע־קענט פלייסען אריינצוגעבען אין די געשטאלטען אזוי פיעל לע־בען ווי זיין מענשענקענטשאפט און טאלאנט האט ערלויבט, און דא האט זיך געעפענט א ברייטע פעלד פאר'ן שוישפיעלער צו ווייזען וואס ער קען שאפען. ווי דער טהעאטער בעזוכער איז ניט געווען פראסט, האט ער איצט בעסער געקענט ריכטען צו דער שוישפיעלער ברענגט ארוים א לעבעדיגען מענשען צו ניט. אויף א מלך און בת מלכה פון צוויי טויזענד יאהר צוריק איז ער קיין מבין ניט געווען, נאר ווען אויף דער ביהנע האט זיך בעוויזען זיין אייגענע משפחה, האט ער גרינג געקענט זעהן, צו דער אקטיאר איז א הילצערנער מענש צו א לעבעדיגער, צו ער שפרינגט פון די האלאבלעס און צו ער דרינגט אריין טיעפער אין דער נשמה. דערצו האט זיך ביי די דאזיגע פיעסען בעוויזען דער אינטעליגענטערער טהייל פון דער בעפעלקערונג און די אבשאצונג פון דעם אקטיאר איז געקומען גלייך.

די פאדערונגען פון אן אקטיאר זיינען דורכדעם געווארען גאר אנדערע. אויב פריהער איז דער עיקר געווען די שטים, ווייל די

שטיקער זיינען במעט אַלע געווען אַפּערעטענמעסיגע, האָט איצט די הויפּט זאך געדארפט זיין דער טאַלאַנט צום שפּיעלען, ווייל אויב ליעדלאך זיינען נאך ניט אין גאנצען אַבגעשאפט געוואָרען, איז דאָס זינגען שוין געוואָרען א טפל. אויב פריהער איז דער קאָמיקער געווען דאָס אויבערסטע פון שטויסעל, ווייל מיט גאָלדפאדענס לייב־טער האנד איז די ראָל פון דעם קאָמיקער געווען די וויכטיגסטע, איז זיין פּלאַץ אין גאנצען פערשוואונדען אין דער ערנסטער דראַ־מע און אפילו דער כאראַקטער קאָמיקער האָט פערנומען דעם צווייטען פּלאַץ.

און הגם די נייע פאָדערונגען זיינען נאך ניט אין גאנצען אריין אין קראַפט, האָבען זיי זיך שוין געלאָזט פיהלען. דער קאָפּ פון דער ערשטער קאָמפּאַניע, זילבערמאַן, איז ארויסגעשטופּט גע־וואָרען פון ניו יאָרקער טהעאטער און ער איז געווען געצוואונגען צו נעהמען דעם וואַנדערשטעקען און אַוועקלאָזען זיך איבער דער פּראָווינץ. אבא שעהנגאָלד, וועלכער האָט פערנומען דעם כאמע אויבען אַז אין דער ערשטער פּעריאָדע אַלס דראַמאַטישער שוי־שפּיעלער, האָט זיך אַבגעזעגענט מיט׳ן ניו יאָרקער אידישען טהע־אַטער און גענומען וואַגלען צוזאַמען מיט זילבערמאַנען, מיט וועל־כען ער האָט געגרינדעט א קאָמפּאַניע און געוואָרען א פּראָווינץ שפּיעלער. אויך מאָגולעסקאָ, דער זייל פון אידישען טהעאטער אין דער ערשטער פּעריאָדע, האָט זיך ארונטערגערוקט אין הינ־טערגרונד. ער איז אָהן ספק געווען דער בעגאַבטסטער אַקטיאָר אין אידישען טהעאטער, נאָר ער האָט ניט פערשטאַנען דעם נייען גייסט און האָט געגלויבט, אַז פון זיין גדולה איז ער ארונטער, ווייל ער האָט זיך צופיעל אַבגעגעבען מיט שאַפען מוזיק פאַר די שטיקער אין זיין טהעאטער און האָט אליין קיין צייט ניט געהאט צו לער־נען זיינע ראָלען. ער האָט ניט בעגריפען, אַז דער סאָרט קאָמיזם וואָס ער האָט אזוי ליעב געהאט קען שוין מעהר ניט פערנעהמען דעם אויבען אַן אויף דער ביהנע.

דער ערשטער וואָס האָט פערשטאַנען דעם נייען גייסט איז געווען יעקב אַדלער. עס איז שוין געווען דערמאָנט, אַז ער האָט ניט געקענט זינגען, און עס איז איהם נוגע געווען אין זיין גאַנ־

צער קאריער, אז דער נייער גייסט זאָל בעהערשען די ביהנע. ער האָט זיך אָנגעכאפּט אָן גאָרדינען און אויפגעפיהרט זיין ערשטע שטיק און דאָס צווייטע און דעם „אידישען קעניג ליר“. ער האָט זיך אין זיין חשבון ניט געגאַרט און זיין רעפּוטאַציע איז שנעל געוואַקסען. ער האָט זיך מיט די דאָזיגע שטיקער זעהר בעליעבט געמאַכט ביים אינטעליגענטערן טהעאטער בעזוכער און זיין נאָמען איז פעראייניגט געוואָרען מיט דער בעסערער דראַמע. אדלער האָט שוין געהאַט זיין אייגענעם טהעאטער, און די „רומעניא אָפּערע הויז“ האָט געטראָגען זיין נאָמען „אדלער טהעאטער“ און איז גע־וואָרען די היים פון דער בעסערער דראַמע.

נאָר דערפון דאַרף מען ניט מיינען, אז דער נייער גייכט האָט זיך שוין איינגעוואָרצעלט אויף דער אידישער ביהנע, און דער טהעאטער האָט שוין אָנגענומען אַן אנדער פּנים. גאָרדין איז דער־וויילע געווען ניט מעהר ווי א גאַסט אין טהעאטער און אַלץ וואָס איהם איז געלונגען ביז יעצט צו דערווייזען, איז געווען, אז מען זאָל אויף איהם ניט קוקען ווי אויף א „יאָלד“ און מען זאָל איהם נעהמען ערנסט. די גרעסטע אין טהעאטער פיהרען די פריהערדיגע פּערפאָסערס און אין קאַסע שיט זיך געלד פון לאַטיינערס און הור־וויטשעס שטיקער. לאַטיינער האָט אונטער דער צייט אָנגעשרי־בען „קרח׳ס אוצרות“, „אלכסנדר“, „בת שבע“ און „בליהמעלע“ און יעדע פון זיי איז געווען אַן אוצר פאַר׳ן טהעאטער. אויך הור־וויטשעס שטיקער האָבען אין דער צייט שטאַרק אויסגענומען ביים עולם און „בת כהן“, „די עקדה“ און „יפת תאר“ האָבען געגעבען א סך געלד.

האָט מען זיך צוגעקוקט צו דער שמחה אויף דער אידישער ביהנע, האָט מען בשום אופן ניט געקענט זאָגען, אז א נייע עפּאָ־כע האָט זיך אָנגעהויבען. ניט אין די גאַנגבאַרע שטיקער און ניט אין דעם „קרעפּטיגען“ שפּיעלען האָט מען עס געקענט מערקען. עס האָט פון אויבען אויסגעזעהן, אז אַלץ איז ווי געווען און קיין ענדערונג איז ניט פאָרגעקומען. נאָר דאָס איז אַלץ געווען אויבער־פלעכליך און אונטען איז אָנגעגאַנגען א שטילע רעוואָלוציע די גאַנצע צייט. אין טהעאטער האָט מען געפיהלט, אז עפּעס איז ניט

ווי עס בעדאַרף צו זיין און מען האָט זיך גענוכט צו ראַטעווען דער־מיט וואָס יעדער דירעקטאָר האָט געבראַכט פרישע כחות. אזוי האָט מען אין דער צייט אַראַבגעבראַכט פון גאַליציען און לאָנדאָן די בעסטע קרעפטען, וואָס מען האָט דאָרטען געקענט געפינען. אין א קורצער צייט זיינען אָנגעקומען קיין ניו יאָרק דער דראַמאַטישער שוישפּיעלער מאַקס ראָזענטהאַל, דער קאָמיקער בערנארד בערנ־שטיין, די פּרימאַדאָנא רעגינא פּראַגער, די דראַמאַטיסטין בערטהא קאַליש, דער ליעבהאָבער און זינגער טאַבאַטשניקאָוו, די סוברעטין ווילענסקי, דער קאָמיקער פישקינד, דער קאָמיקער טאָנצמאַן און פרוי טאַנצמאַן, דער קאָמיקער קאַצמאַן, די דראַמאַטישע שוישפּיע־לערין דינה שטעטין, דער דראַמאַטישער שוישפּיעלער און זינגער עליאַס ראַטהשטיין, דער קאָמיקער פישקינד און אַנדערע. די מייסטע פון זיי זיינען געווען ווייט פון וועלכען עס איז צווייפעל און צו־פריעדען מיט די אַלטע שטיקער, מיט זיך און מיט׳ן פּובליקום און זייערע פרישע כחות האָבען געהאָלפען אָנהאַלטען דעם אַלטען גייסט.

זעקסטער קאפיטעל.

די רעוואָלוציע פון די אקטיארען.

די שטילע רעוואָלוציע וואָס איז אנגעגאנגען די גאנצע צייט פון דער צווייטער פעריאָדע, האָט ענדליך ארויסגעפּלאצט פון דער זייט פון די אקטיאָרען. און דער חוזק וואָס זיי האָבען פריהער ארויסגעוויזען געגען פּערפאסער פון דער גאס האָט זיך איצט א קעהר געטהאָן געגען די פּאטענטירטע אויטאָרען גופא.

די אקטיאָרען האָבען איצט צובראָכען די אָבגעטער, פאר וועלכע זיי האָבען זיך פריהער געבוקט און מיט א לייכטען הארצען א וואָרף געטהאָן זיך אויף די בעסטע דראמען פון דעם וועלט־רעפּערטואר. אין א קורצע צייט האָט געגומען שוויבלען און גריב־לען אויף דער אידישער ביהנע מיט די גרעסטע קלאסיקער. האמלעט און אָטהעלאָ זיינען שוין פריהער אויפגעפיהרט געוואָרען און איצט קומען „ראָמעא און דזשוליעט“, „ריטשארד דער דריטער“, „מאקבעט“, שילער׳ס „טוראנדאָט“ אונטער׳ן נאָמען „מאיר בעל הנס“, די „רויבער“, „יוליוס צעזאר“, „מאריא סטואָרט“, „דאָן קארלאָס“, די „הוגענאָטען“, „ווילהעלם טעל“, „פאאוסט“, דער „קויפמאן פון ווענעדיג“, „קלעאָפּאטרא“ אונטער׳ן נאָמען „קול שופר“, ווי אויך מאָדערנע אייראָפּעאישע דראמען, ווי די „קאמע־ליענדאמע“, די „היימאָט“, די „עהרע“, און דאָס גלייכען.

די דאָזיגע שטיקער זיינען מייסטענס איבערזעצט געוואָרען. נאָר די איבערזעצונג איז געווען אזא האָמעטנע, אז ניט די שוי־שפּיעלער און ניט דאָס פּובליקום האָבען געוואוסט פון זייערע הענד און פיס. דער עולם איז געזעסען אין טהעאַטער און געקוקט ווי א האָהן אויף „בני אדם“, און די אקטיאָרען האָבען געהאקט פּראָזען,

וואָס זיי האָבען ניט פערשטאַנען. עס איז פערשפּאָרט צו זאָגען, אַז די קלאַסישע שטיקער זיינען דורכגעפאַלען איינס נאָכ'ן אַנדערן און דער חדוש איז, וואָס עטליכע שעקספּירס דראַמען האָבען שטאַרק אויסגענומען. די קלאַסישע פּיעסען, וואָס האָבען נושא חן געווען ביים אידישען עולם זיינען געווען „האַמלעט", „ראָמעא און דזשוליעט" און „אָטהעלאָ".

ווען דער טומעל פון די קלאַסיקער איז אריבער, האָבען מאַנכע טהעאַטראַלען זיך ניט געקענט ערקלערן די אורזאַך, פאַר וואָס די לעצטע דריי פּיעסען האָבען אזוי אויסגענומען ביים עולם און זיי זיינען געקומען צו א שלום, אַז דאָס איז געווען אוים מורא פאַר דעם גרויסען נאָמען פון שעקספּיר. מענשען האָבען זיך אזוי פיעל געהערט וועגען דעם גרויסען ענגלישען דראַמאַטורג, אַז זיי האָבען זיך געשעמט צו זאָגען, אַז זיי געגעצען ביי זיינע דראַמען און ז'י זיינען געלאָפען אין טהעאַטער צו ווייזען זייער מבינות.

אויב אזא ערקלערונג וואָלט געווען ווי עס איז גילטיג פאַר האַלב אינטעליגענטע מענשען, איז זי פּשוט לעכערליך, ווען עס איז נוגע פּראָסטע טהעאַטער בעזוכער, ווייל זיי זוכען ניט צו פּאָראַדירען אַלם מבינים. א חוץ דעם דערצעהלט מען, אַז ביי דער ערשטער פאָרשטעלונג פון „האַמלעט", איז דער עולם געווען אזוי צופריעדען, אַז זיי האָבען שטאַרק אַפּלאָדירט דעם פערפאַסער און האָבען פערלאַנגט, ער זאָל זיך ווייזען פאַר'ן פאָרהאַנג, און דאָס הייסט, אַז די בעזוכער האָבען קיין בעגריף געהאַט, ווער שעקספּיר איז.

די מעשה איז, אַז די וואָס זוכען ערקלערונגען, זיינען ניט אריין אין דעם תוך פון די דערמאָנטע שטיקער. שעקספּיר איז געווען א דראַמאַטורג, וואָס האָט הויפּטזעכליך געשריבען פאַר א טהעאַטער און האָט זיך גערעכענט מיט'ן געשמאַק פון זיין פּובליקום, און א גרויסער טהייל פון זיין פּובליקום איז אין ענטוויקלונג ניט געשטאַנען העכער פון די געוואוינליכע בעזוכער פון אידישען טהעאַטער. „האַמלעט", „ראָמעא און דזשוליעט" פערמאָגען אַלע עלעמענטען, וואָס אַפּעלירען צו דער פאַנטאַזיע פון יעדען דורכשניטליכען טהעאַטער בעזוכער און וואָס ריהרען זיין האַרץ.

בערטא קאליש (קאליך)

פאר'ן סאמע פראסטען עולם איז די האנדלונג געווען שטארק און ריהרענד צו האלטען איהם געשפאנט און מעהר איז ער ניט אויסען. דאס וואס די דאזיגע קלאסישע ווערק זיינען ארויסגעקומען צוקאליעטשעט, האט נאר געקאנט שאדען אין די אויגען פון דעם אינטעליגענטען בעזוכער, וועמען עס האט געפעהלט אויף דער אידישער ביהנע דער גאנצער פאעטישער חן, וואס די איבערזעצער האבען ניט געקענט איבערגעבען, און דאס איז פאר דעם פראסטען עולם קיין חסרון ניט געווען.

אבער די אנדערע קלאסישע ווערק האבען ניט פערמאגט די נויטיגע עלעמענטען צו פאנגען די פאנטאזיע און הארץ פון א פראסטען טהעאטער בעזוכער און ער האט זיך פון זיי אבגעקעהרט. די גרויסע נעמען פון די פערפאסערס זיינען ניט מעהר ווי א פוסטער קלאנג פאר א פראסטען עולם.

אין דער שטרעבונג צו די קלאסישע און מאדערנע אייראפעאישע ווערק האבען זיך בעטהייליגט אלע גרעסערע אקטיארען, און עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי זיי האבען דערויף געקוקט ווי אויף אן עקזאמען, און ווער עס וועט פערפעהלען צו נעהמען דעם עקזאמען, וועט בלייבען אין הינטערגרונד. זיי האבען דאריבער געזוכט איבערצויאגען איינער דעם צווייטען, און ווער עס וועט האבען מעהר קלאסישע ווערק אויף זיין רעכנונג, וועט פערנעהמען דעם אויבען אן אויף דער ביהנע. אין אנהויב האט מען נאר געקענט זעהן די שטרעבונג צו פערפלייצען די ביהנע מיט בעריהמטע ווערק, נאר שפעטער האט זיך ארויסגעוויזען, אז יעדער אקטיאר האט זיינע בעזונדערע געטער. טהאמאשעפסקי האט זיך אנגעכאפט אן שעקספיר, אדלער האט ארויסגעוויזען א ברייטערען וואהל אין קלאסיקער, און קעסלער האט אויסגעקליבען זודערמאנען. און צו זייער קרעדיט דארף מען זאגען, אז הגם די גרויסע ווערק פון די אומות העולם האט קיין געלד ניט איינגעבראכט, האבען אדלער און קעסלער אפט זיי געשפיעלט פאר לעדיגע הייזער, אבי צופריעדענצושטעלען זייער קינסטלערישע אמביציע.

עס האט לאנג ניט גענומען און די אקטיארען האבען זיך

איבערצייגט, אַז די ענטוויקלונג פון א טהעאַטער געהט ניט נאָך דעם ווילען פון איינצעלנע פערזאָנען און זי האָט איהרע פעסטע געזעצען, וועלכע מען קען ניט אריבערטרעטען.

דאָס איז געווען א ביטערע ענטטוישונג, ווייל דאָס האָט געהייסען צוריקקעהרען זיך צו די פערפאסערס, וואָס האָבען פערשטאָנען דעם אידישען טהעאַטער בעזוכער, נאָר די שרייבער האָבען שוין מעהר קיין מאָל ניט פערנומען זייער פריהערדיגען פלאַץ. דער עיקר אין טהעאַטער איז איצט געוואָרען דער אַקטיאָר, וואָס האָט געוואונען א פובליקום און וואָס איז געקרוינט געוואָרען מיט'ן נאָמען סטאַר (שטערן) און דער פערפאסער און די אנדערע אַקטיאָרען זיינען געוואָרען דער טפל. עס איז אמת, אַז די סיסטעם פון די אנגעשטעלטע פאטענטירטע אויטאָרען איז נאָך דערווייל געבליבען ביים אלטען, נאָר זיי האָבען שוין מעהר קיין דעה ניט געהאַט, און דער שטערן האָט זיי דיקטירט ניט נאָר וואָס צו שרייבען, נאָר אויך ווי צו שרייבען.

די צייט איז געווען א שעת הכושר פאַר נייע שרייבער צו ווייזען זיך אויף דער ביהנע. אברהם מיכל שאַרקאנסקי, א יונגער פאָעט, ערשט א פאָר יאָהר אין לאַנד, איז ארויסגעטראָטען מיט זיין „ונתנה תוקף", און דאָס שטיק האָט געהאַט א גרויסען ערפאָלג. און תיכף נאָכדעם איז ער ארויסגעקומען מיט'ן צווייטען שטיק „כל נדרי", וואָס האָט געפאַנגען דעם טהעאַטער בעזוכער. די דאָזיגע צוויי שטיקער האָבען זיך אויסגעצייכענט דערמיט, וואָס זיי זיינען געווען אידישע, ניט נאָר אין נאָמען, נאָר אויך אין דעם אינהאַלט, און וואָס זיי האָבען געהאַט אַן אָנהויב, א מיטען און א סוף, הגם די פערזאָנען האָבען געוויזען ווענינ לעבען. די דאָזיגע שטיקער זיינען געווען ניט ווייט אוועקגערוקט פון דער דורכשניטליכער היסטאָרישער אָפּערעטע, וואָס מען האָט פריהער געזעהן אויף דער ביהנע: דאָ איז געווען די זעלביגע באמבאסטיק, דער זעלביגער ביליגער עפעקט, די זעלביגע געדיכטע פארבען, נאָר אין דער זעלביגער צייט איז די האנדלונג געווען ניט קיין פרעמדע און דער סיוזשעט ניט קיין פערפלאָנטערטער און ניט קיין פערדרעהטער. אויף אַזא אופן האָט שאַרקאנסקי צוריק פערקניפּט דעם

פאַדים, וואָס האָט זיך איבערגעריסען ביי דער קלאַסישער מגפה און האָט זיך געלאָזט געהן מיט דעם אויסגעטראָטענעם וועג פון דער בעקאַנטער היסטאָרישער אָפּערעטע, אבער ער איז ניט געגאַנגען אין די זעלביגע טריט פון די פאַטענטירטע אויטאָרען. אין זיינע שטיקער האָבען זיך די ווערטער געקלעבט און די האנדלונג האָט זיך ניט איבערגעריסען.

ווי געזאָגט, איז ער נעגאַנגען אין דעם אויסגעטראָטענעם וועג פון דער בעקאַנטער היסטאָרישער אָפּערעטע, און דאָס האָט איהם קיין חן ניט צוגעגעבען אין די אויגען פון די אקטיאָרען. כל־זמן ער האָט געשאַפען אזעלכע שטיקער, וואָס האָבען געבראכט געלד אין דער קאַסע, האָבען די אַקטיאָרען געשוויגען, נאָר אזוי גיך ווי די קאַסע האָט איהם קיין רעקאָמענדאַציע ניט געקענט געבען, איז ער שטאַרק געפאַלען אין פּרייז, ביז ער איז אין גאנצען דערוויטערט געוואָרען פון דעם טהעאַטער. ער האָט סך הכל אָנגעשריבען אַ פינף שטיקער: „כל נדרי", „ונתנה תוקף", „רחל אָדער דגל מחנה יהודה", „חבצלת השרון" און „איוב". אויסגענומען האָבען נאָר די ערשטע דריי, און די אַנדערע זיינען דורכגעפאַלען.

ארום דער זעלביגער צייט איז אויך ארויסגעקומען מיט אַ היסטאָרישער פּיעסע דער בעוואוסטער פּאָעט מאָריס ראָזענפעלד. די פּיעסע האָט געהייסען דער „לעצטער כהן גדול", און אזוי ווי דאָס איז שוין געווען די צייט, ווען די אַקטיאָרען האָבען דיקטירט די פּערפאסערס וואָס און ווי צו שרייבען, האָבען זיי צוגעלעגט אַ האַנד צו דער פּיעסע און אויסגעשניטען און אריינגעשטעלט וואָס זיי האָבען געוואָלט. דער „לעצטער כהן גדול" איז דורכגעפאַלען און אזוי ווי ראָזענפעלד האָט געהאט אַן אורזאך צו דענקען, אז דאָס איז געשעהן דערפאַר, וואָס מען האָט זיין פּיעסע ניט אויפגעפיהרט, ווי ער האָט געשריבען, איז ער ארויסגעטראָטען אין אַ צייטונג נעגען די אַקטיאָרען און האָט זיי מכבד געווען מיט אזא פּאַרציע, אז ער האָט זיך אַ צייט לאַנג ניט געטאָרט ווייזען אין טהעאַטער און דערמיט האָט זיך געענדיגט זיין קאַריער אלס דראַמענשרייבער.

די גרעסערע אַקטיאָרען, אָדער ריכטיגער געזאָגט די שטערען

זיינען נאָך אפשר שטאַרקער געוואָרען אין זייער איינדרוק, אַז זיי זיינען דער עיקר אין טהעאַטער, און אויב די געשעפטען זיינען ניט קיין געהויבענע, איז דאָס דערפאַר, וואָס זיי קאָנקורירען צווישען זיך. דער לאַגישער שלום דערפון איז געווען, אַז די שטערען זאָלען זיך קאָמבינירען און שפּיעלען צוזאַמען. דער עולם וועט לויפען נאָר אין זייער טהעאַטער און וועט פון אנדערע ניט וועלען וויסען. אַדלער איז ארויס פון זיין אייגענעם קליינעם טהעאַטער און איז אריין אין טהאַליאַ טהעאַטער צוזאַמען מיט קעסלער און טהאָמאַשעפסקי, און ביי אַזאַ מין קאָמבינאַציע איז אפילו ניט נויטיג געווען קיין נייע שטיקער. מען האָט ארויסגענומען פון רעפּערטואַר גאָרדינ׳ס אַן אבגעשפּיעלטע שטיק „די געברידער לוריא" און איינגעטהיילט די ראָלען צווישען די שטערען. אבער דער טהעאַטער עולם איז דערפון ניט נתפּעל געוואָרען און מען האָט קיין איבריגע ביינקלאָך ניט געדאַרפט אריינשטעלען. אַ חוץ דעם האָט זיך ארויסגעוויזען, אַז אַ ביהנע פון איין טהעאַטער איז צו קליין פאַר עטליכע שטערען, און שוין ביי דער ערשטער פאָרשטעלונג האָט זיך אָבגעשפּיעלט אַ כאַראַקטעריסטישע סצענע, וואָס איז אין דער פּיעסע ניט געווען. די קנאה צווישען אקטיאָרען איז אַ געוואוינליכע זאַך און צווישען די גרעסערע אקטיאָרען איז זי נאָך פיעל שאַרפער. יעדער האָט דעם צווייטען אוועקגעמאַכט מיט דער האַנד, נאָר אויב קעסלער איז געווען גרייט צו מעסטען זיך מיט די כחות מיט אַדלער׳ן, האָט ער בשום אופן ניט געוואָלט אנערקענען טהאָמאַשעפסקי׳ן פאַר אַ גוטען אקטיאָר. אַזוי גיך ווי דער פאָרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבען און אַלע דריי שטערן זיינען ארויף אויף דער ביהנע, האָט קעסלער גענומען נאָכקרימען טהאָמאַשעפסקי׳ן. דאָס האָט דעם לעצטען נערוועז געמאַכט און ער איז ארויס פון די כלים. ער האָט געשפּיעלט די ראָל פון גדליה לוריאַ און אין דער סצענע געדאַרפט צוברעכען אַ טעלער, האָט ער שוין פאַר כעס צובראָכען צוויי טעלער. קעסלער האָט ניט געשוויגען און האָט זיך אויך גענומען צו די טעלער. דעם עולם איז די מעשה געפעלען געוואָרען, ניט מחמת ער האָט זיך אנגעשטויסען, אַז מען איז איהם מכבד מיט מעהר שפּיעלען, ווי איהם האָט געקומט, ניין, נאָר איהם איז

פשוט געפעלען געווארען דער אקט פון ברעכען טעלער, און ער האט ווארעם אפלאדירט. דאס איז שוין געווען צופיעל פאר אד־לער׳ן און הגם ער האט געשפיעלט די ראל פון א שטילען, רוהיגען, בכבוד׳יגען רב, האט ער זיך אויך א נעהם געטהאן צו די טעלער און האט צובראכען מעהר פון זיי ביידען.

זיי האבען קוים דורכגעשלעפט דעם סעזאן און די קאמבינאַ־ציע איז צופאלען געווארען. אדלער האט צוזאמען מיט עדעלשטיין גענומען דעם גרויסען ווינדזאר טהעאטער און זיי זיינען געווארען די דירעקטארען, און הגם קעסלער און טהאמאשעפסקי זיינען אויך אריין אין דעם זעלביגען טהעאטער, איז אבגעמאכט געווא־רען, אז מעהר זאלען זיי אלע צוזאמען ניט שפיעלען, און אזוי ווי די לעצטע צוויי זיינען אין דער דירעקציע ניט געווען פער־טראטען, האט מען געהאפט, אז מען וועט זיך שוין ווי עס איז צוטהיילען מיט די ראלען. נאר שוין ביי דעם ערשטען שטיק פון דעם נייען סיזאן האט זיך ארויסגעוויזען, אז אין חכמה, אין עצה ואין תבונה נגד עטליכע גרויסע אקטיארען אין איין טהעאטער, און קעסלער איז נאך די ערשטע פאר וואכען ארויס פון ווינדזאר און צוריק אריין אין טהאליא.

און אזוי איז דאס געבליבען דורך א משך פון לאנגע יאהרען און די ווארפענים פון די גרעסערע אקטיארען פון איין טהעאטער אין דעם צווייטען האט מעהר אדער ווענינער אויפגעהערט. פאר טהאמאשעפסקי׳ן איז געווען גרינגר צו בלייבען מיט אדלער׳ן אין איין טהעאטער, ווייל ער האט זיין גרויסקייט אנערקענט און גע־רעכענט פאר א כבוד צו זיין צוזאמען מיט איהם און שפיעלען די הויפט ראלען. און פאר אדלער׳ן איז דאס געווען ווי געוואונ־שען, ווייל דאס האט איהם געגעבען די מעגליכקייט ארויסצומאכען זיך פון די ביליגע שטיקער, וועלכע זיינען נאך אלץ געווען די גאנגבארסטע סחורה און ניט צו פערלירען די רעפוטאציע אלס שפיעלער פון דער בעסערער דראמע. אלס דירעקטאר פון א גרוי־סען טהעאטער האט ער מעהר פון אלץ געזארגט פאר דער קאסע, און אזוי ווי אין די טהעאטער־קרייזען איז מען געווען איבערצייגט, אז געלד קען מען נאר מאכען פון באלאגאנסקע־שטיקער, האט ער

זיי אבגעגעבען דעם אויבען אָן. נאָר ווי ווייט ער האָט געקענט האָט ער דעם כבוד פון שפּיעלען די הויפּט ראָל מוחל געווען זיין אינגע־רען קאָלעגע. און דאָס איז איהם געווען גרינג צו דערווייזען, ניט אַזוי דערפאַר וואָס ער איז געווען דירעקטאָר, ווי דערפאַר וואָס ער איז ניט געווען קיין זינגער.

אין גאַנצען איז איהם ניט געלונגען ארויסצומאַכען זיך פון פּאַיאַצישע ראָלען, און ער טרעט אָפּט אריין אין די שיך פון דעם קאָמיקער און מאַכט זיך נאַריש פאַר'ן עולם, און הגם ער שילט דערביי די אויטאָרען, קען ער זיך פון די פּאַיאַצקע ראָלען ניט אבזאָגען. נאָר דערפאַר טרייסט ער זיך פון צייט צו צייט דערמיט, וואָס ער פיהרט אַמאָל אויף א בעסערע פּיעסע און שפּיעלט אליין די הויפּטראָל, און ווייזט, אַז ער האָט זיך נאָך ניט אין גאַנצען א קעהר געטהאָן מיט'ן רוקען צו דער בעסערער דראַמע. און אַזוי איז דאָס שפּעטער געוואָרען די טאַקטיק פון דעם טהעאַטער, אין וועלכען אדלער איז געשטאַנען צוזאַמען מיט טהאָמאַשעפסקי. דער לעצטער האָט דעם גאַנצען סעזאָן געשפּיעלט די נאַרעשע שטיקער, און דער ערשטער האָט אַמאָל אין א שמיטה אויפגעפיהרט א בע־סערע פּיעסע, און וואָס ווייטער איז די מחיצה צווישען זייערע שטיקער געוואָרען אַלץ גרעסער און די שייכות פון איין אַקטיאָר צום צווייטענס שטיקער אַלץ ווייניגער.

קעסלער איז יאָהרענלאַנג געבליבען אין טהאַליא טהעאַטער און עס האָט לאַנג ניט גענומען און ער איז דאָרטען געוואָרען איי־נער פון די דירעקטאָרען. אַזוי ווי ער האָט ניט געהאַט אויף וועג־מען ארויפצואוואַרפען די הויפּט ראָלען פון די נאַרעשע שטיקער, האָט ער זיי אליין געשפּיעלט און האָט אויף דער ביהנע חוזק גע־מאַכט פון די שרייבער און פון דעם פּובליקום. צוזאַמען מיט איהם האָט געשפּיעלט פיינמאַן, וועלכער איז דעמאָלט געווען פּעררעכענט צווישען די גרעסערע אַקטיאָרען. הגם דער לעצטער איז געווען אין איינע יאָהרען מיט איהם, איז ער אבער געווען צו קיילעכדיג צו שפּיעלען יונגע ראָלען און אין יענער צייט זיינען זיי געווען די הויפּט ראָלען און דאָס האָט מעגליך געמאַכט פאַר זיי צו שפּיעלען צוזאַמען. א חוץ דעם האָט פיינמאַן אויך געשריבען שטיקער פאַר

זיין טהעאטער און ער איז געווען צופריעדען נאכצוגעבען קעס־לער'ן אין זאכען, וואס זיינען נוגע געווען צום שפּיעלען, אבי ער זאל קענען אויפפיהרען זיינע אייגענע פּיעסען. ווען ניט פיינמאנ'ס איבריגע קיילעכדיגקייט, וואס האט איהם אונמעגליך געמאכט אלס ליעבהאבער, וואלט מיט דער צייט קעסלער זיך פערבונדען מיט די בעסערע פּיעסען און פיינמאן וואלט געבליבען ביי דעם אלטען סארט שטיקער. אזוי אבער האט קעסלער געשפּיעלט די הויפּט־ראלען איןביידע סארטען פּיעסען, און וואס ווייטער האט ער זיך אלץ מעהר און מעהר פערבונדען מיט דער בעסערער דראמע.

שייקעוויטש איז די גאנצע צייט געווען דערווייטערט פון דער ביהנע, און ווען ער האט דערזעהן, אז דער קליינער טהעאטער, גע־וועזענער רומעניא אפּערע הויז, איז געבליבען לעדיג, האט ער זיך צוזאמענגערעדט מיט מאגולעסקא, וועלכער האט נעהאט אן אור־זאך צו זיין אונצופריעדען מיט דער נייער טאקטיק, וואס האט די קאמיקער פערשטופּט צום הינטערגרונד, און זיי זיינען ביידע אריין אהין אלס דירעקטארען. שייקעוויטש האט אנגעשריבען א שטיק, וואו די הויפּט ראל איז געווען פון א קאמיקער, און דאס האט ארויסגערופען ביי מאגולעסקא די האפנונג צו געווינען צוריק דעם אויבען אן אויף דער ביהנע און צו ווייזען די טראגיקער, אז זיי האבען נאך ניט די בכורה אין טהעאטער. דאס שטיק האט גע־הייסען „המן דער צווייטער", און עס האט שטארק אויסגענומען ביים עולם, נאר די דירעקציאן פון שייקעוויטש און מאגולעסקא האט לאנג ניט געדויערט. די ראד פון טהעאטער האט זיך ניט געלאזט שטופּען צוריק, די צייט פון די קאמיקער, אפילו פון אזא בריליאנטענעם קאמיקער ווי מאגולעסקא איז שוין אריבער און די ריכטונג פון דער ביהנע האט ניט געפיהרט צו יענעם סארט שטיקער, וואס שייקעוויטש האט געשאפען.

דורך דער גאנצער צייט וואס די רעוואלוציע אויף דער ביהנע איז אנגעגאנגען, איז פרוי ליפּצין געווען דערווייטערט פון טהעא־טער. זי האט חתונה געהאט פאר אן ארויסגעבער פון א טעגליכער צייטונג, און הגם אידישע צייטונגען זיינען דעמאלט נשוען זעהר

אין אן אָרימען צושטאנד, איז איהר לאגע דאָך געוואָרען אזא, אז זי האָט ניט געדאַרפט זיין אבהענגיג פון דעם טהעאטער. מיט דער הילף פון איהר מאן איז איהר געלונגען צו נעהמען אויף א וואָך צו צוויי א טהעאטער און אויפפיהרען אזעלכע פיעסען, ווי זי אליין האָט געוואָלט, ניט דאַרפענדיג זיך רעכענען מיט דעם געשמאק פון דעם פובליקום און מיט דער קאַסע. אזוי ווי גאָרדין איז געווען דער איינציגער שרייבער, וואָס האָט געקענט שאַפען א בעסערע פיעסע און וואָס האָט געקענט מאכען די רעפוטאציע פון א שוישפּיעלער, האָט זי אָנגעהויבען אויפצופיהרען פון צייט צו צייט זיינע דראמען. זי האָט ניט געקאָנט שטעלען קיין סך פיעסען, נאָר דערפאַר האָט זי געהאַט די מעגליכקייט, א דאנק איהר אויסעראָרדענטליכער לאגע, צו מאכען די ווייניגע פיעסען אזוי פּאָפּולאַר, אז זיי האָבען צו זיך געצויגען אלעמענס אויפמערקזאמקייט. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָט זי זיך איינגעשאַפט א קליינעם רעפּערטואר און דער געווינס איז געווען א געגענזייטיגער. איהר נאָמען איז פערבונדען געוואָרען מיט דער גאָרדינישער דראמע און פאַר גאָרדינען האָט זיך אָנגעהויבען די סאמע וויכטיגע עפּאָכע פון זיין שאַפען.

נאָר דערוויילע האָט זיך די בעסערע דראמע נאָך ניט איינגעוואָרצעלט אויף דער ביהנע און צו שטעלען א גוטע פיעסע, האָט געהייסען מקריב צו זיין די אינטערעסען פון דער קאַסע. קיין געלד האָט מען פון אזא שטיק ניט ערוואַרט און אזא פערגניגען האָט מען זיך ערלויבט אמאָל אין א שמיטה. נאָר די בעסערע אקטיאָרען זיינען שוין געקומען צום בעוואוסטזיין, אז שפּיעלען קען מען נאָר אין א בעסערער דראמע, בשעת אין די באַלאַגאַנסקע שטיקער בלייבט נאָר צו פּאַיאַצעווען. דער חוזק פון די אויטאָרען, וואָס האָבען צוגעשטעלט די באַלאַגאַנסקע שטיקער, איז געוואַקסען, נאָר די שרייבער פון די בעסערע פיעסען האָבען נאָך דערוויילע קיין תקומה ניט געפונען. גאָרדין איז פערשטופּט געוואָרען צום הינטערגרונד און מען האָט איהם זעלטען געזעהן אויף דער ביהנע און אזוי ווי אין דער צייט האָט שוין ניו יאָרק פערמאָגט צוויי ראדיקאַלע טעגליכע צייטונגען, איז ער אריינגעטראָטען אלס שטענדיגער מיטאַר-

בייטער אין „פאָרווערטס" און האָט דאָרטען געשריבען נייעס, אַר־טיקלען, סקיצען פאַר צעהן אָדער צוועלף דאָלאַר א וואָך.

נאָר אויב די בעסערע פּיעסע איז נאָך בעטראַכט געוואָרען אַלס שטיפקינד אויף דער ביהנע, האָט זי שוין געוואונען א נאָמען. וואָס האָט קיין גוטס ניט פערשפּראָכען דעם אנדער סאָרט שטי־קער. איהר נייער נאָמען איז געוואָרען עהרען־פּיעסע און דאָס האָט בעדייט אזוי פיעל, אַז א טהעאטער קען זיך פערשאַפען כבוד מיט דער בעסערער הראמע און פון איהר אַליין קען דער שוישפּיע־לער ערוואַרטען א לאָרבער־קראַנץ פאַר זיין שפּיעלען, אבער מעהר ווי דאָס קען זי ניט געבען. ווען אַן אקטיאָר וויל האָבען ברויט פון זיין שפּיעלען, מוז ער אָנקומען צו די ביליגע שטיקער, וועלכע האָבען דערפאַר געקראָגען דעם נאָמען פון ברויט־פּיעסען.

און ווען די אקטיאָרען האָבען זיך קלאָר געמאַכט וואָס יעדער סאָרט פּיעסע קען זיי ברענגען זיינען זיי געקומען צו א שלום, אַז ווען נאָר א טהעאטער קען ניט ערוואַרטען קיין גרויסע הכנסה זאָל מען שטעלען א בעסערע פּיעסע. אזוי, למשל, איז געווען בעקאַנט, אַז די ערשטע און די לעצטע וואָכען פון דעם סעזאָן ברענגען ניט קיין געלד און די איינגאַהמע אין דער קאַסע איז זעהר א מאָגערע. די פּאַטענטירטע שרייבער, ווען זיי זיינען געווען פערבונדען מיט א טהעאַטער האָבען קיין מאָל ניט דערלאָזען, אַז זייערע א שטיק זאָל מען אויפפיהרען איידער דער אמת'ער סעזאָן האָט זיך אָנגע־הויבען, דאָס הייסט די פאַר וואָכען פאַר סכות און אויך ניט די עטליכע וואָכען נאָך פּסח. זיי האָבען געוואוסט, אַז אין די דערמאָנ־טע צייטען קען קיין שטיק ניט אויסנעהמען און זיי האָבען פער־גונען זייטיגע שרייבער צו מאַכען זיך א רעפּוטאַציע אַלס פערפאַ־סערס פון מפיל־שטיקער. איצט האָבען שוין די גרעסערע אקטיאָרען געזעהן, אַז פאַר'ן סעזאָן און ביים סוף פון סעזאָן זאָל מען לכל הפחות שפּיעלען די בעסערע דראַמע. אַז מען קען קיין געלד ניט ערוואַרטען, זאָל מען כאָטש האָבען כבוד. און עס איז געוואָרען א מנהג אין טהעאַטער, אַז דער אָנהויב און אויסלאָז פון דעם סעזאָן זאָל זיין מיט די בעסערע פּיעסען.

דאָס איז געווען א מעלה און א חסרון פאַר דער עהרען־פּיעסע.

די מעלה איז געווען וואָס דער שטערן האָט צו אַזאַ שטיק ניט אַרויסגעשטעלט קיין איבעריגע פאָדערונגען. סיי ווי סיי ערוואַרט מען ניט קיין גליקען פון אַזאַ פּיעסע און עס מאַכט ניט זעהר אויס, אויב אַפילו זי איז גאָר אַ טרוקענע. פערקעהרט, וואָס ליטע־ראַרישער אַזאַ פּיעסע איז געווען איז אַלץ בעסער געווען. נאָר פער־שטעהט זיך, די ליטעראַרישקייט האָט בעדאַרפט זיין אַזאַ, וואָס דער שטערן זאָל בעגרייפען. דאָס האָט געגעבען דעם בעסערן שריי־בער די מעגליכקייט אַרויסצולאָזען פון אויג די ספּעציעלע פאָדע־רונגען פון דעם אידישען טהעאַטער און שרייבען מעהר ווי איינער האָט געפיהלט און פערשטאַנען. נאָר פון דער צווייטער זייט זיינען אַלע אַזעלכע שטיקער שוין פון אַנהויב אַן פער׳משפט געוואָרען צו אַ דורכפאַל און ביי די בעסערע שרייבער איז פערשטאַרקט גע־וואָרען די רעפּוטאַציע, אַז פון זיי קען מען ניט ערוואַרטען קיין ברויט־פּיעסען.

די חזקה אויף דעם אָנהויב און סוף סעזאָן האָט געהאַט יעקב גאָרדין און דאָס איז געווען אין גאַנצען וואָס איהם איז געבליבען פון זיין פריהערדיגער טהעטיגקייט אויף דער ביהנע. נאָר איצט האָבען זיך אָנגעהויבען צו ווייזען פּנים חדשות אויפ׳ן פעלד פון דער בעסערער דראַמע. מ. קאַץ, אַן אָנגעזעהענער ראַדיקאַלער רעד־נער און זשורנאַליסט. האָט אַדאַפּטירט אַ פּיעסע פאַר אַדלער׳ן. נאָר זי איז גלייך דורכגעפאַלען. איך שלאָג זיך מיט דער דעה, צי זאָל איך דערמאָנען מיין איינענעם דעבּיוט אַלס דראַמענשרייבער. וואָס איך האָב דעמאָלט געמאַכט. נאָר אַ זייטיגע אורזאַך בעוועגט מיך צו טהאָן, און די אורזאַך איז דער נאָמען פון מיין ערשטען שטיק. די פּיעסע וואָס איך האָב דעמאָלט אָנגעשריבען, האָט מען אין טהעאַטער אַ נאָמען געגעבען „דער ווילנער בעל הבית׳ל“. ביי מיר האָט זי געהאַט אַן אַנדער נאָמען, און אַזוי ווי מיט פיעל יאָה־רען שפּעטער האָט מאַרק אַרנשטיין אויך אָנגעשריבען אַ שטיק מיט׳ן זעלביגען נאָמען, געפין איך פאַר נויטיג אויפמערקזאַם צו מאַכען, אַז זיין פּיעסע האָט מיט מיינער גאָר ניט געהאַט צו טהאָן. ווייל אין מיין פּיעסע האָט גאָר ניט פיגורירט דער „ווילנער בעל־הבית׳ל“. לעאָן קאָברין האָט אָנגעשריבען זיין ערשטע דראַמע

„מינא“ און אין טהעאטער האָט מען איהם געראַטהען, ער זאָל זיך ווענדען צו יעקב גאָרדין, וועלכער האָט זיין האַנד צוגעלעגט צו דער פּיעסע און זי איז באַלד אויפגעפיהרט געוואָרען אין ווינדזאָר טהעאַטער פון יעקב אדלער׳ן.

אַ כאַראַקטעריסטישער אינצידענט האָט פּאַסירט ביי דער אויפפיהרונג פון „מינא“. אויף די אַפישען און אויף די פּראָגראַמען איז אַנגעגעבען געוואָרען אלס פערפאַסער דער נאָמען פון יעקב גאָרדין און קאַברינ׳ס נאָמען איז לחלוטין אויסגעלאָזט געוואָרען. אויב יעקב גאָרדין האָט צו „מינא“ צוגעלעגט אַ האַנד, איז אָבער זיין אַרבייט דערביי ניט געוועזען אַזאַ, וואָס זאָל איהם בערעכטיגען צו אַ פּרעטענזיע פון כלה שלי. ער האָט קאַברינ׳ען אָנגעוויזען, וואָס צו פערבעסערן, וואָס צו פערפיינערען אין דעם שטיק און האָט אַליין צוגעשריבען דעם פיערטען אַקט. און דער פאַקט, אַז גאָרדין האָט זיך ניט אָבגעזאָגט צו אַנטפּלעקען פאַר אַן אַנפאַנגער די סודות פון דראַמענשרייבעריי און געהאָלפען איהם צו שטעלען זיין שטיק אויף דער ביהנע, ווייזט בשום אופן ניט, אַז ער זאָל וועלען פערנעהמען אַ טהייל פון אַ פרעמדען פערפאַסער. מען דאַרף דאָריבער פערשטעהן, אַז דאָס האָט דער טהעאַטער ניט געוואָלט האָבען אויף דער אַפישע און פּראָגראַם דעם נאָמען פון אַן אַנפאַנגער. דער אַקטיאָר האָט קיין צוטרוי ניט געהאַט צו אַ נייעם שרייבער, הגם דער נאָמען קאַברין איז שוין געוועזען בעקאַנט די לעזער פון דער בעסערער ליטעראַטור אין אַמעריקאַ, און אויף זיין אייגענער מבינות האָט ער ניט געקענט שטעלען.

און דאָס ווייזט די טרויעריגע לאַגע פון דער אידישער ביהנע. ביז דער לעצטער רעוואָלוציע פון די אַקטיאָרען זיינען געוועזען פּאַטענטירטע דראַמענמאַכער, וועלכע האָבען ניט געדאַרפט אַנפרעגען און אויסהערען די מבינות פון דער קאָמפּאַניע. זיי האָבען געשריבען ווי זיי האָבען פערשטאַנען און דער רעזולטאַט האָט געוויזען, צי די קאָמפּאַניע זאָל מיט זיי זיין צופריעדען צי ניט. נאָך דער רעוואָלוציע זיינען די אַקטיאָרען געשטעלט געוואָרען אין אַזאַ פּאָזיציע, אַז זיי האָבען געהאַט די גאַנצע דעה איבער פּיעסען און נאָר אויף זייער מבינות זיינען זיי אַנגענומען אָדער פערבראַקירט גע־

ווארען. די מבינות וואס זיי האבען פערמאגט האט זיך באזירט אויף די פריהערדיגע מוסטערן פון דער ביהנע. דאס האט געמוזט פיהרען דערצו, אז די שטיקער זאלען האבען א געוויסע ענליכקייט, ווייל קוים איז א נייע שטיק אבגעטראטען פון דעם אנגענומענעם מוסטער, האט מען שוין צו איהם קיין צוטרוי ניט געהאט. נאר אפילו שוין מיט א שטענדיגען מוסטער פאר די אויגען, האט זיי די מבינות ווייט ניט אוועקגעפיהרט, ווייל א ביהנע איז א לעבעדיגע זאך און דער געשמאק ביים עולם בייט זיך. און דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אז ביים טהעאטער זיינען געבליבען פירמען, אויף וועלכע דער אקטיאר האט זיך פערלאזט. ווען מען האט דעם אקטיאר געבראכט א נייע שטיק האט ער די ערשטע זאך א קוק געטהאן אויף דער פירמע. איז זי געווען א בעקאנטע, האט ער ארויסגעוויזען צוטרוי צו איהר. קוים אבער איז דער פערפאסער געווען אן אונבעקאנטער אויף דער ביהנע, האט ער זיך פון איהם אבגעקעהרט. און דאס איז די אורזאך, פאר וואס אזוי ווענינ גוטע שרייבער זיינען צוגעטראטען צו דער ביהנע.

די לאגע פון די פאטענטירטע שרייבער איז מיט יעדען יאהר געווארען אלץ ערגער און ערגער. זייער פירמע האט שוין אזוי גוט ווי געפלאצט. לאטיינער איז כמעט ארונטערגעשטופט געווארען פון דער ביהנע און הורוויטש האט געקעמפט מיט די לעצטע כחות. זיינע שטיקער זיינען געפאלען איינס נאכ'ן אנדערן, און אויב ער האט זיך ביז איצט געהאלטען מיט'ן זכות פון די פריהערדיגע ערפאלגען, איז ער איהם שוין מעהר ניט בייגעשטאנען. עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי הורוויטש האט פערלארען דעם דופק פון דעם טהעאטער געהער און קען איהם מעהר ניט אנטאפען. אין דער צייט האט ניט זעלטען פאסירט, אז א נייע שטיק וואס ער האט אויפגעפיהרט פרייטאג אבענד, זאל שוין שבת געהן צו דער קבורה. ביים טהעאטער האט מען ניט בעגריפען, אז דאס קומט פאר דער לאנגזאמער אקט פון אן איבערגאנגס-עפאכע און אין אזא צייט פאלען אלערליי שטיקער, סיי קלוגע, סיי נארישע, סיי בעסערע, סיי ערגערע. מען האט די שולד געווארפען אויף די צוויי אויטארען, און עס האט שוין געהאלטען, אז הורוויטש זאל געהען דעם זעלביגען

וועג, וואס זיין קאלעגע לאטיינער. נאר אין דער זעלביגער צייט האט זיך דער דירעקטאר היינע אויך דערפיהלט ענג אין טהאליא טהעאטער, וואו ער איז געשטאנען צוזאמען מיט הורוויטש, קעסלער און פיינמאן, און ער האט בעשלאסען איבערצונעהמען מיט הורוויטש'ן דעם ווינדזאר טהעאטער. אין יענעם יאהר זיינען אדלער און עדעלשטיין ארויסגעטראטען פון דעם דאזיגען טהעאטער און האבען איבערגענומען דעם גרויסען און שעהנעם פיפלס טהעאטער, וועלכער איז ביז דעם יאהר געווען אבגעגעבען פאר ביליגע ענגלישע שטיקער. דאס האט פערלענגערט הורוויטשעס אנהאלט ביים טהעאטער אין א צייט, ווען דארטען איז פאר איהם מעהר קיין פלאץ ניט געבליבען.

וואס שאקעלדיגער עס איז געווארען די פאזיציע פון די פריערדיגע פאטענטירטע דראמענמאכער, אלץ ברייטער האט זיך געעפענט די טהיר פון דעם טהעאטער פאר נייע כחות. קאברין איז אויפ'ן צווייטען יאהר נאך „מינא" ארויסגעטראטען מיט זיין „איסט סייד גהעטא" און זיין פלאץ ביים טהעאטער איז געווארען א געזיכערטער. יצחק זאלאטארעווסקי, אן אונבעדייטענדער אקטיאר פון דער פראווינץ האט זיך בעוויזען מיט זיין „אידישען מארטירער אדער ישיבה בחור", געשריבען נאך דעם בעקאנטען מעלאדראמאטישען שניט און דאס שטיק האט געבראכט גרויס שפע אין טהעאטער ניט נאר אין דעם סעזאן, וואס טהאמאשעפסקי האט עס אויפגעפיהרט אין ווינדזאר טהעאטער, נאר אויך דעם צווייטען סעזאן אין פיפלס. מ. קאץ האט דעמאלט אדאפטירט עטליכע פיעסען און די בעסטע פון זיי איז געווען „דער אידישער דאן קיכאט", און הערמאלין האט א קורצע צייט געליפערט היבש שטיקער פאר אלע טהעאטערס, נאר זיין מלוכה האט געדויערט סך הכל א פאר סעזאנען און ער איז פערשוואונדען אזוי אונבעמערקט, ווי ער האט זיך בעוויזען אונבעמערקט. און באלד האט זיך אויך בעוויזען ז. ליבין, וועלכער האט זיך שוין א נאמען געמאכט אין די ראדיקאלע קרייזען אלס סקיצענשרייבער פון אידישען לעבען אין אמעריקא.

זיבעטער קאפיטעל.

טהעאטער אין גאליציען און רומעניען.

אלע קאמפאניעס וואס האבען ארומגעוואנדערט איבער רו־מעניען האבען זיך פון צייט צו צייט אריינגעכאפט אין גאליציען און געגעבען דארטען פארשטעלונגען, און אין אנהויב פון די אכ־ציגער יאהרען האבען זיך אין גאליציען געגרינדעט בעזונדערע קאמ־פאניעס. דארטען האט מען אהן א קאנצעסיע ניט געקענט שפיע־לען און פאר פרעמדע איז געווען שווער, אויב ניט אונמעגליך צו קריגען די נויטיגע ערלויבניס. א געוויסער וואלגעשאפען איז גע־ווען אן אויסגעדיענטער סאלדאט און פאר דעם דאזיגען זכות האט ער געקריגען א קאנצעסיע ארומצופאהרען איבער די קלענערע שטעדט מיט א טרופע וואס איז בעשטאנען פון שמואל לוקאטשער, מייעראוויטש, פרוי מייעראוויטש, פריילין איינהארן, סעם אדלער און נאך אנדערע. ווידער האט קלמן יאוועליר געהאט א קליינע טרופע און איז ארומגעפאהרען איבער גאליציען און רומעניען. ארום 1885 האט טרייטלער געקריגען א קאנצעסיע צו שפיעלען אויף דער פראווינץ און זיין טאכטער, די איצטיגע פרוי לאבעל, איז דע־מאלט אויפגעטראטען צום ערשטען מאל אין קאלאמעא אין „עתליה“, אין דער ראל פון דעם קינד יואש. דאס זיינען אלץ געווע־נע ונד קאמפאניעס און זיי זיינען לאנג ניט געשטאנען אויף איין ארט. דער ערשטער צו קריגען א קאנצעסיע אויף א סטאבילען טהעאטער אין לעמבערג איז געווען יעקב בער גימפעל.

גימפעל איז געווען א מאלער פון שילדען, און אלס אזעלכער איז זיין זכות ניט געווען גרויס גענוג צו קריגען אזא וויכטיגע קאנצעסיע, וואס האט טהאטזעכליך געהאט די בעדייטונג פון א

מאנאפאליע אויף אידישען טהעאטער אין דעם כרך פון גאליציען. גימפעל האט געהאט א גוטע שטים און אלס יונגער בחור איז ער אריינגעטראטען אין דעם כאר פון דעם פוילישען טהעאטער, וואו ער איז פערבליבען פיערציג יאהר לאנג. און פאר דער דאזיגער חשיבות האט ער געקריגען די קאנצעסיע פאר לעמבערג. ער האט זיין טהעאטער גערופען „זשידאווסקי פאלסקי טהעאטער" אין אנדענקונג מסתמא פון די פיערציג יאהר וואס ער האט געדיענט אין דעם פוילישען טהעאטער, נאר די פאליאקען זיינען אויפגעבראכט געווארען דערפון און זייער פראטעסט האט געווירקט, אז גימפעלס טהעאטער זאל הייסען נאר אידישער טהעאטער.

דאס איז געווען אין יאהר 1888, און דער טהעאטער האט באלד צוגעצויגען וויכטיגע קרעפטען: ב. בערנשטיין, סוברעטין ווילענסקי, טאבאטשניקאוו, די וויינשטאקס, פישקינד, זעליג שאר, שליפערשטיין, פתחיה נראף, ח. שראמעק. פון זיי אלעמען איז דעמאלט געווען דער וויכטיגסטער שפיעלער טאבאטשניקאוו, וועלכער האט גענומען לעמבערג מיט שטורם. אין א קורצע צייט ארום איז צוגעקומען די פרימאדאנא טאנצמאן מיט איהר מאן דעם קאמיקער. די קאמפאניע האט געשפיעלט דעם רעפערטואר פון רוסלאנד, וואס איז זיי אלעמען געווען בעקאנט און מייסטענס גאלדפאדענס שטיקער. אין א יאהר צוויי ארום האט גימפעל אריינגענומען אין זיין טהעאטער די פריילינס פראגער און בערטהא קאליש, ביידע געבארענע לעמבערגער.

בערטהא קאליש איז געווען נאך גאר א יונגע מיידעל, ווען זי איז אריינגעטראטען צו גימפעל. איהר פאטער האט געהאט א בערשטעל פאבריק און איהר מוטער האט געהאט א ווערקשטאט, וואו מען האט גענייהט פרויען־קליידער. נאר ביידע זיינען ניט געווען די מענשען צו זארגען וועגען א תכלית. דער פאטער האט ליעב געהאט צו שפיעלען פידעל און די מוטער האט אפט מיטגענומען די טאכטער אין דער אפערע. בערטהא האט ארויסגעוויזען א נייגונג צו נגינה נאך גאר פון די קינדערשע יאהרען. איהר ערשטען איינדרוק פון אידישען טהעאטער האט זי געהאט, ווען די גראדנערס האבען גאסטראלירט אין לעמבערג פאר זייער אבפאהרען קיין

רוסלאנד. זיי האבען דעמאלט געשפיעלט די „כשוף'מאכערין“ און יאהרען און יאהרען נאכדעם האט זי ניט געקענט פערגעסען די גראדנערשע.

ווען זי איז אלט געווען א יאהר צעהן, האט זי זיך בעקאנט מיט דער פוילישער פרימאדאנא באבינסקא, וועלכע האט געוואוינט אנטקעגען איבער זייער דירה. זי פלעגט אפט אריבערקוקען פון פענסטער צו איהר, ווען יענע האט פראקטיצירט און יענע האט איהר פון צייט צו צייט אריינגענומען צו זיך און בעקאנט געמאכט איהר מיט די סאמע עלעמענטארע כללים פון זינגען.

די תשוקה צום זינגען איז ביי איהר געווען גרעסער פון אלץ. א דירעקטאר פון דייטשען טהעאטער האט זיך מיט איהר פער־אינטערעסירט און געלערענט איהר קלאוויר, דעקלאמירען און אונ־טער זיין אויפזיכט איז זי צום ערשטען מאל אויפגעטראטען אין אן איינאקטער. די פארשטעלונג איז געווען אין א גרויסען האטעל. אבער זי האט דעמאלט ארויסגעוויזען מעהר נייגונג צום זינגען. און דער דירעקטאר האט איהר געראטהען אריינצוטרעטען אין דעם שטאדטישען קאנסערוואטאריום און א שכנה האט איהר דערין געהאלפען און מען האט איהר אריינגענומען אהן געלד. זי איז אין דעמקאנסערוואטאריום פערבליבען סך הכל א האלב יאהר און איז פון דארטען באלד אריין אין פוילישען טהעאטער אלס כאריסטקע. אין דעם דאזיגען טהעאטער האט מען געשפיעלט אפערע, דראמע און אפערעטע און עס האט לאנג ניט געדויערט און מען האט איהר אנגעהויבען אנצופערטרויען קלייניגקע ראלכלאך און זי האט גלייך ארויסגערופען די קנאה פון די קריסטליכע כאריסטקעס.

אין דעם כאר האט זי דארטען געטראפען פריילין פראגער און גימפעל, און דער לעצטער האט דא איבער איהר גענומען רעדען, אז זי זאל געהן מיט איהם אין זיין טהעאטער. אלס איינער וואס האט פיערציג יאהר פערבראכט אין דעם כאר, האט ער איהר ערקלערט, אז זי וועט דא קיין האניג ניט לעקען. וואס מעהר זי וועט זיך אויסצייכענען אלץ מעהר נגישות וועט מען איהר אבטהאן און איהם וועט קיין וואונדער ניט זיין, אז מען וועט איהר דא פער'סם'ען. לאפוקי אבער ביי איהם אין טהעאטער וועט זיך פאר איהר עפענען

א קאריער און זי וועט מיט דער צייט ביי איהם פערנעהמען א גרויסען פלאץ.

זי איז אבגעווען אנדערטהאלבען יאהר אין דעם פוילישען טהעאטער און איז נאכדעם אריבער צו גימפעל.

זי איז דא אריין אין כאר און מען האט איהר אויך געגעבען קלענערע ראלען. א שטארקען איינדרוק האט דא אויף איהר גע־מאכט די פרימאדאנא טאנצמאן און זי האט זיך צוגעקוקט צו איהר שפיעלען און פערנומען איהר זינגען. אין דער צייט איז אין לעמ־בערג אנגעקומען פון אמעריקא מאנדעלקערן, וועמען מען האט גע־שיקט נאך א פרימאדאנא. פרוי טאנצמאן האט זיך ניט געלאזט בעטען און איז באלד אוועקגעפאהרען צוזאמען מיט מאנדעלקערן. גימפעל איז געבליבען אהן א פרימאדאנא און בערטהא קאליש האט איצט געהאט די זעלטענע געלעגענהייט אריינצוכאפען זיך אין די פרימאדאנישע שיך. גימפעל האט זיך נעקווינקעלט, נאר ער האט געמוזט נאכגעבען, און קאליש איז אויפגעטראטען אין „שולמית", „שלמה המלך" און „בר כוכבא". אין דער צייט האט מען אויך אויפגעפיהרט די אפערעטע „שמשון הגבור", און די מו־זיק דערצו האט פערפאסט דער לעמבערגער חזן ברוך שאר. נאכ'ן צווייטען אקט האט דער עולם איהם ארויסגערופען, און קאליש, וועלכע האט געשפיעלט די ראל פון דלילה, האט איהם געדריקט די האנד אויף דער ביהנע. די לעמבערגער קהלה האט איהם פאר דעם חטא אבגעשיקט דעם כתב. אין גיכען איז אין לעמבערג אנגע־קומען אברהם גאלדפאדען. דאס איז שוין געווען נאך זיין צוריק־קעהרען זיך פון אמעריקא און גימפעל האט איהם גלייך אריינגע־נומען צו זיך און איבערגעגעבען איהם די ליטונג פון דעם טהע־אטער. דא האט מען צום ערשטען מאל אויפגעפיהרט גאלדפאדענ'ס „רבי יאזעלמאן", „ראטהשילד" און „דאס צעהנטע געבאט". נאר לענגער ווי א סעזאן אדער צוויי האט זיך גאלדפאדען דא ניט גע־האלטען. ער האט זיך צוקריגט מיט'ן דירעקטאר און איז ארויס פון דעם טהעאטער. גאלדפאדען איז אין זיינע בעסטע צייטען קיין בעל תכלית ניט געווען און בפרט ווען ער האט געדארפט נעהמען שכירות פון אן ארימען דירעקטאר. און ווען ער איז ארויס פון

טהעאטער איז איהם טאקע פשוט אויסגעקומען צו הונגערען. אין דער צייט ווען ער פלעגט א הונגעריגער שפּאַצירען איבער די איר־דישע גאסען פון לעמבערג און ער האט דערהערט פון העל־בעלויב־טענע הייזער, ווי מען איז זיך משמח און מען זינגט די ליעדער פון זיינע אָפּערעטען, האט ער מיט יאוש געפרעגט: ווייסען זיי דאָר־טען, אז ניט ווייט פון זיי שלעפּט זיך ארום דער פערפאסער און ווייסט ניט מיט וואס זיין הונגער צו שטילען.

ער איז באלד אוועק קיין בוקארעסט, און איז אריין אַלס די־רעקטאָר אין דעם טהעאטער זשיגניצע, וואו ער האט געטראָפען די סעגאַלעסקאַ־צוקערמאַן קאָמפּאַניע. צוקערמאן איז, ווי אין די פריי־הערדיגע יאָהרען, דאָ געווען דער בעליעבטעסטער קאָמיקער און סעגאַלעסקאַ האט צו יענער צייט פערנומען דעם אויבען אָן אויף דער ביהנע. גאָלדפאַדען האט באלד אריבערגעבראכט קאַליש און שראַמעק און אויפגעפיהרט „דאָס צעהנטע געבאָט". קאַליש האט דאָ אזוי שטארק אויסגענומען ביי די טהעאטער בעזוכער, אז איהר שם האט דערגרייכט צום אימפּרעסאַריאָ פון דעם רומענישען נאַ־ציאָנאַל טהעאטער און ווען זי האט דעם דריטען סעזאָן געשפּיעלט ביי גאָלדפאַדען, האט ער איהר אנגאַזשירט פאַר דעם טהעאטער. זי האט באלד איינגעשטודירט א רומענישע אָפּערעטע „די ווייסע דאַמע" און איז געוואָרען א קייזערליכע זינגערין. א רומענישער טענאָר האט איהר געוואָרענט, אז זי זאָל ניט טרינקען קיין וואסער אין טהעאטער און ניט שמעקען די בלומען, וואָס מען וועט איהר שענקען, ווייל די קנאה פון די אנדערע זינגערינס איז געווען זעהר גרויס צו איהר און מען האט געדאַרפט מורא האָבען, אז מען זאָל איהר ניט זוכען צו פער'סמ'ען. דער דאָזיגער אומשטאַנד האט פיעל געווירקט, אז ווען באלד איז אין בוקארעסט אָנגעקומען עדעל־שטיין פון דעם טהאַליאַ טהעאטער אין ניו יאָרק און האט איהר אָנגעבאָטען צו נעהמען איהר קיין אמעריקא, און זי וועט קריגען אזעלכע שכירות, וואָס האט זיך א רומענישער פּרימאַדאָנאַ אפילו ניט גע'חלומ'ט און זי וועט שפּיעלען אין אזא טהעאטער, אנטקעגען וועלכען דער קייזערליכער רומענישער טהעאטער זעהט אויס ווי א באַלאַגאַן און זי וועט דאָרטען טרעפען אַלע בעקאַנטע אַקטיאָרען,

מיט וועלכע זי האט געשפיעלט ביי גימפעל, זאל זי זיך צו איהם צוהערען און האט געבראכען דעם קאנטראקט מיט'ן נאציאנאל טהעאטער און איז אין א קורצע צייט ארום אנטלאפען מיט איהם פון רומעניע צוזאמען מיט איהר מאן לעאפאלד שפאכנער.

עס איז איצט געווארען א שווערע אויפגאבע פאר א אידישען טהעאטער אין וועלכער עס איז מדינה צו שאפען און אנצוהאלטען די נויטיגע קרעפטען. פון לעמבערג זיינען אוועקגעפאהרען אלע אקטיארען, וואס זיינען אהין געקומען פון רוסלאנד, און עס איז געווארען שווער צו קריגען אקטיארען פון ערגעץ אנדערסוואו. און אזוי גיך ווי די איינענע קרעפטען האבען אנגעהויבען ארויסצואווייזען טאלאנט, האבען זיך בעוויזען אמעריקאנער דירעקטארען און אויסגעכאפט זיי. און דאס איז געווארען א כלל פאר אלע טהעאטערס אין גאליציען, רומעניען, ענגלאנד. די אמעריקאנער דירעקטארען האבען געהאט אן אויג אויף די שפיעלער מעבר לים און אזוי גיך ווי א סעזאן האט זיך אין ניו יארק געענדיגט, האט זיך א דירעקטאר אדער א שליח אוועקגעלאזט אין יענע מדינות, וואו אידישע אקטיארען האבען געשפיעלט און פערנומען וועמען זיי האבען גדארפט.

ווען גימפעל האט פערלארען אלע זיינע אקטיארען האט ער צוזאמענגעשטעלט א קאמפאניע פון לעמבערגער קרעפטען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען קארל זילבער, י. גוטמאן, א. מעלצער. און שפעטער זיינען צוגעקומען אנא בריה, ראזא בריה, אידא בריה, פריילין זויער און פריילין יתום (די לעצטע צוויי באריסטקעס פון פוילישען טהעאטער) בערטהא פישלער און אנדערע.

אונטער דער צייט האבען זיך די נע ונד טרופען פערמעהרט אין גאליציען און זיי זיינען ארומגעפאהרען איבער די קלענערע שטעדט, ווי אויך אריבערגעכאפט זיך קיין רומעניען. א חוץ די טרופען וואס זיינען פריהער געווען דערמאנט, האבען ארומגעוואנדערט איין טרופע אונטער דער דירעקציאן פון טאנענצאפ, א צווייטע אונטער דער דירעקציאן פון בערגמאן, א דריטע אונטער דער דירעקציאן פון מרגליות. נאר זיי אלע זיינען געווען ניט קיין וויכטיגע און זיי זיינען געווען אויף גרויסע צרות. די דירעקטארען

האבען אנגעכאפט, אנגעבארגט וואו זיי האבען געקענט און ניט בעצאהלט און דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אז ווען א אידי־שע טרופע איז געקומען אין אזא שטאדט, האט מען אויף זיי גע־קוקט ווי אויף שווינדלער. אין די רעסטאראנען האט מען קיין זאך צום טיש ניט דערלאנגט, איידער די אקטיארען האבען בעצאהלט און אין די אכסניות האט מען זיי געהיט ווי דאס וואיסעל פון אויג.

אין רומעניען איז דער איינציגער סטאבילער טהעאטער געווען ושיגניצא, אין בוקארעסט, און ווי שוין געזאגט, האט דארטען גע־שפיעלט די סעגאלעסקא־צוקערמאן קאמפאניע. א לענגערע צייט האט מען אידישע שטיקער געשפיעלט אין דעם נאציאנאל טהעא־טער אין באטושאן, און די שפיעלער זיינען געווען די וואנדערענדע טרופען, נאר שפעטער האבען איהם די קריסטען איבערגענומען. געוואוינליך האבען די וואנדערענדע טרופען געשפיעלט אין די עטליכע גרעסערע רומעניער שטעדט, ווי יאסי, באטושאן, פאלטע־שאן, ראמאן, פיאטרא, פאקשאן, גאלאץ, בראהילא און קראיעווא, נאר אין דער צייט פון ירידים זיינען זיי אויך געפאהרען איבער די קלענערע שטעדט. און אין רומעניען ווי אין גאליציען האבען זיך די נע ונד קאמפאניעס געמאטערט און ווען זיי האבען אבגע־שפיעלט אין א שטאדט האבען זיי דאס רוב ניט געהאט מיט וואס צו בעצאהלען זייערע חובות. נאר אין יעדער שטאדט האט יעדע קאמפאניע געהאט צווישען די בעלי מלאכה איהרע אנהענגער, וועל־כע האבען זיי אויסגעהאלפען ווי ווייט זיי האבען געקענט.

לייזער צוקערמאן האט דעמאלט נאך אלץ פערנומען דעם אוי־בען־אן אויף דער ביהנע, נאר דארטען ווי אין אמעריקא האבען די קאמיקער אין די נײנציגער יאהרען געמוזט אברוקען זיך צום הינ־טערגרונד און מאכען פלאץ פאר דראמאטישע שוישפיעלער, און דעם אויבען אן האט פערנומען סעגאלעסקא. אבער דער לעצטער האט זיין ראל ניט אויסגעהאלטען און צום סוף נײנציגער יאהרען האט ער זיך אין גאנצען ארונטערגערוקט און גענומען זיך צו חזנות. קארל שראמעק איז געווען דער בעריהמטסטער אבישלום (אין שולמית) נאר ווען ער איז געקומען קיין אמעריקא איז פון זיין בעריהמטקייט

אויף דער ביהנע וועניג געבליבען און ער איז געווארען א חזן אין א כוויארקער שוהל. נאך צוקערמאן איז דער קאמיקער פערקויף געווען פעררעכענט צווישען די בעסטע אין רומעניען. טרייטלער האט זיך אויסגעצייכענט אין ראלען פון מלכים און אין באטושאן האט מען זילבערט'ן ממש אויף די הענד געטראגען.

ווען בערטהא קאליש איז אוועק פון זשיגניצא האט גאלדפאדען בעצויגען פריילין טרייטלער (איצטיגע לאבעל) און איהר פאטער און זיי זיינען אריין אין זיין קאמפאניע. נאר בוקארעסט מיט די ארימע טהעאטער בעזוכער איז ניט שטארק געפעלען געווען גאלדפאדען און אין 1896 איז ער פון דארטען אוועקגעפאהרען קיין פאריז.

סיי אין גאליציען און סיי אין רומעניען האט מען געשפיעלט די אלטע שטיקער פון גאלדפאדען, הורוויטש, לאטיינער און שייקעוויטש, מעהר פון אלע גאלדפאדענס רעפערטואר. און פון צייט צו צייט האט מען אימפארטירט א שטיק פון דעם נייעם רעפערטואר אין אמעריקא. ווען גאלדפאדען איז אריין צו גימפעל אין לעמבערג און נאכדעם אין זשיגניצא אין בוקארעסט, האט ער זיך ניט בענוגענט מיט זיינע אלטע שטיקער און האט דארטען געשאפען „משיח'ס צייטען", „רבי יאזעלמאן" („מליץ יושר"), „ראטהשילד", „דאס צעהנטע געבאט", („לא תחמוד") „עקדת יצחק", נאר קיין אנדערע דראמענשרייבער זיינען דארטען ניט געווען. אמאל אין א שמיטה האט זיך עמיצער ארויסגעכאפט מיט א נייע שטיק, נאר קיין נויטיגקייט איז דערין ניט געווען. און ערשט צום סוף פון די נייינציגער יאהרען האט מען אויפגעפיהרט משה ריכטער'ס ערשטע שטיק „חרם דרבנו גרשם", און ער האט נאכדעם געליפערט מעהרערע שטיקער פאר דער ביהנע אין גאליציען און רומעניען און האט אליין בעקומען א קאנצעסיע ארומצופאהרען מיט א קאמפאניע איבער דער פראווינץ.

צום סאמע סוף פון די נייינציגער יאהרען האט זיך געעפענט א שמאליץ־גרוב פאר די טהעאטערס אין גאליציען און רומעניען. פון אמעריקא האט זיך צוריקגעקעהרט קיין לעמבערג דער סופלער

צוויבעל און ער האט געבראכט דעם גאנצען רעפערטואר פון די אידישע טהעאטערס אין אמעריקא.

ארום דער זעלביגער צייט האבען היינע און הורוויטש איבער־גענומען אין ניו יארק דעם ווינדזאר טהעאטער און הורוויטש איז אוועקגעפאהרען קיין רומעניען און האט געבראכט פאר זיין טהעאטער כמעט א גאנצע קאמפאניע, וואס איז בעשטאנען פון יאוועליר, גראף, זילבערט, כעם ראזענשטיין, שרגא און אנדערע. אדלער האט אין דער צייט אראבגעבראכט דעם קאמיקער לייזער צוקערמאן און פון די מעהר בעקאנטע אקטיארען איז דארטען קיינער ניט געבליבען און דאס איז געווען א טוידט קלאפ פאר דעם אידישען טהעאטער אין רומעניען.

נאך דער מהומה איז פרינסעס קלוב אין לאנדאן איז דער אידישער טהעאטער דארטען ניט אונטערגעגאנגען. די אקטיארען זיינען א קורצע צייט געבליבען ווי אבהענגדיג און ווער עס האט געקענט איז אנטלאפען, נאר גראדנער האט זיך פון ארט ניט געריהרט און ער האט אריבערגעבראכט דעם קאמיקער נאדאלסקי און זיין פרוי און מיט נאך עטליכע קרעפטען האט ער צוריק געעפענט דעם פרינסעס קלוב. ער האט אבער קיין נחת פון טהעאטער ניט דערלעבט צו זעהן. אין א קורצע צייט ארום איז גראדנער געשטארבען אין לאנדאן (1887).

דעמאלט האט זיך אדלער צוריקגעקעהרט פון שיקאגא און ער צוזאמען מיט פרוי גראדנער זיינען אוועקגעפאהרען קיין ווארשא, וואו זיי האבען געשפיעלט א קורצע צייט און פון וואנען זיי זיינען צוריקגעקומען קיין לאנדאן.

אין לאנדאן איז איצט געווארען פרעהליכער. צוזאמען מיט אדלער איז געקומען טאבאטשניקאוו און בערנשטיין. פון ווארשא איז אויך אנגעקומען ראטשטיין מיט א קווארטעט און פון אמעריקא איז געקומען קארפ. אדלער האט אויפגעפיהרט „אחשורש“ און עני העלד האט געשפיעלט די ראל פון אסתר המלכה. אין דעם זעלביגען יאהר, 1888, איז געשטארבען פרוי גראדנער.

טאבאטשינקאוו און בערנשטיין זיינען לאנג אין לאנדאן ניט געבליבען. צוזאמען מיט עני העלד זיינען זיי

געפאהרען קיין פאריז, וואו עס האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע אויסשטעלונג (1889) און פון דאָרטען איז טאָבאַטשניקאָוו און נאָכדעם בערנשטיין אוועקגעפאָהרען קיין לעמבערג.

אין דער צייט איז גאָלדפאַדען געקומען פון אמעריקא קיין לאָנדאָן, און ער איז אריין אין פרינסעס קלוב. אדלער צוזאמען מיט ראָזענטהאַל, רודאָלף מארקס, קאַצמאַן און פריילין וואקס־מאַן האָט גענומען דעם ווינקאָרט האָל, נאָר ער האָט דאָ לאנג ניט געשפּיעלט, ווייל באַלד איז אָנגעקומען היינע און האָט איהם פער־נומען קיין ניו יאָרק.

גאָלדפאַדען איז אויך לאנג ניט געשטאַנען אין פרינסעס טהעַ־אטער, ווייל די פּאָליציי האָט באַלד ארעסטירט דעם דירעקטאָר סמיטה און דעם טהעאטער צוגעמאכט. דאָס איז געשעהן דערפאַר, ווייל א קלוב האָט ניט געטאָרט זיין קיין טהעאטער. עס איז אפשר כדאי צו בעמערקען, אז סעמועל מאָנטעגיו, וועלכער איז נאָכדעם דערהויבען געוואָרען צום טיטעל לאָרד סוויטלינג איז געווען פּרע־זידענט פון דעם פרינסעס קלוב.

עס איז גרינג צו בעמערקען, אז ביז איצט האָט לאָנדאָן קאָנקורירט מיט ניו־יאָרק אין אלע הינזיכטען, א חוץ אין די געביידען, וואָס מען רופט טהעאטער. לאָנדאָן האָט צייט טהעאטער איז פערבאָטען געוואָרען אין רוסלאנד, געהאט די בעסטע אידישע אקטיאָרען און אקטריסעס. לאָנדאָן איז געווען דער ערשטער פּונקט צו וועלכען עס האָבען זיך געצויגען סיי איינצעלנע שפּיעלער און סיי גאַנצע טרופּען, נאָר מעהר פון אלץ האָט זיך די שטרעבונג צו זיין זעלבסטשטענדיג ארויסגעוויזען אין דעם, וואָס לאָנדאָן האָט פערמאָגט א קליינעם רעפּערטואר אייגענע פּיעסען. פון 1887 איז כמעט ניט אריבער דאָס יאָהר, אז נחום ראקאָוו זאָל ניט ליפערן א נייע שטיק. דאָרטען האָט אויך רודאָלף מארקס איבערזעצט אָדער אדאָפּטירט עטליכע שטיקער און דאָרטען האָט אויך געשריבען פאַר דער ביהנע דזשייקאָב דזשאָבס.

נאָר די שטרעבונג צו זעלבסטשטענדיגקייט פון דער אידישער ביהנע אין לאָנדאָן האָט אָנגעהאַלטען ניט ווייטער ווי ביז'ן אָנ־הויב פון די נייַנציגער יאָהרען. מיט'ן טוידט פון די גראָדנערס און

אדלערס אריבערקלייבען זיך קיין אמעריקא, איז די אידישע ביהנע אין לאנדאן באלד ארונטערגעזונקען צו גאר א נידריגער מדרגה. א פאר יאהר האט זיך נאך אין וויינקארט האל געהאלטען א קאמ־פאניע, צווישען די מיטגליעדער פון וועלכע עס זיינען געווען מאקס ראזענטהאל, און דער קאמיקער קאצמאן, נאר זיי זיינען אויך פער־שלעפט געווארען פון דעם מעכטיגען שטראם, וואס האט זיך גע־צויגען קיין אמעריקא, און די ביהנע אין לאנדאן איז איבערגעגאנ־גען אין די הענד פון אמאטארען.

א געוויסער גאלדשמיד, וועלכער האט זיך געקענט איבער־נעהמען דערמיט, וואס ער האט געשפיעלט ביי גאלדפאדען, האט צוזאמענגענומען א קאמפאניע פון שניידער, שוסטער און אנדערע בעלי מלאכה און האט מיט זיי געשפיעלט אין פעלהעם סטריט קלוב גאלדפאדענס ערשטע אפערעטען. דער דאזיגער קלוב האט אונטען געהאט א שענק און באלד איז גאלדשמיד געווארען אונ־טען דער שענקער און דער קלוב אויבען איז אויפגעגעבען געווארען. אין דער צייט האט נחום ראקאוו אפט צוזאמענגעשטעלט א טרופע פון אמאטארען, געדונגען ערגעץ א האל און געשפיעלט מיט זיי. ארום דער צייט איז אויך טהעטיג געווארען מארים וואקסמאן, וועלכער האט אנגעהויבען צו שפיעלען אונטער דער לייטונג פון גאלדשמיט, און אזוי ווי קיין ריכטיגע אקטיארען זיינען שוין מעהר אין לאנדאן ניט געבליבען, איז ער דארטען אין 1897 ארויסגע־טראטען אלס שטערן און דירעקטאר. די הויפט מיטגליעדער פון זיין טרופע זיינען געווען זיין שוועסטער פעני וואקסמאן און דזשעני קייזער, וועלכע האט אמאל געשפיעלט מיט אדלער. קיין שטענדי־גען טהעאטער האט ער ניט געהאט און ער פלעגט דינגען אין לאנ־דאן א האל אויף שבת אדער אויף יום טוב און ארומפאהרען איבער דער פראווינץ. נאר אין דער צייט פון דער דרייפוס געשיכטע האט דאס שטיק „קאפיטאן דרייפוס" געהאט א גרויסען ערפאלג אין לאנדאן, און דער רעזולטאט דערפון איז געווען, וואס וואקסמאן האט געקריגען א שעהנעם האל, דעם סטענדארד טהעאטער און ער האט דארטען עטליכע יאהר געשפיעלט א פאר מאל א וואך.

דורך דער דאזיגער גאנצער צייט האט וואקסמאן קיין קאנ־

קורענטען אין לאנדאן ניט געהאט. פון צייט צו צייט פלעגען קור־
מען קלענערע אקטיארען פון אמעריקא נאר זיי האבען קיין אויג
אויף לאנדאן ניט געהאט, און ערשט אין דעם סאמע אנהויב פון
היינטיגען יאהרהונדערט איז אנגעקומען טרייטלער מיט זיין קאמ־
פאניע, צווישען די מיטגליעדער פון וועלכע עס זיינען געווען פרוי
לאבעל, שערמאן, אקסעלראד און אנדערע. די קאמפאניע איז אנגע־
קומען פאר פסח און האט גענומען אויף יום טוב דעם פאוויליאן
טהעאטער. אבער דער טהעאטער איז געווען צו גרויס און מען האט
צו דער אונטערנעהמונג צוגעלעגט געלד. נאר דאס האט ניט אב־
געהאלטען א געוויסען מארים כהן צו אנגאזשירען די טרופע און
נעהמען א קליינעם טהעאטער אין א בעסערער געגענד און צו מא־
כען א פערזוך צו שפיעלען יעדע נאכט. דער דאזיגער טהעאטער
האט געהייסען מאנאר טהעאטער און צו דער ערשטער פארשטעלונג
זיינען געקומען זאנגוויל און באנקיר זעליגמאן. די הוצאה אין
דעם מאנאר טהעאטער איז געווען א קליינע און אין אנהויב האט
אויסגעוויזען, אז די טרופע וועט זיך האלטען. נאר באלד האבען די
אקטיארען אנגעהויבען ארייצוטרייבען אין א גרויסע הוצאה און
דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אז דער דירעקטאר האט ניט
אויסגעהאלטען און דער טהעאטער האט זיך פערמאכט. א טהייל
פון דער טרופע איז איבערגעגאנגען צו וואקסמאן און טרייטלער
מיט די איבריגע האבען זיך אוועקגעלאזט קיין קאנאדא. פרוי לא־
בעל איז אין גיכען אנגעקומען פון דארטען קיין ניו יארק און איז
אריינגעטראטען אלס דראמאטישע שוישפיעלערין אין פיפלס
טהעאטער.

במעט אלע אקטיארען וואס זיינען געשטאנען מיט קאמפאניעס
אין לאנדאן האבען זיך פון צייט צו צייט אריבערגעכאפט אין פא־
ריז און געגעבען דארטען אידישע פארשטעלונגען, נאר לאנג זיינען
זיי דארטען ניט געשטאנען.

ארום דעם אנהויב פון היינטיגען יאהרהונדערט האט במעט
יעדער אידישער שוישפיעלער, וואס האט זיך ערווארבען עפעס א
נאמען אנגעשפארט אין ניו יארק און די האפנונג פון די אנדערע
אידישע אקטיארען אין די פערשיידענע מדינות איז געווען צו שפיע־

לען אמאל אין אידישען טהעאטער אין ניו יארק. עס האט אויס־
געזעהן, אזוי ווי אמעריקא האט איינגעשלונגען די גאנצע אידישע
טהעאטער קונסט. ניו יארק האט פערמאגט די בעסטע קינסט־
לער, וואס די אנדערע אידישע טהעאטערס פון דער גאנצער וועלט
האבען ארויסגעגעבען, ניו יארק האט פערמאגט די גרעסטע און
שעהנסטע אידישע טהעאטערס, און ענדליך האט נויארק פערמאגט
אלע שרייבער, וועלכע האבען געקענט שאפען פאר דער אידישער
ביהנע. און מיט ברעקלאך וואס זיינען פון איהר אבגעפאלען האבען
זיך גענעהרט אלע אנדערע אידישע טהעאטערס אין די פערשיידענע
מדינות.

אכטער קאפיטעל.

די גאלדענע עפאכע.

זינט די רעוואלוציע פון די אקטיארען האט זיך אנגעהויבען, איז שוין מעהר ניט געווען אזא טהעאטער וואס זאל זיך אין גאנ־צען אבגעבען מיט א געוויסען מין שטיקער. אויף דער זעלביגער ביהנע אין דעם זעלביגען טהעאטער האבען די זעלביגע אקטיארען היינט געשפיעלט א ווילדע שונד שטיק און מארגען א קלאסישע ווערק. אזוי ווי פריהער איז ניט געווען קיין שייכות צווישען איין אקט און צווייטען, צווישען איין זאץ און צווייטען, צווישען איין פערזאן און צווייטער אין איין שטיק, אזוי איז נאכדעם ניט געווען קיין שייכות צווישען איין פיעסע און דער צווייטער. קיין טהעאטער האט ניט געהאט קיין אויסגעהאלטענעם פראגראם, קיין אויסגעהאלטענע טאקטיק און קיין בעשטימטען כאראקטער. וואס מעהר די גרעסערע אקטיארען האבען געוואונען די דעה און די מאכט אין טהעאטער, אלץ ווייניגער בעשטימט איז געווארען זיין פנים.

ווען היינע און הורוויטש האבען איבערגענומען ווינדזאר טהעאטער, האבען זיך בולט'ער געגומען ארויסווייזען די ריכטונגען פון יעדען טהעאטער בעזונדער. אין ווינדזאר איז הורוויטש געווא־רען פיעל תקיפ'ער ווי ער איז ווען געווען, און דא האט מען גע־שפיעלט דעם זעלביגען סארט שטיקער, מיט וועלכע ער האט זיך קונה שם געווען. דא האט מען ווייטער געשפיעלט די היסטארישע אפערעטע אזוי ווי אין די פריהערדיגע צייטען, ווי עס וואלט קיין שום ענדערונג ניט פארגעקומען ניט אין דעם געשמאק פון דעם פובליקום און ניט אין דעם געשמאק פון די אקטיארען. איבריגענס,

דער דאָזיגער טהעאטער האָט זיך בעוואָרענט מיט אימפּאָרטירטע אַקטיאָרען, וועלכע זיינען געווען אין גאַנצען אונבעריהרט פון דעם גייען גייסט פון דער אידישער ביהנע אין אמעריקא.

דער הויפּט דירעקטאָר און דעה זאָגער אין פּיפּעלס טהעאַטער איז געוואָרען יעקב אדלער. ווען ער איז מיט עטליכע יאָהר צוריק געווען דירעקטאָר פון דעם רומעניא אָפּערא הויז, איז זיין טהעאטער געוואָרען די היים פון דער בעסערער דראמע. אין זיין טהעאטער איז גאָרדין אָנגעשטעלט געוואָרען פאר דעם גאַנצען סעזאָן און דורך דער בעסערער דראמע איז אדלער געוואָרען דער איינציגער אנערקענטער אקטיאָר ביי דער אידישער אינטעליגענץ אין אמעריקא. אבער אין פּיפּלס טהעאטער האָט ער שוין מעהר די אנערקענונג ניט געדאַרפט, זיין רעפּוטאַציע איז שוין געווען א פאַרטיגע און ער האָט זיך בענוגענט דערמיט, וואָס ער האָט זיך אָבגעטרייסעלט פון די שונד־שטיקער און האָט רוהיג געלאָזט זיין איינגערן שותף בארים טהאָמאשעפסקי געווינען לאָרבער קראַנצען אויף דעם דאָזיגען פעלד. איידער זיי האָבען זיך אריבערגעצויגען אין פּיפּלס טהעאטער, ווען זיי זיינען צוזאמען געשטאַנען אין ווינדזאָר האָט נאָך אדלער אָפט געמוזט נעהמען א ראָל אין א נאַרעשען שטיק און מאכען זיך נאַרעש גלייך מיט די אנדערע. דאָס האָט געפאָדערט דאָס געשעפט און צוליעב געשעפט האָט מען געדאַרפט פערבויגען דעם כבוד. נאָר אין פּיפּעלס האָט טהאָמאשעפסקי נעגאַרט צו ווייזען, אז ער קען זיין שטערנטיל אליין בעשטעהן, און קען אויף זיינע אייגענע פּלייצעס טראָגען די שטיקער וואָס ער פיהרט אויף. און אזוי ווי ער האָט אויפגעפיהרט די געזאַנג און טאַנץ־שטיקער האָט ער געשפּיעלט גוטע דריי פיערטעל סעזאָן, און אדלער פלעגט זיך ווייזען פון צייט צו צייט מיט א בעסערער פּיעסע. אויף אַזא אופן האָט פּיפּלס טהעאטער אָנגענומען די געשטאַלט, וואָס טהאָמאשעפסקי האָט מאָדעלירט. און הגם פון אויבען אויף האָט געקענט אויסווייזען, אז פּיפּלס און ווינדזאָר האָבען דעם זעלביגען פּנים, האָט זיך אבער דער אונטערשייד צווישען זיי ארויסגעוויזען, ווען מען האָט זיך בעסער צוגעקוקט צו זיי. טהאָמאשעפסקי איז געווען א יונגער בחור'ל, כמעט נאָך א אינגעל ווען ער איז געקומען קיין

אמעריקא, און ער מעהר ווי אלע אנדערע אקטיארען האט זיך גיכער דורכגעדרונגען מיט דער אזוי גערופענער אמעריקאנער עקס־טראוואגאנצא. די עקסטראוואגאנצא איז א ריינער אמעריקאנער פראדוקט און דער אמעריקאנער עולם לעקט דערפון די פינגער. די גאנצע אונטערהאלטונג בעשטעהט פון א זונג, א שפרונג, א וויץ, המצאה, שעהנע האלב נאקעטע מיידלאך און שעהנע עפעק־טען. דער אויראפעאישער קאפע שאנטאן איז א קבצנישע זאך און דערצו וואולגאר, בשעת די אמעריקאנער עקסטראוואגאנצא צייכענט זיך אויס מיט א רייכקייט און לוקסוס און ערלויבט ניט קיין גראב־קייט. די אמעריקאנער יוגענד און אמעריקאנער עלטערע מענשען שלאגען פשוט אב די שוועלען פון א טהעאטער, וואו מען גיט אזא אונטערהאלטונג. און ווייל טהאמאשעפסקי איז געווען איינגער פון אלע אנדערע אקטיארען ווען ער איז געקומען קיין אמעריקא, האט די עקסטראוואגאנצא געמאכט אויף איהם א שטארקערן איינדרוק, ווי אויף די אנדערע און אין דעם טהעאטער וואו ער האט גע־שפיעלט האט ער תמיד געזוכט אריינצוברענגען דעם דאזיגען גייסט. דאס הייסט ניט, אז זיינע שטיקער זיינען געווען אויסגע־נאסען אין דעם פורעם פון דער עקסטראוואגאנצא, פאר דער אידי־שער ביהנע איז זי צו לייכט, צו פריוואל, צו בדחניש, נאר טהא־מאשעפסקי האט אונבעוואוסטזיניג שטענדיג געשטרעבט צו געבען זיינע שטיקער לכל הפחות א צופארבונג פון דעם דאזיגען סארט אונטערהאלטונג. אין טהאמאשעפסקי׳ס מעהר ווי אין וועלכען אנ־דער טהעאטער איז אבגעשאפט געווארען די מחיצה צווישען דער ביהנע און דעם פובליקום און די בעזוכער זיינען קאמעראדשאפט־ליך איינגעלאדען געווארען צו בעטהייליגען זיך אין א פזמון און זינגען אלע צוזאמען. אין טהאמאשעפסקי׳ס מעהר ווי אין וועלכען אנדער טהעאטער האט מען געפאכט מיט דער אמעריקאנער פאהן, און ווען דער נאציאנאליזם האט זיך אנגעהויבען צו פערשפרייטען צווישען די אידען אין אמעריקא איז אויך צוגעקומען די בלויע ציר־ניסטישע פאהן. טהאמאשעפסקי׳ן האט מעהר ווי די אנדערע גע־צויגען צו דער מוזיקאלישער קאמעדיע, וואס איז די גאנגבארסטע

סחורה אויף דער אמעריקאנער ביהנע און וואָס איז אַ האַלבע אָפּע־רעטע און אַ האַלבע עקסטראַוואַגאַנצאַ.

עס וואָלט געווען פאַלש צו זאָגען, אַז טהאָמאשעפסקי האָט דעם דאָזיגען גייסט אַרויפגעבראַכט אויף דער אידישער ביהנע. שוין ווען די ערשטע ראַיעלע קאָמפּאַניע האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען אין ניו יאָרק האָט זיך אָן איהר אָנגעשלאָסען מאַקס אַווראַמאָ־וויטש, וועלכער איז צום אידישען טהעאַטער איבערגעגאַנגען פון אַ דייטשען קאַפע שאַנטאַן און ער איז געווען אַ מומחה אין דעם פאַך. אויף אַזאַ אופן האָבען אַלע אידישע טהעאַטערס געהאַט דעם קאַפע שאַנטאַנישען גלאַנץ שוין פון די ערשטע טריט פון דער אי־דישער ביהנע אין אמעריקא. נאָר אין טהאָמאשעפסקי'ס טהעאַטער איז דאָס געווען מעהר אָרגאַניש און האָט בעסער געקענט צופריע־דענשטעלען די מעהר אמעריקאַניזירטע יוגענד. און דאָס איז געווען דער שטעמפּעל וואָס טהאָמאשעפסקי האָט אַרויפגעלעגט אויף פּיפּלס טהעאַטער.

דערפון דאַרף מען אבער ניט דרינגען, אַז טהאָמאשעפסקי'ס שטיקער זיינען געווען אַלע געגאָסען אין איין פורעם. טהאָמאַ־שעפסקי האָט זיך אויך געקענט פערגינען צו שפּיעלען אַ בעסערע פּיעסע. ער האָט אין יענער צייט אויף זיין אייגענעם סמך אויפגע־פיהרט גאָרדינ'ס „דבורה'לע מיוחסת", און האָט זיך דוקא אויסגע־צייכענט אין דער ראָל פון דעם שמיעד. ער האָט אויך אויפגע־פיהרט גאָרדינ'ס „דוד'ל משורר" און אין אַ קורצער צייט אַרום איז ער אין אַ משך פון עטליכע יאָהר געווען דער איינציגער וואָס האָט אויפגעפיהרט קאָברינ'ס פּיעסען און נאָכדעם ליבינ'ס. ווי עס איז שוין אויבען געווען דערמאָנט איז ניט געווען קיין טהעאַטער, וואָס זאָל זיין געשוואָרען צו איין סאָרט שטיקער. אין ווינדזאָר טהעאַ־טער האָט מען באַלד ווי היינע און הורוויטש זיינען אַהין אריין אויפגעפיהרט אַ בעסערע שטיק „צוריסענע קייטען" פון ל. קאָברין. אָבער דאָס האָט דעם כאַראַקטער פון דעם טהעאַטער ניט געענדערט. און אַזוי ווי הורוויטש האָט אַרויפגעלעגט זיין שטעמפּעל אויף ווינדזאָר, אַזוי האָט טהאָמאשעפסקי אַרויפגעלעגט זיין שטעמפּעל אויף פּיפּלס, און ווי שטאַרק זיין איינפלוס האָט זיך געפיהלט קען

מען זעהן דערפון, וואס ביים נעהמען דעם פיפלס טהעאטער איז אדלער געווען דער הויפט דירעקטאר און טהאמאשעפסקי איז נאר געווען א שותף אויפ'ן פאפיר, און אין עטליכע יאהר ארום, האט אדלער געמוזט פערלאזען דעם דאזיגען טהעאטער און טהאמא־שעפסקי איז געווארען דער הויפט בעל הבית.

אין טהאליא טהעאטער איז קעסלער געווארען דער וויכטיגס־טער דירעקטאר און ער האט געקריגען די הויפט דעה. א דאנק זיין שפיעלען אין די בעסערע פיעסען האט ער זיך א רוק געטהאן צום איבער און, נאר אין דער זעלביגער צייט איז ער געווען פרעמד דעם אינטעליגענטען אידישען פובליקום. די קלאסישע דראמען ווי אויך גארדין'ס מאדערנע פיעסען, וואס ער האט אויפגעפיהרט האבען דעם אינטעליגענטען אידישען בעזוכער ניט פעראינטערע־סירט און די מאנאפאליע אויף די בעסערע אידישע שטיקער האט ביז דעמאלט געהאט אדלער. קעסלער איז דאריבער געשטאנען אין א פאלשער פאזיציע, פון איין זייט האט ער זיך לוסטיג גע־מאכט איבער דעם נארעשען פובליקום, וואס האט די פינגער גע־לעקט פון די באלאגאנסקע שטיקער און פון דער צווייטער זייט איז ער געווען פרעמד דעם בעסערען פובליקום.

גראד דעמאלט האט קעני ליפצין אנגעהויבען ארויסצוטרעטען אונאבהענגיג פאר'ן ניו יארקער פובליקום מיט בעסערע פיעסען. אזוי ווי זי האט קיין טהעאטער ניט געהאט, פלעגט זי דינגען אזא, ווען דערצו האט זיך געמאכט א געלעגענהייט, און די געלעגענהייט האט זיך געוואוינליך געמאכט אין יענע וואכען, ווען די געשעפטען אין טהעאטער זיינען גאנץ שוואך. אזוי ווי שטיקער זיינען דעמאלט געפאלען איינם נאכ'ן אנדערן אין אלע טהעאטערס, האט ליפצין געקענט אויסקלייבען וועלכען טהעאטער זי האט געוואלט, נאר א חוץ די ערשטע צוויי דראמען האט זי אלע איהרע בעסערע פיע־סען אויפגעפיהרט אין טהאליא טהעאטער. דא האט זי אויפגע־פיהרט „מירעלע אפרת", די „שחיטה", די „שבועה" און הגם די הויפט ראל אין די דאזיגע פיעסען איז פאר א פרוי, איז דער אינ־טעליגענטער עולם אנגענעהם איבערראשט געווארען צו זעהן קעסלער'ן אין די פערשיידענע כאראקטערע פון די דערמאנטע פיע־

סען. מען האָט וועגן קעסלערן אָנגעהויבן צו רעדן, דעבאַטי־רען וועגן זיין טאַלאַנט און קעסלער האָט גרינג געזעהן, אַז ער דאַרף נאָר האָבן די ריכטיגע פּיעסען און ער וועט זיך פּערמעס־טען מיט די כחות מיט אבי וועמען אויף דער ביהנע.

צוזאַמען מיט קעסלער'ן האָט אין טהאַליא טהעאַטער גע־שפּיעלט בערטהאַ קאַליש. געקומען איז זי קיין ניו יאָרק אַלס פּרי־מאַדאָנאַ, נאָר באַלד האָט זי געגומען אַרויסווייזען, אַז זי באַזיצט אַ דראַמאַטישען טאַלאַנט. די שטיקער אין וועלכע זי האָט געשפּיעלט האָבען איהר ניט געגעבען די מעגליכקייט אַרויסצושיינען אין איהר פולער קראַפט און אַלס אַרטיסטין האָט זי דערפיהלט, אַז די שאָב־לאָנע שטיקער זיינען אַ קבר פאַר איהר טאַלאַנט. זי האָט זיך געזוכט צו ראַטעווען מיט'ן זעלביגען מיטעל, ווי די אַקטיאָרען פאַר איהר ווען זיי האָבען זיך דערזעהן אין אַזאַ לאַגע. דאָס הייסט זי האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף אייראָפּעאישע פּיעסען און מען האָט פאַר איהר איבערזעצט אַ פּאָר שטיקער פון סאַראַ בערנהאַרדט'ס רעפּערטואַר. און דער רעזולטאַט איז געווען דער זעלביגער, וואָס מיט די פריהערדיגע שוישפּיעלער. דער פּראָסטער עולם האָט געגע־נעצט אין טהעאַטער און דער בעסערער עולם איז ניט געקומען און אין די אינטעליגענטע קרייזען האָט מען אפילו ניט געוואוסט, אַז אַ העכסט בעגאַבטע אַקטריסע וואַרט אויף אַ געלעגענהייט צו פאַר־נעהמען אין גיכען דעם סאַמע אויבען אָן אויף דער ביהנע.

אָבער די בעסערע דראַמע האָט איצט אָנגעהויבען צו ווערען אַ טייערער ביסען. מיט עטליכע יאָהר צוריק איז הונדערט דאָלאַר פאַר אַ פּיעסע געווען אַ נישקשה'דיגער פּרייז, נאָר „מירעלע אפרת" האָט דעם פּרייז בעדייטענד אַ הויב געטהאָן און ווען נאָכדעם האָט קעסלער בעשטעלט ביי גאָרדינען דריי פּיעסען פאַר אַ סעזאָן, האָט די סומע בעטראָפען אַכטצעהנהונדערט דאָלאַר. מען האָט דעמאָלט אין טהאַליא טהעאַטער אויפגעפיהרט אָנהויב סעזאָן „גאָט מענש און טייוועל" און סוף סעזאָן „די אידישע סאַפאָ". ביידע שטיקער זיינען דורכגעפאַלען, נאָר אויב מען איז געוואוינט אַז די עהרענ־פּיעסען, וואָס מען האָט געשפּיעלט אָנהויב און סוף סעזאָן זאָלען קיין ערפאָלג ניט האָבען, בפרט ווען די ברויט פּיעסען אין מיטען

די בעקאַנטעסטע סובּרעטין, פּרימאַדאָנאַס און קאָמיקער

בעסי טאָמאַשעפסקי
(סובּרעטין)

רעגינא פּראַגער
(פּרימאַדאָנאַ)

ראָזע קאַרפּ
(פּרימאַדאָנאַ)

ב. בערנשטיין
(קאָמיקער)

פּעטער גראַף (קאָמיקער)

מאָרים קעסטין (קאָמיקער)

סעזאָן זיינען איצט געפאַלען ווי פּלאַכעס, איז מען אבער ניט געווען געוואוינט צו צאָהלען פאר דורכגעפאַלענע פּיעסען ווי דעמאָלט האָט איסגעוויזען אזא גרויסען פּרייז. און די דירעקטאָרען צווישען זיך האָבען גענומען רעדען, אז כבוד איז טאַקע א גוטע זאַך, אבער מען קען זיך ניט לאָזען בדלות ווערען צוליעב דעם.

כאָר צי מען איז בדלות געוואָרען פון די פּאָר בעסערע פּיעסען צי ניט, איין זאַך האָבען זיי קלאָר דערוויזען, אז אין זיי ליגט די קראַפט צו מאַכען די רעפּוטאַציע פון א שוישפּיעלער. „די אידישע סאַפהאָ" האָט גלייך צוגעצויגען צו דער יונגער קאַליש די אויפמערקזאַמקייט פון דעם בעסערען פּובליקום און דאָ האָט זי צום ערשטען מאָל געהאַט די מעגליכקייט צו ווייזען זיך אין איהר פולען גלאַנץ און צו צייגען, אז זי בעזיצט אן אויסעראָרדענטליכען גרויסען טאַלאַנט.

מיט אזא געווינס אין רענאָמע האָבען די אקטיאָרען בשום אופן ניט געקענט אבזאָגען זיך פון די בעסערע פּיעסען און הגם זיי האָבען אפשר מאַטעריעל צוגעליטען, האָבען זיי געשטרעבט צו שפּיעלען אין אזעלכע פּיעסען, וואו זיי האָבען געקענט ארויסווייזען זיך און אויסצייכענען. און אויסגעצייכענט האָבען זיך ניט נאָר די שטערען, נאָר אויך די אנדערע בעסערע אקטיאָרען. אין „גאָט, מענש און טייוועל" האָט מאָרים מאַשקאָוויטש א שטאַרקען איינדרוק געמאַכט מיט זיין שפּיעלען אין דער סאַמע וויכטיגער ראָל פון אוריאל מזיק. אין דער זעלביגער דראַמע האָט זיך אויך אויסגעצייכענט לעאָן בלאַנק אין דער קליינער ראָל פון דראַכמע. אין דער „שחיטה" און אין „סאַפהאָ" האָט זיך מאַגולעסקאָ געוויזען אין אזא ליכט, אין וועלכען מען האָט איהם ביז דעמאָלט ניט געזעהן. אין דער „שחיטה" האָט ער געשפּיעלט ר' זיסעלע, א ראָל פון העכערער קאָמעדיע און אין „סאַפהאָ" — מאַטיאַס פינגערהוט, א כאַראַקטער ראָל. אין גאָרדינ'ס רעפּערטואר האָט זיך בעליעבט געמאַכט ביי דעם בעסערן פּובליקום שמואל טאַרנבערג, איינער פון די אינטעליגענטערע שוישפּיעלער, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אז אין טהעאטער האָט זיך פאָרמירט א גרופּע „גאָרדיניס־

טען״. זיי האָבן פּיעל געהאָלפען, אז די אָרדינישע דראמע זאָל זיך טיעפער איינוואָרצלען אויף דער ביהנע.

איבריגענס, אין די אנדערע טהעאטערס וואו מען האָט זיך שטרענגער געהאלטען ביי די שאבלאָנע שטיקער איז אויך ניט געווען פּרעהליכער, און עס איז געווען גיכער אַן אויסנאהם, ווען דאָרטען האָט זעהר שטארק אויסגענומען א שטיק. אזא אויסנאהם איז געווען אין פּיפּלס טהעאטער, ווען מען האָט דאָרטען אויפגעפיהרט שייקעוויטשעס „עמיגראנטען״, און אפשר זיינען געווען נאָך איינע אָדער צוויי אזעלכע אויסנאהמען. אבער אלס א כלל זיינען דעמאָלט שטיקער געפאלען איינס נאָכ׳ן אנדערן — און דאָס האָט געקענט זיין א טרייסט פאר א טהעאטער וואָס האָט זיך לכל הפּחות געקענט בעריהמען מיט בעסערע פּיעסען.

נאָר פּלוצים איז די דאָזיגע טרייסט אוועקגענומען געוואָרען. אין ווינדזאָר טהעאטער האָט מען אויפגעפיהרט א שטיק מיט׳ן נאָמען „בן הדור״ פון מ. הורוויטש, און דער ערפאָלג איז געווען אזא, וואָס מען האָט שוין יאָהרען און יאָהרען ניט געזעהן אין טהעאטער. מען האָט געשפּיעלט „בן הדור״ דריי און צוואנציג וואָכען נאָכאנאנד, דאָס הייסט דריי פּיערטעל סעזאָן און דאָס איז אויסגעטייטשט געוואָרען, אז דער עולם פערלאנגט דורכאויס אזעלכע שטיקער, וואָס הורוויטש און לאטיינער האָבען געליפערט פאר׳ן טהעאטער אין די גוטע אלטע צייטען. די הערצער פון די דירעקטאָרען פון די אנדערע טהעאטערס זיינען געוואָרען פערביטערט און מעהר פון אלעמען איז צורייצט געוואָרען קעסלער. אין טהאליא טהעאטער איז אין דעם זעלביגען סעזאָן געווען אן אמת׳ע מגפה אויף שטיקער, ערגער ווי אומעדום. אזוי גיך ווי מען האָט א נייע שטיק אויפגעפיהרט, האָט מען עס געמוזט ארונטערנעהמען און די פּאָליטיקער פון דער קאסע האָבען ערקלערט, אז טהאליא האָט מיט די עטליכע בעסערע פּיעסען פון די פאָריגע סעזאָנען אזוי פערטריבען דעם עולם, אז קיינער וויל שוין גאָר אין טהעאטער ניט פערשמעקען. גאָרדין האָט אנגעשריבען א סענזאַציאָנעלע נארעשע שטיק „אמעריקא״ און מען האָט עס אויפגעפיהרט אין דער האָפּעגונג, אז איצט וועט קומען דער נארעשער עולם. נאָר דאָס האָט אויך

ניט געהאלפען. און ווען גארדין איז באלד נאכדעם געקומען לייענען זיין „קרייצער סאנאטא“, האט קעסלער פערבראקירט די פיעסע. און הגם בערטהא קאליש האט די דאזיגע פיעסע אויפגעפיהרט אויף איהר אייגענעם סמך און „קרייצער סאנאטא“ האט געהאט א גרויסען ערפאלג, איז שוין קעסלער געבליבען אונצופריעדען און אויפ'ן קומענדען סעזאן האט ער איבערגעלאזט די גאנצע גדולה פון זיין א דירעקטאר און איז אריינגעטראטען אויף שכירות אין ווינדזאר טהעאטער.

קיינער האט זיך קיין רעכנונג ניט אבגעגעבען, פאר וואס דער „בן הדור“ האט געהאט אזא אונגעוואוינליכען און אונפערדיענטען ערפאלג. דער „בן הדור“ איז ניט געווען קיין נייע שטיק. מיט יאהרען פריהער האט מ. הורוויטש אויפגעפיהרט עס אונטער אן אנדער נאמען, דעמאלט האט עס געהייסען „יחזקיהו המלך“ און עס איז דורכגעפאלען. און ווען אפילו ער וואלט עס אויסגעבעסערט, האט עס אונטער געוואוינליכע אומשטענדען קיין גרויסען ערפאלג ניט געקענט האבען, ווייל דארטען איז אויסער דעם דעגען ניטא קיין זאך, וואס זאל אזוי נעהמען אן עולם.

דער אויסערארדענטליכער ערפאלג פון „בן הדור“ איז געקומען גאר פון א זייטיגער זאך. עס איז געווען דאס יאהר ווען אידען זיינען פערטריבען געווארען פון רומעניען, און א גרויסע צאהל פון זיי זיינען אנגעקומען אין ניו יארק. די דאזיגע פערוואגלטע וואנדערער האבען אין ווינדזאר טהעאטער געטראפען דאס גאנצע ביסעל ארימקייט, וואס הורוויטש האט אימפארטירט פון רומעניען. אין ווינדזאר טהעאטער האבען זיי געטראפען אלע יענע רומענישע אקטיארען, וועלכע האבען זיי אונטערהאלטען אין יאסי, אין באטושאן, אין בראהילא, אין גאלאץ, אין בוקארעסט אין א משך פון לאנגע יאהרען און זיי זיינען געלאפען אין ווינדזאר ווי אין א בעקאנטען טהעאטער. פאר זיי איז „בן הדור“ געווען די סאמע ריכטיגע סחורה, ווייל קיין בעסערס האבען זיי ניט געזעהן און דאס האט געמאכט מעגליך, אז א שטיק וואס איז מיט עטליכע יאהר פריהער דורכגעפאלען זאל זיך איצט קענען האלטען דריי פיערטעל סעזאן.

נאָר בשעת מעשה האָט קיינער נים בעגריפען די אורזאַך און מען האָט שוין אָנגעהויבען צו רעדען גאַנץ הויך, אַז עס איז צייט צוריקצוקעהרען זיך צו די פריהערדיגע אויטאָרען און אבדייבען פון דער ביהנע יעדען סימן פון דער רעאַליסטישער דראַמע.

אַז דער ערפאָלג פון „בן הדור" איז געווען אַ צופאַל און נים קיין געוואוינליכע ערשיינונג האָבען געוויזען די קומענדע פּאָר סעזאָנען אין דעם זעלביגען ווינדזאָר טהעאַטער. שוין אויפ'ן דריטען סעזאָן האָט הורוויטש געזוכט צו ראַטעווען זיין טהעאַטער דערמיט, וואָס ער האָט איהם פערוואַנדעלט אין אַן אָפּערע הויז. ער האָט אריבערגעבראַכט פון אייראָפּאַ אַ קאָמפּאַניע זינגערס און מען האָט אין ווינדזאָר אָנגעהויבען צו שפּיעלען אָפּערעס. ער האָט אליין נים בעגריפען, אַז דערמיט שרייבט ער אונטער פאַר זיך אליין אלס אויטאָר אַ טוידט אורטהייל, ווייל ווען אפילו די אונטערנעהמונג זאָל געלינגען, האָט ער אלס דראַמענשרייבער גאָר נים צו טהאָן דערמיט. נאָר ער האָט קיין ברירה געהאַט. ער האָט געזעהן דעם גאַנג פון דער ענטוויקלונג פון דער דראַמע און איז געקומען צום שלוס, אַז אויף דער אידישער ביהנע איז שוין מעהר קיין פּלאַץ נים געבליבען פאַר דעם סאָרט שטיקער, וואָס ער און זיינע קאָלעגען האָבען געשריבען. און דאָס איז געווען דער לעצטער סעזאָן, וואָס ער איז געווען פערבונדען מיט'ן טהעאַטער. די אונטערנעהמונג מיט דער אָפּערע איז געווען אַ דורכפאַל און ער האָט פערלאָרען יעדען סענט וואָס ער האָט פערמאָגט. איבריגענס, ער האָט קיין מאָל קיין געלד נים געהאַט און ער האָט פערלעבט, פיעל ער האָט פערדיענט. ער איז פון הארצווייהטאָג פּאַראַליזירט געוואָרען און נאָכדעם ווי ער האָט זיך אבגעמאַטערט עטליכע יאָהר איז ער געשטאָרבען עלענד און פערלאָזען (4טען מערץ, 1910.)

דערווייל האָבען די עטליכע אַקטיאָרען, וואָס האָבען אין די פריהערדיגע יאָהרען אויפגעפיהרט די בעסערע היימישע דראַמע, אָנגעשטויסען זיך אויף אַ מערקווירדיגע ערשיינונג. זיי האָבען בעמערקט, אַז די זעלביגע פּיעסען, וואָס זיינען דורכגעפאַלען בשעת מען האָט זיי אויפגעפיהרט צום ערשטען מאָל און זיי האָבען קוים דערצויגען אַ וואָך אָדער צוויי אויף דער ביהנע האָבען מיט דער

צייט אנגעהויבען צו ווייזען אלץ מעהר און מעהר לעבען. געוואוינ־ ליך ווען א שטיק פאלט דורך די ערשטע אדער צווייטע וואך, דארף מען נאך דעם זאגען א רבנן קדיש. אזא שטיק ווערט טוידט פאר דער ביהנע און קיין קראפט קען עס מעהר פון קבר ניט ארויסשלע־ פען. נאר גאר אנדערס איז דער פאל געוועזן מיט די מייסטע עה־ רענפיעסען. א פיעסע פון דעם מין האט געמעגט דורכפאלען די ערש־ טע אדער צווייטע וואך, און מען האט שוין געגלויבט אז זי איז בעגראבען און פערשאטען. נאר אין א קורצערע אדער לענגערע צייט ארום, האט מען די דאזיגע פיעסע פרובירט שטעלען א שבת בייטאג ווען די איינגאהמע איז געוואונליך א שוואכע, און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז א גרעסערער עולם ווי מען האט ערווארט איז געקומען זעהן איהר און זי האט אויסגענומען. און אז מען האט עס געטהאן נאך אמאל און נאך אמאל, איז דער עולם אלץ געווא־ רען גרעסער, און די פיעסע איז אלץ ווארעמער אויפגענומען גע־ ווארען.

דערביי איז נויטיג צו בעמערקען וועגען דעם סדר פון שפיע־ לען נייע שטיקער. אין אידישען טהעאטער שפיעלט מען יעדען אבענד אין וואך און, א חוץ דעם, שבת און זונטאג אויך בייטאג, אין אלע־ מען ניין מאל א וואך. די וויכטיגע פארשטעלונגען ווערען געגע־ בען פרייטאג אבענד, שבת בייטאג און אבענד און זונטאג בייטאג און אבענד. די דאזיגע פינף פארשטעלונגען ווערען געגעבען „פאר דעם הויז", דאס הייסט פון זיי האט דער טהעאטער די הויפט הכנסה. ווען א שטיק האט אויסגענומען און דער טהעאטער איז געוועזן פול האט מען אין די צייטען פון טהאליא און ווינדזאר גע־ קענט איינגעהמען אין דער קאסע אן אבענד א קיימא לן פון א דא־ לאר אכט הונדערט. די איינגאהמע שבת און זונטאג בייטאג איז בעדייטענד א קלענערע און ארום ביי פולע הייזער זיינען די דערמאנטע פינף פארשטעלונגען געווען גוט פאר דריטהאלבען— דריי טויזענד דאלאר. די אנדערע פיער פארשטעלונגען, וואס ווערען געגעבען מאנטאג, דינסטאג און דאנערשטאג, זיינען שוין ניט פאר דעם הויז. די דאזיגע אבענדען ווערען פערדונגען פאר בענעפיטען און פאר אזא אבענד האט דער בענעפיציאנט דעמאלט געצאהלט א

דאָלאַר צוויי הונדערט און דער טהעאַטער האָט מיט דער איינגאַהמע גאַר ניט געהאַט צו טהאָן.

די פינף פאַרשטעלונגען פון פרייטאַג, שבת און זונטאַג רעכענען זיך אויף טהעאַטער לשון א וואָך. די זאָרג וועגען א פּיעסע איז פאַר די דאָזיגע דריי טעג. ווען מען פיהרט אויף א נייע שטיק שפּיעלט מען עס נאָר די דריי טעג, און וואָס איז שייך צו די אַנדערע וואָכעדיגע פיער טעג שפּיעלט מען אַלטע שטיקער און דער בענעפיציאַנט קלייבט אויס פון אַנגענעבענעם רעפּערטואַר אַזאַ וואָס איהם געפעלט.

אין יענער צייט איז די מורא פאַר א דורכפאַל געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט ניט געוואַגט צו שפּיעלען אַלע פינף מאָל פון פרייטאַג, שבת און זונטאַג די נייע פּיעסע און מען האָט אַזאַ דאָס רוב נאָר געשפּיעלט אין די דריי אָבענדען, בשעת אויף שבת ביי־טאָג און זונטאַג בייטאַג האָט מען אויפגעפיהרט א רעפּערטואַר פּיעסע, וואָס איז געווען א גאַנגבאַרע סחורה ביים עולם. א טהעאַטער האָט געציטערט איבער אַזעלכע רעפּערטואַר פּיעסען און האָט זיי געדעכענט פאַר א גרויסען נדן. אָפט האָט מען זיך אין דער לעצטער מינוט געכאַפּט, אַז די נייע פּיעסע קען אפילו ניט געשפּיעלט ווערען אין די דריי אָבענדען און מען האָט אין דער גיך איהר פערביטען מיט די שטאַרקסטע רעפּערטואַר פּיעסען.

א חוץ דעם האָט א רייכערער רעפּערטואַר געהאַט א גרויסע בעדייטונג פאַר די וואָכעדיגע אָבענדען. ווי שוין געזאָגט, האָט מען אַזעלכע אָבענדען פערדונגען פאַר בענעפּיטען און געטהאָן האָט מען עס דערפאַר, ווייל א טהעאַטער האָט קיין מאָל ניט געקענט האָפען אריינצונעהמען אין דער קאַסע אין מיטען וואָך אַזאַ סומע, ווי מען האָט בעצאָהלט פאַר א בענעפּיט און עס איז געווען אין די אינטערעסען פון טהעאַטער צו האָבען אַזעלכע אין מיטען וואָך וואָס מעהר. וואָס רייכער דער רעפּערטואַר פון א טהעאַטער, אַלץ גרעסער איז דאַרטען געווען די צאָהל פון די בענעפּיטען, און הגם די אמת'ע גאַנגבאַרע רעפּערטואַר פּיעסען האָט מען געוואוינליך פאַר קיין בענעפּיט ניט געגעבען, האָט מען זיי אָבער פאַר א געוויסער גרעסערע סומע זיי געקענט קריגען, און דאָס האָט ווידער

געמאכט א בעזונדער קוואל פון הכנסה פאר דעם שטערן, וועלכער איז אויך געווען דער הויפט דירעקטאָר.

די דאָזיגע בענעפיסען האָבען אויך פיעל געהאָלפען די בעסערע פיעסען אויפצושטעהן תחית המתים. דער גרעסערער אקטיאָר וועו איהם איז שטארק געפעלען געוואָרען א ראָל אין זיינער א דורכגעפאלענער בעסערער פיעסע פלעגט צורעדען די בענעפיציאנטען צו איהר און די האלטונג פון דעם פובליקום אין טהעאטער איז געווען דער וויזער פאר איהם.

אויף אזא אופן זיינען אויפגעשטאַנען תחית המתים די מייסטע בעסערע היימישע פיעסען, וועלכע זיינען פריהער דורכגעפאלען און דאָס איז געווען א נייע ערפאהרונג ביים טהעאטער. מיט די שאבלאָנע שטיקער האָט אזא פאל ניט פאסירט. פערקעהרט, די ערפאהרונג האָט געוויזען אז דאָס רוב שאבלאָנע שטיקער וואָס האָבען איינגעבראכט אוצרות געלד בעת מען האָט זיי אויפגעפיהרט נייערהייד, זיינען געוואָרען טוידט אזוי גיך ווי מען האָט זיי ארונטערגענומען פון דער ביהנע, און די עטליכע אקטיאָרען וואָס האָבען זיך פריהער בעקלאָגט, אז זיי זיינען בדלות געוואָרען פון די בעסערע פיעסען, האָבען מיט אמאָל אויסגעפונען אז זיי האָבען אליין ניט וויסענדיג אָנגעזאמעלט אין זיי א גרויסען אוצר.

איצט האָט מען זיי שוין ניט געשפיעלט פאר'ן און נאָכ'ן סעזאָן און פון עהרענפיעסען זיינען זיי געוואָרען ברויט פיעסען. איז טהאַליא טהעאטער איז די בעסערע פיעסע געוואָרען די תושב'טע און האָט זיך ברייטלאך אויסגעזעצט אויף דער ביהנע. דער אידישער טהעאטער, הגם ער איז געווען אויף א פעררופענער גאס און אויף יעדען טריט האָט מען זיך אָנגעשטויסען אָדער אויף א שכור אָדער אויף א גאסענמיידעל פון סאמע רינשטאָק, האָט אָנגעהויבען צוציהען צו זיך די אויפמערקזאמקייט פון דער העברעער אמעריקאנער אינטעליגענץ. עס פלעגען קומען אין טהעאטער אמעריקאנער פראָפעסאָרען, ליטעראטען און אלע יענע וואָס האָבען זיך אינטערעסירט מיט א בעסערען צושטאַנד פון דער אמעריקאנער ביהנע. עטליכע בעריהמטע אמעריקאנער קריטיקער האָבען ארויסגעשטעלט דעם אידישען טהעאטער פאר א ביישפיעל צו דעם אמעריקאנעם

פּובליקום און האָבען בעדויערט, וואָס אויף דער אמעריקאנער ביה־נע שטעלט מען ניט אזעלכע ערנסטע פּיעסען ווי אין אידישען טהעאַטער.

אין אידישען טהעאַטער זיינען אויך געקומען דירעקטאָרען פון אמעריקאנער טהעאַטערס און זיי, תמיד אויף דער וואך פאר נייע קרעפטען, האָבען זיך צוגעקוקט צו די אידישע אַקטיאָרען. זיי האָבען ערוואַרט צו טרעפען קונצענמאכער, פּאַיאצען און צו זייער גרויסער איבערראשונג האָבען זיי דאָ דערזעהען אמת'ע קינסטלער, מאַנכע גאָר גרויסע, וואָס האָבען געקענט זיין א ציערונג אויף אויף דער אמעריקאנער ביהנע.

עס האָט אויסגעזעהן, אזוי ווי די איבערגאַנגס עפּאָכע האָט שוין געהאַלטען ביים ענדיגען זיך, און דער גרויסער ניו יאָרקער עולם האָט זיך שוין באלד קלאָר געמאכט וואָס צו פאָדערען פון א טהעאַטער. די היים פון דער בעסערער דראַמע איז געוואָרען טהאַ־ליא טהעאַטער און די זיילען אויף וועלכע זי האָט זיך געשטיצט זיינען געווען קעסלער, קאליש און ליפּצין. די פריהערדיגע אויטאָרען וועלכע האָבען פריהער געהאַט די גאנצע ביהנע אין זייערע הענד, האָבען זיך איצט מעהר ניט אנגעזעהן. די וויכטיגסטע קראפט אויף דער ביהנע איז געוואָרען גאָרדין און אין דער צייט האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צו לאָזען הערען קאָברין און ז. ליבין. אין די יאָה־רען האָט ליבין געמאכט זיינע ערשטע שריט אויף דער ביהנע און געטראָטען איז ער מיט אונזיכערע טריט. אלע זיינע ערשטע שטי־קער זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען אין טהאליא טהעאַטער און ביז „הענעלע" זיינען זיי כמעט אלע דורכגעפאַלען. נאָר ליבין האָט גע־האַט א גוטען נאָמען אלס סקיצענשרייבער און מען האָט פון איהם ערוואַרט, אז פריהער אָדער שפּעטער וועט ער ארויסקומען מיט א בעסערע דראַמע, וואָס וועט אין דער זעלביגער צייט זיין נאָהענט צום פאָלק.

ל. קאָברין האָט נאָך „מינא" אויך געזוכט א מקום מקלט אין טהאליא טהעאַטער און דאָרטען האָט מען אויפגעפיהרט זיין „איסט סייד גהעטאָ." זיין נעקסטע פּיעסע „סאָניע פון איסט בראָדוויי" אָדער „נאָטור, מענש און חיה" האָט מען אויפגעפיהרט אין פּיפּעלס

טהעאטער און זי איז דורכגעפאלען. לויט דעם כאראקטער פון יענעם טהעאטער איז דארטען ניט געווען קיין פלאץ פאר א שרייבער פון א בעסערער דראמע, נאר דאס איז אויסגעפאלען אין דער צייט ווען דאס שאבלאנע שטיק האט מעהר קיין קאפ ניט געקענט אויפהויבען און מען האט זיך געדארפט קליגען, ווי אזוי אנצוהאלטען א פובליקום, און עטליכע יאהר נאכאנאנד האט קאברין געשריבען אויסשליסליך פאר טהאמאשעפסקי.

די השפעה פון דער בעסערער דראמע האט זיך אויף אזא אופן פערשפרייט אויף דער גאנצער ביהנע און דער שם און דער מאטעריעלער צושטאנד פון דעם אידישען טהעאטער איז געווארען אזא, אז גרויסע אידישע שוישפיעלער, וואס האבען געשפיעלט ביי די אומות העולם אין איירָאפא האבען געווארפען אן אויג אויף איהם. דער ערשטער פון אזעלכע אקטיארען איז געווען מאריץ מאריסאן, א קייזער קעניגליכער שוישפיעלער פון דער ראמאנטישער שולע. ער איז געקומען גאסטראלירען אין דעם דייטשען טהעאטער און פון דארטען האט ער פערבלאנדזשעט צו דער אידישער ביהנע, נאר ער איז קיין מאל ניט אבגעטראטען פון דעם קלאסישען רעפערטואר. ער אליין האט געשפיעלט אין דייטש און די אנדערע אקטיארען האבען געבראכען די צונג אין די דייטשע ראלען, און פון דערמאלט אן פלעגט ער כמעט יעדען יאהר קומען און געבען א געוויסע צאהל פארשטעלונגען. אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען איז ער אין גאנצען געווען אבהענגיג פון אידישען טהעאטער.

עטליכע וואס זיינען געווארען געטראפען פון דער נייער ארדנונג אויף דער ביהנע האבען זיך געזוכט צו ראטעווען דערמיט, וואס זיי האבען בעאיינפלוסט א געוויסען אויפגעקומענעם רוסישען אידען מר. הערי פישעל, ער זאל פאר זיי בויען א טהעאטער אין סאמע הארצען פון אידישען קווארטאל. צווישען זיי זיינען געווען: מארים פינקעל, סאפיע קארפ, יאזעף לאטיינער, דער קאפעלמייסטער פרידזעל, און זיי האבען אויך צוגעצויגען דעם קאמיקער ב. בערנשטיין. דעם טהעאטער האט מען אויסגעבויט אויף גרענד סטריט און מען האט דאריבער איהם א נאמען געגעבען גרענד טהעאטער.

דאָס איז געווען דער ערשטער טהעאַטער וואָס איז געבויט געוואָרען לכתחילה פאַר אַ אידישע טרופּע און פאַר אַ אידישען פּובליקום. ער איז געעפענט געוואָרען מיט גרויס פּאַראַד אין דעם יאָהר 1903. אין דעם טהעאַטער האָט די קאָמפּאַניע געזוכט צו בע־שיצען זיך געגען דעם נייען שטראָם וואָס האָט שוין פערפּלייצט די ביהנע. לאַטיינער איז אַרויסגעטראָטען מיט אַ היסטאָרישע אָפּע־רעטע „ציון אָדער על נהרות בבל“, וואָס האָט זיך מיט קיין זאַך ניט אונטערשיידט פון זיינע אַמאָליגע שטיקער. ווי עס ווייזט אויס, האָט ער ווי די מיטגליעדער פון זיין קאָמפּאַניע ניט געוואָלט גלוי־בען, אַז דער עולם איז אויסגעוואַקסען פון דעם פּורים שפּיעל, און ער איז געווען אונטער דעם איינדרוק, אַז דאָס זיינען די דירעקטאָרען, וואָס האָבען זיך געשטעלט געגען די שאַבלאָנע שטיקער פון די אכ־ציגער יאָהרען. אין אַן אייגענעם טהעאַטער און אליין אַ דירעקטאָר וועט ער ווייזען, אַז דער געשמאַק ביים עולם איז דער זעלביגער. אָבער עס האָט לאַנג ניט געדויערט און די קאָמפּאַניע האָט איינגע־זעהן, אַז קעגען שטראָם קען מען ניט געהן. דער פּועל יוצא פון דער שלים מזל'דיגער אונטערנעהמונג איז געווען, אַז די קאָמפּאַניע האָט ניט אויסגעהאַלטען און סאָפּיע קאַרפּ איז באַלד פון שברת הלב גע־שטאָרבען.

פון דער בעסערער דראַמע האָט מען נאָך דערוויייל אויך ניט געמאַכט קיין גרויסע גליקען נאָר אַלע האָבען שוין געזעהן, אַז זי איז די דראַמע פון מאָרגען. די שטימונג איז געווען אַ געהויבענע און באַלד נאָכדעם ווי די לעצטע אנשטרענגונג פון הורוויטש האָט זיך געענדיגט מיט אַ קראַך, האָט זיך די קאָמפּאַניע פון טהאַליאַ אונטער דער דירעקציאָן פון לעאָפּאָלד שפּאַכנער און דוד קעסלער קאָמבינירט מיט קעני ליפּצין און איבערגענומען דעם ווינדזאָר טהע־אַטער און די ביידע גרויסע קונסט טעמפּלען זיינען געווען געוויד־מעט דער בעסערער דראַמע.

נײנטער קאפּיטעל.

דער פאל פון דער בעסערער דראמע.

אין דער צײט וואס די בעסערע דראמע האט זיך ענטוויקעלט מיט אזא וואונדערבארע שנעלקײט און פערשפּראכען צו ווערען דער שטאלץ פון אידען, האבען אונערוואַרטעט אנגעהויבען צו פאלען גרויסע שטײנער אין איהר וועג.

דער ערשטער גרויסער שטײן וואס איז געפאלען אין וועג דער בעסערער דראמע איז געווען די פאראמירונג פון א יוניאן צווישען די אקטיארען.

דער אמת איז, אז די אקטיארען האבען קײן אנדער ברירה ניט געהאט. כל זמן שפּיעלען טהעאטער איז געווען מעהר מעשה קונדס, האט מען זיך מיט דער מאטעריעלער פראגע ווײניג אבגעגעבען. מען האט געשפּיעלט און אז עס איז אריינגעפאלען א מטבעה, האט מען געהוליעט, און אז די מטבעה איז ניט געווען האט מען צוגעהונגערט און געהאלפען זיך אויף פערשײדענע וועגען. זעהר אפט גאר אויף מאוס'ע און שענדליכע וועגען... נאר דאס איז אלץ געווען רעכט ווען דער טהעאטער איז געווען אן ארימע אינסטיטוציאן און די שפּיעלער זײנען געווען יונגע חברה וואס האט וועגען קײן זאך ניט געטראכט און וועגען קײן זאך ניט געזארגט. נאר שוין ארום סוף אכציגער יאהרען האט דער אידישער טהעאטער אין אמעריקא אנגעהויבען צו ווײזען סימנים פון זאטקײט און רײכקײט און וואס ווײטער איז די רײכקײט געוואקסען, און די נעכטיגע יונגע הפקר אקטיארען זײנען געווארען מענער פון ווײבער, טאטעס פון קינדער, מיט א יאך אויפ'ן האלז.

דעמאלט האט זיך טאקע געגרינדעט די ערשטע אקטיארען יוניאן, און הגם זי איז באלד צופאלען געווארען, זײנען אבער געבלי-

בען די זעלביגע אומשטענדען, וואס האבען איהר געשאפען. און וואס ווייטער איז די פאדערונג אויף א יוניאן געווארען גרעסער און שטארקער.

עס האט געהייסען, אז די קאמפאניע אין א טהעאטער האט געארבייט אויף א קאאפעראטיווען פרינציפ. דער גאנצער פראפיט איז צוטהיילט געווארען צווישען די דירעקטארען און שפיעלער און דעם אויטאר לויט דער מארקען סיסטעם. די דאזיגע סיסטעם איז בעשטאנען דעריין, וואס יעדער אקטיאר, דירעקטאר און אויטאר איז אבגעשאצט געווארען אויף אזוי און אזוי פיעל מארקען, וואס גרעסער דער אקטיאר איז געווען פעררעכענט, אלץ מעהר מארקען האט ער בעקומען. אזוי, למשל, האט א גרעסערער אקטיאר בעקומען הונדערט מארקען, א קלענערער זעכציג און גאר א גרויסער הונדערט און פופציג. די מארקען פון אלע אקטיארען און דירעקטא־רען זיינען צוזאמענגערעכענט געווארען און ווען, למשל, די סומע פון אלעמענס מארקען האט בעטראפען צוויי טויזענד און דער פרא־פיט פאר דער וואך איז געווען טויזענד דאלאר איז דער ווערטה פון א מארקע געווען פופציג סענט, און דער אקטיאר וואס האט געהאט זעכציג מארקען האט געקריגען דרייסיג דאלאר. ווען דער פראפיט פאר דער וואך איז געווען הונדערט דאלאר, איז דער ווערטה פון א מארקע געווען פינף סענט, און דער זעכציג מארקעדיגער אק־טיאר האט געקריגען דריי דאלאר און דער הונדערט פופציג מאר־קעדיגער אקטיאר האט בעקומען אכטהאלבען דאלאר.

עס פערשטעהט זיך, אז איידער מען האט אנגעהויבען אויס־צוטהיילען דעם פראפיט האט מען פון דער הכנסה ארונטערגע־נומען דירה געלד, די קאסטען פון בעהייצונג און בעלייכטונג, די שכירות פון די אנגעשטעלטע ארבייטער און די אלע אנדערע הוצאות, וואס א טהעאטער האט דורך דער וואך.

די דאזיגע חלוקה איז אן און פאר זיך א גאנץ ריכטיגע. דאס האט געהייסען אז די גאנצע קאמפאניע איז איהר אייגענער בעל הבית און אז דער פראפיט איז א גרעסערער האבען אלע מעהר שכירות און אז דער פראפיט איז א קלענערער האבען אלע וועניגער שכירות.

איז אבער געווען די צרה, וואס ביי דער חלוקה האבען די די־רעקטארען געמאכט צו גרויסע חשבונות און די אקטיארען האט מען קיין ביכער ניט געוויזען. זיי האבען געזעהן, אז מען שפּיעלט א וואך צייט פאר געפאקטע הייזער, נאר אז עס קומט צו דער חלוקה ווייזען זיך ארויס אזעלכע הוצאות, אז א מארקע האט געהאט נאר א קליינעם ווערטה.

דאס האט געטריבען די אקטיארען צו פאדערען געוואוינליכע שכירות און די סיסטעם פון מארקען זאל אין גאנצען אבגעשאפט ווערען. די אקטיארען האבען מעהר ניט געוואלט זיין אליין בעלי בתים און ארבייטען אויפ'ן רוח און האבען בעסער פערלאנגט צו ווערען בעטראכט אלס אנגעשטעלטע ארבייטער און קריגען יעדע וואך שכירות. און כדי דאס צו דערווייזען האבען זיי זיך געמוזט ארגאניזירען אין א יוניאן.

אויבערפלעכליך ווייזט אויס, אז דאס האט גאר ניט צו טהאן מיט דער ענטוויקלונג פון דער בעסערער דראמע. עס איז געווען ניט מעהר ווי רעכט, אז ווען דער טהעאטער איז רייך געווארען, זאלען די אקטיארען דערפון געניסען, און די בעסערע דראמע האט ניט געקענט פערלירען און ניט געווינען, צו ווענמען דאס געלד פון דער קאסע איז ניט אריינגעפאלען. נאר באלד האט זיך ארויסגעוויזען, אז די יוניאן איז טהיילווייז געבוים געווארען אויפ'ן חשבון פון דער בעסערער דראמע.

די אקטיארען האבען אין גיכען אויסגעפונען, אז אויב עס קומט צו'א צוזאמענשטויס מיט די בעלי בתים, וועלען זיי ניכער גע־ווינען זייער קאמף, אויב אלע וואס ארבייטען ביים טהאטער וועלען זיין ארגאניזירט. און זיי האבען ארגאניזירט די כאריסטען, די מוזיקער, די שמשים, די אנציהער, די טהיר־שטעהער און דאס גליי־כען און וואס מעהר זיי האבען דערפיהלט זייער קראפט, אלץ מעהר האבען זיי דעם טהעאטער פערוואנדעלט אין א פאבריק. זיי האבען גע'פסק'עט פיעל אקטיארען א טהעאטער זאל בעשעפטיגען, פיעל מוזיקער, פיעל כאריסטען, פיעל אנציהער, פיעל שמשים זאלען אנגעשטעלט ווערען און פיעל מען זאל זיי צאהלען. זיי האבען אריינגעטריבען א טהעאטער אין אזא הוצאה, אז עס איז רעכט, אז

ווען ער מאכט בלויז עטליכע וואכען שלעכטע געשעפטען זאל ער פלאצען.

עס איז פריהער געווען דערמאנט, ווי אזוי כמעט אלע בעסערע פיעסען זיינען די ערשטע צייט וואס מען האט זיי אויפגעפיהרט געווען א דלות פאר'ן טהעאטער און ערשט שפעטער זיינען זיי געווארען א קוואל פון גרויסע הכנסות. ווען די יוניאן איז אריין אין איהר פולער קראפט, איז דאס געווארען אן אונמעגליכקייט. א טהעאטער האט געמוזט דעקען אזוי פיעל הוצאות א וואך און האט ניט געקענט ערלויבען זיך צו נעהמען קיין שאנסען.

אין דער צייט ווען די אידישע דראמע האט אנגעהויבען אויפצובליהען, האט זיך פארמירט צווישען די אקטיארען א קרייז פון גארדיניסטען. זיי זיינען געווען גרייט צו שפיעלען פאר קלענערע שכירות אין א טהעאטער, וואו מען האט אויפגעפיהרט גארדינס פיעסען. שפעטער איז יעדער דורכשניטליכער אקטיאר געווארען אן אמת'ער שונא פון א בעסערער דראמע, ווייל איהם האט אויסגעוויזען, אז זי איז מקפח זיין פרנסה און פיעלע אקטיארען שרעקען זיך פאר א גוטע פיעסע, ווי דער שטן פאר ווייראך.

מען דארף בשום אופן ניט דענקען, אז זיי איז ליעבער צו שפיעלען אין נארעשע שטיקער, זיי ווייסען אויסגעצייכענט, אז ארויסווייזען זיך אלס שוישפיעלער האבען זיי נאר א מעגליכקייט אין דער בעסערער דראמע, נאר זיי זיינען זאט געווארען און אין דער זאטקייט איז פערשוואומען געווארען דער ארטיסטישער אינסטינקט.

איבריגענס, די אקטיארען אליין זיינען נאך א האלבע צרה. זיי בעגרייפען ווען זיי כאפען איבער די מאס. אזוי איז אנפאנגס געווען שטרענג דורכגעפיהרט אז די טהירען פון דער יוניאן זאלען זיין פערשלאסען פאר נייע מיטגליעדער און דאס האט געהייסען, אז קיין פרישע בלוט זאל מעהר ניט צוקומען צו דער ביהנע. זיי האבען אויף אזא אופן פער'משפט דעם אידישען טהעאטער צו א טוידט דורך אויסצעהרונג. צו זאגען דעם אמת, איז דאס ניט אזוי געווען א מיטעל צו בעזארגען זיך מיט לעבענסלאנגליכען ברויט, ווי צו בעווארענען זיך געגען די דירעקטארען, אז זיי זאלען ניט

פערפלייצען די אידישע טהעאטערס אין אמעריקא מיט אימפּאָר־טירטע אקטיאָרען. זיי האָבען געזעהן, ווי די דירעקטאָרען האָבען געמאכט א מאָדע אוועקצולאָזען זיך יעדען סוף סעזאָן נאך אייראָ־פּע און ברענגען פון דאָרטען גאנצע קאָמפּאניעס, און די פערמאכ־טע טהירען פון דער יוניאָן זיינען געווען אן ענטפער דערויף. און מען דאַרף ווידער זאָגען דעם אמת, אז געגען אימפּאָרטירטע אנער־קענטע גרעסערע שוישפּיעלער האָבען זיי קיין זאך ניט אנגעווענדט און ניט געמאכט זיי קיין שוועריגקייטען צו שפּיעלען אין טהעאַ־טער. שפּעטער האָבען די אקטיאָרען איינגעזעהן, אז דער פּרינ־ציפּ פון פערשלאָסענע טהירען קען זיך ניט צופּאסען צו א יוניאָן פון אקטיאָרען און זיי האָבען די טהירען עטוואָס געעפענט.

די גרעסטע צרה פאַר דער בעסערער דראמע זיינען די אנדערע יוניאָנס, וואָס זיינען פערבונדען מיט'ן טהעאטער. די דאָזיגע יו־ניאָנס זיינען געגרינדעט געוואָרען אין א צייט, ווען דער אידישער טהעאטער האָט געהאט אן אָפּערעטישען כאראקטער. דאָס האָט נויטיג געמאכט כאָריסטען, מוזיקער, שניידער און דאָס גלייכען און נאך איצט קען מען זיך אָהן זיי אין גאנצען ניט בעגעהן, ווייל גע־זאנג און טאנץ איז ניט אבגעשאפט געוואָרען אין אידישען טהעאַ־טער. אבער דער דאָזיגער גאנצער באלאסט איז לחלוטין איבריג אין א טהעאטער, וואָס זאָל זיך ווענדען אין גאנצען אבגעבען צו דראַ־מע. ווען אזא טהעאטער זאָל זיך ווענדען עפּענען, וועלען די יוניאָנס ניט ערלויבען. פאַר זיי איז גאנץ עגאל צי א טהעאטער דאַרף האָ־בען דעם איבריגען באלאסט צי ניט, אָהן דעם וועט זיך קיין פאָר־האנג אין א טהעאטער ניט אויפהויבען. אלענפאלס אזוי איז גע־ווען ביז היינטיגען טאָג. און אויב אזוי זאָל אנהאלטען ווייטער וועט זיין שווער צו האָבען א בעסערע דראמע אין אידישען טהע־אטער אין אמעריקא.

א צווייטער קלאפּ פאַר דער אידישער ביהנע איז געקומען פון די אמעריקאנער דירעקטאָרען. זיי האָבען געוואָרפען אן אויג אויף די אידישע שוישפּיעלער און די ערשטע וויכטיגע קראַפט וואָס די אמעריקאנער ביהנע האָט צוגענומען פון דעם אידישען טהעאטער איז געווען בערטהא קאַליש.

ביז דער צייט איז דער אידישער טהעאטער אין ניו יארק געווען דער צענטער צו וועלכען די אויגען פון אלע אידישע אקטיארען זיינען געווען געווענדט. די אידישע ניו יארקער דירעקטארען האבען געזוכט און געאקערט אין יעדער מדינה, וואו אידישע אקטיארען האבען געשפיעלט און וואו נאר זיי האבען געטראפען א מעהר אדער וועניגער וויכטיגע קראפט, האבען זיי איהר געבראכט אין דער נייער היים פון אידישען טהעאטער. דער אמעריקאנער דאלאר האט אריבערגעוואויגען יעדע אנדערע מטבעה פון יעדער אנדערער מדינה און א חוץ דעם האט די ניו יארקער אידישע ביהנע גע'שם'ט ווייט און ברייט. און איצט האט אנגעהויבען צו שוועבען א געפאהר, אז די אמעריקאנער ביהנע וועט צונעהמען פון אידישען טהעאטער יעדע בעסערע קראפט.

בערטהא קאליש האט געהאט די פאסטאציע, די פיגור, דעם פנים וואס האבען איהר געגעבען די מעגליכקייט צו ערשיינען אין די פערשיידענסטע ראלען, און ארויסברענגען א פולשטענדיגע אילוזיע. זי האט געקענט זיין מאיעסטעטיש, אינטעליגענט, אויסגעלאסען, פערגרעבט. זי האט געהאט א וואונדערבארע שטים און דיקציע און א דאנק דעם האט זי געקענט רעדען אויפ'ן נאטירליכסטען אופן און איהר שטים זאל דערגרייכען אין די סאמע וויטסטע ווינקלען פון טהעאטער. איהר טעמפעראמענט האט איהר ערלויבט אויסצודריקען די טיעפסטע, שטארקסטע און איידעלסטע געפיהלען און די מוסקולען פון איהר געזיכט האבען זיך אזוי געלאזט קאנטראלירען, אז אהן דער מינדסטער אנשטרענגונג איז זי אריבער פון איין מוטה אין דעם צווייטען. איהרע אויגען האבען זיך מאמענטאן פון דער ווייכסטער ליעבע אנגעצונדען מיט העלישען פייער. די בויגזאמקייט פון איהר שטימע און געזיכטסציגע האבען פאר איהר מעגליך געמאכט איבערצוגעבען די איידעלסטע שאטירונגען פון א געפיהל און דאס האט איהר געמאכט אונשאצבאר פאר אינטעליגענטע ראלען.

ווי ווייט דער קלאפ האט זיך געפיהלט אויף דער ביהנע קען מען זעהן דערפון, אז מיט איהר אוועקגעהן פון אידישען טהעאטער איז אונמעגליך געווארען צו שפיעלען עטליכע פיעסען פון איהר רע־

פּאָפּולאַרע דראַמען-שרייבער

משה הורוויטש

יאָזעף לאַטיינער

נ. מ. שייקעוויטש (שמ"ר)

משה זייפערט

זיגמונד פיינמאַן

ב. טאָמאַשעפסקי

ז. ליבין (י. הורוויטש)

נ. ראַקאָוו

פערטואר. אזוי זיינען פערשטופט געווארען צום הינטערגרונד „סאַפהאָ“ און „קרייצער סאָנאַטאַ“. און דאָס הייסט אז געוויסע בעסערע פיעסען וועלכע וואָלטען געווען מעגליך מיט קאליש אויף דער אידישער ביהנע, האָבען אהן איהר קיין ערפאָלג ניט געקענט האָבען.

עס איז געווען ניט מעהר ווי א צופאל, וואָס די אמעריקאנער דירעקטאָרען האָבען אוועקגענומען בלויז בערטהא קאליש פון אידישען טהעאטער. ווען יעקב אדלער זאָל זיין אינגער, וואָלטען זיי איהם אויך פערנומען. ער האָט שטארק חשק געהאט צו שפּיעלען אויף א פרעמדער ביהנע און זעהר געגארט צו געווינען אנערקענונג פון א פרעמדען פובליקום. אבער איהם איז אין וועג געשטאנען זיין עלטער און עס איז ניט געווען קיין שום האָפנונג, אז ער זאָל זיך ווען אויסלערנען ענגליש. און ער האָט זיך געמוזט צופריעדען שטעלען דערמיט, וואָס ער האָט עטליכע פאָרשטעלונגען געגעבען אויף א פרעמדער ביהנע, מיט אן אמעריקאנער קאָמפּאניע און ער האָט זיין ראָל געשפּיעלט אין אידיש און די אנדערע אקטיאָרען האָבען געשפּיעלט אין ענגליש. דאָס איז געווען גרינג צו דערווייזען דערפאר, וואָס צו די דאָזיגע פאָרשטעלונגען האָט ער אויסגעקליבען די פיעסע „שיילאָק“.

דוד קעסלער האָט אויך שפּעטער געמאכט א פערזוך צו שפּיעלען אויף דער אמעריקאנער ביהנע, נאָר די פיעסע אין וועלכער ער איז ארויסגעטראטען איז גלייך דורכגעפאלען און ער האָט זיך תיכף צוריקגעקעהרט צום אידישען טהעאטער.

אדלער און קעסלער זיינען פון די מענער שפּיעלער די סאַמע וויכטיגסטע אַקטיאָרען אויף דער אידישער ביהנע. יאהרענלאנג האָבען זיי געזוכט צו מעסטען זיך מיט די קרעפטען, גראד ווי פּראָפעסיאָנעלע אטלעטען מעסטען זיך אין אמעריקא מיט פיזישער גבורה, ווער פון זיי איז א גרעסערער שוישפּיעלער, און זיי האָבען ניט בעגריפען, ווי פערשיידען זיי זיינען איינער פון דעם צווייטען. אדלער איז א רעאליסטישער שפּיעלער מיט א נייגונג צו ראָמאַנטישע פארבען, און קעסלער איז א נאַטוראליסטישער אַקטיאָר מיט אן אויג פאר לעבענס-ווארהייט. אדלער ווערט אַנלייגען

א סך וועג צו מאכען א שטארקערן איינדרוק, און קעסלער וועט זיך גיכער רעכענען מיט דער מענשליכער נאטור. אדלער פיהלט זיך ווי א פיש אין וואסער ווען ער קען ערשיינען אויף דער ביהנע אין גייסטיגע עפאלעטען, און קעסלער פיהלט זיך מעהר אין זיין עלע־מענט אין די ראלען פון הפקר יונגען. אדלער׳ס שטים איז ווייך און לאסטשעדיג אין די אונטערסטע טענער און זיין פנים איז מאג־נעטיש, נאר דערפאר האבען זיינע אויבערסטע טענער און אונאנ־גענעמע שארפקייט און אן אנגעשטרענגטקייט. ביי קעסלער׳ן, פער־קעהרט, ווען ער רעדט שטיל קומען אפט ארויס די ווערטער מבולבל און צוזאמענגעגאסען, נאר דערפאר זיינען די אויבערסטע טענער לייכט און פריי און יעדער אטאם ביי איהם איז פול מיט בעהאלטע־נער קראפט.

ביידע, סיי אדלער און סיי קעסלער קענען פיהלען שטארק און ביידע צייכענען זיך אויס אין העפטיגע סצענעס, נאר דאס רוב ווענדען זיי דערצו אן עלעמענטארע מיטלען. זיי האבען ביידע אויסדרוקספולע פנימ׳ער און קענען לייכט איבערגעבען די פער־שיידענסטע געפיהלען.

אלס א כלל האבען די אידישע שוישפיעלער וואס האבען פע־נומען דעם אויבען אן אין אידישען טהעאטער ניט געהאט קיין אנגענעהמע ערפאהרונג אויף דער אמעריקאנער ביהנע. אפילו בערטהא קאליש, וועלכע איז פערבליבען אויף דער אמעריקאנער ביהנע ביז היינטיגען טאג, האט קיין גרויסע מציאה ניט געכאפט. זי האט ערווארבען א גרויסען נאמען און פערדיענט מעהר געלד ווי אין אידישען טהעאטער, נאר זי האט די גאנצע צייט געפיהלט דארטען א פרעמדקייט און קאלטקייט, בשעת אויף דער אידישער ביהנע האט זי געהאט מעהר אנערקענונג, מעהר כבוד און קיין געלד האט איהר אויך ניט געפעהלט. און איהר אוועקגעהן פון אידישען טהעאטער איז געווען א גרויסער פערלוסט פאר דער בע־סערער דראמע.

אבער דעם גרעסטען קלאפ האט די בעסערע דראמע געקריגען פון דער גרויסער איינוואנדערונג, וואס האט זיך אנגעהויבען נאך די שרעקלישע קעשענעווער פאגראמען. די זעלביגע אימה׳דיגע

רדיפות אין רוסלאנד וואס האבען אין די אכציגער יאהרען געשאפען אין אמעריקא די היים פון דעם אידישען טהעאטער, און פון וועלכע ער האט אלע יאהרען געצויגען זיין יניקה און דערהויבען זיך צו אזא גדולה, האבען אין עטליכע און צוואנציג יאהר ארום געגעבען דער בעסערער דראמע אין אמעריקא א טוידט קלאפ. נאך די קעשענעווער רציחות האט די אידישע איינוואנדערונג אין אמע־ריקא דערגרייכט די העכסטע מדרגה. די גרעסטע צאהל פון די דא־זיגע איינוואנדערער האבען ביז זייער קומען קיין אמעריקא קיין טהעאטער ניט געזעהן, און ווען זיי האבען דא אביסעל אבגעכאפט דעם אטהעם און זיינען געקומען צו זיך, זיינען זיי נייגיעריג גע־ווארען צו זעהן א אידישע פארשטעלונג. זיי האבען זיך א שאט גע־טהאן אין טהעאטער מחנות־ווייז, נאר די בעסערע פיעסען און דער העכערער סארט שפיעלען האבען ביי זיי קיין חן ניט געקענט גע־פינען. זיי איז בעסער געפעלען געווארען יענער מין אונגעלומפער־טע שטיקער און יענער מין גראבער שפיעלען, וואס איז אין א משך פון א פאר צעהנדליג יאהר פערשטופט געווארען פון דער ביהנע. אבער אפילו די ביליגע שטיקער זיינען געוועזן צו הויך פאר זיי, די דאזיגע שטיקער האבען שוין איצט געהאט א געוויסע פאליטור און דאס איז געווען א חסרון צום שידוך. די נייע בעזוכער האבען גע־דארפט האבען עפעס אזוינס, וואס זאל האבען א נאהענטע שייכות מיט אן אמת'ן פורים־שפיעל.

ארום דער צייט האבען אויפגעבליהט די מוזיק האלס. זיי האר־בען זיך געוויזען מיט א פאר יאהר צוריק אין אידישען קווארר־טאל, נאר זיי האבען זיך געמאטערט. דער עולם האט זיך געהאל־טען ווייט פון זיי, הגם באלד פון דער ערשטער צייט האבען זיך דארטען בעוויזען פיינע קרעפטען. דארטען האט זיך בעוויזען קעס־טין, א טאלאנטירטער בוף קאמיקער, וועלכער האט שוין יאהרענ־לאנג געשפיעלט אויף דער פראווינץ; דארטען האט זיך בעוויזען קלארא יאנג, א בעגאבטע סוברעטין; דארטען האט געשפיעלט ווינטרויב און זיין פרוי, און שפעטער בירנבוים — אלע שפיעלער מיט טאלאנט און נאך אנדערע. איבריגענס, קעסטין און קלארא יאנג זיינען דארטען לאנג ניט געבליבען און מען האט זיי אריינגענומען

אין דער יוניאָן און זיי זיינען באלד געוואָרען מיטגליעדער פון א ראיעלער טהעאטער קאָמפּאניע, און דאָס זעלבע איז אויך געשעהן מיט די וויינטרויבס און בירנבוים. אבער נאָכדעם ווי די גרויסע איינוואנדערונג האָט זיך אָנגעהויבען האָבען מוזיק האָלס ארויסגע־שפּראָצט איבער׳ן גאנצען אידישען קווארטאל און אומעדום איז געוואָרען א גרויסע שפע. די אונטערהאלטונג אין א מוזיק האָל איז געווען ווי געוואונשען פאר די נייע אריבערגעקומענע און זיי האָבען דאָ אָבגעשלאָגען די שוועלען.

די מוזיק האָלס זיינען געוואָרען א מכה אין זייט די טהעא־טערס. די דירעקטאָרען האָבען זיך צוגעקוקט צו דער גרויסער שפע דאָרטען און זיי האָבען גענומען זוכען עצות, ווי אזוי צו גע־ווינען אזא גרויסע פּובליקום. עס האָט זיי לאנג ניט גענומען צו בע־גרייפען, וואָס דער דאָזיגער גרויסער עולם פארלאנגט און עס האָט זיך אָנגעהויבען א שארפע קאָנקורענציע צווישען די טהעאטערס און די מוזיק האָלס און איינע האָבען געזוכט איבערצושטייגען די אנדערע. אויב די טהעאטערס האָבען געהאט מעהר געלד, מעהר ערפאהרונג, מעהר טאלאנט און מעהר מעגליכקייט צו געבען ספּעק־טקעלדיגע זאכען, האָבען די מוזיק האָלס דערפאר געהאט יוגענד, שעהנקייט און מעהר וואריעטע. צו הויבען א פּיסעל אין א טענצעל האָט א יונגע שעהנע מיידעל אין מוזיק האָל געקענט עס דערוויי־זען מיט מעהר חן ווי אן עלטערע סוברעטין אין טהעאטער און צו זינגען א פּזמון האָט דער יונגער בחור פון מוזיק האָל מיט זיין פרישער שטים געקענט גיכער אויסנעהמען ווי דער עלטערער קאָ־מיקער פון טהעאטער מיט זיין געבראָכענעם קול. דער קאמף האָט אָנגעהאלטען עטליכע יאָהר.

דאָס איז געווען א ביטערע צייט פאר דער בעסערער דראמע. אונטער דער צייט האָט אדלער איבערגענומען דעם גרענד טהעא־טער און דאָ איז ער געוואָרען אליין בעל הבית, נאָר ער האָט זיך פערלאָרען און ניט געוואוסט אויף וועלכער זייט צו ווארפען זיך. דעם ערשטען סעזאָן אין גרענד האָט ער אויפגעפיהרט א סענטי־מענטאלע מעלאָדראמע פון ז. ליבין, „די צובראָכענע הערצער“, וועלכע האָט געהאט א גרויסען ערפאָלג. נאָר אויפ׳ן צווייטען סע־

זאָן איז שוין גאָרדין געווען אָנגעשטעלט אין גרעגד אלס אויטאָר. און עס האָט געהאלטען, אז אלע בעסערע קרעפטען זאָלען זיך קאָמ־ בינירען צוזאמען. דאָס איז געווען קירצליך פאר דעם, ווי בערטהא קאָליש איז אוועק פון אידישען טהעאטער און עס האָט געהייסען, אז יעקב אדלער, סאָניע אדלער, קעסלער און קאליש זאָלען צוזאַ־ מען שפּיעלען אין גרעגד. נאָר די קאָמבינאציע האָט לאַנג ניט אָנ־ געהאלטען און ווי מען האָט געדאַרפט ערוואַרטען זיינען די לעצטע צוויי אין גיכען ארויסגעטראָטען פון דעם טהעאטער. צוויי סע־ זאָנען האָט גאָרדין געשריבען פאר אדלער און אין גרעגד זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען „דער מטורף“, „אלישע בן אבויה“, „אמת׳ע קראפט“, „גאליציע“ און נאָך א פּאָר אנדערע. פון זיי זיינען א פּאָר דורכגעפאַלען מיט א קנאַק. „אלישע בן אבויה“ האָט זיך קוים געהאלטען א וואָך צי צוויי און „גאליציע“ האָט אפילו איין וואָך ניט דערצויגען. און צווישען אדלער און גאָרדין האָט זיך אָנגעהויך בען די אייביגע לאָדענים. עס האָט ביי זיי זעלטען געטראָפען, אז זיי זאָלען אָבשטעהן א סעזאָן אָדער צוויי צוזאמען און ניט אָנקור־ מען צום געריכט. גאָרדין איז געבליבען אָהן א טהעאטער און הגם ער האָט שוין פאר זיינס א ווערק געקריגען א פּאָר טויזענד דאָלאָר, האָט ער אבער דערפיהלט, אז ער פערלירט דעם באָדען אונטער זיינע פיס און זיין אָנהאלט אין טהעאטער איז געוואָרען שוואַ־ כער.

ער אליין האָט עס צוגעשריבען צו דעם נאַציאָנאלען ערוואכען פון דעם אידישען פאָלק. דעמאָלט האָט זיך אָנגעהויבען צו פער־ שפּרייטען דער נאַציאָנאליסטישער געדאַנק צווישען אידען, און זיי־ נע דראמען וואָס זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט׳ן קאָסמאָפּאָלי־ טישען גייסט האָבען שוין ניט געקענט ארויסרופען יענעם ענטהו־ זיאַזם וואָס זיי האָבען פריהער בענעגענט אין די ראדיקאלע קריי־ זען. עס איז מעגליך, אז ביז א געוויסען גראד האָט דער ערוואכטער נאַציאָנאַליזם געשאַפען א געגנערשאַפט געגען זיין ראדיקאלער טענדענץ. זיין „טהרת המשפחה“ האָט ארויסגערופען א שאַרפען פּראָטעסט אין די נאַציאָנאַל געזאָנענע קרייזען. צו זיין „גאליציע“ און „אלישע בן אבויה“ איז קיינער ניט געקומען. אבער דאָס

איז ניט געווען די הויפט אורזאך, פאר וואס דער באדען האט זיך גענומען אוועקגליטשען פון אונטער זיינע פיס, ווייל דער זעלבי־גער „אלישע בן אבויה" האט מיט עטליכע יאהר שפעטער, אין דער סאמע צייט פון גאטזוכענים געהאט א גרויסען ערפאלג. גארדין האט אנגעהויבען צו פערלירען זיין פלאץ אויף דער ביהנע, ווייל די גרויסע מחנות פון די ניי אריבערגעקומענע איינוואנדערער האבען ניט געקענט פערדייהען קיין בעסערע דראמען, און די דירעקטא־רען האבען זיך פון הויט געריסען צו געווינען דעם גרויסען עולם אויף זייער זייט. אין דער צייט האט אין גרענד טהעאטער געהאט דעם גרעסטען ערפאלג זייפערט'ס היסטארישע אפער „די מלכה שבא", אין דער צייט האט זיך אדלער אוועקגעלאזט אויף קונץ און איז דורך א קוימען געקראכען, אבי צו נושא חן זיין ביי דעם נייען טהעאטער בעזוכער.

ארום דער צייט אדער מיט א יאהר פריהער איז אנגעקומען אברהם גאלדפאדען צום צווייטען מאל אין אמעריקא, נאר איצט שוין מיט'ן געדאנק אויסצולעבען זיינע לעצטע טעג אין דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאטער. און הגם שוין א קראנקער און אויסגעמאטערטער האט ער נאך חשק געהאט צו שרייבען פאר דער ביהנע. דורכגעדרונגען מיט'ן נאציאנאליסטישען געדאנק, האט ער זיך גענומען צו דראמאטיזירען „דניאל דערונדא", און אין א משך פון א פאר יאהר איז דערפון ארויסגעקומען זיין לעצטע דראמע „בן עמי", וועלכע, מחשבות'ן, האט מיט דעם דערמאנטען ענגלישען ראמאן גאר ניט צו טהאן. נאר קיין גרויסען נחת האט ער פון זיין לעצטען ווערק ניט געהאט.

נאך די בעקאנטע פרייהייטס־טעג און פרישע פאגראמען אין רוסלאנד איז אין ניו יארק אויך אנגעקומען שלום עליכם. ער איז געקומען מיט עטליכע פארטיגע דראמען און איהם האט אויסגע־וויזען, אז אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צו רעפארמירען די אידישע ביהנע. אלענפאלס, אזוי האבען בעשלאסען די פריינד און אנהענגער פון דעם גרויסען הומאריסט. מען האט פאר איהם גע־מאכט א ברוך הבא אין אדלער'ס גרענד טהעאטער און א גרויסער עולם איז געקומען בעגריסען דעם בעליעבטען שרייבער. נאך די

געוואוינליכע רעדעס און בעגריסונגען האט מען ארויסגעפיהרט אויף דער ביהנע דעם פאטער פון אידישען טהעאטער אברהם גאלד־פאדען און ער האט די ביהנע איבערגעגעבען שלום עליכם'ען. עס איז איבריג צו זאגען, אז אברהם גאלדפאדען האט קיין ביהנע ניט געקענט איבערגעבען אפילו אין א גייסטיגען זין, ווייל ער אליין איז שוין געשטאנען אויף יענער זייט ביהנע און שלום עליכם האט קיין ביהנע ניט געקענט איבערנעהמען, ווייל אלס דראמאטורג איז ער געווען גאנץ אונבעקאנט.

אין צוויי טהעאטערס האט מען גלייכצייטיג אויפגעפיהרט זיינע צוויי פיעסען. אין גרענד טהעאטער האט אדלער געשטעלט דעם „אויסוואורף" אדער „שמואל פאסטערנאק", און אין פיפלס האט טהאמאשעפסקי געשטעלט די דראמע „סטעמפעניו", און ביי־דע זיינען דורכגעפאלען און געמאכט גלייך א סוף צו שלום עליכם'ס קאריער אלס דראמענשרייבער פאר דעם אידישען טהעאטער אין ניו יארק.

קיין בעסערען מזל האט אויך ניט געהאט דוד פינסקי מיט זיין דראמע „די מוטער", וואס קעני ליפצין האט א פאר יאהר פריהער אויפגעפיהרט. דאס איז געווען די ערשטע פיעסע פון פינסקים פעדער אין אידישען טהעאטער און זי איז דורכגעפאלען די ערשטע וואך.

די גאנצע צייט אבער איז נאך די קאנקורענץ צווישען די מו־זיק האלס און טהעאטערס געווען אזוי שארף, אז די לעצטע זיינען נאך ניט געווען אין גאנצען זיכער, וואס דער עולם פערלאנגט פון זיי, און האט מעגליך געמאכט פאר די בעסערע שרייבער לכל הפחות ארייצושטעלען פון צייט צו צייט א פוס אין טהעאטער. קעסלער האט דעמאלט אויפגעפיהרט „גאט פון נקמה" פון שלום אש און די פיעסע האט אויסגענומען. עטוואס פריהער האט בערטהא קאליש, שוין ביים געזעגענען זיך מיט'ן אידישען טהעאטער אויפ־געפיהרט פרץ'ס „שוועסטער" און דער עולם האט זיי פריינדליך אויפגענומען. אין גרענד טהעאטער האט אדלער אויפגעפיהרט קאברינ'ס „דער גרויסער איד" און די פיעסע האט שטארק אויסגענומען. דאס האט אריינגע־

ווארפען די דירעקטארען אין א צווייפעל און זיי האבען ניט גע־וואגט אין גאנצען איבערצורייסען מיט דער בעסערער דראמע.

אבער איהר דעקרעט איז שוין געווען אונטערגעשריבען און פער'חתמ'עט. עס האט זיך נאר געווענדט אן דעם עולם, וואס איז נאך אלץ געלאפען אין די מוזיק האלס. ער האט זיך נאך געדארפט דורכלייטערען ביז ער וועט זיך אויפהויבען צו דער מדרגה, אז ער זאל פערדייהען א שונד שטיק, און דעמאלט וועט שוין יעדער צווייפעל פערשווינדען ביי די דירעקטארען און פאר דער בעסע־רער דראמע וועט מעהר קיין פלאץ ניט בלייבען.

סוף 1907 האט מען אין פיפלס טהעאטער אויפגעפיהרט אברהם גאלדפאדען'ס לעצטע דראמע „בן עמי". די דאזיגע פיעסע האט פריהער געקויפט אדלער, נאר ער האט קיין חשק ניט געהאט צו שפיעלען אין איהר. ענדליך האט טהאמאשעפסקי זיך מרחם גע־ווען אויף איהר, אבער ער האט איהר ניט געשטעלט, ווי גאלדא־דען האט פערלאנגט. גאלדפאדען האט געוואלט אז זיין לעצטע פיעסע זאל זיין אהן מוזיק און זאל אויפגעפיהרט ווערען אלס א דראמע, נאר די דירעקטארען האבען אנדערש בעשלאסען, און „בן עמי" איז אויפגעפיהרט געווארען אלס אפערעטע.

ווי ווייניג נחת גאלדפאדען האט ניט געהאט פון זיין לעצטער פיעסע, איז איהם אבער נאך בעשערט געווען צו זיין ביי דער אויפפיהרונג. די פיעסע איז דורכגעפאלען און מען האט שוין געזאלט ארונטערנעהמען איהר פון דער ביהנע, נאר פלוצים איז ער קראנק געווארען און אין עטליכע טעג ארום האט ער אויף אייביג פערמאכט זיינע אויגען. אברהם גאלדפאדען איז געשטארבען דעם 9טען יאנואר, 1908, און מיט זיין טוידט האט ער א נייע לעבען געגעבען זיין לעצטער פיעסע.

אברהם גאלדפאדען איז ניט געווען דער ערשטער פון די אי־דישע דראמען־שרייבער, וואס איז געשטארבען אין דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאטער. מיט דריטהאלבען יאהר פריהער, דעם 24טען נאוועמבער, 1905 איז געשטארבען נחום מאיר שייקעוויטש.

די לעצטע דראמע, וואס גארדין האט אנגעשריבען, האט

געהייסען „דעמענטיא אמעריקאנא“. די דאזיגע פיעסע האט פריהער אבגעקויפט קעסלער, אבער אין מיטען האט ער זיך דערשראקען און חרטה געקריגען. נאכדעם האט זיך טהאמאשעפסקי אונטערגענומען אויפצופיהרען די פיעסע און ניט זיינענדיג זיכער, ווי אזוי דער עולם וועט איהר אויפנעהמען, האט ער פריהער געגעבען א פארשטעלונג אויף דער פראווינץ און ערשט נאכדעם אויפגעפיהרט אין פיפלס טהעאטער. די פיעסע האט ניט אויסגענומען, און דאס האט פערשאפט איבריגען שברת הלב דעם רעפארמאטאר פון דער אידישער ביהנע אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען. ער איז שוין דעמאלט געווען געפעהרליך קראנק. ער האט געליטען פון א ראק און אין א האלב יאהר ארום איז ער געשטארבען (13טען יוני, 1909).

דער דורכפאל פון „דעמענטיא אמעריקאנא“ איז געווען ווי א סיגנאל, אז די עפאכע פון דער בעסערער דראמע האט זיך געענדיגט.

גארדין איז געשטארבען אין דער פולער קראפט פון זיין שאפען און האט זיין לעצטעןווארט דער ביהנע ניט געזאגט. הגם ער האט אנגעהויבען צו שרייבען פאר'ן טהעאטער אין אן עלטער, ווען דער טאלאנט איז שוין אין גאנצען פארמירט, האט איהם גענומען היבשע לאנגע יאהר ביז ער האט געפונען זיין וועג.

אין די ערשטע יאהרען פון זיין דראמאטישער טהעטיגקייט, איז ער געווען אויבערפלעכליך און זיינע ערשטע דראמען האבען גאר א קנאפען ליטעראַרישען ווערטה. די בילדער זיינען זעלטען געצייכענט און עס זעהט זיך אויף זיי א געדיכטע פארב. די האנדלונג איז א גראבע און מעהר מעלאדראמאטישע. זייער גרויסער פערדיענסט בעשטעהט מעהר אין דעם, וואס זיי האבען דעם טהעאטער עולם אריינגעגעבען א ריכטיגערען בעגריף וועגען דראמע ווי אויף זייער אייגענעם ווערטה. ווי ווייניג ליטעראַריש זיי זיינען געווען, איז אין זיי געמאכט געווארען דער ערשטער פערזוך אין אמעריקא צו געבען די קאנסטרוקציע פון א דראמע, צו שאפען און ניט צוזאמענצושטעלען, צו שילדערען א כאראקטער און דורכצופיהרען אן ערנסטע אידעע.

א נייע עפּאָכע אין זיין שאַפען הויבט זיך אָן פון „מירעלע אפרת“. דער יסוד פון „מירעלע אפרת“ איז דער זעלביגער ווי פון „אידישען קעניג ליר“, ביידע זיינען באַזירט אויף שעקספּירס בע־ריהמטע טראַגעדיע. נאָר ווי גרויס איז דער שפּרונג פון „ליר“ צו „מירעלע אפרת“. אין „ליר“ זעהט מען ווי דער פּראָפעסאָר האָט מורא אליין צו מאַכען א טריט און ער כאַפּט זיך אלע ווײַלע פאַר שעקספּירס פּאָלע. אבער אין „מירעלע אפרת“ שטעהט שוין גאָרדין פעסט אויף זיינע אייגענע פיס. די האַנדלונג, די פּערזאָנען האָ־בען קיין שום שייכות ניט מיט שעקספּירס טראַגעדיע, און די פּיעסע איז אין גאַנצען זיינע אן אייגענע. נאָר דאָס איז ניט דער עיקר. אין „מירעלע אפרת“ האָט גאָרדין געפונען זיין וועג. אנשטאָט דעם וואָס ביז דעמאָלט האָט ער אין זיינע דראַמען בענוגענט זיך מיט שילדערן דראַמאַטישע פּאַסירונגען, וואָס האָבען בלויז געהאַט א שייכות איינע מיט דער אַנדערער, האָט ער זיך איצט מעהר אָב־געשטעלט אויף דער פּסיכאָלאָגישער זייט פון דער האַנדלונג. מיט אַנדערע ווערטער אנשטאָט א גרופּירונג פון דראַמאַטישע בעגע־בענהייטען האָט זיך בעקומען די ענטוויקלונג פון א גאַנצער האַנד־לונג, און דערמיט הויבט ער זיך אויף צו א העכערער מדרגה פון קונסט. און זיינע ווײַטערדיגע דראַמען האָבען אָנגענומען די נייע העכערע פאָרם.

וואָס ווײַטער ווערט אויך זיין אויג שאַרפער און זיין בליק דרינגט טיעפער אריין אין דער מענשליכער נשמה. און וואָס ברייטער דאָס לעבען וויקעלט זיך פערנאַנדער פאַר איהם, אלץ מעהר ווייזען זיך איהם די מענשענקינדער אין זייער קליינקייט, נישטיג־קייט און פערדאָרבענקייט. אָנגעהויבען ווי יעדער פון דער השכלה צייט מיט א לויב געזאַנג פאַר די הייליגע און מיט׳ן שטע־לען צום שאַנדקלאָץ דעם פרומען אידען, וואָס איז אזוי פערגלי־ווערט געוואָרען אין דעם מעכאַנישען אָבהיטען דעם בוכשטאַב פון געזעץ, אז ביי איהם איז אָבגעשטאָרבען יעדער מענשליכער געפיהל, ווי דאָס ווייזען „סיביריא“, „אידישער קעניג ליר“ און אַנדערע שטיקער, האָט ער באַלד איינגעזעהן, אז ער האָט די דאָזיגע וועלט־אנשויאונג גענומען אויף פּראָקאָט און ער האָט זיך פון איהר גלייך

אבגעטרייסעלט. אין זיינע „געברידער לוריא" געפינט ער שוין ניט געגוג העלע פארבען פאר דעם גוטען זיידענעם רב ר' שרגא. אין דעם „רוסישען אידען" ווערט שוין זיין ענטהוזיאזם אבגע־קיהלט פאר דעם ארימען „ארבייטארער" און ווענדט אן זיין בייסיגע סאטירע געגען דער נייער טיראנײ פון דעם פיערטען שטאנד. שפעטער קעהרט ער זיך דערצו צוריק אין דער „קרייצער סאנאטא", נאר שוין מעהר אריינגעטראכט און די פריהערדיגע בייסיגע סאַ־טירע ווערט פערוואנדעלט אין א לייכטען הומאר. אין „דבורה'לע מיוחסת" הויבט זיך אן ארויסצואווייזען זיין ענטוויקלונג אין די געבילדעטע, וועלכע האבען פאר דעם ביסעל וויסען בעצאהלט מיט זייער גאט און געוויסען.

דער באנקראט פון בילדונג רופט ביי איהם ארויס אן איבער־שאצונג פון ווערטהען. ער קעהרט זיין בליק צוריק צו די פרומע כשר'ע נשמות, פון וועלכע ער האט זיך אמאל אבגעקעהרט. דאַר־טען אין די פיער איילען פון דער הלכה, ווי ענג דער קרייז איז ניט געוועזן, איז דאך געוועזן א טיעפער גלויבען, א הויכער אידעאל. ער שטעלט הערשעלע דובראָוונער („גאט מענש און טייוועל") צו דער פראבע, אפשר איז דעם פרומען הערשעלע געוועזן אזוי גרינג צו זיין אזוי אידעאליסטיש, ווייל ער איז געוועזן דערווייטערט פון דעם קאך פון לעבען און האט קיין נסיונות ניט געהאט. הער־שעלע האט אויך די פראבע ניט אויסגעהאלטען, נאר ער האט לכל הפחות איינגעזעהן, אז געלד האט איהם אין א זומפ פערשלעפט, פון וועלכען ער קען ניט ארויסקריכען און ער בעצאהלט דערפאר מיט'ן לעבען.

ביי הערשעלען האט דעם מזיק ניט געלונגען אין גאנצען צו טוידטען דעם אידעאל און דאס פערביטערט גארדינען נאך מעהר נעגען די געבילדעטע, און זיין גרעסטע פעראכטונג צו זיי ווייזט זיך ארויס אין דעם „עץ הדעת", „מטורף" און אנדערע.

גארדין זוכט אומעדום דעם אידעאל און ער וויל זעהן א נייע בעסערע ארדנונג, וואו עס זאל ניט נאר הערשען דער קאלטער פערנונפט נאר אויך א ווארימע הארץ. ער הויבט זיך זעלטען אויף צו דער רוהיגער בעאבאכטונג פון דעם פילאזאף און מעהרסטענס

בלייבט ער שטעהן אויף דער מדרגה פון דעם קעמפער. ער בע־קעמפט דאס שלעכטע, דאס נידריגע, דאס פערדארבענע אומעדום וואו ער בעגעגענט עס און ער שאנעוועט ניט קיינעם. פאר איהם איז ניט געגוג צו שרייבען א פיעסע, וואס זאל דעם עולם אמו־זירען, ער דארף אויך אז דער עולם זאל האבען וועגען וואס צו דענקען, ווען ער געהט ארויס פון טהעאטער.

און זיינע פיעסען, סיי אין די ערשטע און סיי אין די לעצטע, סיי אין די ערגערע און סיי אין די בעסערע איז דער טאן ערגעץ ניט אויסגעהאלטען. ווען מען זיצט אין טהעאטער ביי גארדינ'ס א שטיק, פיהלט מען ערטערווייז ווי בעליידיגט פון די פלאכקיי־טען און תיכף ווערט מען איבערראשט פון זעלטענע טיעפקייטען, ערטערווייז ווייזט זיך ארויס א קינדישקייט און אונבעהאלפענ־קייט און באלד ווידער ערשיינט א צוויבערער פון דער ביהנע און א זעלטענער חן ווערט אויסגעגאסען אויף אלץ ארום.

דער געמיש פון דעם קאמישען עלעמענט מיט'ן דראמאטישען שלאגט צום הארצען דעם בעסערען צושויער. דער קאמיקער צר־שטערט אפט א שטארקען דראמאטישען איינדרוק. דערצו האבען כמעט אלע פערזאנען אזעלכע פילאזאפישע ווערטלאך אדער אפא־ריזמען, וואס געהט זיי בשום אופן צום פנים ניט. גארדין לעגט אפט אן א לאנגען וועג כדי צו קאנען ארויספאהרען מיט א קלוגען ווערטעל און ער ווארפט מיט אפאריזמען ביי יעדער געלעגענהייט און ניט געלעגענהייט. די ווערטלאך זיינען ביי איהם איינער פון די יסודות פון דער דראמע און אהן זיי גיט ער זיך ניט קיין ריהר. און דער איינדרוק איז, אזוי ווי גארדין שטעהט הינטער דער פלייצע פון זיינע העלדען און זאגט זיי אונטער זיינע אפאריזמען. די אק־טיארען און דער דורכשניטליכער טהעאטער בעזוכער האבען גרוי־סע התפעלות געכאפט פון די קלוגע ווערטלאך, און אזוי ווי גאר־דין האט געשאפען דעם מוסטער פון דער בעסערער דראמע אין אמעריקא, איז א צייט לאנג אנגענומען געווארען, אז אפאריזמען זיינען א פונדאמענטאלע נויטווענדיגקייט פון דער בעסערער דראמע.

זיין טעכניק איז אויך א פערעלטערטע. זיינע דראמען זיינען

פול מיט בעמערקונגען „אפארט", „ביי זייט". זיינע העלדען בלייבען אפט אליין אויף דער ביהנע און האלטען פאר די פיער ווענד לאנגע מאנאלאגען, און דאס מאכט א שווערען איינדרוק אויף א מאדערנעם טהעאטער בעזוכער.

אט די דאזיגע חסרונות, וואס האבען אין אמת'ן מיט דעם עצם פון דער דראמע ניט צו טהאן, האבען אפט געפיהרט דערצו, אז מען האט ניט ריכטיג אבגעשאצט גארדינ'ס ווערק. נאר מעהר פון אלץ האט געפיהרט צו א ניט ריכטיגער אבשאצונג די אונבעקאנטשאפט מיט'ן אידישען טהעאטער.

די גרעסטע און וויכטיגסטע פערדיענסט פון יעקב גארדין בעשטעהט דעריז, וואס ער האט פערוואנדעלט א באלאגאן, ווי ער האט דעם טהעאטער געטראפען אין אמעריקא אין א טעמפעל פון קונסט, און קינצלער אין גרויסע קינסטלער. און דערוויזען האט ער עס דערמיט, וואס ער האט קיין מאל ניט פערגעסען, אז ער שרייבט פאר א טהעאטער מיט א לעבעדיגען פובליקום. און שרייבענדיג פאר א טהעאטער מיט א לעבעדיגען פובליקום, האט ער תמיד געשטרעבט צו שאפען אלץ בעסערס און העכערס. עס איז אמת, ער האט געהאט א לינקע און א רעכטע האנד, און אין דער זעלביגער צייט וואס די רעכטע האנד שרייבט פאר דעם בעסערען פובליקום, קיצעלט ער מיט דער לינקער דעם געשמאק פון דעם סאמע גראבען פובליקום. אבער אהן דער ארבייט פון דער לינקער האנד, וואלט ער אפשר גאר ביים טהעאטער ניט געקענט האלטען זיך. פראפעסאר יאקאבי, אונטער וועלכען נאמען ער האט געשריבען נארעשע זאכען פאר'ן פראסטען טהעאטער בעזוכער, האט געגעבען די מעגליכקייט יעקב גארדין צו שאפען ווי זיין טאלאנט האט איהם ערלויבט. און אין דער זעלביגער צייט וואס זיין טאלאנט ענטוויקעלט זיך ווערט אויך פרייער און איידעלער דער געשמאק פון דעם טהעאטער געהער, ביז עס ווערט מעגליך אז גארדין זאל שאפען „גאט און מענש און טייוועל" און דער דורכשניטליכער טהעאטער בעזוכער זאל פון אזא דראמע האבען אן עסטהעטישען גענוס.

צעהנטער קאפיטעל.

טהעאטער אין רוסלאנד און אנדערע מדינות.

דורך דער גאנצער צייט וואס אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא איז אנגעגאנגען אזא פיעבערהאפטע טהעטיגקייט און די אידישע בעפעלקערונג אין ניו יארק האט זיך דערשלאגען צו דריי גרויסע טהעאטערס און דער ניו יארקער רעפּערטואר איז געווארען די איינציגע גייסטיגע שפּייז פאר אלע אנדערע אידישע טהעאטערס אין דער וועלט, איז די אידישע ביהנע אין רוסלאנד געווען כמעט טוידט. ביז דער צווייטער העלפט פון די אכציגער יאהרען האבען אלע יענע וואס זיינען געווען פעראינטערעסירט אין אידישען טהעאטער געהאט זייערע בליקען אויף ווארשא, וואו אונטער דער מאסקע פון דייטשע פארשטעלונגען האט מען פון צייט צו צייט געשטעלט אידישע שטיקער. אבער נאכדעם האט זיך ארויסגעוויזען, אז די האפענונג איז אן אומזיסטע און ווער עס האט געקענט, האט זיך אוועקגעלאזט אין אנדערע מדינות.

דאך זיינען געבליבען פיעלע אקטיארען פון גאלדפאדענס פריהערדיגע קאמפאניעס און עס זיינען אויך צוגעקומען נייע און זיי האבען ארומגעוואגעלט פון איין שטאדט אין דער צווייטער און געווארט אויף א געלעגענהייט צו געבען עטליכע פארשטעלונגען. זעלטען האבען זיי אזא מעגליכקייט געקריגען, אבער דאס רוב ניט, נאר אפילו ווען זיי האבען שוין געקריגען די נויטיגע ערלויבנים זיינען זיי קיינמאל ניט געווען זיכער, צי א פארשטעלונג וועט אבגעהן גלאט. געהייסען האט, אז די פארשטעלונגען ווערען געגעבען אין דייטש און הגם די אקטיארען האבען ארויסגעווארפען אלע קמצ'ען און פערביטען זיי מיט פתח'ן, איז דערפון ווייט קיין

דייטש ניט געווארען און זיי האבען געדארפט מורא האבען, אז מען זאל זיי ביים חטא ניט כאפען און ניט ארונטערלאזען דעם פאר־האנג אין מיטען שפיעלען.

אפט האט זיך א העכערער בעאמטער דערבארעמט אויף די ארימע אקטיארען און האט זיך פערקוקט, כדי זיי זאלען קענען שפיעלען, נאר אפילו אין אזעלכע פעלע זיינען זיי ניט געווען זיכער, צי די פארשטעלונג וועט אבגעהן כשורה. עס האט ניט זעלטען פא־סירט, אז א הויכער בעאמטער האט געגעבען אן ערלויבניס צו שפיעלען, און א קלענערער בעאמטער האט געמאכט צרות דער קאמפאניע. אין מינסק האט דער גוברנאטאר ניט ערלויבט פיש־זאהנס קאמפאניע צו שפיעלען און ווען דער דירעקטאר האט זיך טעלעגראפיש געווענדט קיין פעטערבורג און עס איז אנגעקומען אן ענטפער אונטערגעשריבען פון זווערעוו, וועלכער איז געווען דער הויפט פון דעם דעפארטמענט איבער דרוק זאכען, און דער ענטפער האט געלויטעט, אז עס איז ערלויבט צו שפיעלען, איז דאס נאך ניט געווען גענוג. דער גובערנאטאר האט געפאדערט, אז אזא ערלויבניס זאל קומען דירעקט פון דעם מיניסטער פון אינערליכע אנגעלעגענהייטען, פלעהווע האט דעמאלט געהאט דעם דאזי־גען פארטפעל, און ער האט ניט געלאזט שפיעלען ביז עס איז פון פלעהווע אנגעקומען אן ענטפער, אז דערמיט האט צו טהאן זווערעוו.

אין ראסטאוו האט פישזאהן געקריגען פון דעם נאמעסטניק אן ערלויבניס צו שפיעלען דארטען, נאר דער פאליצמייסטער האט ניט געלאזט געבען קיין פארשטעלונג אונטער דעם אויסרייד, אז אידען האבען דארטען ניט קיין וואוינרעכט. עס האבען ניט גע־האלפען די טענות, אז אין דער ערלויבניס פון דעם נאמעסטניק צו שפיעלען איז ממילא אריינגערעכענט וואוינרעכט, ביז מען האט זיך ווידער געדארפט ווענדען צום נאמעסטניק און בעטען ערלויב־ניס צו וואוינען.

יעדער בעאמטער בעזונדער איז געווען זיין אייגענער בעל הבית און ווי עס האט איהם פערדרעהט דער קאלטען אזוי האט ער געהאנדעלט, און אויף אזא אופן האט פאסירט, אז אין איין שטאדט

האבען די אקטיארען געקענט שפּיעלען א קורצע צייט און א צוויי־טער האבען זיי קיין פארשטעלונג ניט געטארט געבען.

די ערגסטע צייט איז געווען פון די סוף אכציגער און דורך די נײנציגער יאהרען, און עס איז געווען א מין קאנטראבאנד ארײנצושמוגלען א פארשטעלונג, און די אקטיארען האבען זיך געפיהלט ניט בעסער ווי קאנטראבאנדיסטען. דאך ארום דעם סוף נײנציגער און אין אנהויב פון דעם היינטיגען יאהרהונדערט האט די קאמפּאניע אונטער דער דירעקציאן פון ספּיוואקאווסקי און פּישזאהן געצעהלט פינף און זעכציג נפשות, די כאריסטען און מוזיקער ארײנגערעכענט. דאס איז געווען די וויכטיגסטע קאמ־פּאניע און געשפּיעלט האט מען דעם אלטען רעפּערטואר פון גאלד־פאדען און אין אנהויב פון היינטיגען יאהרהונדערט זיינען די גאנגבארסטע שטיקער געווען „שמענדריק", „קאני לעמעל" אדער „שולמית" און „בר כוכבא".

אין 1900 איז פון אמעריקא אנגעקומען סעם אדלער אין אדעס, וואו ער האט געטראפען די ספּיוואקאווסקי־פּישזאהן טרופּע, וועלכע איז בעשטאנען פון ראפעל, ריבאלסקי, זאנבערג, בליפעלד, פרײלין זאסלאווסקאיא, פרײלין נעראסלאווסקאיא, פרוי זאנבערג, פעני קאץ, פרוי שווארץ און אנדערע. סעם אדלער האט מיטגע־בראכט פּיעסען פון ניו יארק און ספּיוואקאווסקי איז אוועקגעפאה־רען קיין פּעטערבורג צענזורירען זיי. דער ארימער רעפּערטואר פון דער ארימער קאמפּאניע איז מיט אמאל רייכער געווארען, נאר אין אדעס האט דער גראדאנאטשאלניק ניט ערלויבט צו שפּיעלען און די קאמפּאניע האט זיך אוועקגעלאזט איבער דער פּראווינץ.

א חוץ סעם אדלער האבען אויך פּישזאהן און סאבסאי ארײנ־געבראכט אין רוסלאנד דעם אמעריקאנעם רעפּערטואר, וועלכען זיי האבען געקריגען דורך רומעניען און גאליציען. ארום דער צייט איז געווארען עטוואס גרינגער צו שטעלען אידישע פּיעסען און די פערשיידענע קאמפּאניעס האבען שוין געהאט די מעגליכקייט צו שטעהן א לענגערע צייט אין א שטאדט. דער אידישער טהעא־טער האט אויך דאס ניי אויפגעלעבט און עס האט זיך אנגעהויבען א בעוועגונג פאר בעסערע פּיעסען.

בעקאַנטעסטע אידישע שוישפּיעלער אין רוסלאַנד

אסתר רחל קאַמינסקא

מאַרק מאירסאָן

א. פישזאָן

בראַגינסקא (פרוי פישזאָן)

ל. זאַסלאַווסקי

פּ. ווייסמאַן

יעקב ליבערט

קאַמינסקי

נאר אויך די דאזיגע פאדערונג איז פערענטפערט געווארען מיט'ן בעסערען רעפערטואר אין אמעריקא. ביסלעכווייז האט זיך די דראמע גענומען אבטהיילען פון די אפערעטען און די אמביציעזע אקטיארען האבען אנגעהויבען פון צייט צו צייט צו שפיעלען גארדינס פיעסען, און ווען יוליוס אדלער האט זיך צוריקגעקעהרט פון אמעריקא האט ער געבראכט גארדינס נייערע פיעסען ווי אויך קאברינ'ס „צוריסענע קייטען", ליבינ'ס „געבראכענע הערצער".

אין רוסלאנד איז אבער די בעוועגונג פאר דער בעסערער דראמע אנגעגאנגען נאר פון אויבען, בשעת דאס פובליקום וואס איז אין טהעאטער געגאנגען האט נאך ניט געקענט געניג אנלעקען די פינגער פון די נארעשע אמעריקאנער אפערעטען. די בעסערע פיעסען האבען זיך ניט געוויזען אויף דער ביהנע אין דעם סדר פון זייער נאטירליכע ענטוויקלונג, נאר זיי זיינען ארויפגעווארפען געווארען אויפ'ן פובליקום אין דער ארדנונג ווי זיי זיינען אריינגעפאלען דעם דירעקטאר אין די הענד. און דער פועל יוצא דערפון איז געווען אן אונצופריעדענהייט פון ביידע זייטען. די בעסערע פיעסען זיינען פאר'ן פובליקום געווען צו טרוקען און עס האט זיך פון זיי אבגעקעהרט, און דער אינטעליגענט, וואס איז ניט געווען קיין בעזוכער פון אידישען טהעאטער און איז נאר אריינגעפאלען אהין צופעליג האט אויסגע'בטל'ט אלע בייזע חלומות צום דירעקטאר פאר זיינע בעסערע פיעסען.

די צרה מיט דעם אינטעליגענט אין רוסלאנד איז געווען, וואס ווען ער אליין האט געהאט א בעדערפנים צו געהן אין טהעאטער איז נאר געגאנגען אין דעם רוסישען אדער פוילישען און איהם איז אפילו ניט איינגעפאלען צו געפינען אונטערהאלטונג אין אידישען טהעאטער. אויב ער איז אמאל געגאנגען אין אידישען טהעאטער איז דאס געווען אלס קוריאז. אויב ער האט זיך אינטערעסירט מיט דער פערבעסערונג פון דער אידישער ביהנע איז דאס געווען ניט פאר זיך, נאר פאר די פראסטע אידען וואס קענען אין קיין נוטען טהעאטער ניט געהן. דער אידישער טהעאטער איז ביי איהם געווען ניט קיין לעבעדיגע וועזען נאר א טהעאריע און ביי זיך אין קאבינעט האט ער איהר ענטוויקעלט. און טהעארעטיש איז געווען

גאנץ פערשטענדליך, פאר וואס זאלען אלע אידישע טהעאטערס נים זיין ווי דער כודאזשעסטווענני טהעאטער אין מאסקווע? און פאר וואס זאל מען נים אויסקאסירען פון דער אידישער ביהנע אלע נארעשע שטיקער און שפּיעלען בעסער איבסען, מעטערלינק, הויפטמאן, פּשיבישעווסקי, אנדרעיעוו, און דאס גלייכען?

דער אקטיאר איז געשטאנען צווישען דעם טהעאטער בעזוכער און דעם אינטעליגענט, און ער האט זיך אין גאנצען פערלארען. ער אין רוסלאנד ווי זיין קאלעגע אין אמעריקא, אויב ער איז נאר נים געווען קיין קאמיקער האט בעגריפען, אז א נאמען קען ער נאר גע־ווינען דורך די בעסערע פּיעסען און ער האט שטארק געגארט אויס־צוצייכענען זיך און ער האט זיך א ווארף געטהאן אויף דעם בע־סערען אמעריקאנער רעפּערטואר. ער האט ערווארט אז דערמיט וועט ער צופריעדענשטעלען די פאדערונגען פון דעם אינטעליגענט, אבער דער אינטעליגענט האט די בעסערע פּיעסע נים געמאסטען מיט דער פריהערדיגער נארעשער אפּערעטע און האט אין איהר נים געזעהן די נאטירליכע געזונטע ענטוויקלונג. זיין מאסשטאב איז געווען איבסען און מעטערלינק אדער לכל הפחות פּשיבי־שעווסקי, און ער האט א תל געמאכט פון איהר.

עס איז קיין צווייפעל נים, אז א סך שעהנקייט האט די בעסע־רע פּיעסע פערלארען דערפון, וואס אין איהר האבען געשפּיעלט נים די ריכטיגע אקטיארען. אין אן אנדער קאפּיטעל איז שוין גע־ווען דערמאנט, אז מיט קאליש'עס אוועקגעהן פון דער אידישער ביהנע איז אונמעגליך געווארען אויפצופיהרען עטליכע פּיעסען פון איהר רעפּערטואר. גראד אזוי וועט נים האבען קיין טעם א פּיעסע אין וועלכער עס האט זיך אויסגעצייכענט אדלער אדער קעס־לער, ווען זי וועט אויפגעפיהרט ווערען פון אנדערע אקטיארען. אבער דאס איז נים געווען די וויכטיגסטע אורזאך פאר וואס די בעסערע פּיעסע פון אמעריקאנער רעפּערטואר איז בעגעגענט געווא־רען אין אידישען טהעאטער אין רוסלאנד מיט אונצופריעדענהיים. מען האט זיך דארטען נים גערעכענט מיט די פאדערונגען פון א טהעאטער בכלל און פון אידישען טהעאטער בפרט. מען האט דארטען נים בעגריפען, אז א פּובליקום איז א נויטיגער אטריבוט

פון טהעאטער און אז דער טהעאטער קען זיך ניט אויפהויבען העכער פון דעם דורכשניטליכען בעזוכער.

אין 1904 איז ענדליך אנגעקומען א פּרעהליכע בשורה פון צענזורנעם קאמיטעט, אז ער וועט דורכקוקען אידישע פּיעסען און די אידישע דראמע האט געקריגען די ערלויבניס ארונטערצוואווארפען איהר דייטשע מאסקע. מען זאגט, אז די ערשטע זיינען געווען דער אקטיאר י. ל. פאוּוסקי און פישזאהן, וואס האבען אויסגעווירקט צו צענזורירען א אידישען עקזעמפּליאר. דאס האט אויך געמאכט א סוף צו די מסירות וואס זיינען די גאנצע צייט אנגעגאנגען אין אידישען טהעאטער. די פריהערדיגע צענזורקעס האבען זיך ניט געהאלטען ביים אריגינאל און דערמיט האט זיך בעוויזט א קאנקורענט און געלאזט וויסען וואו מען דארף.

ווען די בעוועגונג פאר דער בעסערער דראמע איז ברייטער געווארען האט מען אויפגעפיהרט די פּיעסען פון די גוטע שרייבער אין רוסלאנד. מען האט געשטעלט י. ל. פּרץ'עס „שוועסטער", „אין פּאליש אויפ'ן קייט"; שלום אש'עס „גאט פון נקמה"; שלום עליכם'ס „צוזייט און צושפּרייט" און אנדערע. מעהר אדער ווייניגער ערפאלג האבען געהאט די לעצטע צוויי פּיעסען און אלע אנדערע זיינען דורכגעפאלען. נאר די בעוועגונג איז אנגעגאנגען און אין 1908 האט פּרץ הירשביין צוזאמענגעשטעלט א טרופּע פון יונגע אינטעליגענטע מענשען, איינגע אקטיארען און אייניגע דילעטאנטען און גענומען אויפפיהרען בעסערע פּיעסען. די טרופּע איז בעשטאנען פון בן עמי, זילבערבערג, פריעד, ווייסבלאט, נעמי, רות, דאלסקאיא, עסטרין און ארלאווסקאיא און האט די ערשטע פאר־שטעלונג געגעבען אין אדעס, אין זאל „הארמאניע". דער רעפּערטואר איז בעשטאנען פון הירשביין'ס „די נבלה", „תקיעת כף", יואל", גארדינ'ס „גאט, מענש און טייוועל", שלום אש'עס „מיט'ן שטראם", „יחוס", שלום עליכם'ס „מענשען", קאצענעלסאנס „בחורים", פּינסקי'ס „יאנקעל דער שמיד" און נאך א פּאר אנדערע. די טרופּע האט א לענגערע צייט געשפּיעלט אין אדעס, ווארשא און ארומגעוואנדערט איבער ליטא און האט זיך אומעדום געמא־

טערט, און סוף צוויי יאהר האט זי נים אויסגעהאלטען און געפּלאצט.

פון 1909 האט די בעסערע דראמע געוואונען א ווינקעל אין קאמינסקים טהעאטער אין ווארשע, וועלכער האט זיך גערעכענט פאר ערנסטער ווי די אנדערע, נאר די גאנגבארסטע שטיקער אויף דער אידישער ביהנע זיינען געווען די סאמע נארעשע אמעריקאנער אפּערעטקעס. דאס אידישע טהעאטער פּובליקום אין רוסלאנד האט נאך נים געהאט גענוג צייט צו ענטוויקלען א געשמאק פאר דער בעסערער דראמע און די אוננארמאלע לאגע פון דעם אידישען טהעאטער האט נאך די זאך ערגער געמאכט. דער אידישער טהעאטער האט נאר עטליכע יאהר אבגעאטהעמט פרייער און ווען די רעאקציע האט זיך אנגעהויבען, האט ער ווידער דערפיהלט די שווערע לאפּע פון רדיפות. פון 1910 האט מען ווידער אנגעהויבען צו פאדערען שטרענגער, אז דאס שפּיעלען זאל זיין אין דייטש און דאס האט קיין טובה דער בעסערער דראמע נים געקענט טהאן. די אמעריקאנער אפּערעטקע האט ווענינ געליטען פון פתח'ן אנשטאט קמצ'ען, נאר די בעסערע דראמע האט דערפון געקריגען א פּנים פון חוזק. און בכלל האט דאס אוועקגעשטעלט דעם גאנצען טהעאטער אויף א פונדאמענט פון זאמד.

די אוננארמאלע לאגע האט זיך אויך אבגערופען אויף די קרעפטען פון טהעאטער, און הגם זייער צאהל איז שטארק אויסגעוואקסען און האט דערגרייכט צו עטליכע הונדערט, האבען זיך אבער זעהר ווענינע אויסגעצייכענט. די וויכטיגסטע דראמאטישע שוישפּיעלערין רעכענט זיך רחל קאמינסקאיא און די בעסערע שפּיעלער זיינען יאנקעל ליבערט, א. זאסלאווסקי, מ. דראנאוו, מ. מאירסאן, לאנדא, זשעליאזא, יוליוס אדלער (ארטשיכעס), אדאלף בערמאן, עפּשטיין, בראנדעסקא, ספּירא, שריפטזעצער, ליכטענשטיין, ארקא, יאנקעל שומסקי, מ. ראפּעל, מאניע טרילינג, פּעני עפּשטיין, נעמי, בודקין, בערטהא אדלער, זינא ראפּעל, פר. דאלסקי, סאניע איידעלמאן, נאדיא נאדינא, אסתר נעראסלאווסקאיא, זינא גאלדשטיין, פר. גאטהאנזאן און אנדערע.

די פרייהייט וואס רוסלאנד האט נים לאנג צוריק געוואונען

און דער נאציאנאלער בעוואוסטזיין וואס האט זיך אין דער לעצ־
טער צייט אויפגעהויבען צווישען אידען, וועלען זיכער האבען א
שטארקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם אידישען טהע־
אטער אין רוסלאנד און וועלען איהם אויפהויבען אויף א העכערע
מדרגה.

אידישער טהעאטער אין אפריקא.

דער ערשטער אקטיאר וואס איז אנגעקומען אין יאהאניסבורג
איז געווען יאנקעל ראזענפעלד פון גאלדפאדען'ס רומענישען חדר
און ער האט צוזאמענגענומען דילעטאנטען און געשפיעלט מיט
זיי. שפעטער איז צו זיי צוגעקומען פון לאנדאן דער אקטיאר סעם
ראיען, גרינבערג פון אמעריקא און אין 1896 איז אהין אנגע־
קומען יאנקעל קאצמאן צוזאמען מיט וואלערשטיין און זיין כלה
אסתר. זיי האבען געדונגען א צירק און אנגעהויבען צו שפיעלען דריי
פיער מאל א וואך. דאס ערשטע שטיק וואס ער האט אויפגעפיהרט
איז געווען „חיים אין אמעריקא" און דער צירק איז געווען גע־
פאקט. אין עטליכע חדשים ארום איז אהין אנגעקומען זילבערמאן.
וועלכער איז שוין אין דער צייט אין גאנצען ארויסגעשטופט גע־
ווארען פון דעם אידישען טהעאטער אין אמעריקא, צוזאמען מיט
די מאנדעלטארטס און ער האט גענומען דעם צירק. קאצמאן איז
אריין אין דער קלענערער ראיאל טהעאטער און צווישען זיי האט
זיך אנגעהויבען א קאנקורענץ. קיין גוטע געשעפטען האבעןביידע
קאמפאניעס ניט געמאכט און אין עטליכע וואכען האבען זיי זיך
פעראייניגט און אלע צוזאמען האבען געשפיעלט אין ראיאל טהעא־
טער.

געשפיעלט האט מען טהיילווייז גאלדפאדען'ס, נאר מעהר
דעם אמעריקאנער רעפערטואר און נאכ'ן סעזאן האט זיך די קאמ־
פאניע אוועקגעלאזט איבער די אנדערע שטעדט און ווען זי האט
זיך סוף זומער צוריקגעקעהרט קיין יאהאניסבורג, איז שוין דאר־

טען געווען נאטהאַנזאָן מיט זיין פרוי. זיי זיינען געקומען פון לאָנדאָן, וואו זיי האבען אָבגעשפּיעלט א סעזאָן מיט ערפאָלג. פון די אלע קרעפטען וואָס האָבען ביז דעמאָלט גע־שפּיעלט אין יאהאַניסבורג זיינען די נאטהאַנזאָנס געווען די וויכטיגסטע און א טהייל פון דער פריהערדיגער קאָמפּאַניע ווי אויך דער יונגער שוישפּיעלער שאכט האָט זיך אַנגעשלאָסען אָן זיי. דער עולם האָט איצט זיך מעהר פעראינטערעסירט מיט'ן טהעאטער און עס האָט אויסגעזעהן, אז יאהאַניסבורג וועט אין גיכען האָבען א סטאַביל טהעאטער, נאָר באַלד האָט אויסגעבראָכען דער בוירען קריעג, וועלכער האָט פערטריבען אלע אָנגעקומענע אקטיאָרען.

נאָכ'ן קריעג איז פון לאָנדאָן אָנגעקומען אין יאהאַניסבורג וואַקסמאַן מיט זיין טרופּע און איז דאָרטען געשטאַנען א פּאָר יאהר. א חוץ יאהאַניסבורג האָבען די אידישע טרופּען אויך גאַסט־ראָלירט אין פּרעטאָריע און קייפּ טאַון און געוואוינליך האָבען די חזקה אויף דער דאָזיגער מדינה די לאָנדאָנער אידישע אקטיאָרען.

אידישער טהעאטער אין ארגענטינא.

ביים סוף ניינציגער יאהרען זיינען פערוואָגעלט געוואָרען קיין בוענאס איירעס 3 פּאָר אקטיאָרען פון גאָלדפאַדען'ס חדר. איינער פון זיי איז געווען יחיאל בלאַנק, קאָמיקער, און דער צווייטער אברהם ניימאַן ליעבהאָבער און זינגער. זיי האָבען צוזאַמענגע־כומען דילעטאַנטען און אָנגעהויבען צו שפּיעלען אין זאַלען. עטליכע מיטגליעדער פון דער קאָמפּאַניע זיינען געווען אזעלכע וואָס האָבען געלעבט אויפ'ן חשבון פון געפאַלענע פרויען און געפיהרט מיט זיי א מסחור. די קאָלאָניע פון די געפאַלענע פרויען און פון די וויי־סע שקלאַפּענהענדלער איז געוואַקסען ווי אויף הייוון און איז גע־וואָרען גרוים גענוג און רייך גענוג צו שטיצען א טהעאטער. דעמאָלט האָבען זיי געשיקט נאָך דעם אקטיאָר גוטענטאַג און זיין כלה, וועל־

כע האבען פריהער געשפיעלט אין גאליציען און אין לאנדאן און גענומען פאר זיי דעם טהעאטער „אלימפא". די אימפארטירטע צוויי שפיעלער האבען חתונה געהאט און זיינען געווארען דירעקטארען פון דעם טהעאטער. גוטענטאג האט זיך ארויסגעוויזען צו זיין ניט פעהיג צום געשעפט און מען האט אראבגעבראכט פון לאנדאן מאריענהאף צו שטעלען דעם טהעאטער אויף א פעסטען יסוד. דער לעצטער איז געווען א גוטער געשעפטסמאן, נאר ער האט ווענינ געקענט אויפטהאן, ווייל גוטענטאג האט איהם געשטערט, און דער סוף איז געווען, אז מאריענהאף האט אליין איבערגענומען דעם אלימפא טהעאטער און גוטענטאג מיט זיין פרוי און א טהייל פון דער קאמפאניע איז אריבער אין זאל גאריבאלדי.

גוטענטאג האט געהאט מיט וואס איבערצונעהמען זיך געגען זיין קאנקורענט: די הויפט און איינציגע דראמאטישע שוישפיעלערין אין בוענאס איירעס איז געווען פרוי גוטענטאג. נאר מאריענהאף האט זיך געגעבען אן עצה, ער האט אנגעהויבען צו אימפארטירען שוישפיעלער און אויף אזא אופן האט ער אראבגעבראכט זיגמונד פיינמאן, דינה פיינמאן, מארים מאשקאוויטש, זילבערט, וואקסמאן, גאלדינבורג, יאוועליר און פרוי אבראמאוויטש. ער האט די דאזיגע אטראקציעס אראבגעבראכט ניט צוזאמען, נאר איינציגווייז אדער פארווייז, אין א משך פון עטליכע יאהר. דער קאמף צווישען די צוויי דירעקטארען האט לאנג ניט געדויערט און זיי האבען געמאכט שלום.

אין 1913 האבען זיך ווידער געעפענט צוויי טהעאטערס מיט צוויי בעזונדערע סארטען פובליקום. איין סארט פובליקום איז בעשטאנען פון גאסענפרויען און ווייסע שקלאפענהענדלער און דער צווייטער סארט — פון די אנדערע אידישע טהעאטער בעזוכער. דא איז נויטיג צו בעמערקען, אז דער מסחור מיט פרויען אין בוענאס איירעס איז אנגעגאנגען אפען און די אידישע פרויענהענדלער זיינען געווען ארגאניזירט אין א חברה, וואס האט געצעהלט זעקס טויזענד פערזאן, מיט אן אייגענער שוהל, מיט אן אייגענעם בית עולם, מיט אייגענע שיינקען און דאס גלייכען. די דאזיגע חברה איז אין טהעאטער געקומען ניט נאר זעהן א שטיק נאר אויך צו

ווייזען זיך און זייער סחורה און מען האט געערדט וועגען געשעפט. דאס האט געפיהרט דערצו, אז די פיינערע מענשען האבען אויפגעהערט צו קומען אין טהעאטער. און ווען עס זיינען געווארען צוויי טהעאטערס האבען די חברה לייט פאטראניזירט זייער טהעאטער און דער צווייטער איז געווען פאר דעם אנדער סארט פובליקום. אבער דער צווייטער טהעאטער האט זיך ווידער לאנג ניט געהאלטען. די מוניציפאליטעט האט פערבאטען צו שפּיעלען אין א זאל און געבליבען איז דער איינציגער טהעאטער „אלימפּא" און די געסט זיינען אוועקגעפאהרען.

סוף 1913 האט דער סאציאליסטישער דעפּוטאט פּאלאסיאס דורכגעפיהרט אין פארלאמענט, אז מען זאל ארויסשיקען אלע פרויען־הענדלער פון לאנד. א סך, א סך פון זיי האבען פערנומען זייער געלד און פערלאזען ארגענטיניען. א פּונקט אין דעם געזעץ האט געלויטעט, אז אלע יענע וואס וועלען אויפגעבען דעם שענדליכען מסחור מיט פרויען און ווערען אנשטענדיגע מענשען וועלען קענען בלייבען און א סך זיינען אויף דעם סמך געבליבען. איינער פון זיי אברהם ניימאן, וועלכער איז פריהער דערמאנט געווארען, האט איבערגענומען דעם אלימפּא און אנגעשטעלט מאריענהאף אלס פיהרער פון געשעפט. ער האט ווידער אראבגעבראכט דינה פיינמאן, שערמאז און גאלדינבורג. נאר די פרעסע האט שטארק אטאקירט דעם טהעאטער צוליעב ניימאנס פערגאנגענהייט און דער אנשטענדיגער עלעמענט האט פון איהם געוויכט און קיינע אטראקציעס האבען ניט געהאלפען. מען האט אויך אראבגעבראכט מאשקאוויטש'ן, נאר דעם צוטרוי פון דעם אנשטענדיגען פובליקום האט מען אליין ניט געקענט געווינען. ניימאן האט אויפגעגעבען דעם טהעאטער און מאשקאוויטש האט איהם איבערגענומען. נאר אין דער צייט איז געווארען א קאנפליקט צווישען די גאסטראלירענדע אקטיארען, און גאלדינבורג איז אריבער אין „גאריבאלדי", וועלכען מען האט דורך פּראטעקציע געקריגען און עס האט זיך אנגעהויבען א קאנקורענציע צווישען די צוויי טהעאטערס. וואס האט אנגעהאל־

טען דריי חדשים, און דער סוף איז געווען, אז מאשקאוויטש איז אוועק מיט זיין קאמפאניע אויף דער פראווינץ און איז באלד אב־געפאהרען צוריק קיין לאנדאן.

די גזרה געגען די פרויענהענדלער האט לאנג ניט אנגעהאלטען. די רעגיערונג האט זיך ארומגעזעהן, אז זיי פיהרען אוועק מיט זיך א סך געלד פון לאנד און האט פאר זיי צוריק געעפענט די טהירען. די חברה לייט האבען זיך ווידער ברייטליך אויסגעזעצט אין טהע־אטער און פערטריבען די אנשטענדיגע מענשען. זיי מיט זייערע גרינגע פערדיענסטען קענען גרינגער אויסהאלטען א טהעאטער ווי דער צווייטער עלעמענט, נאר קיין טהעאטער קען זיך ניט האלטען מיט איין סארט פובליקום.

נאך מאשקאוויטשעס אוועקפאהרען איז גאלדענבורג אריין אין „אלימפא" און צו איהם האט מען אראבגעבראכט פון אמעריקא די דראמאטישע שוישפיעלערין פרוי לאבעל. אויף א קורצע צייט איז אין טהעאטער פרעהליכער געווארען, נאר לאנג האט עס ניט אנגעהאלטען.

מיט'ן אידישען טהעאטער אין בוענאס איירעס אינטערעסי־רען זיך מייסטענס די ווייסע שקלאפען־הענדלער און די גאסען־פרויען און זיי איבען אויס אויף איהם דעם גאנצען איינפלוס. זיי פערלאנגען פרעהליכע שטיקער, דאס הייסט אפערעטקעס, נאר זיי האבען ניט קיין ריכטיגען כאר און קיין מוזיקער דערצו. דער כאר בעשטעהט פון ארבייטער, וועלכע זיינען בעשעפטיגט א גאנצען טאג ביי זייער מלאכה, קיין מיידלאך אין כאר קען מען ניט קריגען, און די מוזיקער זיינען אויך בעלי מלאכה און קעלנער. די הענדלער זאגען אויך א דעה וועגען די שפיעלער.

דאס העכערע אינטעליגענטערע פובליקום געהט ניט אין אי־דישען טהעאטער, נאר די יוגענד וואס האט זיך דורכגעדרונגען מיט'ן נאציאנאליסטישען בעוואוסטזיין אינטערעסירט זיך מיט דער בעסערער דראמע און ביי די גאסטראלען פון בעקאנטע אידישע שוישפיעלער ווייזען זיי זיך אין טהעאטער.

די ארטיגע שפיעלער זיינען: די גוטענטאגס, די מאריענהאפס, די לאגערס, דאווידזאן, איזידאר צוקערמאן, גלאזינאוו, באכנאוו, אלבערטינא, פאלינא, מארסעלא, סעם וועלער און אנדערע.

עלפטער קאפיטעל.

הארץ, נשמה, פינטעלע.

אויפ'ן גורל פון קעסלער איז אויסגעפאלען צו פייערען דער ערשטער דעם זיעג פון שונד איבער דער בעסערער דראמע. בשעת מען האט אין פיפלס טהעאטער געשפיעלט גארדינס לעצטע דראמע „דעמענטיא אמעריקאנא", האט קעסלער אויפגעפיהרט אין טהאַליא טהעאטער „דאס אידישע הארץ" פון י. לאטיינער. און געגען אלע ערווארטונגען האט דאס לעצטע שטיק שטארק אויסגענומען. די דירעקטארען האבען פשוט זייערע אויגען ניט געגלויבט, נאר וואס א וואך וגייטער האט זיי די קאסע אלץ מעהר איבערצייגט אין דעם אונגעהערטען ערפאלג. אין טהעאטער האט מען עס צוגעשריבען די פערדיענסטען פון די גרעסערע אקטיארען. די פרעסע האט דעם ערפאלג צוגעשריעבען מאגולעסקאס פיסעל. אין דעם דאזיגען שטיק דארף דער קאמיקער א טופע טהאן מיט'ן פוס און די ראל פון דעם קאמיקער האט געשפיעלט מאגולעסקא און ער האט עס געטהאן אזוי חנ'עודיג קאמיש, אז די פרעסע האט באמונה שלמה געגלויבט, אז דער עולם קומט זעהן דאס שטיק צוליעב דעם טופע מיט'ן פיסעל. און קיינער האט זיך בשעת מעשה ניט געקענט אנשטויסען, אז דאס איז א רבנן קדיש נאך דער בעסערער דראמע.

דער לאנגער קאמף צווישען די מוזיק האלם און די טהעאטערס האט זיך געענדיגט מיט א זיעג פאר די לעצטע, און דער גרויסער ערב רב האט זיך איצט אהין א שאט געטהאן. טהאמאשעפסקי האט זיך גלייך אנגעשטויסען, אז עפעס אן ענדערונג איז פארגעקומען און ער האט ניט פערזאמט די געלעגענהייט און איז באלד ארויסגעטראטען מיט טער'ס א שטיק „די אידישע נשמה". דער חשבון

איז דאָ פון אויבען אויף און דריקט זיך אָפּען אויס אין דעם נאָ־מען. אויב די טהעאַטער בעזוכער האבען זיך אזוי אָנגעכאַפּט אַן אַ אידישע האַרץ, וועלען זיך אויך אָנכאַפּען אַן אַ אידישע נשמה. און ער האָט קיין טעות ניט געמאַכט, זיין שטיק האָט געהאַט ניט קיין קלענערען ערפאָלג, ווי קעסלערס. דער לעצטער האָט טריאומפירט דעם ערשטען האלבען סעזאָן און ער האָט טריאומפירט דעם צווייטען האלבען סעזאָן.

אָבער דערמיט האָט זיך טהאָמאַשעפסקי ניט בענוגענט. ער האָט איצט געהאַט מעהר צייט און ער האָט זיך אונטערגענומען צו דערווייזען, אַז ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אַ שטיק מיט קונצען וועט ער אַלע אַנדערע דירעקטאָרען אויסטרייסלען פון ארבעל. און טאַקע צום קומענדען סעזאָן האָט ער צוגעגרייט זייפּערטס אַ שטיק אונטער'ן נאָמען „דאָס פּינטעלע איד“, אַלץ אויף דעם זעלביגען סמך, אַז עס האָבען אויסגענומען „אידישע האַרץ“ און „אידישע נשמה“ דאַרף „פּינטעלע איד“ געווים נושא חן זיין. און ער האָט געוואוסט, וואָס ער טהוט. דער ערפאָלג פון „פּינטעלע איד“ האָט איבערשטייגט אַלץ, וואָס איז ביז דעמאָלט געווען אין אידישען טהעאַטער. עטליכע און צוואַנציג וואָכען נאָכאַנאַנד, דאָס הייסט כמעט אַ גאַנצען סעזאָן האָט זיך דאָס שטיק געהאַלטען און האָט איינגעבראַכט אַן אוצר געלד. אינטערעסאַנט איז דערביי צו בעמערקען, אַז מ. זייפּערט האָט זיך אָבגעזאָגט פון דעם כבוד פון דעם שטיק.

עס איז גרינג צו בעמערקען, אַז די פערפאַסערס פון די דערמאָנטע שטיקער זיינען אַלע מעהר אָדער ווייניגער פערבונדען מיט דער ביהנע אין איהר ערשטער פּעריאָדע אין אמעריקא און אזוי ציך ווי לאַטיינער האָט אויסגענומען מיט זיין „אידישע האַרץ“ האָט מען זיך אַ קעהר געטהאָן צו זיי נאָך סחורה און מען האָט ריכטיג געטראָפען צו ווענען צו ווענדען זיך.

נאָך דעם „ניכט־דאַ־געוועזענעם“ ערפאָלג פון „פּינטעלע איד“ האָט זיך פשוט אנגעהויבען אַ חוכא וטלולא איבער דער בעסערער דראַמע. אין דעם קאָנטאָר פון יעדען טהעאַטער האָט מען חוזק געמאַכט פון יעדען איינעם, וואָס האָט נאָר דערמאָנט די בעסערע

פיעסען. ביי די אנדערע דירעקטארען זיינען יעצט ממש די אויגען ארויסגעקראכען פון קנאה. און זיי האבען געזוכט און געאקערט א שטיק, וואס זאל זיך קענען פערגלייכען מיט'ן „פינטעלע איד". אדלער האט פערקויפט זיין זכות פון גרענד טהעאטער צו א קינא־מאטאגראף קאמפאניע און איז אליין נאכדעם אריין אין טהאליא. קעני ליפצין האט אליין געעפענט א טהעאטער און א נאמען גע־געבען איהם ליפצין טהעאטער. און אלע דירעקטארען האבען פער־געסען זייער רעפוטאציע און איינער דעם צווייטען געזוכט איבער־צויאגען אין שונד. דער ליפצין טהעאטער האט זיך געעפענט אלס „די היים פון דער אידישער דראמע", נאר דער דירעקטאר האט דעם נסיון ניט געקענט בייקומען און אויפגעפיהרט זאלאטארעווס־קי'ס „ווייסע שקלאפען" און דער ערפאלג איז געווען א גרויסער.

נאכ'ן „פינטעלע איד" האבען שוין די אנדערע שטיקער, וואס זיינען געווען געגאסען אין דעם פורעם ניט געהאט אזא מזל. דעם עולם איז פשוט איבערדריסיג געווארען אלע די זעלביגע מעשה מיט א וואריאציע. און איצט האט זאלאטארעווסקי געוויזען דעם וועג. מיט זיין גרינגער האנד האט זיך אנגעהויבען א סדרה פון גאסענ־פרויען אויף דער ביהנע און ווען זיי זיינען איבערדריסיג געווא־רען איז געקומען א סדרה פון ממזרים און נאכדעם פון באנדיטען און די ביהנע איז ממש פערגאסען געווארען מיט שמוץ.

אזוי ווי אלע טהעאטערס האבען זיך איצט אבגעגעבען מיט איין סארט שטיקער איז אומעדום געגאנגען די זעלביגע סדרה, און אלע שטיקער האבען געהאט איין פנים און דאס האט געפיהרט דערצו, אז קיינס זאל ניט האבען קיין גרויסען ערפאלג און אלע זאלען באלד נמאס ווערען. אבער יעדער דירעקטאר האט איצט גע־האט אין זינען דעם ערפאלג פון דעם „פינטעלע איד" און געהאפט, אז ניט היינט איז מארגען וועט ער אזא שטיק דערטאפען און אנ־שיטען אוצרות געלד.

אין דער צייט האט אדלער איבערגענומען טהאליא טהעאטער און אויך פערנומען זיך אויף דעם זעלביגען וועג. ער האט אין דעם דאזיגען טהעאטער געשפיעלט צוויי יאהר, און הגם די איינציגע צוויי פיעסען, וואס האבען דארטען אויסגענומען זיינען געווען

„אלישע בן אבויה", וועלכע איז מיט עטליכע יאָהר צוריק דורכגע־פאַלען אין גרענד טהעאטער און ל. קאבּרינס דראמע „שונאים". איז אבער די שטרעבונג נאָך א צווייטע „פינטעלע" געווען אזוי שטארק, אז ער האָט געשטעלט איין נארעשע שטיק נאָכ'ן צוויי־טען און זיי זיינען אלע דורכגעפאַלען און דער סוף איז געווען, אז אין צוויי סעזאָנען האָט ער פערלאָרען אזוי פיעל געלד, אז פון דער־מאָלט אָן האָט ער שוין מורא געהאט צו נעהמען אליין א טהעאטער און ער שפּיעלט אָדער פאר שכירות אָדער ער מאכט אזא שותפות, אז ער זאָל קיין געלד ניט דארפען איינשטעלען.

דער איינציגער שרייבער וואָס האָט געקענט די ביהנע און געקענט שאפען א בעסערע דראמע איז נאָך גאָרדין געבליבען לעאָן קאָברין. די אנדערע בעסערע שרייבער האָבען קיין דריסת הרגל אין טהעאטער ניט געהאט.

קאָברין האָט א סך געשאָפען אין איין צייט מיט גאָרדינען, און ער איז פערטונקעלט געוואָרען פון דעם לעצטען ניט אזוי דערפאר, וואָס יענער האָט טיעפער געקענט אריינדרינגען אין לעבען און האָט געהאט א ברייטערען בליק אויף דער וועלט, ווי מחמת ער האָט זיך טאַלאנט ניט אויסגענוצט צו שאַפען דאָס בעסטע וואָס ער האָט געקענט. קאָברין האָט א שטארקע שילדערונגס־קראפט, אן אויג און אויער פאר די העלע פארבען און טענער פון די עלעמענטארע געפיהלען און ליידענשאַפטען, א פרימיטיווען געזונטען אפּעטיט נאָך לייב און פלייש, א ליעבע צו מגושם'דיגע סצענעס און א סך טעמפּעראַמענט, און די דאָזיגע אייגענשאַפטען האָבען זיך גוט געפּאַסט פאר א שרייבער פון דער אידישער ביהנע. נאָר קאָב־רין האָט ניט קיין מאָס און קיין טאַקט און אונטער דעם שווערען איינפלוס פון דעם אידישען טהעאטער איז ער דאָרטען, וואו ער האָט געוואָלט קרעפטיג שילדערען, אריינגעפאַלען אָפט אין סענ־זאציע; וואו ער האָט געזוכט צו זיין מגושם'דיג פּרעהלאך איז ער אָפט געוואָרען באַנאַל. די פרימיטיווע נאַטירליכקייט איז אָפט געוואָרען מעלאָדראַמאַטיש און שונדיג. נאָך „מינא" איז זיין ערש־טע פיעסע געווען „די איסט סייד גהעטא", א ביליגע מעלאָדראַמא־טישע שטיק. אין דער „פערלאָרענעם גן עדן" ווערען די עטליכע

בעסערע שטעלען פערזונקען אין וואולגאריטעט און שונד. „דער בלינדער מוזיקאנט“ איז נאך א סך ערגער פון די פריהערדיגע פיעסען, דאס מעלאדראמאטישע, דאס שונדיגע רייסט דא בעזונדערס שטארק די אויגען. און אויך ניט בעסער אויב ניט ערגער איז געווען זיין „יעקב בלומבערג“.

צווישען די אויסגערעכענטע שטיקער האט מען אויך אויפגעפיהרט זיין „סאניע פון איסט בראדוויי“ און „צוריסענע קייטען“,ביידע בעסערע פיעסען, וועלכע זיינען דורכגעפאלען און, משמעות, זיי האבען איהם געוויזען, אז ווען מען וויל אויסנעהמען ביים פובליקום, דארף מען אנווענדען אנדערע מיטלען, און די דירעקטארען זיינען ניט געווען פויל צו העלפען איהם ווערען פאפולער.

דער אמת איז, אז קאברינס ערשטע שטיקער זיינען אפשר ניט געווען ערגער פון גארדינס ערשטע, נאר ווען קאברין האט געשריבען זיין „פערלארענעם גן עדן“, „בלינדער מוזיקאנט,“ „יעקב בלומבערג“, האט שוין דער עולם און די קריטיק לאנג פערגעסען, אז גארדין האט געהאט ערשטע שטיקער און דאס איז שוין געווען לאנג נאכדעם, ווי גארדין האט געשאפען „מירעלע אפרת“, „סאפהא“ און „גאט, מענש און טייוועל“. דער מאסשטאב פון דער בעסערער דראמע איז שוין געווען א סך העכערער און אנשטאט צו שטרעבען צו שאפען וואס בעסערע ווערק, האט ער, פערקעהרט, געלאזט זיך בעאייגפלוסען פון די דירעקטארען און געמאכט חנ'דלאך צו דער מאסע. און דאס האט געפיהרט דערצו, אז כל זמן גארדין האט געלעבט, איז קאברין געשטאנען אין שאטען.

און ערשט נאך גארדינס טוידט האט זיך קאברין א כאפ געטהאן, אז דער וועג מיט וועלכען ער איז געגאנגען האט קיין טובה ניט געטהאן זיין טאלאנט און ער האט אנגעשריבען איינע פון די בעסטע אידישע ארבייטער פיעסען אונטער'ן נאמען „שונאים“ און איצט מעהר ווי אלע מאל איז ער געווען ענטשלאסען צו געווינען דאס בעסערע פובליקום.

די צייט איז אבער איצט ניט געווען פאר בעסערע פיעסען

און הגם זיין דראמע „שונאים" האט אויסגענומען, האט ער זיין מעמד ביים טהעאטער ניט פעסטער געמאכט. פערקעהרט, ער איז איצט געווארען איין איינגעבעטענער גאסט און עס איז רעכט, אז א סעזאן זאל אריבער און מען זאל קיין איינציגע פיעסע זיינע ניט שפיעלען. דער זכות פון די „שונאים" איז נאך געווען גענוג, אז מען זאל דעם צווייטען סעזאן אויפפיהרען זיין „בריטש און פראמים", א גוטע און געזונטע קאמעדיע, וועלכע האט געליטען צוליעב א סטרייק, וואס האט דעמאלט אויסגעבראכען אין טהעאטער, וואו מען האט איהר געשפיעלט, און נאכדעם מוז ער שוין אנקומען צו קליינע טהעאטערלאך. זיין נעקסטע פיעסע „יאנקעל בוילע", איינע פון זיינע בעסטע פיהרט מען שוין אויך אין א קליינעם טהעאטערל, מיט א צווייטע קלאסע שפיעלער. און קאברין איז דער איינציגער וואס זוכט איצט צו געבען א בעסערע ליטערארישע פיעסע.

קיין בליצען פון א טיעפען אינטעלעקט פון א שארפע בעאבאכטונגס־קראפט און פון א ברייטער קענען דאס לעבען, זעהט מען ניט אין קיינע פון קאברינס פיעסען. אפט רופען זיי ארוים א פערדרוס מיט זייער פלאכקייט און רויהייט, נאר זיינע בעסערע דראמען צייכענען זיך אוים מיט א טהירישער געזונטקייט. ער איז געשטאנען נעהענטער צום פאלקס־מענשען ווי גארדין און אריינגעבראכט מעהר אמעריקאנער פארב פון אידישען לעבען, ווי גארדין און הגם ער איז אידישער ווי גארדין, פעהלט אויך אין זיינע דראמען דער אמת'ער אידישער גייסט.

כמעט אין דער זעלביגער צייט מיט קאברינען האט אנגעהויבען צו שרייבען ז. ליבין.

ליבין האט געהאט אן אויג פאר שטילע און רוהיגע פארבען. ער האט גענוג קאליר געפונען אין דעם גרויען אין לעבען און אונטער זיין פענזיל זיינען די סארסטע פארבען פרעהליכער געווארען. דער גערויש און טומעל פון לעבען, די קאכעדיגע ליידענשאפטען האבען איהם געלאזט קאלט און ער האט זיין בעגייסטערונג געזוכט אין דעם וואכעדיגען ווערקשטאט, אין די קליינליכע אלטעגליכע פאסירונגען.

אינגערע פערשפרעכענדע שוישפיעלער

בערטאַ גערסטען

מאָריץ שוואַרץ

ציליע אַדלער

ש. גאָלדינבורג

פראַנסיס אַדלער

יאָזעף שענגאָלד

פון איהם האט מען ערווארט, אז ער וועט ארויפברענגען מעהר נאטירליכקייט, מעהר אמת׳ן לעבען אויף דער ביהנע, ניט די אויסערארדענטליכע זעלטענע פאסירונגען, וואס זיינען דאס רוב די פרוכט פון דער פאנטאזיע, נאר די געוואוינליכע בעגעבענהייטען, מעשים בכל יום, און בעשטראהלען זיי מיט דעם חן, וואס זיין אויג האט אין זיי געזעהן. אפשר האט ער די ערשטע יאהרען געשטרעבט דערצו, נאר מחמת ער איז נאך געווען אונערפאהרען איז דאס איהם ניט אזוי געלונגען. זיכער איז, אז די ערשטע יאהרען איז ער געווען ערנסטער אין זיין שאפען, נאר זיין קאריער אויף דער ביהנע איז אוועק אנדערס ווי ביי גארדין און קאברין. מיט די „געבראכענע הערצער" הויבט זיך אן א נייע עפאכע אין זיין דראמאטישער טהעטיגקייט, אבער דער נייער וועג פערשפרעכט ניט קיין גוטס זיין טאלאנט. וואס ווייטער ווערט ער אלץ מעהר סענטימענטאל־מעלאדראמאטיש און אלץ מעהר רוקט ער זיך אוועק פון דעם רעאלען לעבען. אין גיכען האט ער געוואונען א נאמען אלס דער דראמענשרייבער, זואס קען ציהען טרערען, און אין דער צייט וואס די בעסערע דראמע איז פערטריבען געווארען פון דער ביהנע, האט ער דארטען פערנומען גאר א גרויסען פלאץ. אלס פערפאסער פון מעלאדראמען און דערצו מיט א נאמען פון א בעסערען שרייבער, איז ער געווארען ווי געוואונשען פאר דירעקטארען, וואס האבען נאך אביסעל בושה געהאט פאר זיך אליין.

ליבין אזוי ווי אלע אנדערע, וואס האבען געשריעבען פאר׳ן אידישען טהעאטער האט ארייגעפיהרט אין זיינע שטיקער דעם קאמישען עלעמענט, און פון א ליטערארישען שטאנדפונקט, איז זיין קאמישער עלעמענט דער וויכטיגסטער טהייל, ווייל ער איז גענומען פון לעבען און טראגט אויף זיך דעם ריכטיגען שטעמפעל פון ליבין. אמאל איז דער קאמישער עלעמענט גראב און וואולגאר און פשוט עקלהאפט, אין איינער פון זיינע ערשטע פיעסען געהט ארום דער קאמיקער מיט א ליכט זוכען וואנצען אין די ווענד, אין זיין סאמע נייעסטער פיעסע גיט דער קאמיקער אנצוהערענים, אז ער לויפט אויף נקיות, נאר דאס רוב איז דער דאזיגער עלעמענט

א שטיק פון לעבן, וואס הויבט אן שטראהלען אונטער ליבינם ווייכען הומאר.

עס איז פערשפארט צו זאגען, אז זיינע שטיקער זיינען גע־וואוינליך גלאטיג און צו ריכטען פון זיין „איינציגען עדות" האט ער די קראפט דורכצופיהרען א פסיכאלאגישע האנדלונג און געבען א בעסערע קאנסטרוקציע.

און אין דער צרה'דיגער שלים־מזל'דיגער צייט איז אין ניו־יארק געקומען דער אידיש־דייטשער שוישפיעלער רודאלף שילד־קרויט. ער איז געקומען גאסטראלירען אין דעם דייטשען טהעא־טער און אויסגעכאפט האט איהם טהאמאשעפסקי פאר פיפלס טהעאטער. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז ער בעזיצט א געזונטען אידיש און ווען ער זאל קומען אין דער צייט פון דער אויפבלי־הונג פון דער בעסערער דראמע, וואלט ער א גרעסערן קיום גע־האט אין אידישען טהעאטער, נאר דער נייער עולם האט שילד־קרויט'ן ניט געקענט אבשאצען און זיין שפיעלען אין ריינעם אידיש איז געווען א חסרון, ווייל דאס האט בעשיינפערליך בעווי־זען דעם פראסטען טהעאטער געהער, אז מען נעהמט איהם אויף זיכער און מען רעדט איהם איין פויגעלאך אין בוזים.

נאר א קורצע צייט איז שילדקרויט געשטאנען אין פיפלס טהעאטער און איז נאכדעם דעם גאנצען סעזאן ארומגעגאנגען לע־דיג. אויפ'ן צווייטען סעזאן איז ער אריין אין נאוועלטי טהעא־טער, אונטער דער דירעקציאן פון פרוי אדלער. און הגם דער טהעא־טער „נאוועלטי" איז געווען מחוץ למחנה, און אין אלע ניו יארקער טהעאטערס זיינען שטיקער געפאלען, האט אויסגעזעהן אזוי ווי שילדקרויט האט געבראכט די גאולה פאר דער בעסערער דראמע. נאר פרוי אדלער האט אויסגערעכנט, אז זי ווערט פערדונקעלט פון שילדקרויט'ן און עס האט זיך אנגעהויבען א רייסעריי מיט נגישות מיט אונטערפיסלאך, און דער פועל יוצא איז געווען, אז ער האט גע־מוזט ארויסטרעטען פון טהעאטער אין מיטען סעזאן. און הגם אין טהעאטער איז אריין פרוי טהאמאשעפסקי, זעהר א בעליעבטע סוברעטין, מיט א גרויסער אנהענגערשאפט און זי האט צוגעטרא־פען מיט א שטיק אין דעם סאמע גוסט פון דעם פראסטען טהעא־

טער בעזוכער, האט זיך דער טהעאטער נאך געהאלטען עטליכע וואכען און צום סוף געפלאצט.

נאך אזא ערפאהרונג איז שילדקרויט פערבליבען אין ניו־יארק ביז נאכ'ן סעזאן און איז צוריק אוועקגעפאהרען קיין דייטש־לאנד.

אין 1909 זיינען פון רוסלאנד אנגעקומען געסט. זיי זיינען געוועזן רחל קאמינסקא, פריילין זאסלאווסקא און פישזאן. מיט די לעצטע צוויי האט קעסלער געעפענט דעם סעזאן אין טהאליא טהעאטער, נאר זיי האבען זיך דא ניט אנגענומען און זיי האבען זיך באלד צוריקגעקעהרט קיין רוסלאנד. נאך זיי איז אין טהאליא טהעאטער אריין רחל קאמינסקא און זי איז אבגעשטאנען א גאנ־צען סעזאן. אין עטליכע חדשים ארום איז צוגעקומען א. קאמינסקי, נאר ער איז ערגעץ ניט אנגאזשירט געווארען. ער האט געדונגען א קליין פערוואָרפען טהעאטערל, אבער האט זיך דארטען לאנג ניט געהאלטען.

אין דער צייט איז אין אמעריקא געקומען שלום אש. ער איז שוין געווען בעקאנט דעם טהעאטער־בעזוכער דורך זיין „גאט פון נקמה". מען האט דא פריהער אויך אויפגעפיהרט דעם „חלום פון מיין פאלק" און „מיט'ן שטראם", נאר זיי זיינען דורכגעפאלען. ער האט געווארפען אן אויג אויף דער ביהנע, נאר די דירעקטארען האבען קיין איבריגען ענטהוזיאזם ניט ארויסגעוויזען מיט זיין קו־מען. דאס איז געווען די צייט פון „פינטעלע איד" און אלץ וואס איהם איז געלונגען איז געווען צו פערקויפען קעסלער'ן דעם „לאנדסמאן", א ביליגע קאמעדיע וואס איז אויפגעפיהרט געווארען שוין נאך אש'עס אוועקפאהר און וואס איז דורכגעפאלען די ערשטע וואך. דער „לאנדסמאן" איז אויפגעפיהרט געווארען אין דעם ניי־ען טהעאטער, וואס איז ערשט פארטיג געווארען און געטראגען דעם נאמען „קעסלער טהעאטער". דער דאזיגער טהעאטער איז געבויט געווארען פאר דער אידישער ביהנע אויף א שעהנער גאס און איז דער גרעסטער, וואס אידען פערמאגען.

אין דעם נייען טהעאטער איז די שפע געווען א גרעסערע ווי אין די אנדערע טהעאטערס. און דער ערשטער סעזאן איז דארטען

געווען פרעהליכער ווי אומעדום, און דאס האט די דירעקטארען איינגעגעבען א געדאנק, אז די אלטע פערדרופענע גאס, וואו זייערע טהעאטערס זיינען געשטאנען איז אויסגעשפיעלט, און זיי האבען אבגעזוכט אן אונטערנעהמער, וואס האט זיך פאר זיי געשטעלט בויען א נייען טעמפעל פון קונסט אין שכנות מיט „קעסלער׳ס טהע־אטער“.

וועז דער צווייטער נייער טהעאטער, אויך אזוי גרויס ווי קעסלערס, האט געהאלטען ביים פארטיג ווערען, האבען זיך די דירעקטארען דערשראקען. אין ניו יארק איז דאס יאהר געווארען אן אויסכאפעניש אויף טהעאטערס. די מוזיק האלס וואס זיינען איצט געווען איינגאנצען אויסגעשפיעלט, האבען זיך פערוואנדעלט אין טהעאטערס און אין ניו יארק האט מען דעם סעזאן אנגע־צעהלט א גאנצען צעהנדליג. די דירעקטארען פון די גרויסע טהעא־טערס האבען בעשלאסען צו מאכען א טראסט און געגען אלע ערווארטונגען האבען זיי עס דורכגעפיהרט, איידער זיי האבען צייט געהאט גוט צו בעטראכטען זיך.

דער חשבון איז געווען, אז ווען זיי וועלען אלע זיין צוזאמען און ניט דארפען קאנקורירען איינער מיט׳ן צווייטען, וועט ניט זיין נויטיג צו האבען א בעזונדער טהעאטער פאר יעדען שטערן. עס האט זעלטען געטראפען, אז אלע טהעאטערס זאלען האבען אין דעם זעלביגען סעזאן גרויס שפע און געוואוינליך ווען איינער אדער צוויי גרויסע טהעאטערס האבען זעהר גוט אויסגעמאכט, איז דער דריטער געווען אויף צרות. מען האט קיין מאל ניט געקענט וויסען אין וועלכען טהעאטער די מזל ברכה וועט אריין. דער ערשטער אויפטהו איז געווען צו בעגרענצען די צאהל גרויסע טהעאטערס אויף צוויי, און די שטערן האבען זיך ארייננעקליבען אין די צוויי נייע טהעאטערס. טהאליא טהעאטער איז געבליבען שטעהן לעדיג און פיפלס איז פערדונגען געווארען פאר גוי׳שע פארשטעלונגען. דאס איז געווען פון איין זייט אן עקאנאמיע, און פון דער צווייטער זייט האט דער נייער פלאן בעפרייט א שטערן פון שפיעלען אין ניו יארק און ער האט געקענט ארומפאהרען איבער דער פרא־ווינץ און מאכען פאר׳ן טראסט בעסערע געשעפטען, ווי ווען ער

איז געשטאנען אין א בעזונדער טהעאטער אין ניו יארק. א חוץ דעם האבען די דירעקטארען געהאפט, אז צוזאמען וועלען זיי קענען אויפהויבען א קאפ קעגען דער אקטיארען יוניאן און דיק־טירען איהר זייערע בעדינגונגען און טאקע איידער דער טראסט איז אלט געווארען עטליכע חדשים האט אויסגעבראכען א סטרייק אין זייערע צוויי טהעאטערס.

די צרה מיט'ן טראסט איז געווען, וואס די דירעקטארען האבען זיך געלאזט פערפיהרען פון א נאמען און זיי האבען פערגעסען, אז דאס איז געווען די אלטע קאמבינאציע מיט א נייען אונטערשלאק. זיי האבען ניט בעגריפען, אז א חוץ אלעמען קען א טראסט פון צוויי טהעאטערס קיין קיום ניט האבען, ווען ער איז ארומגערינגעלט מיט פינף מאל אזוי פיעל אונאבהענגיגע טהעאטערס. און דער עיקר איז, זיי האבען ניט פערשטאנען, אז ווען דער מוסטער פון קונסט אויף דער ביהנע ווייזט זיך ארויס אין א „פינטעלע איד", זיינען שטערען א גאנץ איבריגע זאך אין טהעאטער. קונסט געהט דעמאלט אריין אין שוסטער־גאס און ווער עס וויל קען שפיעלען און ווער עס וויל קען שרייבען. און טאקע א פאר קלענערע טהעאטערס האבען געמאכט א סך, א סך בעסערע געשעפטען פון דעם טראסט.

דער טראסט האט געדויערט איין סעזאן און די נאכווייהענים האט אנגעהאלטען נאך א קארגען סעזאן. כדי צו פערבעסערן זייער אייגענע מערכה האבען זיך קעסלער און טהאמאשעפסקי אוועקגעלאזט קיין רוסלאנד אנהויב זומער צווישען די צוויי סעזאנען. דארטען האט זיך טהאמאשעפסקי געטראפען מיט אסיפ דימאוו, ועמעס „שמע ישראל" ער האט מיט עטליכע יאהר צוריק אויפגעפיהרט. ער האט בייגעוואוינט א פארשטעלונג פון דעם „אייביגען וואנדערער" און ער האט בעשיינפערליך געזעהן דעם איינדרוק, וואס די דאזיגע פיעסע האט געמאכט אויפ'ן צושויער. ער האט אנגעבאטען דימאוו'ן צו קומען קיין אמעריקא און יענער האט דעם פארשלאג אנגענומען.

דא האבען זיך די יוצרות ווידער איבערגעקעהרט. די בעסערע פיעסען האבען איצט דעם איינציגען מקום מנוחה געפונען אין

טהאָמאַשעפסקי׳ס נעשאַנאַל טהעאַטער, און בשעת אַדלער האָט אין דיוואַי טהעאַטער גע׳מענדעל־ביילים׳ט עם כל הנערים, און קעס־לער האָט געשטעלט ליבינס איין מעלאָדראַמע נאָך דער צווייטער, האָט טהאָמאַשעפסקי אויפגעפיהרט טאָלסטאָי׳ס לעצטע דראַמע, וואָס איז דורכגעפאַלען און אין אַ פּאָר חדשים ארום האָט ער גע־שטעלט דעם „אייביגען וואַנדערער“ פון אָסיפּ דימאָוו, ניט אַכטענ־דיג אויף׳ן ראטה פון די שותפים און היימישע מענשען, און די אַקטיאָרען וואָס האָבען געשפּיעלט אין דער דראַמע און האָבען מיט איין מויל נביאות געזאָגט, אַז עס וועט זיין אַ חרפה צו זיין אין טהעאַטער דעם אָבענד פון דער ערשטער פאָרשטעלונג, אַזוי מאָוס וועט די פּיעסע דורכפאַלען. נאָר די נבואה איז ניט מקוים געוואָרען, און דער „אייביגער וואַנדערער“ האָט שטאַרק אויסגענומען ביי ניו־יאָרקער פּובליקום. נאָך דעם זעלביגען סעזאָן האָט טהאָמאַשעפסקי אויפגעפיהרט דימאָוו׳ס „געדונגענעם חתן“ און די נייע פּיעסע איז דורכגעפאַלען. דעם צווייטען סעזאָן האָט ער דעם טהעאַטער געעפענט מיט דימאָוו׳ס צייט־בילד „מלחמה“, און די דאָזיגע פּיע־סע איז אויך דורכגעפאַלען.

אין דעם זעלביגען סעזאָן איז ווידער געקומען קיין אַמעריקא שלום אש און ער האָט אויך אַ מקום מקלט געפונען אין נעשאַנאַל טהעאַטער פאַר זיין „אונזער גלויבען“, וואָס האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט. דאָ האָט מען אויך דעם סעזאָן געשפּיעלט אברהם שאָמער׳ס „גרינעם מיליאָנער“, פאַרסמעסיגע קאָמעדיע, אָהן פּרע־טענזיעס, אבער אַ גלאַטע און פון לעבען גענומען. און דעם דריטען סעזאָן האָט ער אויפגעפיהרט „ישראל׳ס האָפנונג“, אַ דראַמע, און „די נעקסט־דאָריגע“ אַ קאָמעדיע פון ל. קאָברין און דער „שנירעל פּערל“ פון שלום אש. אונטער די אַלע דריי יאָהר האָט מען אין קעסלערס טהעאַטער אויפגעפיהרט בלויז צוויי בעסערע פּיעסען: „דער פאַלשער משיח“ פון מאַרק ארנשטיין און „יעדער מיט זיין גאָט“ פון ד. פּינסקי. אויך אַדלער האָט אויפגעפיהרט צוויי בעסערע פּיעסען דער „איד“ פון עדלין און קופּערמאַן און „צובראָכענע געטער“ פון בוקשטיין.

עס האָט שוין אָנגעהויבען אויסצוזעהן אַזוי ווי די פּערטרי־

בענע בעסערע דראמע געווינט צוריק א פלאץ אויף דער ביהנע, אויב ניט דעם בכבוד'יגען פלאץ וואס זי האט פריהער פערנומען, איז לכל הפחות אן אייגענעם ווינקעל. און הגם אין די דערמאנטע עטליכע יאהר האבען ווידער געהאט אן אונגעהויער גרויסען ערפאלג צוויי מעלאדראמעס, וועלכע האבען אלעמען איבעררואשט דערמיט, וואס זיי זיינען געקומען גלייך איינע נאך דער צווייטער אין דעם זעלביגען טהעאטער, פון דעם זעלביגען אויטאר, און יעדע פון זיי איז געגאנגען כמעט א גאנצען סעזאן, אדער ריכטיגער צו דריי און צוואנציג וואכען. די דאזיגע צוויי מעלאדראמעס זיינען געווען „די לעבעדיגע יתומים“ און דער „פרייז פון ליעבע“ פון י. זאלאטארעווסקי. דאך איז די לאגע פון דער ביהנע שוין ניט געווען אזוי טרויריג ווי אין די יאהרען פון דער „אידישער נשמה“ און „פינטעלע יוד“. די דערמאנטע מעלאדראמעס גופא זיינען שוין געווען א שריט פארווערטס. אין זיי איז שוין ניט געווען די הפקרות פון אמאליגער היסטארישער אפערעטע און פון „פינטעלע איד“. אין דעם „פרייז פון ליעבע“ זיינען די סצענעס געווען געפלאכטען איינע אין דער אנדערער און די אקטען פערבונדען איינער מיט'ן צווייטען. אבער דער עיקר איז, אז דער ערפאלג איז ניט געווען קיין נויטווענדיגער נאך א צופעליגער און האט ניט אויסגעשלאסען די בעסערע דראמע פון דער ביהנע, און אויב די לעצטע האט ניט געקענט אזוי שטארק אויסנעהמען, האט זי שוין אבער געהאט א געוויסען קרייז, וועלכען זי איז געפעלען געווען און דאס הייסט, אז עס האט זיך שוין פארמירט פון דעם נעכטיגען ערב רב א געוויסער עולם פאר בעסערע פיעסען.

די מלחמה האט כמעט אין גאנצען אבגעשטעלט די איינוואנדערונג אין לאנד און דער שטענדיגער טהעאטער בעזונדער האט דערווייל צייט געהאט מעהר אדער ווענינער צו ענטוויקלען זיין געשמאק. און דער געשמאק ענטוויקעלט זיך אפילו אהן דער הילף פון אויפקלערונג. און ניט האבענדיג קיין נייעז עלעמענט אין טהעאטער, האבען די דירעקטארען געמוזט זיך ריכטען מיט דער העכערער מבינות, וואס איז צוגעקומען דעם שטענדיגען טהעאטער בעזונדער.

נאָר עס גערויערט אַ לאַנגע צייט ביז אַ געשמאַק ענטוויקעלט זיך און דערוויַיל איז געשאַפֿען געוואָרען אין טהעאַטער אַן איבער־גאַנגס עפּאָכע, גראַד ווי דאָס איז געשעהן אין די נײַנציגער יאָה־רען, און דאָס מאַכט מעגליך אַז מען זאָל שפּיעלען סיי אַ נאַרעשע שטיק און סיי אַ בעסערע דראַמע און ביידע סאָרטען האָבען אַ שאַנס אָדער דורכצופאַלען אָדער אויסצונעהמען.

אין גרונט ווידערהאָלט זיך אין טהעאַטער די זעלביגע גע־שיכטע פון די נײַנציגער יאָהרען, מיט דעם אונטערשייד וואָס איצט דאַרף מען אָנהויבען צוריק פון אלף בית, בשעת פאַר די אויגען שטעהט אַ גאַנצער רעפּערטואַר פון גוטע דראַמען. און דאָס שטעלט אין אַ שלעכטער לאַגע דעם בעסערען שרייבער. ער איז גע־צוואונגען צו מאַכען קאָמפּראָמיסען, וועלכע מיט פינף און צוואַנ־ציג יאָהר זײַנען בעגעגענט געוואָרען מיט לויב־געזאַנגען און פאַר וועלכע איצט קען ער נאָר געטאַדעלט ווערען.

די ערשטע דראַמענשרייבער זײַנען כמעט אַלע אַרונטער פון דער סצענע, די מייסטע זײַנען געשטאָרבען און די אַנדערע האָבען פערלאָרען זייער אָנהאַלט אויף דער ביהנע. דער איינציגער וואָס ווייזט זיך נאָך אַמאָל אויף דער ביהנע, איז יאָזעף לאַטיינער, אָבער אין טהעאַטער האָט מען שוין לאַנג פערגעסען זײַן אַמאָליגע גדולה. די שרייבער וואָס זײַנען נאָכדעם געקומען, אַ חוץ קאָברין און לי־בין, וועגען וועלכע עס איז שוין געוועזען גערעדט, זײַנען יצחק זאָ־לאָטאַרעפסקי, נחום ראַקאָוו, משה ריכטער, י. קאָרנבליט, אברהם שאָמער און פּאַרטיגע דראַמענשרייבער פון רוסלאַנד זײַנען צוגע־קומען ד. פּינסקי, שלום אש און אָסיפ דימאָוו. דאָס הייסט די צאָהל פון די שרייבער וואָס מאַכען פּיעסען פאַר׳ן אידישען טהעאַטער איז אַ סך, אַ סך אַ גרעסערע, נאָר די אַנדערע אָדער זיי ווייזען זיך אַמאָל אין אַ שמיטה אָדער זיי קומען אַרוים מיט אַ פּאָר שטיקער און ווערען פערשוואונדען. פון די אויסגערעכענטע שרייבער האָבען זיך מעהר אָנגעזעהן אויף דער ביהנע צייט עס האָט זיך אָנגעהויבען דאָס פאַלען פון דער בעסערער דראַמע זאָלאָטאַרעפסקי און ראַקאָוו. ביידע האָבען געקענט די מלאכה פון דער ביהנע, וועלכע זיי וויסען מעהר פון אינערווייניג ווי פון דרויסען. דער ערשטער איז יאָהרענ־

לאַנג געוועזן אַן אַקטיאָר און דער צווייטער איז געוועזן נאָהענט פער־בונדען מיט'ן טהעאטער אין לאָנדאָן. ראַקאָוו האַט אריינגעבראַכט דאַס גאַנצע פּעקיל גרינגס אין טהעאטער און ער האַט אויף זיין אייגענעם רעכענונג אַ גאַנצע סדרה שטיקער, וואָס האָבען צו טהאָן מיט גרינע, ווי „דער גרינער בחור", „די גרינע מויד" און דאַס גלייכען. זאַלאַטאַרעפסקי ווידער האַט אריינגעבראַכט „די ווייסע שקלאַפען" אין די סאַמע נידריגע אונטערוועלט אין טהעאטער, הגם ראַקאָוו האַט מיט איהם אין דעם קאָנקורירט.

זאַלאַטאַרעפסקי האַט די ערשטע יאָהרען זיך מעהר געשניטען אויף לאַטיינער און הורוויטשעס שטייגער און זיינע ערשטע שטיקער זיינען צוזאַמענגעשטעלט ווי זייערע, מיט דער גאַנצער גוזמאַדיגקייט, איבערטריבענקייט און הפקרות. זיינע שאַנסען צו האָבען אַ שטיק אויפגעפיהרט איז מעהר אַבגעהאַנגען אין דעם ערפאָלג אָדער דורכפאַל פון זיין פריהערדיגער שטיק. אויב זיינע אַ שטיק איז דורכגעפאַלען, זיינען די טהירען פון טהעאטער פאַר איהם פערמאַכט געוואָרען אויף אַ לאַנגע צייט, נאָר ווען אַ שטיק זיינע האַט אויסגענומען האַט ער געהאַט די מעגליכקייט צו פערקויפען אַ צווייטע. ער האַט דאריבער אַ לאַנגע צייט זיינע שטיקער אויפגעפיהרט אין קליינע טהעאטערס אין ניו יאָרק אָדער גאָר אויף דער פּראָווינץ און אַרויסגערוקט צום פראָנט האָט ער זיך ערשט אין דער צייט פון די „לעבעדיגע יתומים" און „פרייז פון ליעבע", און צוויי סעזאָנען איז ער געוועזן דער צויבערער פון דער ביהנע. אבער אזוי ווי ער האַט דעם זעלביגען צויבער נאָך אַמאָל ניט דערוויזען, איז ער ווידער פעררוקט געוואָרען צום הינטערגרונט. זיינע שטיקער צייכענען זיך אויס מיט שטאַרקע סיטואַציעס און זיי האָבען שטענדיג אַ מוסר השכל.

אין ראַקאָוו'ס שטיקער ליגט די געוויכט מעהר אויפ'ן פאַרסישען עלעמענט, אַ גראַבער, האַמאַטנער, און וואו זאַלאַטאַרעפסקי נעהמט מיט די שטאַרקע מעלאָדראַמאַטישע סיטואַציעס, נעהמט ראַקאָוו מיט'ן גראָבען פאַרס.

דער קאָנטראַסט פון זיי איז אברהם שאָמער: זיינע שטיקער צייכענען זיך אויס מיט לייכטקייט, וואָס איז כמעט פרעמד דער

אידישער ביהנע. זיינער א סיוזשעט, צי א פארס, צי א קאמעדיע, צי א טראגעדיע איז זעהר איינפאך און ער בעזיצט א געבוירענע פער־שטענדניס פאר דער ביהנע. ער בעשאפט מיט גאר קליינע מיטלען שעהנע עפעקטען. זיינס א שטיק איז ניט קיין זאק, וואו עס איז אנגעשטופט מיט כל המינים, נאר בעשטעהט פון א גאנצער האנד־לונג, דורכגעפיהרט מיט דער גרעסטער עקאנאמיע. זיינע שטיקער זיינען דאס רוב פלאך, אבער זיי בעליידיגען ניט דעם בעסערען גע־שמאק און אמוזירען דעם ברייטען עולם.

משה ריכטער, הגם זיין „טייבעלע“ האט געהאט מיט יאהרען צוריק א היבשען ערפאלג, איז ער ביז די לעצטע יאהרען געוועו דערווייטערט פון דער ביהנע און ארויסגעריסען האט ער זיך מיט זיין „צו שפעט“ און „איהר ערוואכונג“,ביידע שטיקער פון דער אונטערוועלט. ער און אזוי אויך קארנבליט שיידען זיך אונ־טער פון די אנדערע שרייבער פון דעם סארט דערמיט, וואס זייערע שטיקער זיינען איינפאכע און עס בע־מערקט זיך אין זיי מעהר אדער ווייניגער א שטרעבונג צו נאטיר־ליכקייט. אין זיי בעגעגענט מען אפט א לאקאלע סצענע מיט דעם ריכטיגען קאליר, געמאלט אויף א בעל הבית'ישען אופן.

שלום אש האט געשאפען איין פיעסע, וואס שיינט ארויס פון דעם אידישען רעפערטואר מיט איהר גאנצקייט, ווייכקייט און קינסטלערישער שעהנקייט. דאס איז „דער גאט פון נקמה“. דער טאן איז אויסגעהאלטען פון אנהויב ביז'ן סוף און אלע איינצעל־הייטען פיהרען צום אונפערמיידליכען שלום. אין דער פיעסע זעהט מען ניט נאר דאס הייזעל נאר אויך די נשמה פון די געפאלענע און געזונקענע און זי איז ארויסגעבראכט אין די איידעלסטע שטרי־כען. אבער אין די אנדערע פיעסען איז שלום אש ניט געווען אזוי גליקליך. אייניגע בעלאנגען גיכער צו דער דראמאטישער ליטערא־טור און אנדערע האבען ניט קיין איבריגען ליטערארישען און קיין דראמאטישען ווערטה.

דוד פינסקי הגם ער שרייבט שוין פיעסען א יאהר צוואנציג, האט נאך אלץ זיין וועג ניט געפונען. דאס געוואוינליכע, דאס אל־טעגליכע האט פאר איהם קיין בעדייטונג ניט און ער זוכט דאס אוי־

סערגעוואוינליכע און פאלט דאריבער אפט אריין אין מעלאדראמע און זיין סטיל ווערט באמבאסטיש. זיין „מאמע" דארף זיין א גאנץ רעאליסטישע זאך, נאר עס פעהלט אין איהר לעבען. „יעדער מיט זיין גאט" דארף שוין זיין סימבאליסטיש און קומט ארויס מעלא־דראמאטיש. „נאברי און די פרויען" איז ניט קיין לעבען, ניט קיין פאנטאזיע, דאס איז א נאקעטער טהעזיס מיט באמבאסטישע פראזען.

אסיף דימאוו איז געקומען צום אידישען טהעאטער מיט דער פארטיגער פארם, וואס איז די לעצטע יאהרען געברויכט געווארען אויף דער אייראפעאישער ביהנע. זיינע פיעסען צייכענען זיך אויס מיט מעהר שטימונג ווי אינהאלט, זיי זיינען מעהר סצענעס ווי דראמען. ניט דורכגעטראכט נאר אנגעווארפען אונטער דעם ערש־טען איינדרוק. די שילדערונגען זיינען לייכט, אבגעריסען. דער אי־בערגאנג פון דער רוסישער ביהנע צו דער אידישער האט איהם אביסעל צוטומעלט, ער האט פארלארען זיין מאסשטאב און גענר־מען טאפען אין דער פינסטער. עס האט צו איהם אפעלירט די שווע־רע האנדלונג, וואס גרעניצט מיט סענזאציע, און זיין לייכטער זשאנר האט זיך אין דעם פערלארען. „מלחמה" איז געווען די פרוכט פון דעם דאזיגען איינפלוס און עטליכע יאהר נאכאנאנד האט ער זיין גלייכגעוויכט ניט געקענט געפינען. געקומען צוריק איז ער אין זיין פיעסע „די וועלט אין פלאמען", וואס איז געשריעבען לייכט, אבגעריסען, מיט א מיסטישער צופארבונג, ניט דערערדט און ניט דערזאגט און איז פול מיט שטימונג.

א חוץ די שרייבער, וואס שאפען פאר דער ביהנע זיינען פאר־האן נאך אנדערע, וואס פערדיענען גרויס אויפמערקזאמקייט און דאס זיינען יענע, וואס רעכענען זיך ניט מיט קיינע פאדערונגען פון דעם טהעאטער און שרייבען ווי די מוזע דיקטירט זיי.

דער וויכטיגסטער פון די דאזיגע שרייבער איז י. ל. פרץ. עט־ליכע זאכען זיינע האט מען געשפיעלט סיי אין רוסלאנד און סיי אין אמעריקא, נאר דאס איז געשעהען מעהר צוליעב דעם שרייבער ווי צוליעב די ווערק, און ביי דעם גאנצען כבוד וואס דאס פאלק האט אויף איהם געלעגט, האבען זיי קיין ערפאלג ניט געהאט.

פּרץ איז ניט געווען קיין דראַמענשרייבער פאַר דער ביהנע. פּרץ איז אַ שרייבער פון בליצען, וועלכע קענען אָנהאַלטען נאָר אַ הרף עין, אבער ניט פון קיין דראַמע וואָס מוז האָבען אַן אָנהויב, אַ מיטען און אַ סוף. ווען ער איז שוין געווען אריבער פיערציג, דאָס הייסט מיט אַ געשטעלטען טאַלאַנט, האָט זיך איהם אַפילו ניט געחלומ'ט אַז ער וועט ווען עס איז פּרובירען דאָס פעלד פון דראַמע. דעמאָלט האָט ער אַליין ערקלערט, אַז דאָס איז ניט פאַר זיין טאַלאַנט, גראַד ווי דער ראָמאַן איז ניט געווען פאַר זיין זשאַנר. זיין גרויסקייט האָט זיך אַרויסגעוויזען אין קורצקייט, שאַרפקייט און גייסטיגע פייערווערק. און הגם איהם איז שפּעטער געלונגען, צו שאַפען עטליכע דראַמאַטישע ווערק צייכענען זיי זיך מעהר אויס מיט זייער ליטעראַרישען ווערט, ווי מיט'ן דראַמאַטישען.

מערקווירדיג, וואָס פּרץ, וועלכער האָט דער ערשטער אַריינגעפיהרט דעם מענשען אין דער אידישער ליטעראַטור האָט אין דער דראַמע דוקא אַריינגעבראַכט דעם אמת'ן עכטען אידען. זיינע דראַמען זיינען די סאַמע אידישע וואָס אונזער ביהנע פערמאָגט. אין זיין וויכטיגסטער דראַמע „די גאָלדענע קייט" איז פערקערפּערט די גאַנצע אידישקייט מיט איהרע האָפנונגען און גלויבען און שטרעבען און טראַכטען, און זי איז די אידישטע דראַמע וואָס איז ווען געשריבען געוואָרען. אידיש איז דער גייסט, אידיש איז די אַטמאָספער, אידיש איז דער סטיל, און אַ זעלטענער חן פון פּאָעזיע איז אויסגעגאָסען אויף אַלץ. דער דראַמאַטישער איינדרוק ווערט וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער, נאָר ער קומט ניט אַזוי פון געוואוינליכער בעדייטונג, וואָס די ווערטער דריקען אויס, ווי פון אַ צווייטער שטורמער בעדייטונג, וואָס די אַטמאָספערע שאַפט אַרום און פּרעסט איין אויפ'ן מאַרך.

אויף קיין ביהנע וועט „די גאָלדענע קייט" ניט מאַכען דעם איינדרוק, וואָס זי רופט אַרויס ביים לייענען. דאָס איז אַ פאַנטאַזיע, וואָס טאָר ניט האָבען קיין מגע ומשא מיט ערדישער בעקליידונג און מאַכט אַ רושם נאָר, ווען זי אַפּעלירט צום לעזער'ס פאַנטאַזיע. דאָס איז אַ דראַמע געשאַפען פאַר דער ליטעראַטור און ניט פאַר דער ביהנע.

א צווייטע פרץ'ס דראמע איז אין „פאליש אויפ'ן קייט". דא איז דוקא פארהאן א דראמאטישע האנדלונג, וואס דארף זיין פער־שטענדליך פאר יעדען איינעם, נאר דער דראמאטישער איינדרוק ווערט דא צושוואומען.

פון די אנדערע דראמען שרייבער, וואס בעלאנגען מעהר צו דער ליטעראטור זיינען די וויכטיגסטע פרץ הירשביין און ווייטער. פרץ הירשביין האט שוין אנגעשריבען קרוב דריי צעהנדליג דראמען און אמאטארען שפיעלען אפט זיינע פיעסען און עס איז א חדוש פאר וואס מען פיהרט ניט אויף געוויסע פון זיי אין טהעאטער. פיעלע פון די ערשטע פיעסען זיינע שטעהען נעהענטער צום טהעא־טער ווי צו דער ליטעראטור.

עס איז שוין געווען דערמאנט, אז איין סעזאן האט ניו־יארק אליין געהאט אן ערך פון צעהן אידישע טהעאטערס. די צאהל פון שטענדיגע אידישע טהעאטערס איז פאר די לעצטע אכצעהן־צוואנ־ציג יאהר געווען געוועהנליך דריי און אפט אויך פינף. דאס זיינען די גרויסע „לעגיטימע" און אנערקענטע טהעאטערס. נאר זייט ביי זייט מיט זיי זיינען אויך געווען אין די לעצטע צעהן יאהר קליינע זייטיגע טהעאטערס. אזעלכע זיינען געווען אמאל איינער און אמאל גאנצע זעקס און אפשר זיבען. דער אונטערשייד צווישען זיי איז בעשטאנען אין דעם, וואס אין די לעגיטימע טהעאטערס האבען גע־שפיעלט אנערקענטע אקטיארען, אלע פון דער יוניאן, מיט א שטערן בראש יעדער קאמפאניע און די שטיקער זיינען געווען נייע, בשעת אין די קליינע טהעאטערלאך זיינען די שפיעלער געווען אזעלכע, וואס זיינען ערשט אריבער פון מוזיק האל צום טהעאטער און הא־בען ערשט געזוכט אנערקענונג אדער אקטיארען פון דער אלטער וועלט וואס זיינען אריבערגעקומען אין דער צייט, וואס די יוניאן איז שוין געווען געגריינדעט און מען האט זיי אהין ניט אריינגענו־מען. עס פערשטעהט זיך, אז אין די קליינע טהעאטערס זיינען קיין שטערן ניט געווען און אויך די שטיקער וואס מען האט דארטען געשפיעלט זיינען געווען אדער אלטע אדער אזעלכע וואס מען האט אין די גרויסע טהעאטערס ניט געוואלט אויפפיהרען.

די קליינע טהעאטערס האבען אויף אזא אופן געענטפערט נאר

א לאקאלע פאדערונג און זיינען מייסטענס פאטראניזירט געווארען פון די שכנים פון די ארומיגע גאסען.

נאר אויב אין די ערשטע יאהרען איז זייער בעדייטונג פאר דער ביהנע געווען גאר א קליינע, איז זי פיעל גרעסער געווארען אין די לעצטע עטליכע יאהר. א דאנק א געוויסער תקנה וואס איז דורכ־געפיהרט געווארען אין ניו יארק מיט א יאהר זעקס צוריק, איז ניט נאר זייער צאהל פערקלענערט געווארען, נאר זיי מוזען אויך האבען א פנים פון טהעאטערס. דאס האט געפיהרט דערצו, אז אין די קליינע טהעאטערס זאלען בלייבען די בעסערע קרעפטען און עס איז מעגליך געווארען אויפצופיהרען דארטען א נייע פיעסע.

עס איז אמת, אז דער צושטאנד פון די קליינע טהעאטערס איז אזא, אז זיי קענען בשום אופן ניט קויפען קיין נייע פיעסע פון א בעקאנטען פערפאסער, דארטען קען מען ניט שפיעלען מעהר ווי פינף מאל איין זאך. נאר דאס איז אלץ גערעדט, ווען דער בעקאנ־טער אויטאר קען אויפפיהרען זיינע שטיקער אין די גרויסע טהעא־טערס. אבער אזוי ווי אין די גרויסע טהעאטערס גלויבט מען אין פירמעס, טרעפט מיט יעדען פערפאסער, אז די דירעקטארען זאגען זיך אב צו קויפען זיינע ווערק, ווען א צוויי דריי שטיקער זיינע פא־לען דורך איינס נאך דעם אנדערען. דעמאלט קומען איהם צו הילף די קליינע טהעאטערס און זיי גיבען איהם א געלעגענהייט צו ווייזען די דירעקטארען, צו זיין נייע פיעסע געפינט חן ביים עולם צו ניט. אויף אזא אופן זיינען אין די לעצטע עטליכע יאהר אויפגעפיהרט געווארען פריהער אין די קליינע טהע־אטערס שטיקער, וואס זיינען לכתחילה פערבראקירט געווא־רען פון די לעגיטימע טהעאטערס, און נאכדעם ווי די דירעקטארען האבען געהאט די מעגליכקייט צו זעהן ווי אזוי דער עולם נעהמט זיי אויף אין א קליינעם טהעאטער, האבען זיי די זעלביגע שטיקער אויפגעפיהרט ביי זיך.

נאך וויכטיגער איז וואס די קליינע טהעאטערס גיבען די מעג־ליכקייט נייע פערפאסערס צו ווייזען זיך אויף דער ביהנע. די קליינע טהעאטערס קענען ניט זיין אזוי קליבעריש און זיי עפענען א וועג פאר זיי צו די גרויסע טהעאטערס. עס איז אמת, אז די קליינע קייען

וואס די גרויסע שפיעען, פון דעסטוועגען קען זיין מעגליך, אז אין די קליינע טהעאטערס זאל מען אויך אויפפיהרען בעסערע פיעסען, וואס מען וואלט זיך אבגעשראקען צו שטעלען אין די גרויסע און אויף אזא אופן קענען זיי האבען זייער פערדיענסט ביי דער בע־סערער דראמע.

דאס פיהרט דערצו, אז די מחיצה צווישען די קלענערע און גרעסערע טהעאטערס זאל אבגעראמט ווערען. אזוי איז פון א קליי־נעם טהעאטער ארויסגעשפרונגען אין די לעצטע צוויי יאהר גע־בעלס טהעאטער. אליין אן אקטיאר און פערפאסער האט געבעל יאהר־רענלאנג געשפיעלט אין א קליינעם טהעאטער. ביסלעכווייז האט ער געשאפען אן אייגענעם רעפערטואר און אין 1916 האט ער אי־בערגענומען ליפצין טהעאטער און שפיעלט איצט מיט א געמישטער קאמפאניע, דאס הייסט עטליכע אקטיארען זיינען אזעלכע וואס האבען פריהער געשפיעלט אין די גרויסע טהעאטערס.

די מיטגליעדער פון די קליינע טהעאטערס האבען אויך גע־גרינדעט זייערע א יוניאן און עס וועט מסתמא לאנג ניט געדויערען און די אקטיארען פוןביידע יוניאנס וועלען זיך אזוי אויסמישען, אז מען וועט ניט וויסען, ווער איז ווער.

א חוץ די גרויסע און קליינע טהעאטערס האבען אין ניו יארק און אין אנדערע גרויסע שטעדט אין אמעריקא פונקציאנירט דרא־מאטישע קלובען.

די ערשטע דראמאטישע קלובען זיינען דאס רוב בעשטאנען פון פערקאכטע טהעאטער בעזוכער, אדער ווי זיי הייסען אויפ'ן לשון פון אידישען טהעאטער „פאטריאטען“. דאס זיינען געווען יונגע בחורים, וואס זיינען געווען גרייט ניט צו דערעסען און ניט צו דערטרינקען אבי צו געהן אין טהעאטער. ווען זיי האבען געגרינ־דעט א דראמאטישען קלוב, איז זייער איינציגער צוועק געווען צו שפיעלען. אזעלכע קלובען האבען לאנג קיין קיום ניט געהאט און ווי זיי זיינען שטיל געבארען געווארען אזוי זיינען זיי שטיל אונ־טערגעגאנגען. איינער פון די עלטערע קלובען האט געטראגען דעם נאמען פון אברהם גאלדפאדען. שפעטער האט יעדער מעהר אדער ווייניגער בעקאנטער אקטיאר געהאט א קלוב, וואס האט געטראגען

זיין נאָמען. און עס זיינען אויך געווען אזעלכע, וואָס האָבען זיך ניט אידענטיפיצירט מיט קיינע אקטיאָרען און אקטריסעס.

פון די דאָזיגע קלובען זיינען ארויסגעקומען פיעלע אקטיאָרען, וואָס פערנעהמען מעהר אָדער וועניגער אן אנגעזעהענעם פּלאַץ אין אידישען טהעאטער. פון די עלטערע קלובען זיינען ארויסגעקומען בעלאַ גודינסקי, טאַרנבערג, בועז יאַנג, וועקסלער, האַכשטיין, שניאר, וועלכער האָט זיך אין א קורצער צייט צוגערוקט גאָר נאָהענט צום סאמע אויבען אָן און וועלכער איז פריהצייטיג געשטאָרבען (1915). שפּעטער זיינען פון די קלובען ארויסגעקומען רובין, שווארץ, גאָלדסמיטה, טענענהאָלץ און אנדערע.

די מייסטע שפּעטערדיגע דראמאטישע קלובען זיינען געגרינדעט געוואָרען מיט א רעפאָרמאטאָרישען צוועק און האָבען געזוכט צו ענטוויקלען א פּובליקום פאר דער בעסערער דראמע. דער לייטענדער גייסט פון דעם וויכטיגסטען דראמאטישען קלוב אין ניו־יאָרק איז געווען יואל ענטין, און אונטער זיין אויפזיכט זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען איינאקטערס, איבערגעמאכט פון פּרץ'ס סקיצען, ווי „דער בטלן", „משוגע'נע", „אין קעלער שטוב" און אויך פון אנדערע גוטע שרייבער. זיי האָבען אויך אויפגעפיהרט גאנצע דראמען, ווי שלום עליכם'ס „צוזייעט און צושפּרייט", הירשביינס „תקיעת כף", „איינזאמע וועלטען", „אין דער פינסטער" און דאָס גלייכען.

צוליעב דעם מאַנגעל אין בעסערע אידישע דראמען, האָט דער קלוב אויפגעפיהרט איבערזעצטע דראמען, ווי „דאָס גליק אין ווינקעל", „שמעטערלינג שלאַכט" פון זודערמאַן, „דאָס גליק" און „טאַנץ פון ליעבע און טויד" („זלאַטאַ רונאַ") פון פּשיבישעווסקי, „ליעבעליי", „ליטעראטור", פּופּענשפּיעלער" פון שניצלער, „איינזאמע מענשען", „פריעדענספעסט" פון הויפּטמאַן און דאָס גלייכען.

ארום 1912 האָבען די מיטגליעדער פון דעם פּראָגרעסיווען דראמאטיק קלוב דערוויזען צו דינגען א שעהנעם און אנשטענדיגען זאַל, נאָר צוליעב די נייע שטאָדט תקנות האָבען זיי דעם זאַל ניט געקענט עפענען און דער קלוב איז אונטערגעגאַנגען.

שעפער פון דער ליטעראַרישער דראַמא

יצחק ליב פּרץ

שלום עליכם
(ש. ראבינאָוויטש)

לעאָן קאָברין

אָסיפּ דימאָוו

דוד פּינסקי

שלום אַש

פּרץ הירשביין

די וויכטיגסטע דראמאטישע קלובען מיט א העכערען צוועק זיינען איצט אין קליוולענד און שי אגא. זיי מיט דער הילף פון אנדערע אזעלכע דראמאטישע קלובען האבען ארויסגעגעבען פרץ הירשביין'ס דראמאטישע ווערק אין פינף כרכים, און זיי זיינען גרייט צו טהאן פאר דער בעסערער דראמע אלץ וואס זיי קענען.

ביים סוף 1917 איז די מאטעריעלע לאגע פון די אידישע טהעאטערס פיעל פערבעסערט געווארען. ניו יארק גופא צעהלט איצט צוויי גאר גרויסע טהעאטערס — קעסלער'ס צווייטע עווענינו טהעאטער און נעשאנעל טהעאטער — צוויי גרויסע טהעאטערס — פיפלס און גרענד — און צוויי קלענערע טהעאטערס — געבעל'ס און לענאקס עוועניו טהעאטער.

אין ברוקלין, וואס איז אבגעטהיילט פון ניו יארק דורך א טייך זיינען פאראן צוויי אידישע טהעאטערס: ליבערטי און לירי ק.

די הוצאה פון גאר א גרויסען טהעאטער בעטרעפט צווישען פיער און פינף טויזענד דאלאר א וואך. די הוצאה פון א גרויסען טהעאטער איז צווישען דריי און פיער טויזענד א וואך.

א חוץ ניו יארק זיינען פאראן אידישע טהעאטערס אין פילא־דעלפיא (צוויי), נוארק (איינער), באלטימאר (איינער), קליוו־לענד (איינער און אמאל צוויי), שיקאגא (איינער), דעטראיט (איי־נער). אויך קענעדע פערמאגט א פאר אידישע טהעאטערס. די דא־זיגע זיינען אלע סטאבילע טהעאטערס. און וואס איז שייך צו צו־פעליגע פארשטעלונגען, איז ניטא קיין שטאדט און שטעדטיל אין די פעראייניגטע שטאאטען, וואס ווערט ניט בעזוכט פון א אידישער קאמפאניע. געוואוינליך, אזוי גיך ווי דער סעזאן ענדיגט זיך אין די סטאבילע טהעאטערס לאזען זיך אוועק די קאמפאניעס אויף א טור איבער'ן לאנד און וואו נאר עס וואוינען אידען שטעלען זיי זיך אב און גיבען פארשטעלונגען.

די צאהל אנערקענטע אקטיארען וואס בעלאנגען צו דער יו־ניאן לאקאל איינס דערגרייכט קרוב צו הונדערט. אין דער דאזי־גער יוניאן קומען אריין אלע אקטיארען פון די גרויסע טהעאטערס, א חוץ פיער־פינף, וועלכע זיינען די שטערען אדער בעלי בתים. פיע־

לע אקטיאַרען זיינען שוין געווען דערמאנט פריהער און די אַנדערע זיינען: ב. אויערבאך, בן עמי, ד. באַראַץ, אַ. קאַנראַד, י. קאַהן, ס. פּערקויף, ל. פּריער, ל. גאַלדשטיין, י. גילטמאַן, ד. גראַל, האַכשטיין, ל. היימאַן (פּרעזידענט פון דער יוניאַן), י. קעסלער, אַ. ליאַנסקי, ד. לעווענסאַן, ס. מאַנע, ה. מייזעל, ח. נאַטאַנזאַן, ה. גאַדאַלסקי, מ. סימאַנהאָף, א. שראַגע, משה שאַר, ג. שאַכט, י. שעהנגאַלד (זוהן פון אבא שעהנגאַלד), מ. שווייד, אַ. שוואַרץ, מ. טעפּליצקי, י. וועקסלער.

די פרויען זיינען:

אבראַמאָוויטש, ציליע אדלער, פּרענסים אדלער (ביידע טעכטער פון יעקב אדלער) בריה, אַפּעל, בירנבוים, קאַהן, עפּשטיין, פּערקויף, דינע פיינמאַן, גודינסקי, גרינבערג, גרינפעלד, גאַלדשטיין, גורעוויטש, גערסטען, קאַרפּ (טאָכטער פון שרה קאַרפּ), לאַוויטש, לאָבעל, לאַסקער, פּריילין לובריצקי, פּרוי לובריצקי, מאַנע, מאַגולעסקאַ, (טאָכטער פון קאָמיקער מאַגולעסקאַ), נאַדאַלסקי, רעגינאַ פּראַגער, סאַבינאַ ראָזענטהאַל, שראַגע, שאַר, שאַפּירה, שניאר, זילבערט, טאַבאַטשניקאָוו, עני טהאָמאַשעפסקי, ווילענסקי, דאָראַ ווייסמאַן, בעסי ווייסמאַן, וויינטרויב, רעגינאַ צוקערבערג און זיבעל.

די אַקטיאָרען פון די קלענערע טהעאַטערס זיינען אין צאָהל כמעט אזוי גרויס ווי די אַנדערע און זיי האָבען שוין אויך ארויסגעגעבען עטליכע שוישפּיעלער, וואָס וועלען מיט דער צייט פערנעהמען אַן אנגעזעהענעם פּלאַץ אויף דער ביהנע.

די אַנערקענטע טהעאַטערס זיינען די גרויסע און גאָר די גרויסע אין ניו יאָרק, און זייער השפּעה ווערט פערשפּרייט איבער'ן גאַנצען לאַנד און אויך איבער די אַנדערע לענדער. פינף און נייַנציג פּראָצענט פון אַלץ וואָס ווערט געשאַפען פאַר דער אידישער ביהנע אין אמעריקא קומט פריהער אין די דאָזיגע טהעאַטערס און ווען אַ שטיקט נעהמט דאַ אויס, האָט עס אַ פאַרטיגע הסכמה פאַר דער פּראָווינץ און, פערקעהרט, ווען אַ שטיק פאַלט דאָ דורך, ווערט עס אַן אבגעשלאָגענע הושענא פאַר יעדען אַנדער טהעאַטער.

אויף אזא אופן שטעקט די גאנצע ביסעל אָרימקייט פון דער אידישער דראמע אין די גרויסע און גאָר גרויסע טהעאטערס, און די שטרעבונג אין ניו יאָרק איז תמיד געווען צו האָבען די אידישע טהעאטערס וואָס גרעסער.

אָבער דער פיזישער וואוקס פון דעם טהעאטער קומט ניט אין פּראָפּארציע מיט דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון דער דראמע. פערקעהרט, וואָס גרעסער א טהעאטער וואקסט אין שטח, וואָס מעהר שטוהלען עס ווערען אהין אריינגעשטעלט, אלץ ווענינער ווערט דאָרט דער פּלאַץ פאר דער בעסערער דראמע. דער גרויסער טהעאַטער פאָדערט א גרויסע מאסע בעזוכער, און די גרויסע מאסע איז קיין מאָל ניט קלייבעריש. דער עסטעטישער געשמאק ביי א גרעסערער מאסע איז אין דורכשניט פיעל גרעבער ווי ביי א קלענערען פּובליקום. א פאָרשטעלונג אין א גרויסען טהעאַטער נעהמט גיכער אָן דעם כאראקטער פון א ספּעקטאקעל און א שטיק מוז דאָ פערמאָגען מעלאָדראמאטישע עלעמענטען. א חוץ דעם, איז זעהר שווער צו שפּיעלען אין גאָר א גרויסען טהעאטער מעהר אָדער ווענינער נאטירליך, ווי עס פאָדערט די בעסערע דראמע. דער אקטיאָר מוז אָנשטרענגען זיין קול, כדי די בעזוכער פון די ווייטסטע רייהען זאָלען איהם הערען. און דער רעזולטאט דערפון קען זיין נאָר איינער: דער זעלביגער קול וואָס קלינגט אין די ווייטסטע רייהען נאַטירליך, קומט ארויס אין די נעהענטערע רייהען שרייענדיג און גרילצענד. אויך די בעוועגונגען פון דעם אקטיאָר און זיין מימיק מוזען זיין איבערטריבען. עס איז איבריג צו זאָגען, אז אין אַזאַ טהעאטער קענען ניט ארויסקומען קיין האלבע טענער און איידעלע שאטירונגען, און דאָס בעסטע אין שפּיעלען ווערט פערלאָרען.

דער איניציאטאָר פון גאָר די גרויסע טהעאטערס איז געווען מאקס ווילנער, אן אמעריקאניזירטער יונגערמאן מיט מעהר אונטערנעהמונגס־גייסט, ווי די פריהערדיגע דירעקטאָרען. נאָר די בעסערע דראמע האָט דערפון ניט געוואונען.

די לעצטע צייט האָט זיך אָנגעהויבען צו מערקען א בעוועגונג פאר קלענערע אינטימע טהעאטערס, נאָר דאָ שטעהען אין וועג די טהעאטער יוניאָנס.

די ערשטע יאָהרען אין אמעריקא איז די גאַנגבאַרסטע סחורה אויף דער אידישער ביהנע געווען די היסטאָרישע אָפּערע, נאָר אין די לעצטע צוואַנציג יאָהר האָט זי אָנגעהויבען צו פאַלען אין פּרייז, ביז זי איז אין גאַנצען פערשוואונדען געוואָרען, און עס איז פון איהר מעהר קיין זכר ניט געבליבען.

עס וואָלט געווען אונמעגליך צו ערקלערען אַזאַ ערשיינונג מיט א ראַדיקאַלער ענדערונג און דעם געשמאַק פון דעם טהעאַטער בעזוכער. פון די געצעהלטע עטליכע היסטאָרישע שטיקער, וואָס זיי־נען אויפגעפיהרט געוואָרען אין די לעצטע צוואַנציג יאָהר, האָבען עטליכע דוקא געהאַט א גרויסען ערפאָלג, ווי, למשל, הורוויטש'עס „בן הדור", זייפערט'ס „מלכת שבא", נאָר פיעלע אורזאַכען האָבען געאַרבייט צו פערטרייבען איהר פון דער ביהנע.

די היסטאָרישע אָפּערע האָט געפאָדערט א רייכע אויסשטאַ־טונג און רייכע דעקאָראַציעס און זי האָט אריינגעטריבען אין א גרויסע הוצאה. צוזאַמען מיט די גרויסע אויסגאַבען וואָס א טהעאַ־טער האָט די לעצטע יאָהרען, איז דאָס א גאַנצער פערמעגען, און ווען אַזאַ שטיק פאַלט דורך, קען ווערען א סוף מיט'ן טהעאַטער. אין „לעבענשטיקער" לאָזט זיך די הוצאה אויף אויסשטאַטונג און דעקאָראַציעס קירצען ווי מען וויל און די מאָס פון ריזיקע איז דאריבער א סך א קלענערע.

די אַקטיאָרען גופא האָבען אויך פערלאָרען דעם חשק צו דער היסטאָרישער אָפּערע. ווען זיי זיינען יונג געווען, איז געווען א קרן צו קענען זיך ווייזען פאַר אַן עולם אין לייב קאָלירטען טריקא און קעקעריש טראָגען א מאַנטעל פערוואָרפען איבער די אַקסלען און שפּאַנען גאוה'דיג מיט א שווערד איבער דער ביהנע. נאָר די אַק־טיאָרען זיינען עלטער געוואָרען, האָבען אָנגענומען צופיעל לייב פאַר טריקאָ און מען קען שוין מיט די פאָרמען ניט שטאָלצירען.

און דערצו האָבען די מייסטע פערלאָרען זייערע שטימען. מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר צוריק זיינען זיי געווען אַלע אויסגעצייכ־נעטע זינגער, און איצט איז שוין כמעט ביי אַלעמען די שטימע געבראָכען, הייזעריג און מיט אַזאַ כלי קען מען אין אָפּערעס ניט ארויסטרעטען.

און צוזאמען מיט דער היסטארישער אפערע איז פון דער ביהנע אויך פערשוואונדען דער אידישער גייסט פון דער ביהנע. עס איז שוין פריהער געווען ארומגערעדט, אז ווייניג אידישעס איז געווען אין די היסטארישע אפערעס, נאר פיעל ווייניג איז דארט עפעס געווען. אבער אין די אזוי גערופענע „לעבענשטיקער“ האט מען זיך אלץ מעהר און מעהר דערווייטערט פון דעם עכטען אידי־שען לעבען, און מען האט די ביהנע געבראכט צו אזא צושטאנד, אז אן אמת'ע אידישע דראמע האט שוין דא מעהר קיין פלאץ ניט. די אקטיארען פיהלען זיך אין אזא שטיק ווי א שמענדריק, און זיי האבען מורא, אז יעדע אידישע האנדלונג וועט דעם דורכשניטליכען צושויער זיין פרעמד און אונפערשטענדליך.

מיט'ן ווייזען זיך פון יעקב גארדין אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא האבען די אקטיארען אנגעהויבען צו רעדען מאמע־לשון אהן פתח'ן און אפילו די העלדען האבען גערעדט אידיש, אבער ביז היינטיגען טאג האט יעדער אקטיאר מורא פאר א העברעאישען ווארט, וואס ווערט געברויכט אין פאלק און פאר אן עכטען אידיאמאטישען אויסדרוק. און מערקווירדיג, זיי האבען די זעלביגע ערקלערונג פאר זייער פערבלייכטען אידיש, ווי פריהער פאר'ן דייטשמעריש: דער אידישער עולם אין אמעריקא וועט ניט פערשטעהן אן עכטען אידיאמאטישען אידיש. דאס הייסט, אז מיר האבען דא אין אמעריקא אן עלעמענט, וואס איז אויסגעוואקסען און ערצויגען געווארען אויפ'ן אמעריקאנער באדען און וואס פער־שטעהט נאר אן אויבערפלעכליכען אידיש און דאריבער מוז מען ארויסקוועטשען די גאנצע זאפט פון דער שפראך, כדי זי זאל ניט זיין אונפערשטענדליך פאר די דאזיגע טהעאטער בעזוכער.

אבער דאס איז געווען כמעט די זעלביגע ערקלעהרונג, פאר וואס מען האט געברויכט דייטשמעריש די ערשטע יאהרען אויף דער ביהנע אין אמעריקא. דעמאלט זיינען צווישען די בעזוכער ניט געווען קיין אויסגעוואקסענע און ערצויגענע אויפ'ן אמעריקאנער באדען, נאר דערפאר זיינען די בעזוכער געווען איינגעוואנדערטע, וואס זיינען געקומען פון פערשיידענע לענדער, און עס האט געהייסען, אז פאר אז גמישטען פובליקום דארף מען האבען א שפראך

וואס זאל זיין פערשטענדליך סיי פאר'ן אידען פון גאליציען, סיי פאר'ן אידען פון רומעניען און סיי פאר'ן אידען פון רוסלאנד, און ווי זיי האבען געדענקט, האבען זיי עס דערגרייכט דערמיט, וואס זיי האבען פערביטען די קמצ'ען מיט פתח'ן.

איבריגענס, דאס איז אלץ די פרוכט פון דער אוננארמאלער לאגע פון אידישען טהעאטער.

עס איז געווען די אוננארמאלע לאגע פון דעם אידישען פאלק, וואס האט געמאכט די לאגע פון דעם אידישען טהעאטער אוננאר־מאל. די רדיפות פון דער אידישער אומה האבען זיך אבגערופען אויפ'ן אידישען טהעאטער און געשטערט זיין ענטוויקלונג. מיט אייגענע טהעאטערס פון צוויי טויזענד יאהר צוריק ביי זיך אין דער היים האט דער איד אין יעדען לאנד וואו ער איז פערטריבען געווארען אין גלות נעדארפט אנהויבען פון סאמע אנהויב ווען נאר ער האט געמאכט א פערזוך צו שפיעלען טהעאטער. דעם טרויע־רינסטעןביישפיעל פון דער דאזיגער אוננארמאלער לאגע האבען מיר געזעהן אויף אונזערע אויגען. שטיינדעל צו שטיינדעל האט גאלדפאדען געקליבען ביז איהם איז געלונגען צו לעגען אין מיטען פון די זיבעציגער יאהרען דעם פונדאמענט פאר א אידישען טהעא־טער און אין קורצע עטליכע יאהר האט דער נייער בנין פערשפרא־כען צו ווערען א ציערונג פאר'ן פאלק, נאר די אבזוריות'דיגע צא־רישע רעגיערונג האט מיט איין קלאפ געמאכט א תל פון אלץ, און די בויער פון טהעאטער האבען נעדארפט אנהויבען צוריק פון סאמע אנהויב. אין דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאטער, אין דער פרייער אמעריקא האט אויסגעזעהן, אז דא וועט דער אידישער גייסט קענען שאפען רוהיג און קיינער וועט שוין ניט שטערען זיין ענטוויקלונג. און דער נייער בנין אין דער נייער היים האט זיך אויפגעהויבען הויך און אימפאזאנט און האט ארויסגערופען די בע־וואונדערונג פון אייגענע און פרעמדע. עס האט אויסגעזעהן, אז קיין רוח אין דער וועלט וועט שוין דעם נייעם בנין ניט ריהרען פון ארט. נאר דער בייזער ווינד איז געקומען און געקומען איז ער פון אי־בער יענער זייט ים, פון דעם זעלביגען צארישען רוסלאנד און ווי־דער געמאכט א חורבן פון דעם שעהנעם בנין און צושטערט די

גאנצע ארבייט, וואס איז געטהאן געווארען מיט אזוי פיעל זעלבסט־אפפערונג, און מען האט דא צוריק געדארפט אנהויבען פון סאמע אנהויב. די אוננארמאלע לאגע פון דעם אידישען פאלק בכלל האט געמאכט די לאגע פון דעם אידישען טהעאטער אוננארמאל אפילו אין אזעלכע לענדער, וואו ער איז בעווארענט פון רדיפות, נגישות און אכזריות און האט פולשטענדיגע פרייהייט.

רשימה פון די פּיעסען אין אידישען רעפּערטואר.

דער דאטום פון דער רעכטער זייט ווייזט, ווען די דערמאַנטע פּיעסע איז געשפּיעלט געוואָרען צום ערשטען מאָל. דער ד. פון דער לינקער זייט ווייזט, אז די דערמאַנטע פּיעסע איז געווען געדרוקט און עס איז ניט בעקאַנט, צי זי איז געשפּיעלט געוואָרען. אזוי ווי די מייסטע געשפּיעלטע פּיעסען האָבען פּיער אַקטען ווערט די צאָהל אַקטען אַנגעגעבען נאָר אין אזעלכע, וואָס האָבען מעהר אָדער ווייניגער ווי פּיער.

שלום יעקב אבראמאָוויטש

(מענדעלי מוכר ספרים)

די טאַקסע, אָדער די באַנדע שטאָדט בעלי טובות, 5 אַקטען. ד.
דער פּריזיוו, דראמע, 5 אַקטען. ד. אַראַנזשירט פאר דער ביהנע פון ב. גאָרין און אויפגעפיהרט אין 1918.

איוואַן אבראמסאָן

1911 דער בעל תפילה, דראמע.

אדאָלפי

1887 שטופּע פאר שטופּע.

י. אַדלער (ב. קאָוונער)

1917 יענטע טעלעבענדע, פארס.

רפאל אדעלהיים

פּאָסאָזשיר, איינאַקטער. ד.

יצחק אויערבאך

1905 בן שומרון, היסט. אָפּער.
״ די בלינדע חתונה, אָדער פּרייז פון זינד, עמיל זאָלא, איבערזעצונג.
1917 אמעריקאנער חתונות.
בת ירושלים.

הענריק איבסען

1902 דער פאָלקס־פיינד.
1905 די שטיצען פון דער געזעלשאַפט. ד.
1909 דער בוימייסטער.
1912 נאָרא.
1915 די גייסטער.
העדאַ גאַבלער. ד.
ווען מיר טויטע ערוואַכען. ד.
ראָזמערסהאָלם. ד.
די ווילדע ענטע. ד.
קליינער עאָלף. ד.
יאָהאַן גאַבריעל באָרקמאַן. ד.

מ. אַלעקסאַנדראָוו (וו. מילער)

1905 די ערשטע ליעבע אָדער דאָס פערגיסטעטע געווויסען.

ל. אנדרייעוו

1910 אַשמדאי, איבערז. פון מ. קאַץ.
״ די טעג פון אונזער לעבען. איבערז. פון קאַץ.
מענשענליעבע, א קאַטאָוועס, 1 אַקט. ד.

ס. אנ—סקי

דער פאָטער און זוהן, איינאַקטער. ד.

אַלעקסאַנדער אָסטראָווסקי

1909 קאַטערינאַ (גראָזאַ).
1901 דער גולם. אַדאַפּטירט פון ווייסמאַן.
1897 דבורה׳לע מיחוסת, אַדאַפּטירט פון גאָרדין.

ישראל אַקסענפעלד

דער ערשטער אידישער רעקרוט. ד.
מאַן און ווייב. ד.
דער אוצר אָדער די גינאָרטע וועלט. ד.
קבצן עושר שפּיעל. ד.

מארק ארנשטיין

דער ווילנער בעל הבית׳ל.
דאָס אייבינע ליעד, איינאַקטער.
1914 א אידישע טאָכטער, 3 אַקטען.
״ דער לעצטער משיח, היסט. ראָמאַנטישע דראמע.
סיין ווייב׳ס משוגעת, איין אַקטער. ד.
שוועסטער און ברודער, איין אַקטער. ד.

מ. ארציבאשעוו

1914 אייפערזוכט, איבערז. פון מ. שווייד.

ב. ארשאנסקי

אננא. אין דריי אקטען. ווילנא. ד.

שלום אש

1906 דער חלום פון מיין פאלק, דראמע, 8 אק.
1907 גאט פון נקמה, 3 אקטען.
1907 מיט'ן שטראם, 2 אקטען.
1911 מיין לאנדסמאן.
1914 אונזער גלויבען, דראמע.
" יחוס, דראמע.
1916 דאס הייליגע מיידעל אדער א שנירעל פערל, דראמע.
1917 מאטקע גנב, דראמע 3 אקטען, פראלאג.
שבתאי צבי, 3 אקטען, 6 בילדער, פאר־שפיעל און נאכשפיעל. ד.
אמנון און תמר, איינאקטער. ד.
אום ווינטער, איינאקטער. ד.
דער זינדינער, איינאקטער. ד.

גרשם באדער

דער מאכטערם חתן.
אין קעלער.

י. באוושאווער

שיילאק, פון שעקספיר, איבערז.
קאבאלא אונד ליעבע, פון שילער, איבערז.

נ. ב. באזילינסקי

1883 די משוגענע אוים ליעבע.
1881 אסתר, 5 אקטען, אדאפטירט.

ב. באטווינִיק

1913 ביילקע מארענאטא, דראמע.

מאקס בעקלער

1915 ווענעס קינד, לעבענסבילד.

בארסקי

1883 די וואהנזיניגע.
" דער פאגראם.
1887 די צוויי יתומים, דראמע 5 אקטען. בע־ארבייטונג.

בוקאנסקי

1896 די קאמעליען דאמע, פון דיומא זוהן, איבערזעצ.

אברהם בוקשטיין

1914 די צובראכענע געטער, לעבענסבילד.
1915 דר. ראפאפארט.
1916 מוטער און פרוי.

ב. ביארנסאן

1910 איבער אונזער קראפט. ד.

אלעקסאנדער ביזאן

מאדאם איקס, איבערז. פון גאטעסווירט.

ג. ביכנער

דאנטאן'ס טוידט. ד.

יעקב בילדער

1892 די היימאט, פון הערמאן זודערמאן, אי־בערזעצונג.
נאפאלעאן באנאפארטע. איבערזעצ.
דיזר שטורמווינד, פון דעם ענגלישען.
ווירדזשיניוס, איבערזעצט פון ענגליש.
1897 אנטיגנוס דער העלד אדער דאס בע־פרייעטע ירושלים, אפער. בעארב.
1903 די סיגארעטען מאכעריז, אפער.

דר. נתן בירנבוים

1909 פאר די עלטערנס זינד, זיטענבילד.

דר. בן ציון

1881 אסתר פון עין גדי (גענומען פון סילוויא פעליקא).
1882 א פאמיליען דראמע אדער די פאלשע קידושין. 3 אקטען.
" דער גרויסער סוד.
" דער צבועק. (דער נאמען פון אויטאר איז פאלש אנגעגעבען אלס משה זיל־בערמאן)
דאס אייפערזיכטיגע פאר פאלק, איבערז. פון דייטשען.
די אונצופריעדענע גליקליכע.
די חליצה.
1889 דער גרינגער שוסטער אדער דער סיילאר אין געפאהר.

מ. א. בעלינסאן

נס חנוכה, דראמע, 5 אקטען. ד.
לישרים תהלה, פון מ. ח. לוצאטא, איבערזעצ.

בערמאן אוים לימבורג

1712 מכירת יוסף.

ש. בערנשטיין

ר' יאחצע דל גאה, א קאמעדיע מיט א ראמאן, 5 אקטען. ד.

ש. בערקמאן

הדסה די חלוצה. ד.

וואלטער בראון

1911 יעדע פרוי, איבערז. פון גאטעסווירט.

ב ר י א

1913 דעמערזשר גודס.

אברהם בער גאטלאבער

דער דעלטוף אדער צוויי חופות אין איין נאכט.

גאטליעב

יוליוס און העלענא. ד.

הענרי גאטעסווירט

1909 דער לייב און די מויז. איבערז.
1910 מאדאם עקס פון אלעקסאנדער ביזאן, איבערז.
1911 יעדע פרוי, פון וואלטער בראון, איבערז.
1913 אויפ'ן נעזעצליכען וועג פון באיארד וויילער, איבערז.
1918 דער מלמד.
" ליכט אין דער פינסטערניס, פון ל. טאלסטאי, איבערז.
" מיין שולד, איבערז.

פריעדריך ווילהעלם גאטער

1797 די שטאלצע ושתי. ד.

מ. גאלדבערג

1903 קעניג ליר, איבערזעצונג.
1904 פארסיפאל, איבערזעצונג.
1914 באראן ראטשילד, מעלאדר.

גאלדבערג מ. און ה. גאטעסווירטה

1917 דער שדכן.

אברהם גאלדפאדען

די מוהמע סאסיע.
די רעקרוטען
באבע מיט'ן אייניקעל.
די אינטריגע אדער דוואסיע די פליאטקע־מאכעריו.
קאפריזנע טאכטער אדער קבצנזאן עט הונגער־מאן.
שמענדריק.
א גלאז וואסער (אויף „בינטעל האלץ") איינ־אקטער.
א מאן מיט הערנער, 3 אקטען.
דער קאטער, וואדעוויל אין 1 אקט.
די שטומע כלה, 3 אקטען.
די שוועבעלאך (וואדעוויל?)
די צוויי פערדולטע.
פיער פארצעלייענע טעלער, וואדעוויל.
דער שפיענעל, וואדעוויל.
צוויי טויבע, וואדעוויל.
דער לעבעדיגער טוידטער.
בריינדעלע קאזאק.
כשוף מאכעריז (אויף „קאלדוניא")
באנקיי טיראן.
ניבע נימע די קוקעריקו, אדער דער קאמף צווישען בילדונג און פאנאטיזם.
איקס מיקס דריקס.
דער דאקטאר (?)
(די אלע אויבען אויסגערעכענטע שטיקער זיינען אויפגעפיהרט געווארען צווישען 1876 און 1878.
דער פאדראטשיק אדער רוסיש טערקישער קריעג.
ראטהשילד.
דער פאנאטיק אדער דיביידע קאני לעמילס.
טודרוס בלאז.
דאקטאר אלמאסאדא
1880 שולמית.
1883 בר כוכבא.
רבי יאזועלמאן אדער מליץ יושר.
1887 אחשורש.
עקדת יצחק.
1891 משיח'ס צייטען.
דער ליגנער.
יהודה המכבי.
יהודית און אלאפערן
לא תחמוד אדער דאס צעהנטע געבאט. (אויף גיהנים און גן עדן").
1899 דער מענשענפרעסער.
1908 בן עמי.

יעקב גארדין

1891 סיביריא, לעבענסבילד אין 4 אקטען און פראלאג.
1892 דער גרויסער סאציאליסט (צוויי וועל־טען) 4 אקטען מיט א פראלאג.
" דער אידישער קעניג ליר.

1893 דער מארד אין מעדיסאן עוועניו.
" דער פאגראם.
1894 דער אידישער גלח.
" דער פרנס חדש.
" די ליטווישע ברידער לוריא.
" דער רב הכולל.
" מחמד און די אידען אין ארא־ביען, היסט. אפער. 5 אקטען, 11 סצענען.
1895 רוסישער איד אין אמעריקא.
" נאלילעי מארטירער פון וויסענשאפט.
" דער שווארצער איד און מאיר יאזע־פאוויטש.
" ענל הזהב דער גאלדענער גאט, דראמע.
" אידא אדער דער שאץ פון ווילנע, דרא־מע אין 5 אקטען (די געשיכטע קומט פאר אויפ'ן טייוועלס בערג לעבען קראקאוו).
1896 מעדעא, פון גרילפארצער, איבערזעצונג.
" קאפיטאל, ליעבע און מארד.
" די דריי פרינצען.
" דער ווילדער קעניג, פאנטאסטישע אפער.
" שלמה'לע שארלאטאן (אדאפטירונג).
" קול שופר, בעארבייטעט פון דער אי־טאליענישער אפערא „ערנאני".
" פארווערטס, איבערזעצט פון סטעפ־ניאקס דראמע.
1897 דבורה'לע מיוחסת (נאך אסטראווסקים גריעך דא ביעדא נא קאווא ניע זשי־וויאט).
" נתן החכם, איבערזעצונג.
" רייזעלע אדער זעליג איציק דער כלי זמר (אדאפט. פון שילערס קאבא־לא אונד ליעבע).
" מעדעאס יונענד אדער די ווילדע פרינ־צעסין, א דראמע מיט געזאנג.
1898 די אידישע קעניגין ליר אדער מירעלע אפרת, לעבענסבילד אין 4 אקטען.
" קאפיטאן דרייפוס..
" די ווילדע פרינצעסין (?)
1899 די שלעכטע פאסטוכער פון אקטאוו מירבא, בעארבייטעט.
" דוד'ל משורר אדער דאס איבערגערי־סענע ליעד, מוזיקאלישע דראמע.
" די אידישע גהעטא, לאקאלע פאלקס־שטיק (נאך זאנגווילס: קינדער פון דער געטהע).
1900 די שעהנע מרים און די געפייניגטע, היסט. אפער (עמק הארזים).
1900 די שבועה אדער ראניע די פאטש־מארקע, (נאך הויפטמאנ'ס „פוהרמאן הענשעל").
" דער גאון.
1901 דער ממזר (נאך וויקטאר הוגא).
" אמעריקא.
1902 קרייצער סאנאטא, דראמא.
" דער עץ הדעת, 4 אקטען, 7 בילדער.
" די שטיפמאמע (מאזענטהאלס דעבא־ראה).
" אייגענעס בלוט, בעארבייטונג.
1903 די יתומה אדער חאסיע פון קארא־פשעקראק, דראמע.
" מיעסטשאנע, פון גארקי, איבערזעצט.
" די וואהרהייט, דראמע.
1904 די פלשתים, מוזיקאלישע דראמע.
" די פערלארענע אדער ראזא בערנדט, פון הויפטמאן, איבערזעצונג.
" זונענאויפגאנג, פון הויפטמאן, איבער־זעצונג.
" טהרת המשפחה, לעבענסבילד מיט גע־זאנג אין 5 אקטען.
" דער נייער דור אדער געצוואונגענער שידוך, איבערזעצט פון ל. גאט־ליעב, בעארבייטעט פון י. גארדין.
" די אמת'ע קראפט, דראמע.
1905 דער אונבעקאנטער, 4 אקטען און פרא־לאג.
" קעניג און גאט, סאטירישע דראמע אין 5 אקטען פון אלע היסטארישע צייי־טען.
" די פינסטערניש אין רוסלאנד, (פינס־טערע מאכט) פון טאלסטאי, אי־בערז.
" דער מטורף, אדער א מענש פון אן אנ־דער וועלט, דראמע.
1906 אלישע בן אבויה, דראמע.
" די קינדער פון דער זון פון מ. גאר־קי, איבערזעצונג.
" דער פרעמדער, ראמאנטישע דראמע.
1907 אויף די בערג, דראמע אין 4 אקטען, פראלאג און עפילאג.
" אהן א היים, דראמע.
1908 גלות גאליציען, דראמע.
" די משוגעת אין אמעריקא, פאלקסשטיק.
" דעמענטיא אמעריקאנא, אדער דער וואהנזין נאך געלד.
1910 די מוהמע פון ווארשא, קאמעדיע.

גאָרדין און ווינטשעווסקי

1894 נארא אדער נס בתוך נס.

ב. גאָרין

1898 דער ווילנער בעל הבית'ל.
1902 ברוך שפינאזא.
1912 א באראן אויף א טאג (אדאפטירט פון הויפטמאנס שלוק און יאאו).

מאַקסים גאָרקי

1903 מיעסטשאנע, איבערז. פון גארדין.
1906 קינדער פון דער זון, איבערז. פון גארדין.
1917 אויפ'ן אבגרונד, איבערז. פון מ. שווייד.

מ. גיסנעט

1901 שיינדעלע אדער געבראכענע הערצער.
1903 דער אידישער נחת.
1906 דער אפיקורס, דראמע.
1908 דער תקיעת כף, לעבענסבילד.
1914 געלד.

נחום געבעל

1898 דער זעע קעניג, גענומען פון ענגלישען.
1904 אידישע הארץ אדער טענער פון כל־נדרי.
1907 די פערשיקטע.
1910 די רעוואלוציאן אין פארטוגאל.
" קעניג און רבי.
1911 דער חטא.
" אמעריקאנער קינדער.
" דער בעל הבית.
" אמעריקא גנב.
" א פרוי'ס הארץ (פון מאליערם זשארזש דאנציין).
1902 קאשוט לאיאש.
דעם רב'ס טאכטער.
דאס נאסען מיידעל.
הערשעל אסטראפאליער.
קאלומבוס.
ווען א פרוי שווייגט.
שעהנע פרויען.
1904 טאטע מאמעס צרות, אדער דער אידישער סאלדאט, מעלאדראמע, אי־בערגעארבייט פון ב. טהאמאשעפס־קי.
1911 קול שופר, 4 אקטען, 5 בילדער.
1912 פערקויפטע נשמות (פאטאפענקא'ס „דווא פאקאלעניא").
" דעם פרעזידענטס טאכטער.
" דער יצר הרע, לעבענסבילד.
" די מאראל פרעדיגער.
" די שטאדט גנבים.
1914 א מיידעלס חלום.
" בלינדע_מענער אדער דאס לעבען אויף סעקאנד עווענין.
" נאך 16 יאהר.
1915 די מאמעס נחת.
1916 א מיידעלס נקמה, דראמע.
" ריינע געוויסען, מעלאדראמע.
" די בייבי פרוי, קאמעדיע.
1917 פאבליק אפיניאן, מעלאדראמע.

יאָהאַן וואָלפגאַנג געטהע

פאוסט, איבערז. פון ל. קאברין.
עגמאנט, איבערז. פון הערמאלין.
די משוגעת פון א פערליעבטען.
די וועטטע.
געטץ פאן בערליכינגען.
קלאווינא.
דער בירגער גענעראל.
די אויפגערעגטע.

גערשאָי

1911 אין וואלד אדער אליא די קרעטשמאר־קע (אדאפטירט פון ספאזשינסקי'ס „טשאראדייקא").

ישראל גראדנער

1878 לאמפאציוס וואגאבונדוס. איבערז. פון רומענש'ען.
1876 ליד פון פייטעל נאר, 3 אקטען.

טשאַרלז גראָל

1914 איהר פערטהיידיגונג.
איהר שרעקליכער סוד.

אלפאָנז דאָדע

1900 סאפא, איבערז.
1904 די צוויי שותפים, איבערז.

מ. מ. דאָליצקי

1907 די חרטה, דראמע.

דזשייקאָב דזשייקאָבסאָן

רחל און לאה.
די בעטלערין.
משה'לע סאלדאט.
די געגער־שקלאפען.

דזשייקאָבסאָן

די פראנצויזישע רעוואלוציאן אדער די צו־שטערונג פון דער באסטיליע.

דר. דזשייקאָבסאָן

1912 אייבינע ליעבע.

דזשייקאָב דזשייקאָבסאָן

1911 הערשענדע שקלאפען.

אלעקסאַנדער דיומא

1896 די קאמעליענדאמע, איבערז. פון בו־קאנסקי.

אָסיף דימאָוו

1907 שמע ישראל, דראמע, 3 אקטען.
1913 דער אייביגער וואנדערער, דראמע, 3 אקטען מיט פראלאג.
1914 דער געדונגענער חזן, דראמע 4 אק־טען מיט פראלאג און עפילאג.
דער קאטארזשניק, איינאקטער.
" די מלחמה, דראמע.
1915 צווישען פעלקער.
1916 דער שטאדט־גייסט.
1917 די וועלט איז פלאמען.

נ. דראנאָוו

דער משוגע'נער אין שפיטאל, איין אקטער.
דער זעלבסט־מערדער. איין אקטער.

א. האַלם

1900 דער גבור, איבערז. פון מ. קאץ.

יהונתן האַלפערן

מוטער און זוהן, איין אקטער. ווארשא. ד. שיינדעלע. דראמע, 3 אקטען. ד.

גערהארד הויפטמאַן

1904 ראזא בערנדט, איבערז. פון נארדין.
1904 זונענאויפגאנג.
1907 עלגא, אדער די געהיימניסע פון קלויס־טער. איבערז. פון הערמאלין.
1907 די וועבער.
איינזאמע מענשען.

משה הורוויטש

עוזר לייזער, געציל מכאל (נאך דעם שניט פון גאלדפאדענס „רעקרוטען").
אליהו הנביא'ס שלאף־מיצעל.
אבגעקומענער עושר (אויף „וויסטע אינזעל")
דאס פוילישע איינגעל.
די וועשין (נאך גאלדפאדענס „קאפריזנע טאכטער").
טיסא עסלאר.
אוריאל אקאסטא, פון גוצקאוו, (איבערזעצט אין ריימען).
דער פערקויפטער שלאף (פון דייטש).
עתליהו (נאך ראסין).
דער הוזירער.
שבתי צבי (גענומען פון „פרעמעלייא און לייכטזין").
אנקלס הגר.
בית דוד (דוד בן ישי?)
הדסה.
עם הארץ
ישעיהו הנביא.
דער פעטער אין אמעריקא.
קאלומבוס.
וואשינגטאן.
דאס פוילישע מלמד'ל.
אלעקסאנדער מוקדן.
דער טוידטער קאפ.
דער באראן הירש.
באראן ראטשילד.
באס און ארבייטער.
דער שוואגער פון אמעריקא.
די יודען פון ווארמס.
דר. הערצעל.
מאריאנא.

1887 טיסא עסלאר אין אונגארען:
1. די פערשווערונג, 5 אקטען און 15 בילדער.
2. דער פראצעס, 4 אקטען און 12 בילדער.
1887 יהודה און ישראל אדער שמע ישראל, היסטארישע אפער אין 4 אקטען.
" דן יאזעף אבארבאנעל, 4 אקטען.
1888 סולטאן מחמד אדער קארבעם בייראם, 5 אקטען, 9 בילדער.
1889 עמי און נעמי אדער ראבינער, סאלדאט און ניהיליסט.
" שלמה המלך אדער ליעבע אוים שיר השירים, 5 אקטען, 14 בילדער, מיט פראלאג און עפילאג.
" די הארפע דאווידס.
" די ציגיינערין.

" קדוש השם אים ראש השנה אדער די וואהרזאגעריז, היסטארישע מעלא־דראמע אין 5 אקטען.

" קאפיטאליסטען און ארבייטער.

" אליהו הנביא אדער דער מיליאנער און בעטלער, פאנטאסטישע אפער, 5 אקטען און פראלאג.

1890 שמשון הגבור, היסט. אפער.

" דער מבול דזשאנסטאון, צייטבילד.

" דוד בן ישי אדער דער נאכפאלגער פון שאול, היסט. אפער, 5 אקטען.

1891 נבוכדנצר מלך בבל, אדער דניאל אין לייבענגרוב, היסט. אפער.

1892 אדם און חוה אדער דער פערלארענער גן־עדן.

1892 די העלדען פון האמסטעד, צייטבילד.

" בת כהן אדער אלעקסאנדרא המלכה.

1893 יהודה הגלילי אדער דער פרינץ פון בית לחם.

" מוטערליעבע.

" רבנו גרשם אדער קייזער באזיליוס דער צווייטער.

1894 מאנטע קריסטא, בעארבייטעט פון מ. הורוויטש.

" די בלוטיגע האכצייט אין קאטהערינעס צייטען.

" די קרבנות פון שלעכטע צייטען.

1895 יונה הנביא אדער די רייזע דורך וואסער און פייער, פאנטאסטיש ביבלישע אפער אין 4 אקטען.

" קארלייל העריס, צייטבילד.

" אברהם אבינו אין קאלך אייווען, 4 אקטען, 8 סצענעס.

" דער כוזרי אדער די אידישע מלוכה אין קאווקאז.

1896 בני משה אדער די אידען אין כינא.

" ברכה אדער דער אידישער קעניג פון פוילען אויף איין נאכט (דעם 18־טען אויגוסט 1587).

" בארניי בארנאטא, לעבענסבילד.

" כתר תורה אדער דער רמבם אין עגיפטען.

" מערי בערבערי, צייטבילד.

1897 קובא אדער גענעראל מאצעאס העלדענטהאטען, צייטבילד אין 4 אקטען.

" דר. בוקעניז, צייטבילד.

1897 ארץ ישראל ליעבע אדער דער רבי און דער צאר, לעבענסבילד.

" נח'ס תיבה אדער דער זינדיגער דור המבול, ביבליש היסטארישע אפער אין 4 אקטען, 12 בילדער.

" א אידישע נשמה אדער אויסגעוואקסען אין קלויסטער, האלב היסטארישעס לעבענסבילד אין 4 אקטען.

" בית יעקב אבינו אדער שמעון און לוי אחים.

" דאס לעבען אין קלאנדייק, צייטבילד.

" טהארן און מרס. נאק.

" יפת תואר אדער בלעם הרשע, פאנטאסטישע אפער אין 5 אקטען.

1898 יהושע בן נון אדער דער פאל פון יריחו, היסטארישע אפערע.

" די שפאנישע קרבנות, 4 אקטען.

" יחזקיהו המלך אדער די רייזע פון קאווקאז, היסטארישע אפער אין 4 אקטען.

" קאפיטאן דרייפוס אדער געהיימניסע פון פאריז, 4 אקטען, 17 בילדער.

1899 די העלדען פון סאנטיאגא אדער פאטריאטיזמוס און ליעבע, צייטבילד.

" נקדימון בן גוריון אדער דער גליקליכער פאסטוך.

" דרייפוס אדער צום צווייטען מאל פערורטהיילט און דאך אונשולדיג.

" חכמת נשים, היסט. אפער.

1900 זכות אבות אדער רב, פרעדיגער און גלח, לעבענס אפערע.

" דער משוגע'נער פילאזאף.

1901 די מוזינקע אדער די טלתים וועבער.

" בן הדור אדער דער פרינץ פון אראביען („יחזקיהו המלך" עטוואס גע־ענדערט).

1902 די צוויי תנאים, היסט. אפער.

" דער פייער מבול אדער די אידען אין סענט פיער, צייטבילד.

" יעקב און עשו, ביבלישע אפער.

" בן המלך, ביבליש היסט. אפער.

" דער לאדזשען פרעזידענט, געזאנג דראמע.

1904 די בני ישראל אדער די ווייסע און שווארצע אידען (די פערלארענע עשרת השבטים) היסטארישע אפער.

" קאצאפס מפלה אדער יאפאן דער שליח פון גאט, צייטבילד.

" חורבן קעשענעוו, צייטבילד.

הערמאן הייערמאן

אייבינער יוד (אחשור), לעבענסבילד, 1 אקט. ד.

נהעמא, דראמע אין 5 אקטען, איבערזעצט פון י"ל פרץ.

פרץ הירשביין

געזאמעלטע דראמען, ארויסגעגעבען פון די ליטעראַרישע דראמאטישע פעראיינען אין אמעריקא, 1916, ניו יארק.

ערשטער באנד: ראזשינקעס מיט מאנדלען, אידיליע; אויפ'ן שוועל, א פאר שטריכען; בעבעלע, אידיליע; א זאווערוכע; ווען עס פאלט דער טוי, אידיליע; א לעבען פאר א לעבען, דראמע 3 אקטען.

צווייטער באנד: די פוסטע קרעטשמע; דעם שמיד'ס טעכטער, 3 אקטען; א פערוואַרפען ווינקעל.

דריטער באנד: דער לעצטער, 3 אקטען; ביים ברעג, 3 אקטען; דער תקיעת כף, פראַלאָג און פינף בילדער; דאס קינד פון דער וועלט.

פיערטער באנד: חוה, 3 אקטען; נבלה; די ערד, 3 אקטען; צווישען טאג און נאכט, 3 אקטען; אויפ'ן שייד־וועג, 3 אקטען.

פינפטער באנד: בארג ארא; וואו דאס לעבען פערגעהט; אויף יענער זייט טייך, 3 אקטען; גרינע פעלדער, 3 אקטען.

דער אינטעליגענט, דריי אקטען. ד.

וויטע און נאהנטע. ד.

מ. ד. הערמאלין

1895 יוליוס צעזאר, פון שעקספיר, בעארבייטונג.

• מאקבעט פון שעקספיר, בעארבייט.

1899 דאס קינד פון דער מדבר אדער געפאנגען אין נעץ פון ווילדע ליעבע, 5 אקטען.

• פויגעלע, אדער נויט ברעכט אייזען, טראגעדיע, 4 אקטען און פראלאג.

1900 דער אידישער געמבלער אדער אויפ'ן מזבח פון ליעבע.

• דער געלדזאק אדער ליעבע און געלד.

• יאזעפוס אדער דער אידישער גלאדיאטאר (פון יאן קאוואלי'ס ראמאן ספארטאקוס).

• קאריאלאנוס פון שעקספיר, איבערזעצ.

1901 די אידען אין בראזיליען, אדער פרינץ ראדריגא, היסט. אפערע.

1902 די קרוין פון שאנדע, דראמע.

1904 דער טאטע (פון סטרינדבערג)

1906 מנשה, פון רענעטי ראמאן, איבערז.

1907 עלגא אדער די געהיימניסע פון קלויסטער, איבערזעצונג.

יוסף הערץ

1828 אסתר אדער די בעלאהנטע טוגענד. ד.

טהעאדאר הערצל

1912 די נייע גהעטא.

י. ל. וואהלמאן

דאס ברענענדע הויז, ד.

לעצטע חשמונאים, ד.

ש. וואלדינאק

בעקאנטער דאקטאר. דראמע. פינף אקטען. ד.

שמעון וואלף

1915 די צייט, לעבענסבילד, 4 אקטען און פראלאג.

אהרן וואלפזאן

לייכטזין אונד פרעממעלייא, פאמיליען־געמעלדע אין דריי אויפצוגען, ברעסלוי, תק"נו. אויפגעפיהרט צום ערשטען מאל אונטער דער אויפזיכט פון ב. גארין אין 1917.

וואקסמאן

בערעק יאסעלאוויטש. ד.

מ. ווידרעוויטש

איטשע מאיר צו די וואהלען, 1 אקט, דראמע.

די יודישע גמינע, 1 אקט. ד.

וויזינפעלד און אויערבאך

1916 צוריק צו גאט.

א. וויטער

פארטאג, דראמאטישע פיעסע. ד.

אין פייער, דראמע אין 3 אקטען. ד.

דער שטומער. דראמע. ד.

אסקאר ווילד

סאלאמע, טראגעדיע אין איין אקט, איבערז. פרומקין־ענטין.

באַיאַרד וויילער

1913 אויפ'ן געזעצליכען וועג. איבערז. פון גאַטעסווירט.

ישראל וויינבלאַט

1891 נחמן זלאָטאָפּאָליער אָדער פּאַטער און זוהן.

י. י. ווייסוואַהל

אין קעלער, איינאקטער. ד.

רובענם ווייסמאַן

1881 די נקמה.
1887 משה רבנו אָדער יציאת מצרים און קריעת ים סוף, היסטאָרישע אָפּער אין 5 אקטען מיט עפּילאָג.
" די געמאַכטע משוגענע.
1888 אמנון ותמר (דראַמאַטיזירט פון „אהבת ציון").
1891 שרה, אָדער צוריק פון סינג סינג. (אַדאַפּטירט פון „וואַראַווקאַ דיע־טעי").
" אַ מענש מיט צוויי פּנים'ער, (אַדאַפּ־טירט פון „קאַוואַרסטוואַ אי ליו־באָוו").
1894 שיילאָק דער קויפמאַן פון ווענעדיג. בעאַרב. פון ווייסמאַן.
1896 פּאַטיניצאַ אָדער דער רוסיש טערקישער קריעג, איבערזעצט פון ווייסמאַן.
1901 דער גולם אָדער מאַן און ווייב דאָך איין לייב, קאָמעדיע, (אַדאַפּטירט פון אָסטראָווסקי'ם).
1908 זאַראַיאַ אָדער די שעהנע אידין, בע־אַרבייטעט.

א. מ. ווייסענבערג

קנאה און תאוה. ד.
קאַספּער.

ווילענסקי

מערי די שוסטערקע (גענומען פון דייטשען פּאָרם 3 פאַר שוהע).

מאַרים ווינטשעווסקי

1917 די מחיצה, 1 אקט.

מ. ווילִיאַמאָווסקי

באָטענס. איינאַקטער. ד.

גיוסעפּע ווערדי

1897 קול שופר (ערנאַני) איבערז. פון גאָר־דין.

ד. זאַהיק

ראָזען צווישען דערנער. ד.

עמיל זאָלאַ

די בלינדע חתונה, איבערז. פון אויערבאַך. טערעזאַ ראַקין.

הלל זאָלאָטאַראָוו

1917 פאַר איהרע קינדער.

יצחק זאָלאָטאַרעווסקי

1897 דער אידישער וואָלונטיר.
1899 דער אידישער מאַרטירער אָדער ישיבה בחור.
" אברהם'עלע מנגן.
" די אידישע זאַזאַ.
1900 דער כּל־בו'ניק אָדער אידען און היי־מאַדאַקען.
1901 די מאַמע.
" אַנקעל טעם'ס קעבין, איבערזעצ.
" די בעלס אָדער די ערמאָרדונג פון אַ פּוילישען אידען, בעאַרב.
" לואי דער עלפטער, בעאַרב.
" דאָס גליקס־קינד אָדער דאָס שרעטעלע, פון מעסקאָט, איבערז.
1902 דער חרם אין בית המקדש.
" שמשון הגבור, איבערז.
" כלי זמר.
" די משומדת.
" פּאָבי ראָמאַני.
1903 דער בית המדרש אונטער דער ערד, אָדער די אידישע שטראָסענזינגעריו, בע־אַרב.
" דער בדחן.
" אָדעלע.
" דער מאָדערנער קין און הבל.
" דער אמת, ראָמאַנטישע טראַגעדיע.
1904 די אידישע אנאַ קאַרעניגאַ.
" שבת קודש.
1907 דער גר, לעבענסבילד.
" אמעריקאַנער גליקען.
" אבא'לע אשכנזי.
" שטילע חתונה.
1908 דער מאַמעס מאַן.
" די רעוואָלוציאָן אין רוסלאַנד.

1908 הערי טאו.
1909 די ווייסע שקלאפען.
1910 דאס צווייטע ווייב.
" די זינדערין.
" קארטען.
1911 קינדער אדער פאר די עלטערנס זינד.
" פערקויפטע ליעבע.
" די עגונה.
1912 אויף דער עלטער.
" געלד, ליעבע און שאנדע.
" ליידענשאפט.
" זיי עהרליך, קאמעדיע.
" גרינע מאמע.
" די אונגליקליכע.
" וואלף און שעפעלע.
1913 דער איינציגער זוהן, מעלאדראמע.
" דיימאנדס, מעלאדראמע.
" די אידישע פאהן אדער מיין נאציאן.
" ליידים פוירסט.
" די אידישע פיער הונדערט.
" האם סוויט האם.
" בת ציון, אפערעטע.
1914 די אייזערנע האנד.
" נעדעמעדזשטע קינדער.
" די לעבעדיגע יתומים.
1915 דער אידישער מארטירער אין אמעריקא.
" דער שליסעל פון ליעבע, קאמעדיע דראמע.
" דער פרייז פון ליעבע.
1916 דאס רויטע ליכט.
" א דאנק פון קינדער.
" דעם טייוועלס מאכט.
" סוזי ברען, קאמעדיע.
" דאס גאלדענע שטייגעלע.
1917 ווען א מיידעל ליעבט.
" דער לויב און די פרוי.
" דער אמעריקאנער פרעזידענט.
" דער חתונה רינג.
" ליעבע און פליכט.

לעאָן זאלאטקאָוו

1891 שמשון הגבור, היסטארישע מעלאדראמע.
1912 זלמן טרובאדור, סיוזשעט גענומען.

ישראל זאַנגוויל

1904 קינדער פון דער גהעטא, איבערז. פון קאברין.

1905 דער קעניג פון שנארער.
דאס פייער פון גאט.

גאבריעלא זאפאָלסקא

מלכה שווארצקאפ, איבערז. פון גאטליעב.

הערמאַן זודערמאַן

היימאט. (מאגדא).
די עהרע.
שמעטערלינג שלאכט.
די 3 דראמען זיינען אויפגעפיהרט געווארען אין די נײנציגער יאהרען.
דאס גליק אין ווינקעל, אויפגעפיהרט פון די־לעטאנטען.
יאהאנים פייער.

משה זייפערט

1890 מרים החשמונאית, היסט. אפער.
1890 דער שלאסער.
" דער אידישער פאלקאווניק, היסטארישע פאלנישע אפער.
1891 טיטוס אדער חורבן בית שני.
1892 שומר ישראל.
נעהיימניס פון רוסישען הויף.
" שיבת ציון.
די דריי טרערען.
" גר צדק אדער גראף פאטאצקי.
" דאס קינד אין וואלד.
1893 גבורי ישראל.
" די בת יחידה אדער ניו יארק לאכט און וויינט.
" די רויבער פון שילער, איבערז.
" האמלעט, בעארבייטונג.
" רב מאיר בעל הנס. (פון שילער'ס "טוראנדאט").
1894 קראנפרינץ רודאלף, אדער די אידען אין עסטרייך.
" מאריע סטוארט.
" דאן קארלאס פון שילער, בעארבייטונג.
1895 די אידישע טרילבי, 4 אקטען.
" דער נאכט וועכטער.
1896 די אידישע קאלאניסטען, סענזאציאנעלע אפערעטע פון אמעריקאנישען לעבען, אריגינאל פערפאסט.
" גלות מאסקווע.
1898 פעדארא פון סארדו, איבערזעצט.
1900 פרייע ליעבע אדער די נקמה פון א פרוי.

1901 שבט יהודה אדער דער רעוואלוציאנער. היסטארישע אפער.

1904 משה רבנו אדער די אידען אין דער מדבר, ביבליש רעאליסטישע אפער.

1907 מלכה שבא.

1909 דאס פינטעלע איד.

זייקין

1903 די ערוואכונג, פון טאלסטאי'ס „וואס־קרעסעניע“.

„ די העלדין אדער מאנא וואנא, פון מא־ריס מעטערלינק, איבערזעצ.

1905 די ירושה, לעבענסבילד.

1912 ליעבע אדער רייכטהום. (איבערגעמאכט פון „ירושה“).

משה האשקעס

אברבנל. ד.

לעוו טאלסטאי

1902 פינסטערנים אין רוסלאנד, איבערזעצט פון גארדין.

1911 לעבעדיגער מת, איבערז. פון קאברין.

1913 ליכט אין דער פינסטערניס. איבערז. פון נאטעסווירט.

פנחס טהאמאשעפסקי

ראטהשילד'ס ביאגראפיע.

ב. טהאמאשעפסקי

1887 עלילת דם אדער מנחם בן ישראל, 4 אקטען, 8 בילדער.

1893 א נאכט אין בליקער סטריט, אדער דאס אונגליקליכע מעדכען.

1894 קעניג ריטשארד דער דריטער, אויפגע־פאסט פון ב. טהאמאשעפסקי.

1901 דער שווארצער יונגערמאנטשיק.

1905 דער אידישער יענקי דודעל.

1907 די לעמבערגער מויד אדער דער נייער שטערן, פאלקסשטיק.

1908 דער מאמעס קינד, דראמע.

„ די שעהנע אמעריקאנערין (אדאפטירט פון שעקספירס „טיימינג או די שריו“)

1910 די ניו יארקער בארדער, קאמעדיע דרא־מע.

„ דער משומד (אדאפטירט פון הערמאן רייבאך'ס).

„ דער פוילישער איד, אפערעטע.

„ דאס דארפס מיידעל, אפערעטע. בעאר־ביטונג.

1911 די נשמה פון מיין פאלק אדער דער אונגארישער זינגער, אפערעטע.

1913 דאס פערבלאנדזשעטע שעפעלע, אפער.

1914 הימעל, ערד און שווינדעל, מעלאדראמע.

„ די פוילישע חתונה, אפערעטע.

„ א שטיקעלע גליק, אדער דער מזל'דיגער בחור, אפערעטע.

1915 דאס תורה'לע, אפערעטע.

1916 דאס צובראכענע פידעלע, אפערעטע.

1917 מזל טוב, אפערעטע.

ב. טורש

בת שבע, דראמע. ד.

רות, דראמע. ד.

שושנה, דראמע. ד.

יעקב טער

שיבת ציון.

אמנון און תמר.

1892 דער גליקליכער פאסטוך.

1893 די זילבערנע האכצייט.

1895 בוסתנאי אדער דער לעצטער פרינץ פון מלכות בית דוד. היסט. אפער. 5 אקטען, 14 סצענעס.

„ ראפאעל דעל מאנטע.

1895 מלחמות היהודים אדער די גערויבטע פרינצעסין.

1899 כתר מלכות אדער די קרוינונג פון ינאי המלך. היסטארישע אפער.

„ די רויב פויגעל אדער דער סקאנדאל אין די הויכע פענסטער, לעבענס־בילד אין 4 אקטען.

1899 מורד במלכות אדער די אידען אין פאר־טוגאל, היסטאריש ראמאנטישע אפערע.

„ 1901 דער נייער משיח אדער דוד אל־ראי, היסט. אפער. (נאך ביקאנס־פילד. ראמאן).

„ די בת מלכה, היסט. אפער.

1902 רענינא אדער די אידישע גראפינע.

1908 די אידישע נשמה, מוזיקאלישע דראמע. דער פערפאסער אין קינפעט, וואדעוויל.

טער און טהאמאשעפסקי

1898 דער ש"ך אדער דער זכות פון שבת קודש.

ג. טשורני

נאכ'ן סטרייק, קאמעדיע אין 3 אקטען. ד.

יעווגעני טשיריקאוו

1905 די אידען אין רוסלאנד, איבערזעצט פון קאברין.

אנטאן טשעכאוו

דער בער, וואדעוויל.
דער שידוך, וואדעוויל.
אנקעל וואניא, דראמע.
וואסער פויגעל, דראמע.
דער קארשען־גארטען, דראמע. ד.

מ. א. טשערנאוו

1911 נאפאלעאן דער ערשטער, אראפטירט.

יאקאב אוים פאזען

ערעטונג דער יודען דורך מרדכי און אסתר, טרויערשפיעל, אמשטערדאם, 1800.

ש. יושקעוויטש

הייראטס קאמעדיע. ד.
הונגער. ד.
1908 דער קעניג.
דער מיזערער. ד.

יוסף לאטיינער

1879 יענטע די פיפערנאטערין.
״ שמואל שמעלקעס.
1880 די ליעבע פון ציון.
1879 דער דבוק.
1884 אסתר און המן.
1885 יוסף און זיינע ברידער.
1886 אימיגריישאן טו אמעריקא.
1887 דוד בן ישי, היסטארישע אפער, 5 אקט.
״ שלמה המלך׳ס משפט, היסט. אפער. 5 אקטען.
1888 איזראעלס קינד אדער אונטער׳ן שוץ פון מאזעס מאנטעפיארע.
״ דער אנטיסעמיט אדער די אידענלאגע אין רומעניען.
1889 די גרינהארנס אדער מישקע און מאשקע.
דאס פינפטע געבאט אדער כבוד אב.
״ חוה אדער די שלאנג אלס הויז־פריינד.
1890 יהודית און אליפערנוס, היסטארישע אפער.
״ חורבן ירושלים.
״ שלמה׳לע עהרליך, דראמע.
״ די שטריק אויפ׳ן האלז אדער בלינדע גערעכטיגקייט.

1891 דניאל אין לויבענגרוב.
״ גלות רוסלאנד.
״ די שניידערין.
״ עזרא אדער דער עוויגע יודע, היסטארישע אפער.
1892 דינה אדער דער גאסט פון יענער וועלט.
״ אשת חיל אדער די פרינצעסין פון יהודה.
״ קורח׳ס אוצרות.
״ אלעקסאנדער אדער דער קרוינפרינץ פון ירושלים.
1893 בת שבע אדער דאס ווינש־פינגערל.
״ יהודה המכבי.
״ קעניג און בויער.
1894 בן יעקב אדער גלות שפאניען.
״ די הוגענאטען, בעארבייטונג.
״ דער מאמעס טעכטערל.
״ אשה רע.
״ בלימעלע די פערל פוןווארשא, אדער גראף און יודע.
״ מאמאן דער געלד־גאט.
1895 צאר איוואן גראזני.
״ די פערבלאנדזשעטע נשמה.
״ די שעהנע אסתר אדער דער בן מלך.
״ אפרים ומנשה אדער די ליעבע פון ציון.
1896 דער קאמעדיאנט אדער א שאנדפלעק אין דער משפחה.
״ דער אוצר.
״ קדוש השם אדער דער אידישער מיניסטער, היסט. אפער.
1897 קיסר נירון אדער דער שטאמפאטער פון מאיר בעל הנס.
״ דער שטערן פון פראג אדער דער טרוים פון נבואה.
״ דוד׳ס פידעלע אדער די צויבערמאכט פון מוזיק.
1898 הלל אדער די מלחמה מיט׳ן יצר הרע.
״ די אידישע וועלט.
1899 חכמת שלמה אדער רב תנחום און דער אשמדאי.
״ אידעלע אדער דער אמת און דער שקר.
״ פיער הונדערט יאהר אדער דער פרינץ און דער חכם.
1900 יהודית די צווייטע.
1901 גבריאל אדער די ליעבע פון א אידישע פרוי.
״ דער מאן אונטער׳ן טיש. וואדעוויל.
1902 גאלדעלע, פאלקסשטיק, 4 אקט. 12 ביל.

1903 ציון אדער על נהרות בבל.
" דער איד אין רומעניען.
" די סדר נאכט אדער בלבול דם.
1904 דער שטן אין גן עדן אדער די שווינער צו נאסם, קאמעדיע.
" יהודית אדער דאס פערבלאנדזשעטע שעפעלע.
1905 דער ארימער מיליאנער.
" דער אנטלאפענער סאלדאט אדער דער גרינער זיננער, לאס. לעבענסבילד.
1906 פאטערליעבע, קאמעדיע דראמע.
" דער אמעריקאנער אדער די גאלדענע חתונה, קאמעדיע דראמע.
" מאן און ווייב, פאלקסשטיק.
1907 חתן כלה אדער דער טאטע האט די מא־מע גענומען, קאמעדיע.
" מיין ווייב׳ס פריינד, קאמעדיע.
1908 דניאל אדער די טאכטער פון ירושלים, ביבלישע אפער.
" דאס אידישע הארץ פאלקסשטיק.
" דער גנב אדער דער אידישער בירגער־מייסטער, קאמעדיע.
1910 דער יום החופה.
1912 איהר ודוי.
1913 א יאהר נאך דער חתונה, לעבענסבילד.
" א מוטער הארץ, קאמעדיע דראמע.
1916 א קרבן פון ליעבע, דראמע.
1917 דער אמת׳ער פריינד, קאמעדיע דראמע.
" די פאלשע צוואה.

מאדאם לאטיינער

די בלוטהאכצייט, איבערזעצ.
1896 ווילהעלם טעל פון שילער, איבערזעצ.

י. ל. לאנדא

1890 קעניג הורדום.

דר. לאנדמאן

1917 דער גרויסער קאמף, מעלאדראמע.

משה חיים לוצאטא

לישרים, תהלה, איבערז. פון בעלינסאן.

ז. ליבין

1900 די פערשפעטיגטע חופה.
" טהיינקס גיווינג דעי.
1901 דוד און זיינע טעכטער.
1902 דער געבראכענער נדר, לעבענסבילד.
1903 העגעלע אדער די אידישע מעדעא, דראמע.
" דער ערשטער מאי, דראמע.
" געבראכענע הערצער אדער ליעבע און פליכט, לאקאלע דראמע.
1904 דאס אידישע בלוט, דראמע.
" די צוויי דורות אדער פאמיליענטרע־רען, דראמע.
1905 דער שלעכטער וועג אדער עפטער די באל.
" די ווילדע, דראמע.
1906 דער טרוימער אדער צוריסענע הערצער, רעאליסטישע דראמע.
1906 די פרעמדע, דראמע.
1907 איהר פערגאנגענהייט, דראמע.
" די שכנים אדער וואס א מאמע קען טהאן
" דער אייביגער איד, פאלקסשטיק.
" דאס לוסטיגע ווייבעל אדער די שטי־פערקע, קאמעדיע.
1908 דער אורטהייל, דראמע.
1909 מענשען אהן גלויבען, דראמע.
" נאטס שטראף, פאמיליענדראמע.
1910 דער יום הדין.
" גערעכטיגקייט, מעלאדארמע.
" דער אבגרונד, דראמע אין 3 אקטען.
1911 בלינדע ליעבע, דראמע.
" געדאנקען לעזער.
1912 פרעמדע קינדער.
" מענער און פרויען.
1913 א מאמעס נקמה.
" דער איבריגער מענש, דראמע.
" טאג און נאכט, דראמע.
" די לעצטע שטונדע, דראמע.
1914 דער קריפעל.
" די מאכט פון ליידענשאפט, דראמע.
" בלינדע אייפערזוכט, דראמע 4 אקטען מיט פראלאג און עפילאג.
1915 דער פאלשער שריט.
" זיין ערשטע כלה.
" די פערפיהרטע, לעבענסבילד.
1915 ליעבע, זינד און אונשולד.
1916 דאס הארץ פון א פרוי, דראמע.
" די גרויסע פראגע, דראמע.
" צוויי מאמעס, דראמע.
1917 דער איינציגער עדות.
" דער נייער מענש, דראמע.
" די היינטיגע פרוי.

דר. ב. ליבער

דער זומפּ, אין דריי אקטען. ד.

משה ליב ליליענבלום

דער שקאנטיסט.
דוואיעזשאַנעץ.
זרובבל.

י. ב. לעבענזאָן

די הפקר וועלט, איינאקטער.

לודוויג לעווינסאָן

די ווייבערשע קניפּלאַך, 5 אקטען.

גאָטהאָלד אפרים לעסינג

די אידען, איבערזעצ. ד.
עמיליע גאלאטי, איבערזעצ. ד.
1897 נתן החכם. איבערז. פון גארדין.

יוסף לערנער

פון 1880 ביז 1883.
אוריאל אקאסטא פון גוצקאוו, איבערזעצ.
דעבאָרא, פון מאָזענטהאַל, איבערזעצ.
מנחם בן ישראל.
חנוכה.
דער פעטער משה מענדעלסזאהן.
זשידאווקא פון סקריב, איבערזעצ.
מוטערליעבע.
יהודית. איבערז.

מאריע לערנער

די עגונה, אין 5 אקטען.

לערעסקו

1902 די איינגעמויערטע פרוי, פון קארמען סילוואַ, איבערז.
" בארבארא אברוק אדער די נאָנע פון קראקאוו, איבערז.

איזידאָר לעש

1916 די גרויסע ליעבע, קאָמעדיע דראמע.
" הערצער און נשמות.
1917 דער רויטער דיסטריקט, מעלאָדראַמע.
" דער כלה'ס טרויער.

זעליג מאגולעסקא

דער פאלשער מופת.

מאָליער

1922 געוואלד, מיין געלד.

דער היפּאָקריט. ד.
די קאָקעטקעס. ד.

פראנץ מאָלנאַר

1908 דער טייוועל.

דזשאָהן האַרטלי מאָנערס

1912 די האאוס נעקסט דאָר, איבערז. פון מ. שווארץ.

גיו דע מאָפּאַסאָן

מוזאט. קאָמעדיע, 3 אקטען. ד.
א פאמיליען קאָמעדיע, 2 אקטען. ד.

א. מאָריער

די אידישע טרילבי, אדאפטירט פון זייפערט.

יאָזעף מארקאָוויטש

1912 סולימא אדער די אידען פון קאווקאז.

רודאָלף מארקס

פעטער משה.
1889 די בלינדע יתומה, פאָלקסשטיק אין 5 אקטען.
" דער אמעריקאנער לאיער.
1890 די צוויי שוועסטער אדער ענגעל און טייפעל.
" חיים אין אמעריקא.
" די פרימאדאנא.
" דער יתום אין געפאהר.
" דער בויערי טרעמפּ אדער דער הויפּט־טרעפער.
" די שניידערין.
1896 פערעלע אדער פערלארען אין ניו יארק, צעהן בילדער.
" געלד אדער טרעמפּ.

מאקס מאָשקאָוויטש

1889 א מיליאן דאָלאר אדער שוועסטער און ברודער חתן כלה.

ח. א. מושקאט

יעקב ביי לבן אין חרן, 5 אקטען. ד.

י. מזח

די אייפערזיכטיגע פרוי, קאָמעדיע, 3 אקט. ד.

היימאַן מייזעל

1911 מיין ווייב'ס מאן אדער די ביגאמיסטין קאָמעדיע דראמע.

1918 יאנקעלע שאַלטיק, דראמע 4 אקטען און פּראָלאָג.
" נענען דער נאַטור. דראמע.

ד. מייעראָוויטש

1906 בועז און רות, ביבלישע אפּערעטע.

ג. מייערבער

1894 די בלוטהאכצייט, איבערז. פון הור־וויטש.

מ. ל. מייערזאָן

דער האמער פון לעבען. ד.
סדום ועמורה. א פּארס. ד.

יעקב מילך

1907 די וועבער, דראמע, 5 אקטען. איבערז.

ל. מילער

1899 די נעצענדיענער.
1903 ליזא קארלין.
1914 דער מסר.

י. און ל. מילטאָן

דער כאַאָס, דראמע, 4 אקטען. ד.

אקטאוו מירבא

1899 די שלעכטע פּאסטוכער, אדאַפּטירט פון גאַרדין.
ארבייט און קאַפּיטאַל. ד.
דער גנב, איינאקטער. ד.
זשאַן און מאדעלענע, דראמע 5 אקטען. ד.
נעשעפט איז געשעפט. ד.

מ. מעטערלינק

1903 די העלדין (מאַנא וואַנא) איבערז. פון זייקין.
אונגעבעטענער גאַסט. ד.
בלויער פויגעל. ד.
דערטרונקענע. ד.
פּעלעאס און מעליזאנדע. ד.

אַדאַם מעסקאַ

1891 די אידישע קאָלאָניסטען.
1893 דאַס קינד אין וואַלד.
1897 דאַס פעקטאָרי מיידעל. (אדאַפּטירט פון שמעטערלינג שלאַכט).
1898 די טאָכטער פון ירושלים אדער דער רוימישער טיראן.

1903 תחית המתים אדער צווישען הימעל און ערד, פאָלקס־שטיק.
1913 דער כלה'ס חלום.
דער אידישער כבוד.

נאַאומאָוו

1914 אייפערזוכט, פון ארציבאשעוו, איבערז.

ה. ד. נאַמבערג

1912 די משפּחה.

וויקטאָריען סאַרדו

1910 נאַפּאָלעאָן דער ערשטער. איבערזעצט פון טשערנאָוו.
1898 פעאָדאָרא, איבערז. פון זייפערט.

העריעט ביטשער סטאָו

1907 אַנקעל טאָמס קעבין.

אויגוסט סטרינדבערג

1904 דער טאַטע.
וואמפּיר. ד.
טויטענטאַנץ. ד.
מוטערליעבע. ד.
פאר'ן טויט. ד.
פריילין יוליע. ד.
קאַמעראַדען. ד.
שטאַרקערע. ד.

וויליאַם סיגעל

1917 אייביגע זינד, לעבענסבילד.
" דער מאַסקירטער. לעבענסבילד.

קאַרמען סילוואַ

1902 די איינגעמויערטע פרוי, איבערז. פון לערעסקו.

פיליפּ סינגער

1917 בערקע גנב.

וו. עדלין און קופּערמאַן

1913 דער איד (אדאַפּטירט פון הענרי בערנ־שטיינס).

דר. שלמה עטינגער

סערקעלע אדער די פאַלשע צוואה, 5 אקטען, געשריבען 1825.

יואל ענטין און ז. לעווין

1907 די שול פון לעבען, לעבענסבילד.

עליכם שלום

1903 סאלאמאן קאוס פון זעלבינען סיוזשעט וואס שלמה חכם.

ה. עפעלבערג

דאוויד אין דער וויסטע אדער גלית הפלשתי, היסט. אפערעטע, 5 אקט. 12 ביל.
אסתר׳קע אדער די יודישע טאכטער אלס פוילישע קעניגין, היסט. דראמע, 5 אקטען, 9 בילדער.
דער קרבן, דראמע.
דער שדכן, וואדעוויל.

מ. עפשטיין

דער געשמיסענער אפיקורס אדער א כאלערע אין דוראנאווקע. א טהעאטער־שפיעל. געדרוקט אין ווארשא, 1879

עהרליך

1902 דאס קינד פון פאלק אדער הילנא המלכה, היסט. אפער.
1904 די גרינע קינדער, פאלקסשטיק.

מ. ערליך

די דיענסט, פאגראם בילד, 1 אקט. ד.

עשאגערי

1900 דער קרבן, איבערז. פון קאברין.

יאהאן פאליי

1889 די רוסישע ניהיליסטען און די ערמארדונג פון רוסישען צאר.
1890 דער מבול דזשאנסטאון.
קראנפרינץ רודאלף.

דוד פינסקי

1904 די מוטער, דראמע אין 3 אקטען.
1909 יאנקעל דער שמיעד, לעבענסבילד.
1910 די פאמיליע צבי, דראמע.
1911 דער אוצר, קאמעדיע.
1912 יעדער מיט זיין גאט.
1916 נאברי און די פרויען, 3 אקטען, 4 בילדער.
אייבינגער איד.
אייזיק שעפטעל, דראמע 3 אקטען.
שטומער משיח. ד.
דער פרעמדער. ד.
בערג שטיינער. ד.
גליקס פערגעסענע, 1 אקט. ד.

מיט זינגער פאהנען. ד.

ש. פערלמוטער

1917 דארף א מיידעל גלויבען?

פערלמוטער און זייקין

1916 דער כלה׳ס סוד.

אולא פרילוצקי

די ירושה, דראמע. ד.
דער אקטיאר, איינאקטער. ד.
איינע פון יענע. דראמע. ד.

יצחק ליב פרץ

1908 דער נסיון, (ערשטע רעדאקציע פון „גאלדענע קייט״).
די שוועסטער, איינאקטער.
אמאל איז געווען א מלך, איינאקטער, (ד. 1910).
וואס אין פידעלע שטעקט, 3 אקטען. (ד. 1910).
די גאלדענע קייט, א חסידישע פאמיליען דראמע אין ווייסע פערז, 3 אקטען (ד. 1910).
אין פאליש אויף דער קייט (א חלום פון א קלויזניק), דראמאטישע פאעמע, מיט ווייסען פערז, 3 אקטען (ד. 1910).
ביינאכט אויפ׳ן אלטען מארק, א זאך אין פיער אקטען, (פערזיפיצירט) (ד. 1910).
1914 נאך דער קבורה, איינאקטער.
ער און זי. איינאקטער. ד.
א פריהמארגען. איינאקטער. ד.
שאמפאניער. איינאקטער. ד.
ס׳ברענט. איינאקטער. ד.
וועגען קינדער. איינאקטער. ד.

ס. פשיבישעווסקי

דאס גליק, דראמע, 3 אקטען. ד.
1907 שניי.
די געסט. איינאקטער. ד.

יואל בעריש פאלקאוויטש

רב חיימעל דער קצין, בעארבייטונג.
רחל׳ע די זינגערין, בעארבייטונג.

פידלער

די מערדערין.
די לוסטיגע קאוואלעריע.

פרענקלין פיילס

1907 נארמא.

זיגמונד פיינמאן

1889 דער אידישער סאלדאט.

" דאס רויטע מענשעלע.

1890 די פרוי אדער צוויי חתונות אויף להכעים.

דער גט.

1891 געלד.

דעם פאטערס קללה.

1896 דער גבור החיל אדער דער פרינצעסינס נדר.

1897 צירעלע דעם רבינס אדער די שעהנהייט פון קראקא.

1898 דער אידישער וויצע קעניג אדער א נאכט אין גן עדן, היסטארישע אפערע.

" די קליינשטעדטעלדיגע אריסטאקראטען.

" די גאסען קינדער, 4 אקטען, 6 בילדער.

1899 די אידען אין מאראקא.

" דער שטומער אדער לעבעדיג בעגראבען.

1902 נומער 587 אדער די מאמע שרה.

" די נאכטיגאל פון ירושלים, הים. אפערע אין 4 אקטען, 12 בילדער.

1904 דאס צובראכענע לעבען.

דער איד אין סאביעצקי'ס צייטען.

אדאלף פיליפס

1894 דער רב הכולל פון פראג.

1908 דער גראסערימאן, מוזיקאלישע קאם.

1912 אלמא, ווא וואהנסטו ?

פינקעלשטיין

1887 פאאוסט פון הערווע.

צעהן מעדכען אונד קיין מאן, איינאקט.

(גענומען פון דייטש).

די שטראסענזינגערין.

בלויבארט.

ז. פרומקים

טרייע ליעבע, קאמעדיע. ד.

א. צונזער

1874 מכירת יוסף. ד.

הערש ה. צוקער

אחשורש שפיעל, לעמבערג 1876.

צ ע ל ע ר

1898 דער פויגעל הענדלער, איבערז. פון מעסקא.

י. ב. צפור

די שכינה אין גלות. ד.

לעאָן קאברין

1899 מינא אדער די צושטערטע פאמיליע פון דאן טאון.

1899 די איסט סייד גהעטא דראמע.

1900 נאטור, מענש און חיה, אדער סאניע פון איסט בראדוויי.

" דער קרבן, לעבענס דראמע.

" צוריסענע קייטען.

1902 דער פערלארענער גן עדן, רעאליסטישע דראמע.

1903 פאאוסט, איבערזעצונג.

" גאט און דער טראסט.

" דער בלינדער מוזיקאנט אדער אידישער אטהעלא, טראגעדיע.

1904 די צוויי שוועסטער אדער דער אידעל פון דער סוטה.

" קינדער פון דער גהעטא פון זאנגוויל, איבערז.

1905 אמעריקאנער גליקען אדער דזשייקאב בלומבערג, לאקאלע דראמע.

" די אידען אין רוסלאנד (יעווריעאי) פון טשיריאקאוו, איבערזעצט.

1906 זיין ווייב, לאקאלע דראמע.

" דער גרויסער איד, דראמע.

1907 די מאכט פון ליעבע, דראמע.

1909 ווער איז שולדיג ? אדער פרויענליעבע.

" די שפין, דראמע.

1910 דער שטורם פון לעבען, לעבענסבילד.

" דער גאלדענער מבול, קאמעדיע דראמע.

1911 דער לעבעדיגער מת, פון טאלסטוי, איבערזעצונג.

1912 שונאים.

1913 בריטש און פראמים, קאמעדיע.

" יאנקעל בוילע אדער דער נאטור מענש.

1914 דער כשוף.

1915 ישראל'ס האפנונג אדער הייליגע ליעבע, לעבענסבילד.

1916 די נעקסטדארינגע, קאמעדיע.

" טהיר נומער דריי.

1917 דעם דאקטארס ווייבער, קאמעדיע.

" צוריק צו זיין פאלק, דראמע.

פאלינא קאברין

1913 די טראגעדיע פון א פרוי, דראמע.

קאלמאנאוויטש

1916 געבורט קאנטראל.

1917 איז די פרוי שולדיג?

" די ווערטה פון א מאמע.

אולריך קאלמוס

גישיכטע פון א זעלטנים ברית און א נינארטע חתונה, קאמעדיע, (ד. 1882, ווארשא).

קאמיסיאנער. ד.

לעאפאלד קאמפף

פאר'ן שטורם, דראמע, 3 אקטען.

אלעקסאנדער קאמינסקי

די צוריסענע נשמות, דראמע.

1910 אידישע אקטיארען אויף דער רייזע, קאמעדיע 3 אקטען.

די פערבלאנדזשעטע, דראמע.

יצחק קאצענעלענזאהן

בחורים, 1 אקט, קאמעדיע.

דעקאדענט, 1 אקט, קאמעדיע.

קאריקאטורען, דראמע, 3 אקטען.

א. קאצענעלענבויגען

קראפט און ליעבע, דראמע, 5 אקטען. ד.

רש"י קאצענעלענבויגען

האמלעט פרינץ גנילאפיאטסקי.

רש"י.

אלחנן.

דאס פערלארענע קינד.

יהודית.

דער פיינער קבצן.

א שעהנע משא ומתן.

מ. קאץ

1899 די פינסטערע נאכט. אדאפטירט.

1900 דער אידישער דאן קיכאט, דראמע.

" נדליה בעל עגלה, אדאפטירט פון הויפטמאנס פוהרמאן הענשעל.

" דער גבור, פון א. האלם.

1903 תחית המתים, פון טאלסטאיס.

1901 לא מיט און אלף אדער די עשרת הדברות.

1906 גאטס משפטים אדער די שרעקליכע שבועה.

1908 וועמעס שולד אדער מינע גרוביאן, סיוזשעט פון א. פיננערט.

1910 פימקא די סיגארעטען מאכעריז, איבערז.

" אשמדאי פון אנדרעיעוו, איבערז.

" די טעג פון אונזער לעבען, פון אנדרעיעוו, איבערזעצונג.

" דער בוימייסטער, פון העגריק איבסען, איבערזעצונג.

1912 קרייצער סאנאטא, דראמאטיזירונג, 3 אקטען מיט פראלאג און עפילאג.

1913 רב ישראל, דראמע (סיוזשעט גענומען)

1914 דארף א פרוי דערצעהלען? דראמע.

" אין גלות.

ז. קארנבליט

1904 דאס אמת'ע גליק, קאמעדיע־דראמע.

1907 צרות פון קינדער, דראמע.

1911 דער טיגער, ראמאנטישע דראמע.

1912 די פערבלאנדזשעטע קינדער.

" איהר ערשטע זינד, דראמע.

" גלייכע רעכטע (גענומען פון „באט ענד פייד פאר").

" די בונדיסטקע.

1913 דאס געטליכע ליעד, ראמאנטישעס לעבענסבילד.

" דעם סטאליערס טרערען.

" אונזערע קינדער, דראמע.

1916 אפאטון און דאון טאון, קאמעדיע.

מ. קארפילאוו

אין די שטורם טעג, דראמע ד.

לעאן קוסמאן

1914 דער לייכטזיניגער מענש, דראמע.

1915 דער וועג צו פרייהייט, דראמע.

טשארלז קליין

1909 דער לייב און די מויז, איבערז. פון גאטעסווירט.

ד. קלינגהאפער

די טייפלישע מאכט, 1 אקט. ד.

יאזעף קעסלער

1904 שולדיג אדער פאר פרעמדע זינד, פון ריכארד פאס, איבערז.

ח. י. קרעמער

א אידישע טראגעדיע, דראמע 5 אקטען. ד.

דר. אידא באדאנעס-ראווינסקי

1912 דער שניידער סטרייק.
1914 די נייע פרוי.

מאָרים ראָזענפעלד

1896 דער לעצטער כהן גדול אדער רעליגיאָן און ליעבע.

ראנעטי ראָמאן

1906 מנשה, איבערז. פון הערמאלין.

נחום ראַקאָוו

דער גרינער אין לאנדאן.
דער גר צדק.
גזרות פארטוגאל.
דער סטרייק אין לאנדאן.
קאפיטאן דרייפוס.
עמיל זאלא.
1902 אין ווילדען רוסלאנד, מעלאדראמע אין 5 אקטען.
1903 די שבועה ביים ספר תורה אדער אידישע ראמעא און דזשוליעט.
״ דער בטלן.
״ די נייע אידישע מלוכה אין ציון.
1904 די גרינע מויד אדער א פאסאזשיר פון קעשענעוו.
״ דער גרינער אקטיאר.
1905 דער גרינער בחור, לאקאלע קאמעדיע, סיוזשעט פון ראקאוו, בעארב. פון טהאמאשעפסקי.
״ דאס דארפס פיידעל.
1907 דער מארגענשטערן, קאמעדיע.
״ סערקעלע.
1910 א מענש א מלאך, דראמע.
״ דאס גרינע ווייבעל.
1911 די גנב'טע, דראמע.
1912 די אידישע קרוין.
״ דער גענגסטער.
1913 חאנטשע אין אמעריקא, קאמעדיע.
״ די אידישע מלוכה.
״ מענשען און חיות (פון יושקעוויטש) לאקאליזירט.
״ דער בינאמיסט.
״ די נשמה פון ישראל.
״ אביסעלע גליק.
״ שפרינצע אין קוני איילענד, קאמעדיע.
״ שטילע ליידען.
״ צוריסענע סטרונע.
״ דער פאליטישען אדער אביסעלע גליק. מעלאדראמע.
״ דער פילאנטראפ.
״ פריינד.
״ אל רחום.
1914 די ווייבערשע מלוכה, קאמעדיע.
1915 ליעבע און האס.
״ אהן א מאמע.
״ זיין לעצטער דאלאר.
1916 פערבאטענע פרוכט, דראמע.
״ העלא, ניו יארק.
״ ווער איז זי?
1905 די רעוואלוציע אין רוסלאנד, צייטבילד.
1916 גאטס מתנה.
״ אין אמעריקא.
1917 די שאטענס פון לעבען.

נ. ראקאָוו און אנשעל שאָר

1911 שיר השירים, דאס ליעד פון ליעבע.

ראקאָוו און מילער

1916 אידישע מלחמה כלות.

ראקאָוו און סיגעל

1916 א לעבען פאר א לעבען, דראמע.

ראקאָוו און קאלמאנאָוויטש

1915 דער שפיעגעל פון לעבען, דראמע 4 אקטען, פראלאג און עפילאג.

הערמאן רייבאך

1910 דער משומד, איבערז. פון גאטעסווירט.

אברהם רייזין

בעלאגערונג פון טולטשין, היסט. דר. 5 אקטען און פראלאג פון מ. מינסקי
1904 דער פידזשאק (אויף „גוטע ברידער״) וואדעוויל.
1903 די רעפעטיציע, קאמעדיע.
1907 אויף א חתונה.
״ דעם שדכנס טאכטער.
1915 די דריי מיידלאך.

רייצענשטיין

אז טרייעל, איבערז. פון ריווקין.

משה ריכטער

1897 חרם דרבנו גרשם.
1898 דרייפוס.
1900 הערצעלע מיוחס (אויף „טייבעלע").
1903 משה חיים (אויף „די אלמנה").
1904 שלום בית (אויף מענדעלע מארטירער).
1908 דער אייזערנער מאן.
1910 דער שקלאפען הענדלער.
1912 ביים אונטערגאנג.
" ליבענדע הערצער.
1913 צו שפעט, דראמע.
" יוגענד זינד, דראמע.
1914 דער פערדאכט, דראמע.
1915 איהר ערוואכונג.
1915 מלחמה קרבנות, צייטבילד.
1916 צוויי שוויגערס.
" אין דער נייער וועלט (אויף די גרויסע שטאדט).
1917 דער אידישער שטאלץ אדער מאדערנער איוב.
די צוויי חתנים, קאמעדיע.

אברהם שאמער

1910 די אלרייטניקעס, סאטיר קאמישע קאמעדיע.
1911 אויפ'ן ים אדער אין עלים איילענד, דראמע.
" אייקעלע מזיק.
" דער יונגער דור (אדאפטירט פון הייערמאנס „קעטען גליעדער").
" ברוך דיין האמת (אדאפטירט פון דער דייטשער דראמא „טרויממלוס").
1912 דער סוד.
1913 סטייל, דראמע.
1915 דער גרינער מיליאנער, קאמעדיע.

שאפירא

1902 גערעכטיגקייט, פון פראנצויזישען.

אנשעל שאר

1910 דאס לעבען פון א פרוי, בעארבייטונג.
1911 דאס מיידעל פון דער וועסט, פארס.
" שיר השירים (אדאפטירט פון מאקס דרייהערס „די זיבעצעניעהריגע").

1912 בארג מיר דיין ווייב. (אדאפטירט פון נענעטס פאמיליען פאטער).
" ווייבער, (אדאפטירט פון זשארזש אנע).
1913 דאס זיסע מיידעל, מוזיקאלישע קאמעדיע.
" די גרינע דיימשקע.
1913 דער דיסטריקט אטוירני (אדאפטירט פון פאל לאנדא'ס „איין אנדערער")
" דאס פערלארענע גליק, לעבענסבילד, (אדאפטירט פון יאקאבים „עתע")
" מענדעל ביילים, צייטבילד.
" ליבע און ליידענשאפט.
1915 דער סוף פון א געמבלער, מעלאדראמע.
" הים אייה, מיידלאך, קאמעדיע דראמע אין 5 אקטען.
1916 אוי, וואס מענער זיינען, קאמעדיע.
" די אלמנה, קאמעדיע.
1917 דאס נייע רוסלאנד.

משה שאר

1907 עמק הבכא אדער דער שטאלצער קבצן, צייטבילד.
" די וועגד פון יריחו, היסט. אפער.
1908 דער יחסן, פאלקסשטיק.
1913 פרעמדע פויגעל אדער דאס צושטערטע נעסט, לעבענסבילד.
" נומער 37, איבערזעצונג.
" מענדעל ביילים, צייטבילד.
1915 ליבע און שטאלץ, פון זשארזש אנע. איבערזעצ.
1916 טוידט-שטראף, מעלאדראמע.
" אויפ'ן שלעכטען וועג.
" מלחמה מאמעס.

משה און אנשעל שאר

1908 א מענש זאל מען זיין.
1909 די ערשטע ליבע.

א. מ. שארקאנסקי

1895 ונתנה תוקף.
1896 כל נדרי אדער די געהיימע אידען אין מאדריד.
1898 רחל אדער דגל מחנה יהודה.
1901 דער משפט, היסטארישע אפער.

1904 יזכור, אפערע.
איוב.
מורד במלכות.
די ראזע פון שרון.

מאָרים שווארץ

1914 דער וואלקען.

יעקב שווארצבערג

1913 אידישע קינדער, לעבענסבילד.
1914 היים זיסע היים, קאמעדיע דראמע.

ב. שווייצער

טעאצאלינדע, א שפאס, 1 אקט. ד.

י. שטיינבערג

די מוטער, דראמע 3 אקטען. ד.

דר. ק. שטיינבערג

הינדא אידעלסאן. ד.

הערמאן שטיפט

אלגעמיינער סטרייק אין רוסלאנד, אדער רווי־בער דורך נויט, מוזיק. מעלאדראמע. ד.
דער קאמף צווישען פאנאטיזמוס און ציווי־ליזאציאן, 3 אקטען. ד.

שטראאום

1896 דער ציגיינער באראן, איבערז. פון מעסקא.

שיינקמאן

1890 דאס לעבען אין ניו יארק אדער 2 קעץ אין איין זאק.
" דער אידיאט אדער די גלאקע.

נחום מאיר שייקעוויטש

שפאנישע אינקוויזיציאן.
דער מאמעס זיהנדעל.
דער מסר.
דער אידישער פריץ.
בעל תשובה.
פראצענטניק.
קאמארזשניק.
דער חלום.
דער טעות.
דער רעוויזאר.
דער לעבעדיגער טוידטער.
אונגעטרייע ווייב.
קאקעטע דאמען.
לעצטער אידישער ק...
צווישען צוויי פלאמען.
הימעל, ערד און שווינדעל.
צוויי מתים געהען טאנצען.
דער טעות.
דער פאראזיט.
יהודית.
די בלינדע פרינצעסין.
אלטער.
דער פערליעבטער שנארער.
די געהיימע אידען.
דער פאשא.
דער פוימעניק.
דער זינדיגער רב.
סאפהא אדער די רויטע חופה.
די חרטה.
אני שלמה.
זרובבל.
די אלמנה.
1887 ציליע, אדער נערעטעט דורך א קינד.
" דער נדר, אדער עקיבא מיט זיינע 24,000 תלמידים,
" די געטרייע פרוי אדער בלוטיגער אדיע, מעלאדראמע אין 5 אקטען.
1889 די לייכטזיניגע אדער פרויענפערפיה־רער, טראגי קאמעדיע.
" רבקה אדער א פונט אידישקייט.
" דער לעצטער אידישער קעניג.
1890 באראן ראטשילד.
" אסתר'קע אדער די פאלנישע קעניגין.
1891 טיטוס הרשע.
1892 רבי יהודה הלוי.
1896 דער געלד קעניג, היסט. אפער. 5 אק־טען, 8 בילדער.
" המן דער צווייטער אדער דער קאמי־שער הערשער, היסטאר. אפערעטע אין 5 אקטען.
" שושנה אדער דער ריכטער פון יריחו, היסטארישע אפערע.
1897 די אידענפרעסער אדער די געטויפטע מלכה, היסטאר. אפער אין 5 אק־טען, 8 בילדער.
1898 דבורה הנביאה אדער יעל און סיסרא.
1898 קאפיטאן דרייפוס.
1899 דער אידישער גראף אדער דאס פער־ביטענע קינד, היסט. אפער אין 5 אקטען.

1900 די אידישע עמיגראנטען אדער דער בי־גאמיסט.
1901 די גרינע אדער דער פעטער אין אמע־ריקא, קאמעדיע.
" די גאלדענע מדינה.
1903 אמעריקאנער אידישקייט דראמע.
1909 א אידיש קינד, לעבענסבילד מיט גע־זאנג ענטנומען.

פריעדריך פאן שילער

פערמאסקירטער פראנט, קאמעדיע. ד.
1897 דאן קארלאס, קראנפרינץ פון שפאניען, איבערזעצט פון זייפערט.
1893 די רויבער, איבערז. פון זייפערט.
1893 רבי מאיר בעל הנס (טוראנדאט), אי־בערז. פון זייפערט.
1894 מאריא סטוארט, איבערז. פון זייפערט.
1896 ווילהעלם טעל, איבערז. פון מאד. לא־טיינער.

שלום עליכם

א דאקטאר, וואדעוויל.
דער גט, וואדעוויל.
מענשען, וואדעוויל.
מזל טוב, וואדעוויל.
צוזייעט און צושפרייט, בילדער, דריי אקטען.
1907 דער אויסוואורף אדער שמואל פאס־טעמפעניו, דראמע.
" טערנאק, קאמעדיע.

שלום (צבי בן)

יוקעל גנב, איינאקטער. ד.

שליפערשטיין

1892 אצבע אלהים.
מיליאנער אלס בעטלער.

ז. שניאור

נענענאיבער, אין 3 אקטען.

ארטהור שניצלער

סינוטען לעבען, איינאקטער. ד.
ליטעראטור, איינאקטער. ד.

דר. יאקאב שניצער

1909 די מוטערס זינד, מוזיקאלישע דראמע.
1910 דער נר תמיד, מוזיקאלישע דראמע.
" ווער איז שולדיג.

1911 די צוואה. היסט. דראמע.
1912 די ליעבע. דראמע.
" די רייזע נאך אמעריקא.
" די לעצטע פראבע, 4 אקטען און פראלאג
1914 דער לעצטער קאנצערט, לעבענסבילד.

וויליאם שעקספיר

1893 אטהעלא.
" האמלעט, איבערז. פון זייפערט.
1894 ראמעא און יוליא.
" שיילאק, איבערזעצט פון ווייסמאן.
" ריטשארד דער דריטער, איבערז. פון הערמאלין.
1895 מאקבעט, איבערז. פון הערמאלין.
1901 קאריאלאנוס, איבערז. פון הערמאלין.
1903 קעניג ליר, איבערז. פון גאלדבערג.
1895 יוליוס צעזאר, איבערז. פון הערמאלין.

פיעסען אהן א טאטען.

איין שעהן ניי פורים שפיעל, פארגעשטעלט, ווי עס איז צוגעגאנגען אין דער וועלט צו אחשורש צייטען. געשריבען ביים סוף זי־בעצעהנטען יאהרהונדערט. מאנוסקריפט אין לייפציגער ראטס־ביבליאטהעק.
אחשורש שפיל, געדרוקט אין 1708 אין פראנק־פורט אם מיין.
אחשורש שפיל אויף איינעם נייען אופן, גע־דרוקט אין 1718.
אקטא אסתר מיט אחשורש, פון בחורים דער ישיבה דעם ראב. דוד אפענהיים אין איי־נעם עפענטליכען דעאטרום מיט מוזיק אויפגעפיהרט, געדרוקט אין פראג 1720.
אקציאהן פון קעניג דוד און גלית (געשפיעלט און געדרוקט צווישען 1719—1711.
דער הייליגער שפל (שפיעל) פון משה רבנו, לעמבערג 1875.
איין ליד פון דער שטאדט יריחו אדער דער נייער פורים שפיעל, לעמבערג 1876.
קאשוט.
רבי טרויגאט.
די שווינער.
די לייכטזיניגע.
די פרינצעסין פון יהודה.
די שבועה.
רייזע דורך פייער און וואסער.
אכציג טעג ארום די וועלט.
די רוסישע קנוטע.
דער אידישער דאקטאר.

עסטרייך אונגארישער קעניג.
אלעקסאנדער דער דריטער.
ריכארד דער דריטער.
די סילווער קינג.
די חופה מיט דער לויה.
בארניי דער עקטאר.
א מאן פאר דער וועלט.
קהלת.
דער פרינץ פון ענגלאנד.
1891 גזרות פון פארטוגאל.
1893 דער אוצר אדער די גלאקען פון קאר-
נעוויל.
1894 ראמעא און דזשוליעט, פון שעקספיר.
1895 די נקמה אדער פירסט פון שומרון.
1896 נאפאלעאן דער ערשטער.
1897 די פינסטערע נאכט.
1898 קארמעלא אדער יונגפרוי פון פאריז.
״ די גאסען קינדער.
״ קעניג פון שפאניען.
1899 דער שטומער אדער לעבעדיג בעגראבען.
1901 די שאפמיידעל אדער צוויי שותפים און
צוויי ברידער.
1902 די פאריזער בארדערקע, פארס.
1904 דער אידישער ריגאלעטא.
1905 דער קעניג פון שנארער, פון זאנגוויל,
איבערזעצ.
1906 שטימע פון קבר אדער אכט ברידער.
1907 נארמא פון פרענקלין פיילס.
״ דעם נאר'ס נקמה.
1908 די פערשיקטע אדער די לעצטע גרויל-
טהאטען אין רוסלאנד.
״ ראבערט דער טייוועל.
״ דער טייוועל פון פראנץ מאלנאר, אי-
בערז.
1909 דער טאטע און די קינדער (דיעטי וואַ-
ניושינא).
1911 די נייע פרוי.
״ די נייע גהעטא, פון ט. הערצעל.
1912 דער שמעלץ טאפ אדער דאס פייער פון
גאט, פון זאנגוויל.
״ געקויפט און פערקויפט פון דזשארדזש
בראדהורסט.
1913 דער צושטערטער פסח אדער די הייליגע.
״ יעווא אדער דאס פאריזער ארבייטער
מיידעל, אפערעטע.
״ פאריזער אונשולד.
1913 דער שרעקליכער מארד, פון עמיל זאלא.
1914 דעמערדזשד נודס פון בריא, איבער-
זעצונג.
1915 דער ערפינדער.
״ ציניינערין אזא, אפערעטע.
1916 אויף דער זינדיגער ערד.
״ דער געפאלענער.
״ ליעבע און פראצענט.
1917 צוריק פון מלחמה.
״ די פערקויפטע כלה.
״ ראשעל.
״ קארמען.
״ דער חתן אויף פראבע.
״ דער פאלשער דאלאר.
״ פרעה, אפערעטקע. ד.
״ מלחמה פאר'ן לעבען.